

1109

తెలుగు
మొదటి

1109
4

273
413

మొదటి

Vol. 26 - Part 2 1940

విశాఖ పంపు 1949

5908

నదరంగము—వేటారి శివరామకృష్ణగారు (క)	...	౯	౨౩౫—౨౪౨
చార్లీ చార్లీ కళాపూర్ణి—తెన్నేటి నూరిగారు	...	౮	౧౬౩—౧౬౮
చివరిఅంకం—పంతుల శ్రీరామకృష్ణగారు (క)	...	౧౦	౪౦౪—౪౧౦
" " " "	...	౧౧	౪౮౧—౪౮౮
డెప్టి ట్యూట్—'ఆరుద్ర' (క)	...	౭	౭౭—౭౮
తనివిదోన్నె—దినుమర్తి సీతారామస్వామిగారు (ప)	...	౯	౨౧౨
తన్మయత—కీ. శే. చాగంటి వీరభద్రయ్యగారు (త్రి. చి.)	...	౯	
తనిశ్ వాన్మయము—దంతి భక్తిపాహిత్యము—కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారు	...	౮	౧౧౧—౧౧౫
'తాతవిరహంబ్లోంచి'—మాచిరాజు దేవీప్రసాద్ గారు (క)	...	౧౨	౫౭౮
తెనుగునీరి—కొనే దిన బాలకృష్ణయ్యగారు (ప)	...	౧౨	౫౩౩—౫౩౪
తెలుగునిఘంటువులు—బులుసు వెంకటేశ్వర్లుగారు	...	౧౧	౪౨౯—౪౩౩
'తేకభక్త' స్మృతి—బులుసు వెంకటేశ్వర్లుగారు (ప)	...	౯	౩౦౨
నన్నయ్యగారి ప్రసన్నకథాకలితార్థ యుక్తి—విశ్వనాథ సత్యవారాఘవాగారు	...	౭	౩—౬
" " " "	...	౮	౧౧౭—౧౨౦
" " " "	...	౯	౨౧౩—౨౧౮
" " " "	...	౧౦	౩౧౭—౩౨౨
" " " "	...	౧౧	౪౪౧—౪౪౭
" " " "	...	౧౨	౫౪౧—౫౪౬
నమ్మివాయ—వేటారి శివరామకృష్ణగారు (క)	...	౮	౧౩౩—౧౪౦
నమ్మనే—ముదిగొండ కోటయ్యకృష్ణగారు (ప)	...	౮	౧౧౫
నాదేశ్వరి—రాయసం శేషగిరిరావుగారు (ప)	...	౧౨	౫౪౦
నిరాకృత శకుంతల—దండిపల్లి వెంకటసుబ్బాకృష్ణగారు (ప)	...	౧౧	౪౬౬
నివేదన—'పాహిత్యవర్ధన' (ప)	...	౮	౧౧౮
నేడు : రేపు—రా. సీ. ఆంజనేయకృష్ణగారు (నా)	...	౭	౭౯—౮౫
పరిజామవాదము—వేటారి శివరామకృష్ణగారు	...	౧౧	౪౩౭—౪౪౦
" " " "	...	౧౨	౬౦౧—౬౦౫
పర్యవహారము—దేవీప్రసాదరాయ చౌదరిగారు (త్రి. చి.)	...	౮	
పల్లవుల చిత్రసంపద : సతీదేవిచిత్రము—కోడూరి రామమూర్తిగారు (కల)	...	౧౧	౫౨౭—౫౨౮
పాలకురికి సోమనాథుడు—బండారు తమ్మయ్యగారు	...	౭	౯—౧౮
పాలకురికి సోమనాథుడు—వేటూరి వెంకటరమణయ్యగారు (కల)	...	౮	౨౦౨
పికపండి—దినుమర్తి సీతారామస్వామిగారు (క)	...	౮	౧౮౨
పిల్లల ఆటపదువులు—పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యకృష్ణగారు (కల)	...	౯	౩౧౧
పెండ్లికూతురు—యస్. ధనపాల్ గారు (త్రి. చి.)	...	౧౧	
పెంపకపు మమకారం—కాశీపట్నపు రామరావుగారు (క)	...	౯	౩౦౩—౩౧౦
" " " "	...	౧౦	౩౪౯—౩౬౦
ప్రబంధకాలపు ప్రజలు—నాయని కృష్ణమూర్తిగారు	...	౧౨	౫౬౭—౫౭౫
ప్రాచీనవిద్యములు—పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యకృష్ణగారు (కల)	...	౭	౨౦౦—౨౦౧
ప్రాణశక్తి—ముదివర్తి కొండమాచార్యులుగారు(ప)	...	౮	౧౧౬

భారతి ఇరువదియారవ సంపుటము, భా-౨

అకారాది విషయ సూచిక

	2. 72వం.	పుట.
అంధభ్రష్టులు—పిలకా నరసింహాచార్యులు (లి. చి)	...	౨౩౮—౨౩౯
అఖండపడి—పదునొకొండుశబ్దము—రావూరి కొరసామిశ్వరగారు	...	౩౩౪
అద్వైతం—శెట్టిగారి శ్రీనివాసాచార్యులు (గ)	...	౩౩౪
అరవింద దర్శనము—దేశిరాజు శృంగారగారు (ప)	...	౩౩౪—౩౩౫
అహం—విశ్వవాళి వెంకటేశ్వరగారు (వా)	...	౩౩౪—౩౩౫
అంధరాష్ట్ర నిర్మాణము—టిక ఆంధ్రుడు	...	౩౩౫—౩౩౬
అర్చికథ—పంతుల శ్రీరామకృష్ణగారు (క)	...	౩౩౫—౩౩౬
అశ్రేయ—దండిపల్లి వెంకటసుబ్బాకృష్ణగారు (వా)	...	౩౩౫—౩౩౬
అద్వైతము—కొవియ్యడి లక్ష్మన్నగారు (వా)	...	౩౩౫—౩౩౬
అరంభవాదము—నేలూరి శివరామకృష్ణగారు	...	౩౩౫—౩౩౬
అవేదన—ఇల్లందల సరస్వతీదేవిగారు (వా)	...	౩౩౫—౩౩౬
ఉపాదేవి—హెచ్. వి. రామనాథులుగారు (లి. చి)	...	౩౩౫—౩౩౬
ఎదురుసమూహము—పిలకా గణపతికృష్ణగారు (క)	...	౩౩౫—౩౩౬
ఏకాదశము—కందుకూరి లింగరాజుగారు (క)	...	౩౩౫—౩౩౬
కల కాదు సమా!—అమరేంద్ర (క)	...	౩౩౫—౩౩౬
కవికర్త రసాయనము—దినుపాటి సీతారామస్వామిగారు	...	౩౩౫—౩౩౬
కవికాల నిర్ణయము : కాసవా రమణ—నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు	...	౩౩౫—౩౩౬
కవిబ్రహ్మ నిర్ణయము—పి. లి నరసింహారావుగారు (ప)	...	౩౩౫—౩౩౬
కవిమూర్త్యాభిషేచనము—చర్ల రామకృష్ణయ్యగారు (ప)	...	౩౩౫—౩౩౬
కవిసింహముల కావ్యగర్జనము—ఈయూణి వెంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు	...	౩౩౫—౩౩౬
కాండీకులు—యం. సూర్యకారాయణాచార్యులు (లి. చి)	...	౩౩౫—౩౩౬
కాలదోషం—పంతుల శ్రీరామకృష్ణగారు (క)	...	౩౩౫—౩౩౬
కనకాశి—కె. అన్నపూర్ణేశ్వరగారు (ప)	...	౩౩౫—౩౩౬
కీ. శే. వంగోలు వెంకటరంగయ్యగారు—మూర్తి రామకృష్ణయ్యగారు	...	౩౩౫—౩౩౬
కృష్ణ దేవరాయలు—నేలూరి వెంకటరమణయ్యగారు	...	౩౩౫—౩౩౬
“ “ “ “ “ “	...	౩౩౫—౩౩౬
కృష్ణ దేవరాయల దేవేలు—“ “ “ “	...	౩౩౫—౩౩౬
కొన్ని పాఠములు—నేలూరి వెంకటరమణయ్యగారు	...	౩౩౫—౩౩౬
కొండ్రాచార్యులు—శ్రీ వాక్య (క)	...	౩౩౫—౩౩౬
గాంధీభారతములో గాంధే తత్వము—రాళ్ల పల్లి గోపాలకృష్ణమూర్తులుగారు	...	౩౩౫—౩౩౬
గాంధీభారతములో ‘తమ పాట’—రాళ్ల పల్లి గోపాలకృష్ణమూర్తులుగారు	...	౩౩౫—౩౩౬
గాంధీభారతములో ప్రారంభపాఠము—రాళ్ల పల్లి గోపాలకృష్ణమూర్తులుగారు	...	౩౩౫—౩౩౬

జైల్లో అనుకరణవాదము—జి. వి. కృష్ణారావుగారు	...	౮	౧౩౨—౧౩౩
" " " " " "	...	౯	౩౯౦—౩౦౦
" " " " " "	...	౧౦	౩౬౩—౩౬౧
" " " " " "	...	౧౧	౫౦౦—౫౦౮
బంతిపూలు—పాశము కృష్ణారావుగారు (ప)	...	౧౧	౪౮౨
'బరీయన్' కేవల మోక్షరాజ్ఞా—వెంకటల సరస్వతీదేవిగారు (క)	...	౭	౧౦౪—౧౦౭
బాపూజీ—కొమరపాళు వెంకటసుబ్బారావుగారు (ప)	...	౧౦	౩౧౫
" పాతాళభేది సుబ్రహ్మణ్యకవిగారు (ప)	...	౧౦	౩౧౫
భట్టపాదుడు—కె. అన్నమరాజుగారు (ప)	...	౧౨	౫౪౭—౫౪౮
భవభూతి : ఆయన చిత్రచరిత్ర—వేము వెంకటరాయరాష్ట్రీగారు	...	౧౦	౩౮౮—౩౯౪
" " " " " "	...	౧౧	౪౮౯—౪౯౯
భారతకేంద్ర న్యాయస్థానము—పయంగి రాజేశ్వరరావుగారు	...	౯	౨౮౭—౨౮౯
✓ భారతీయ శిల్పము : దాని పుట్టుక స్వరూపము : ౧—మూర్త్యుశిల్పము—'కృష్ణమిత్ర'	...	౭	౩౫—౪౦
✓ " " " " " " ౨—కళింగులశిల్పము—"	...	౮	౧౫౦—౧౫౪
మధుర పండితరాజము—సింగిల కొంతముగారు (ప)	...	౭	౭—౮
మధుర పండితరాజము : ౧౦౫ : ౩—సింగిల లక్ష్మీకొంతముగారు (ప)	...	౮	౧౬౯—౧౭౦
" " " " " "	...	౯	౨౩౧—౨౩౩
" " " " " "	...	౧౦	౩౬౧—౩౬౨
" " " " " "	...	౧౧	౪౩౫—౪౩౬
మధుర పండితరాజము : కేవలగారి—సింగిల లక్ష్మీకొంతముగారు (ప)	...	౧౨	౫౭౭
మన మతములు—శ్రీ శ్రీ శ్రీ ప్రకృతిమతవర్ణనగారు	...	౧౦	౩౩౩—౩౩౪
మహాత్ముని పాత్యలో పరవ్రావము—రాళ్లపల్లి గోపాలకృష్ణమాచార్యులుగారు	...	౯	౨౭౪—౨౮౦
మాయముత్యము—'కాష్ట్రీ'	...	౧౦	౩౯౫—౩౯౬
మారకం ప్రమాణముల మార్పు—పండితరాధ్యుల పాశేశ్వరరావుగారు	...	౧౦	౪౧౧—౪౧౨
ముక్తాలత—త్రిపురారిధట్ట పిఠువువస్వామిగారు (క)	...	౯	౨౪౩—౨౫౬
మేఘసందేశము—'సంపత్' ౧	...	౧౨	౬౨౭—౬౩౨
'...యమునాతీర'—రమణీగారు (క)	...	౮	౧౭౧—౧౮౨
రాజజామాత—శ్రీ శివకంకరాష్ట్రీగారు (పా)	...	౧౦	౩౯౭—౪౦౩
" " " " " "	...	౧౧	౪౬౭—౪౭౪
" " " " " "	...	౧౨	౬౦౭—౬౧౩
రూపాయి మారకంవిలువ తగ్గి : భారత ప్రభుత్వ ఆర్థిక విభాగవిమర్శ—			
పండితరాధ్యుల నాకరరావుగారు	...	౧౧	౫౧౯—౫౨౪
రెండు చాటూర్లు—మల్లాభు రత్నవారాయణరాష్ట్రీగారు	...	౧౨	౫౪౯—౫౫౦
రవగళ్లు—అడివి బాపిరాజు (క)	...	౭	౨౬—౩౯
రవ్వారాధిక—వేదాల తిరుకొచ్చాచార్యులుగారు (ప)	...	౧౦	౩౭౨—౩౭౩
రబపుతలపు " " " " " "	...	౭	౧—౨
విశోదవిమర్శము : కుమారకముద్రణము—తిమ్మవజ్జల కోదండరామయ్యగారు	...	౭	౪౧—౪౬

✓ విశోదవిమర్శలో వింశి—శేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారు
 పితావాసవదత్త—ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రిగారు (వా)
 శ్రుత్పత్తివాదము—శ్రీ శివశంకరస్వామిగారు
 శబ్దశబ్ద—వి. డి. ప్రసాదరావుగారు (వా)
 శరన్నురతి—‘సాహితీవర్ధన’ (ప)
 సూర్యమని పద్మప్రభృతము—పి. గణపతిశాస్త్రిగారు
 ✓ సాతవాహనుడు ఆశే రాజుగారి వాణియు—మారేమండ రామారావుగారు
 సునంద—బలివాడ తాంతారావుగారు (క)
 “ “ “ “ “ “
 శ్రీ స్వాతంత్ర్యో—‘జయదీప్తి’ (క)
 స్వాతంత్ర్యసాము—క. అన్నమరాజశర్మగారు (ప)

సం.	పుట.
...	౮ ౧౯౩—౨౦౦
...	౧౨ ౫౮౩—౫౯౨
...	౯ ౩౧౯—౩౨౬
...	౮ ౧౯౩—౧౯౬
...	౧౧ ౪౨౧—౪౨౨
...	౧౨ ౫౩౩—౫౩౯
...	౧౧ ౪౩౫—౪౪౦
...	౧౧ ౪౪౮—౪౬౧
...	౧౨ ౫౫౦—౫౬౬
...	౧౧ ౫౦౯—౫౧౮
...	౮ ౧౦౯

ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వము

ప్రథమ ద్వితీయ సంపుటలు

ప్రథమ సంపుటమునందు డిప్లొ వ.వ ఆక్సఫోర్డునుండి ౬౦౦ పుటలు గలవు. ఇందు ‘అ’ నుండి ‘అధ్యర్థ’ వరకును గల విషయము గలదు. త్రివర్ణపటములు ౮, ఇతర పటములు ౧౨౫, వివిధ విషయములు ౪౦౦ కలవు.

రెండవ సంపుటమునందు డిప్లొ వ.వ ఆక్సఫోర్డునుండి ౬౦౦ పుటలు మించిన పుటలు కలవు. ‘అ’ మొదలకొని ‘అక్షిణి’ వరకు గల విషయము గలదు. పర్ణ పటములు ౧౦, వానిలో ౨ అమరావతి స్థూపమునకును ౨ అనాహతమునకును చెందినవి, ౬ దేశ చిత్రపటములును గలవు. ఇదిగాక మరి ౫ సాదా దేశపటములు కలవు. ప్రాచీనానంబు కళాసంపదను వ్యక్తముచేయు అమరావతి స్థూపమునుగురించిన గొప్ప వ్యాసమునందు అనాహత శిల్పమునకు సంబంధించిన హిందో కోమ్మలు రమారమి ౧౦౦ ను, వేషభూషాదుల బ్రతిమాలికోమ్మలు ౫౦ వరకును గలవు. మరియు అభినయమునువ్యాసమున భరతకావ్యమునందలిదేరు హస్తములను చూపించు కోమ్మలు ౫౦ ను, ‘అనాహతము’నందు షట్పత్రాదుల ములును గలవు. ఇట్లు ఆయా వ్యాసములకు చెందిన చిత్రములు మొత్తముమీద ౨౫౦ కి పైనున్నవి. వివిధ విషయముల సంఖ్య ౪౦౦ వరకు నుండును. సంపుటము రక్కవి స్వ చర్యముతోడను బంగారు రేఖలతోడను సంపుటికృతము శ్రవణ సంపుటమున ౬౦౦ పుటలు.

ప్రతి సంపుటము వెల రూ.

ఖర్చులు పోస్టుద్వారా రూ 1.8-0, రైలుద్వారా దగ్గర చొ. ఆ. 12.
 ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వ కార్యాలయం, నెం. 7. కంబిచ్చె, మద్రాసు 1.

హైదరాబాదు మిలిటరీగవర్నరు మేజర్ జనరల్ జె. యస్. చౌదరి

చిత్రకారుడు: శ్రీ కాల రామమోహనాస్త్రి

1. వలభ్రతలఁ బ్రే - శ్రీ వీరావతీల పేరిగల బాహులు - 1 - 2
2. సన్నయగారి ప్రసన్నకథాకేరళార్యయ్య - శ్రీ విశ్వనాథసత్యనారాయణ - 3 - 6
3. మధుర పంకితరాజము - శ్రీ పింగళి లక్ష్మీ సాంతులు - 7 - 8
4. పాలమరకి నీమనా ధుమ - శ్రీ గంకాదురత మురారి - 9 - 18
5. కవికాల నిర్మలము - శాసనాధారములు - శ్రీ వితుడ వాసవేంద్రరావు - 19 - 25
6. పదకల్ప - 6 కవిబాహులు - 26 - 34
7. భారతీయ కలపము - దాని స్మృతి పూర్వక కాల - 'ప్రేక్షత్రీ' - 35 - 40
8. వివాద విమర్శనము - శ్రీ తిమ్మ వజ్రుల నాదంక రామయ్య - 41 - 46
9. కాల దానము - శ్రీ పంచలక్ష్మీరామ శాస్త్రి - 47 - 65
10. ప్రేక్ష దీనకాయలు - శ్రీ నేలమూరి వేంకటరమణయ్య - 66 - 76
11. కెచ్చి యున్నట్ - తిరుద్ర - 77 - 78
12. నేట - తొలి - శ్రీ రాజీ - తిరునామ శాస్త్రి - 79 - 85
13. గాంధీ సూత్రములు గాంధీ ప్రతీతి - శ్రీ రాజ్యవల్లి నాథాచార్యులు - 86 - 91
14. ఆధుంతాలు - శ్రీ ప్రాజ్ఞాన లక్ష్మీ - 95 - 10
15. కె. కె. ~~చింతా~~ పంతులు వేంకటరంగయ్యగారు - శ్రీ మోహనరామకృష్ణయ్య - 102 - 10
16. 'బలయోగి' కి వల మోక్షరాజు - ఇ - సరస్వతి దేవి - 104 - 107
17. విమర్శనము - 108.

విరోధి సం.
అమాధము

భారతి

సంపుటము 26
సంచిక 7

వలపు తలపు

శ్రీ వేదాల తిరువేంగళాచార్యులు

వలపులు పొంగిపొర్లు పరువంపు టలంపులు, మేనివంపులున్
గలసిన చందమున్, మనసుకల్పిన నందముచందమున్, గెలం
కుల తెగ పొర్లిపోవు తరుకుల్ పులకించెడు వాలుచూపుకో
పులు తలపు న్నెదో మఱలఁ బోవని లోకములోనఁ జూపెడున్.

పరగతధర్మభావనల పట్టున నాత్మనమన్వయంబు కొం
దరు పొనరించి రద్ది యొక దారి; సరే - అటులేన్ సమగ్రము
దరమగు వస్తుతత్వము మనంబునకున్ గొనిరాఁగలాడె! వే
గిరము గనంగ పార్వమునికిన్ బరికించినయంత తేలునే!!

నాయక ముగ్ధయట్టులె కనంబడుగాని, విచారవైఖరిన్
బోయిన ప్రాధయే! సహజమో - సహవాసనివాససంస్కృతుల్
పూయునో - " కింనుఖల్విహ తపోవనరోధివికారకేగమ
నీయత " అన్న పట్టు కరుణించిన జాడలు గుర్తు వచ్చెడిన్!

“మాం దూరా దరవింద” అన్న యెడ భామంబెట్లు? “బాగయ్య! అ
య్యాందోళస్థితి పూర్వరంగమ? అభివ్యాపారమా? బుద్ధియెం
దెందే పోకలపోయినా మనసులోనేకాని, మో మత్తులున్
డెందంబున్ వివరించునన్న నుడి నాడెంబాట గు ర్తయ్యెడిన్!

ఏవిధి దీని నీ వభినయించెద విచ్చట పైవిచేష్టలున్
లో విమతుల్ పరస్పరవిరుద్ధము తొటయె గాక తాము కూ
డా విమతుల్ గదా! ఎద హుటాహుటి కొంకును జూప నెట్లు “గ
త్వేవ ప్రతీనివృత్త” యన? నిచ్చట నిన్నెటు మరవనయ్యెడిన్!

ఇదియొక్కడేల - నామనసు నిట్టటు లూపెడు పట్టులందు కా
నిది యొక్కడైననుం గలదె! నే నిది యొక్క టి యెత్తి వ్రేలఁజూ
పెద నన తక్కువాని పదవిన్ మఱి విన్నన సేతకాదె! మం
చిది - ఇంకవైన నిన్మరిచి సేతు సమగ్రవిభావనావిధిన్.

సరిసుఖదుఃఖభావనల జాలున చాలిన కూర్మి లేదు - నే
సరితిని - యత్నకల్పనలఁ జక్కఁగఁ దీర్చిన ‘రేపు’ లన్నియున్
సరిపడె ‘నిన్నలన్’ నగుచు; చప్పనో! యుప్పనో! జీవవంపుదా
సరిపడముల్ పదం బిడఁగ నల్పిన దా స్మృతి యొక్కటే సుమీ!

నన్నయ్యగారి ప్రసన్న కథా కలితార్థయుక్తి

ప్రధాన కథ

○

శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

ఇంతకు గొన్ని యుపాఖ్యానములగురించి వ్రాసి
తిని. ఇప్పుడు ప్రధానకథానికవచ్చామునుగూర్చి
వ్రాసెదను. ఇది రెండుమాడు వ్యాసము లగును. ఇది
ముదటిది.

భారత వితికాసము. కావ్యము గాదు. అందు
చేతనా మరనే పాండవులను దీనికొని వారిని వర్ణిం
చుట, కథ వారిదగ్గరనే ప్రారంభించుట జరుగదు.
పాండవులు కేశకృంగవర్తనమునుండి వాస్తవాత్మకము
తేరునప్పటికి ధర్మరాజు పదునారేండ్ల వయస్సువాడు.
భీముడు, కర్ణుడు, కలం నొకరికంటె నొక రేడాది
యేడాది చిన్నవారు. అంతవరకు వీరికి విద్యాబుద్ధులు
జరిగినట్లే లేదు. దుర్యోధనుడును, భీముడును పదునే
నేండ్ల వయస్సువారు. నూరుమంది కొరవుల కదియే
వయస్సు. ఆనూర్య రత్నదమ్ములు నొకనికంటె నొకడు
లోక చిన్నవాడు. దుర్యోధనునకును చివరివాడైన విర
జునకును మూడు నెలల పది దినములు వయస్సులో
వారతమ్యము.

ఇట్లు వచ్చిన పాండవులు 'ధృతరాష్ట్ర'నియ్య
మున సంకీర్తనధికు లగుచున్నారు. ఇచట 'నియ్యమున'
అన్న క్షిప్తము వాడుటచేత ధృతరాష్ట్రనియ్యక్క మనో
భావ మెట్టిదో చెప్పబడింది. ఇది కట్టి స్పృహము.
వారియందు ధృతరాష్ట్రనకు ప్రేమ లేదు. కొడుకుల

యందు ప్రేమ యున్నది. ఈ భేద మప్పుడే నిరూపింప
బడినది.

ఈ పాండవులు దుర్యోధనవాడులతో కుమార
ప్రభాతులై యుండిరి.

ఇచ్చట మాడు పద్యములు వ్రాయబడినవి—
రెండు కందపద్యములు, ఒక సీసపద్యము. పాండవ
కారవనిలోధమునకు నీ విలోధకథకు నీ మాడు పద్య
ములలోని కౌత్సర్యము మూలభూతము. ఈ మాడు
పద్యములు పరిగా చెలిసినగాని కొరవపాండవవైర
మర్థము కాదు.

ఇది యర్థమగుటకు నందరి పరిస్థితులన్నియు
జక్కగా నవగాహనము చేసికొనవలయును. పాండవు
లచట బుట్టి పెరుగలేదు. కొరవు లచట బుట్టి పెరిగి
వారు. ఆ సీకి ప్రత్యక్షముగా వారసులవలె గనిపించెడి
వారు కొరవులు. పుట్టినవాటినుండి పదునేను వత్సర
ములు రాజభోగము లభింపించుచు రాజకుమారులు
పాండవలవిన మన్ననల పొందుచు, రాజకుమారభావ
మునందు వాడుకొని పోయినవారు దుర్యోధనవాడుల.
వీ రంద రుద్ధకులు. ఈయుద్ధకీర్తనమునకు గారణము పైన
తెప్పినదియే.

అట్టి పెంపకము లేదు. రాజభోగము లభింపించి
యెరుగరు. అందరిచేత రాజకుమారులుగా గౌరవింపబడి

యెనుగదా, ఇట్టివారు పాండుగురులు. అందుచేత వారు 'వినయాన్వితులు'.

మొదటి పద్యములో వినయాన్వితులై పాండవులు భార్తరౌఢ్యులతో నొడగూడియున్నారని చెప్పెను. రెండవ పద్యములో శుద్ధులు రాజగురులు భిమునకు గీడ్పడ దొడగి'రని చెప్పెను.

నన్నయ్యగారి తాత్పర్య మంతయు గౌరవులంధకు లని చెప్పటలో నున్నది. వా రిదివరకు పాండవుల నెదుగరు. ఏ యైవారేండ్ల వయసులోననో వారు వారు కలిసికొనినచో బాల్యక్రిడలయందు సౌహృద్ద మేర్పడియుండెడిదేమో? పదునేనుపదునారేండ్లవ్వకు మొదటిసారి కలిసికొనుట, కారవులకు 'మేమే రాజకుమారులము. ఏ రెవరు?' అను దుర్భావము సహజముగా నుండును. అట్టి భావముతోనే వారు పాండవులయొడ బ్రవర్తించుదురు. అప్రవర్తనచేతనే వా 'రుద్ధకు' లని వ్రాయబడినది. మన యింటిలో మన పిల్లవానితో బాటు చుట్టపు పిల్లవాడుగూడ జరుపుకొనుచుండినచో మన పిల్లవాడు చుట్టపు పిల్లవానిమీద వధికారము జేసినట్లు.

ఈ పెదతండ్రి కొడుకుల యాదర్శ్యమును పాండవులు సహించలేరు. వారి యసహనము నే విధముగాను చూపించుటకు వీలు లేదు. వీరికి వీరికి నాటలలో కత్తులు పెరుగుచున్నవి. ఈ సంగతి పెద్దవారికి తెలియనే తెలియదు. బాల్యములో నిట్టి యనుభవము లున్నవారికిగాని యీవిషయము విస్మయముగా తెలియదు.

ఈ కత్తులు మిక్కిలిగా తెగినవి. మొదట సామాన్యముగా నున్నవి.

"వదలక పెనగి పరుండ్రం
బదియేపుర నొక్క పెట్టి పట్టి ధరిత్రం
తెదర బడవైచి పవనజ

దదయందై విత్తులొలియ వందర సిద్దుకా."

కారవులు పదిపదిసేనుమంది యొక్క సారిగా భిమునిమీదికి జోడురు. అందఱు నరకు క్రింద బడ వైచి లాగును.

వారి స్పర్శ లింక నెక్కువైనవి. వా రొకరిమీద నొకరు పగ సాధించుకొన నుండలిదిరి. కారవులు పాండవుల నేదియో చేయుదురు. పోయి చెల్లెక్కుదురు. భిముడు చెల్లుకు కదల్చును. వారు క్రింద బడుదురు. 'మమ్ము పదిమంది నొక్కసారి నీరుజముమీద నెక్కించుకొని నీళ్లలో నీదుము; నీరులము జాతు'మని యొగతారి చేయుదురు. అత డందర బుబాన నెక్కించుకొని నడివీట మంచి యేడ్పించును. ఈ క్రిడాపాత్య ర్యము నావాటికి తెలిసిపోయినది. పెద్దలకు తెలియుటకు వీలులేదు. తెలిసినచో నందరను జీవాట్లు పెట్టుదురుగాని దానివలన భాధము లేదు.

కారవులలో పెద్దవాడు దుర్భ్యోధనుడు కానిచో నే మయ్యెడిదో తెలియదు. దుర్భ్యోధనుడు కపాజముగా దురభిమాని. రెండవది యీ గడచిన పదు నేను పదునారు వత్సరములుగా వతజే రాజసాసీయుడు. తండ్రి శ్రుద్ధివాడు. ఇత డా వీట నేది చెప్పిన రదియే జరుగును' అతని మాట కదురు లేదు. జన మతజే రాజసకొనుచున్నారను. జనము లతజే రాజసకొనుచున్నారనియు నన్నయ్యగారు కథాభోరణిలో వ్యంగ్యముగానే చెప్పెను.

"జనపతి పంపగ పారధి
భునవివకృష్ణార్థగముల గరవించె"

ఈ కరవించినది నిదురవోవుచున్న భిముని. ఇచట 'జనపతి' యన్న కల్పము వాడుటచేత దుర్భ్యోధను డావాటికి వాప్తినలో పెట్టి నీతి ననుభవించుచున్నాడో స్ఫురించవలయును. పైన నత డుద్ధతుడు. ఉద్ధతోద్ధతుడు. తనకు పాండవు లొదిగియుండవలయు నని కోరును. వా రొదిగియుండరు సరిగదా! భిమునివలన నాటలలో గూడ వారిని గెలువలేకుండెను. అందుచేత కకునిదుక్యా సవాడులతో నాలోచించి భిముని జంతుటకు నిశ్చయించెను.

ఇటునుండి భిముని జంతుటకు బ్రయత్నములు చెప్పబడెను. భిముని జంతుటకు బ్రయత్నములు నీయుట; యని విధములుటలతో వారి చైరము యోధునుగను.

వైరముయొక్క కారణములు భిముని బంపించుటయు నన్నంతరకు చెచ్చినది, వారి కుమారప్రియలలో భిముడు తన బలము ప్రదర్శించుట మాత్రముగా జెప్పబడినది. ఇంతటి మహావైరవృత్తమునకు నీ మూడు పద్యములలోని క్రిడామాత్సర్యము రీజ మగుచున్నది.

వైన జెప్పబడిన పరిస్థితి యంతయు సమవ్యయించుకొననిచో నీ క్రిడామాత్సర్యమున కంత కత్తి చాలదు.

నన్నయ్యగారి కల్పరహస్యమే యిది. ఆయన లోకమునందలి పరిస్థితులను సర్వంకవముగా చిత్రించినవాడు. జీవితములోని భిన్నభుత్తులను రహస్యముల పెరిగినవాడు. పాండవులు వినయాన్వితులని చెప్పబడెను, కా జ సు కు లు ధ రు ల ని చె ప్ప బ డె త, దరువాత దుర్యోధనుని జనపతి యని చెప్పబడెను నీ భుత్తులలోని యంతరముహూర్త మంతయు పాశకుడు గ్రహించుకొనుటకు పదిలి తాను లోకసామాన్యముగా గళ చెప్పినట్లు చెప్పును. తల్లోకము తెలిసినచో వా లోక సామాన్యత తెలియును.

ఈ దుర్యోధనునకు వైరి చెప్పిన కారణములే గాక మరి పెద్ద కారణమే కలదు. పాండవులు వచ్చి వచ్చి నుండి జనులందరు, మంత్రులందరు యుద్ధిష్ఠిరుడే రాజున ననుచున్నారు. యుద్ధిష్ఠిరుడు చనిపోయినచో రాజ్యము తనదే. యుద్ధిష్ఠిరుడు చనిపోనక్కరలేదు. అతనిని చెఱసాలలో నుంచవచ్చును. కాని భిముడుండుగా ధర్మరాజును బంధించుటకు విలు లేదు. కనుక భిముని వధింపవలయును.

“అపాంశువధ జేసి మృగము ను
దోడ్దతుం బంపి ని

స్వపత్నీముగ ధర్మవంధను న
కత్తు బంధించి యే

నపాండవముగా సముద్రకల
యాభిలక్షి ను

క్రౌపాణటుకై నత్యధిక
ఁ దిన్న యేరెడకా.”

ఇది దుర్యోధనుని నిశ్చయము. ‘నిశ్చపత్నీ ముదా’ ననుటచేత వైరిచెప్పిన యర్థము భాసించుచున్నది. ‘అపాండవముగా’ ననుటచేత నతనికి పాండవులయొడ నెంత విరోధభావము పెరిగినదో తెలియుచున్నది. అపాండవముగా భాత్రి నేరెడ నని యెప్పుడో వైరము ప్రబలింప తర్వాత యుద్ధభూమియందు దనుకొనవలసిన మాట. కానిని దుర్యోధను డిప్పుడే వాడినాడు. అతని వైరభావతైక్షణ్య విలువంటిది.

భిముని రహస్యముగా వధియించును. అప్పుడు ధర్మరాజును బంధించును. ఈ రెండువాక్యములయొక్క యర్థమేమి? ధర్మరాజు నిడివరకే పట్టుకొని బంధింప ప్రయత్నించెనా? భిముని యప్రముత్తతలన నది సాధ్యము కాలేదా? దుర్యోధను డిడివరకే పాండవుల కపకారమును జేయుట మోహించెను. భిమునివలన నాప్రయత్నములు సాగలేదు. పాండవుల స్థితి యంత నికి నూదియై వచ్చి దబ్బునమై లేలిన ట్లనిపించెను.

ఇందులో నొక విచిత్రమైన సంసారస్థితి కలదు. ఈ సంసారపు పరిస్థితులలోననే యీ భారత కథవంటి కథ వృద్ధి బొందుటకు నీ లున్నది. కారణ పాండవు లన్నదమ్ముల విద్వ లగుటయే యీ కథ యిట్లు సాగుటకు కారణము. అన్నదమ్ముల విద్వలు కానిచో, బంధుత్వము లేనిచో నీ కథలోని కొన్ని సన్నివేశము లకు సంభవ్యము లేదు. ఇది యొక విచిత్రమైన కథ. లోకములో నిట్టి కథలు జరుగుచునేయుండును. అన్నదమ్ములకు, వన్నదమ్ముల విద్వలగు బ్రబలవిరోధము. ఆ విరోధ మా యిద్దరు పురుషుల మధ్యనే. తక్కిన బంధువు లందరు స్త్రీలు పురుషులు నభియులకు సమానులే. అంత విరోధములో నొకనియింటికి వచ్చని తోరణము గట్టినచో నాయన్నయో యన్నకొడుకొ వచ్చి యింటిలో భోజనము చేసిపోవును. వారి యాడ వాండ్లు, వీరి యాడవాండ్లు మాటాడుచునే యుండురు. వారివారి సంతానము, తండ్రులకు బ్రబలవిరోధ మైనను, గరిసి యాడుకొనుచునే యుండురు. ఆ పురుషుల మాత్రమే యొకరి నొకరు సాధించుకొనుచుండురు. ఇది లోకముయొక్క స్వభావము. భారతకథ యీద్యుక్తి సంసారస్థితినుండి బయలు దేరినది. అది యెట్లు పరి

నామము బొందునో? పరిణమించినంత పేర నీబంధుత్వ
నూ విరోధము పెట్టి హద్దులలో నుంచునో నమగ్రముగ
నూహించి దానినంతయు స్ఫూర్తిగా భాసింపజేయుచు
ప్రాసనవాడు నన్నయ్య. ఈ సంగతి తరువాత
ప్రాసెదను.

ఇతడు దుర్మోధుడు భిముని రహస్యముగా
వధించి ధర్మరాజును బంధించి రాజ్యము తాను తీసి
కొనవలయు నని గదా యూహ! భిమునే బంధించ
రావా? అదియే యసాధ్యమైన విషయము. ఈ యట
లలో నెన్ని పార్ట్లో భిముని బంధించుటకు, వధించుటకు
బ్రయత్నములు చేసెను. కాని సాధ్యపడలేదు. ఈసంగతి
విదురభిష్మగృతరాష్ట్రులకు దెలియరాదు. రాజభటుల
చేతనే వానిని బంధింపించరచ్చును. కాని తన కంత
వ్యక్తిత్వము రాలేదు. ఏది చేసినను రహస్యముగా
జేయవలయును. తరువాత తనకు దెలియ దనవచ్చును.
ఇది యంతయు బంధుత్వమువలన వచ్చిన బాధ. వీరిలో
వీరి కింత వైరము పెరిగిన దని పెద్దల కెవ్వరకు దెలి
యనే తెలియదు. తెలిసిన నేవో పిల్లలలో పిల్లలకు
వైర మునుకొనుచుండిరిగాని తొండ ముదిరి యూహన
పల్లి యగునని యెవరు ననుకొనరైరి. తండ్రితో జెప్పి
లాభము లేదు. అతడును పసికన మని నిరాదరించును.
యవరాజుగా జేయదగిన వయసుగాని, విద్యాబుద్ధులు
గాని వీరిలో పెరిగిని లేవు. భవిష్యత్తులో నేమి
జరుగునో యెవరికిని దెలియదు. నిస్సపత్నముగా దాను

ధారుణి నేలుదు నన్న యూహ దుర్మోధునకు కట్టి
వయస్సులో గలిగెను. దుర్మోధునకు కప్పటికి బదునెనిమి
దేం డ్లుందునో యుండెనో? దుర్మోధునకు వయస్సు
చాలదు. ఊహ లిటువంటిది.

- ౧. భిముని త్రాళ్లతో గట్టి నీళ్ల ద్రోయించెను.
- ౨. పాములచేత గరిపించెను.
- ౩. విషము పెట్టించెను.

“దుర్మోధునకు భిమునకు దనచేసిన యెల్ల
తెల్లను గృతఘ్నునకుం జేసిన లగ్గులనుంబోలె నిచ్చు
లంబులైన సిగ్గుఁడి నెండియు బాండవులకెల్ల నపా
యంబునేయ నుపాయంబు జింతించుచుండు.”

ఇదియంతయు నిరువదిపద్యములలో జరిగినది.
కుమారాస్త్రవిద్యాప్రదర్శనమువరకు దుర్మోధుడు
మరల మాటాడలేదు.

భిముని దా నేమియు జేయలేకపోయెను. సిగ్గు
పడి యూరకుండెను. కప్ప మనసులో తెట్టుకొనెను.

బాల్యవిరోధ మిట్లే యుండును. అదియును
బంధుత్వములో నేర్పడినచో?

నన్నయ్యగారి భారతికథారంభ మిట్లున్నది.
ఆయన చేసిన కేమియు లేదు. ఉన్న పరిస్థితు లన్నట్లు
చిత్రించెను. ఆ పరిస్థితియొక్క భిన్నాంశములను బరి
కిరించినచో నాయన చెప్పినదానిలోని గొప్పదనము
తెలియను. ఆ కథయందలి యర్థము ప్రపన్న మగును.

మధురపండితరాజము

శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతం

—గజ బృంహి త ము—

విహరింపఁగాఁబొమ్ము విసినవీధుల ఘటాచరివారపరివృతప్రాభవముగ
నవరింపఁగాఁ బొమ్ము జలకేళికరిణీకరోత్స్సప్తకణసేచనోత్సవముగ
ఆరగింపఁగాఁబొమ్ము నోరూరఁగడుపారఁ గమ్మనైన మృణాళకాండభుక్తి
కావింపఁబొమ్ము ఘీంకారపూర్వకము పర్వతసానువులయందు వప్రకేళి
రాకు మీ దెనకుఁ మృగరాజమీఁది-నమరజయకాంక్ష మాతంగసార్వభౌమ!
కోరెదేనియు శుభము నీ కుంభమునకు-ఒల్ల వేనియు ముప్ప నీ యూధమునకు.

దంతికులాధిపా! యొక హితమ్ము వచించెద నిల్వమీ, గజ
ప్రాంతిఁ గఠోరతీక్ష్ణనఖరప్రవిదారితగండతైలదు
ర్దంతరుభోధతుండు మృగరా జపుడిప్పడె కూర్చుకై గుహ
భ్యంతరమందుఁ జొచ్చెను మదాంధుఁడవై యటు చేరఁజోకుమీ!

ముదమున దానధారలకు మూగి కటమ్ము లలంకరించు తు
మ్మెదలను గర్జచాలననమీరహతిన్ భయపెట్టి చోపుచో
మడకరికిఁ స్వకీయకటమండనహానియెకాని గండుతు
మ్మెదలకు నేమి లోన మనిమిలితపద్మవనమ్ము లుండఁగన్ ?

—సింహ గర్జన ము—

మత్తమాతంగరాజకుంభస్థలంబు-తైశవమునందె చీల్చు కేసరికి నిష్ఠ
యావనోదయ మయ్యె నేప్రాణి యింక-తౌర్యపటిమప్రదర్శనస్థాన మగును?

మృగపతి వసించు గిరిదర్శిహామునందుఁ-గరటికుంభస్థలీమాక్తికములు దొరకు
వరడుతలదాచుకొను నేలబారియయందు-దొరకు నొకదూడతోకయో,నర మొఱుర

[మొ!

కరికి గరిణికి నవ్వాని గర్జితములు-దానశోషణగర్భపాతము లొనర్చె
ఆ మృగేంద్రుఁడు ముదిసి తారాడలేక-యాడలేదుల హాస్యాల కగ్గమయ్యె.

—చిలుక పలుకు—

అమలినవృత్తి స్వేచ్ఛమెయి నాకనమందును భూమిపై విహంగములు విహారముల్ పలుపఁగా నృజియించిన ధాత, కీరపోతమునకుఁ బంజరంపుఁజెర తా ఘటియింపఁగ నేల యంచు నబ్రము పడనేల, తన్మధురభావల కయ్యదియే ఫలం బగున్.

పలుకునేర్పును, రూపసంపదయు, నుభగ-చారుశీలము, మధురవాచానిరూఢియున్న వే యన్ము శుకమున కొక్కఁ టేని-ముద్దుగొల్పెనె మార్జాలమునకు నుంత?

ఆవాసం బపరంజిపంజరము, నిత్యాహారపానీయసంసేవల్ రాజసుతోచితములు, సభాసీనుండవై చేయు ప్రస్తావంబుల్ రఘురామనామపరముల్, ధన్యుండ వన్నింట, నీ భావం బా వనవృక్షకోటరదిశన్ బర్వెత్త నేలా శుకా?

పాలకురికి సోమనాథుడు

శ్రీ బిందారు తమ్మయ్య

విభూతివత్రికాధిపతులుగా నుండిన శ్రీ పండిత చిదిగమకము వీరభద్రశర్మగారు వెలకొలిపిన శివ ధర్మగ్రంథసారికలో నూతనముగా వెల్లడిన “పాలకురికి సోమనాథకవి” అను వారచించిన గ్రంథము గూర్చి పయి కిర్మికతో నవంబరు ౧౯౪౮ భారతిసంచికలో శ్రీ చిలుకూరి వారాయణరావుపంతులుగారు ప్రకటించిన వ్యాసమును వాచకమహాశయులు చిత్తగించియేయుండురు. శ్రీ వారాయణరావుగారు నాకు జరమశ్రులు. వా రున్నతవిద్యాసంపన్నులు. బహుపట్టభద్రులయి చిరకాల మధ్యాపకస్పృత్తియం దుండి నిరంతరము భాషాసేవ చేసి, చేయుచున్న ధవ్యతీవులు. నే నన్ననో ప్రవేశపరీక్షతో జరుపు చారించి విధి విరామము లెఱుంగని రివన్యూటిపాస్ట మెంటులో గొలువునకు నుదిరి తీవిత ముంజే గడిపినవాడను. మాతృ భాషపయి గొంత సహజాభివాస మున్నను దానికయి తగిన సేవ యొనర్చుటకు వలయు విద్యగాని, యనకాశములుగాని నాకు తాత్తముకాలేదు. ఇట్లు విద్యాసంపదాదివిశేషములలో మా యరువునకు పాస్తీమకకాంతరమున్నను కృష్ణ కుచేలవ్యాయమున వారాయణరావుగారితో జరకాలమునుండి నాకు గొంత మైత్రి కుదిరినది. వారి సహజమధురస్వభావమే యందుకు గారణమని చెప్పుదనము. ఆ మిత్రతకలిమికి వారు పండితారాధ్యచరిత్రమునకు పీఠిక వ్రాయునపు డంతకుమున్ను బసవపురాణపీఠికలో శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు మత, సారస్వత, చారిత్రికవిషయములలో వెలువరించిన కొన్ని యభిప్రాయములగూర్చి నే నందందు ప్రకటించిన వ్యాసములు గల పత్రికలను దను యుపయోగమున కయి సంపుటని శ్రీ వారాయణరావుగారు నన్ను గోరుటయు, నందుపయి నేనును నాకును వారికిని గూడ మిత్రులు, పూజ్యులు నగు పండిత చిదిగెమకము వీరభద్ర

శర్మగారును వారికి గావలసిన పత్రికలను, గ్రంథపాదు గ్రనిబంపి చిరకాలము వారియొద్ది నుంచుటయుజరిగినది. పంతులుగారు తమ పీఠికలో నా యభిప్రాయముల గొన్నింటిని మన్నించి గ్రహించిరి. మఱికొన్ని యెడల స్వతంత్రములగు భిన్నాభిప్రాయముల వెలువరించిరి. ఇట్టియెడల భేదాభిప్రాయము లుండుట వారు వెలవచ్చినట్లు పాఠమే. అది కాదని గాని, యభిప్రాయ భేదము లున్నంతమాత్రమున భాషాసేవకు లొకరి నొకరు కొలచినేయుచు నొందోరులపయి దుముకుట వ్యాయ్య మనిగాని బుద్ధియగు తెనగు ననజాలరు.

౧౯౪౦ సంవత్సరములో పండితారాధ్యచరిత్రము వెలువడినవెంటనే వారాయణరావుగారు పీఠికలోని కొన్ని విషయములగూర్చి శ్రీ వీరభద్రశర్మగారు, నేనాదిరమణకవులు మున్నగువారు “విభూతి” మొదలగు పత్రికలలో విమర్శనములు ప్రకటించిరి. ఆపందర్భములో నితరు లేమి వ్రాసినను నేనుమాత్రము వారి యభిప్రాయభేదములగూర్చి వియు జ్వంపదలంప లేదని శ్రీ వారాయణరావుగారికి లేఖమాలమున నివేదించియే యుంటిని. అప్పటికి నాకు సోమనాథుని గూర్చి ప్రశ్నైక గ్రంథము వ్రాయు నాశయము లేనే లేదు. తరువాత శ్రీ వీరభద్రశర్మగారి యాదేశమునలన ౧౯౪౨ సంవత్సర ప్రాంతముననే యీగ్రంథరచన మున కుద్యమించితిని, అందుచే గ్రంథముం దాయాతావుల బసవపురాణవృషాధిపతీతకపీఠికలలో దర్శితాకర్తలు ప్రకటించిన యభిప్రాయభేదములపయి నే నది వఱలో వ్రాసిన విమర్శవిషయములను మరల సంగ్రహముగ చేర్చు మటయు శ్రీవారాయణరావుగారు పండితారాధ్యచరిత్రపీఠికలో వెల్లడించిన మాతవాభిప్రాయములగూడ నుదాహరించి యందుగూర్చిమాడ గొంత చర్చించుటయు నాచక్రికము అయ్యెను. ఇట్టి

చర్య లేవరి యభిప్రాయములయెడ గావించినను భవ భూతిహవాకవి ఘంటాఘోషముగ లేవిన “కాలా హ్యయం నిరవధి ర్విపులాచ పృథ్వీ” అను మాత్రీ నను సరించి యనంతముగ లోకముయొక్కయు భావిపరిశో ధములయొక్కయు బరిశీలనము, సత్యనిర్ణయము పరమ లక్ష్యములుగా గొని యందుకు బోద్దుడుటకయి కావించినవేగాని కేవలము కృతాభిమానవాదాభినివేశములు కారణములుగా నొనర్చినవి కాదని వేఱ విన్నవించ వలసిన యవసరము లేదు. ఇందువలన నా యా మహా నీయులయెడ నాకు బూజ్యభావము లేదని గాని, వారి గౌరవమును గొలదిపఱుచు నుద్దేశము నాకు గలదనిగాని సహృదయు లేవరు తలంపబాల రనియే నా నమ్మకము.

౨ నాకేక్యరరావుపంతులుగారు బసవపురాణమునకు దాము వ్రాసినప్రస్తావన చివర “కర్ణాటాంధ్రభాషలందు గల పీఠతై నవాద్యయమును బండితులు పరిశోధించి పీఠ తైవత్తైవ్యము సున్యక్త మొనర్తురుగాక!” యని కావించిన యాచేశముగూడ నేనొనర్చిన యీపనిని గొంతవఱకు గారణమని మనవి చేయుచున్నాను. పండితునకు గాక పోయినను బండితపరిశీలనమున కయి తోచిన విషయముల వివేదించుటలో దప్పు లేదుగదా! మఱియు నా వ్రాతలు వ్యాసములు నెవరిని నాక్షేపించుటకుగాని యధిక్షేపించుటకుగాని యుద్దేశింపబడునవి కావని, ఆయావిషయముల విమర్శించుటలో నా యాశయ మందువలన సత్యనిర్ణయమునకయి యత్న మొనర్చు వారికి గొంతబోద్దుడుటయు, నా సందియముల బొలండు కొనుటయుమాత్రమే యని పలుమారులు లోకమునకు విన్నవించియే యుంటిని.

౧౮౪౪ సంవత్సరమున నా గ్రంథముద్రణ ముద్యమించిన కాలదికాలములో శ్రీ పీఠభద్రకర్మగారు ౨ జగద్గురు కాశీవిశ్వరాధ్యక్షానసింహాసనాధ్యక్ష పదవికి నియుక్తు లగుట యందుకువత్ ౨౫-౧౦-౪౮ లేదని తింగైకయగుటయు ఘట్టిల్లుటచే మొన్న మొన్నటి నుండు నా గ్రంథము వెలువడుట కనకాశ్రమ కలంగలేదు. అది యంతదనుక సరిగా లోకముయొక్క మొగమును గాంచలేదు. పలువురకు దాని పరిచయము గలుగలేదు.

౩ పీఠభద్రకర్మగారి యుదారాశయములు, నా

విద్యుక్తధర్మము ననుసరించి గ్రంథము వెలువడిన యనంతరము దానిని మునుముందు ౧౨-౧౦-౪౮ లేదని ౨ ప్రభాకరకాశ్రిగారిని, నారాయణరావుగారిని బంపియుంటిని. అందినచే తిడవుగ దయతో గ్రంథమును జిత్తగించి నారాయణరావుగారు ౨౩-౧౦-౪౮ లేదని నాకు లేఖవ్రాసి యందులో “సోమనాథుని నివాస స్థలము, కులగోత్రములు, కాలము ఈ మూడువిషయ ములుగురించిన్నీ మన కేకభావము కుదురదు. నా విషయములనుగూర్చి ఎట్టి అభిమానముగాని దురభిమానము గాని లేదని నమ్మ వేడుతున్నాను. మీ వ్రాతలగురించి చాలా యోచించినాను. నా అభిప్రాయములనుమార్చు కోకాలనందుకు చింతిస్తున్నాను. ఈ విషయమై భారతి వ్రాసి నాను. వారు ప్రకటిస్తారనుకొంటాను” అని యుగ్గడించిరి. అందుపయి సవినయముగ సముచితముగ వారికి బ్రత్యుత్తరము వ్రాసితిని. భారతికి బంపిన వ్యాస మింత మహాగ్రముగ నాగ్రహవేశసంజనితములయిన ప్రసంగములతో, అప్రస్తుతప్రకంసాదికములతో నిండి యుండునని వారి లేఖవలన నే నూహింపవలెతిని. ఈ రూపముగనయిన లోకమానకు నాగ్రంథపరిచయము మునుముందు కలిగించినందుకు వారికి నా కృతజ్ఞతాభి వందనముల నర్పించుచున్నాను.

నాగ్రంథమున నారాయణరావుగారిని నేను దక్కువపఱచినదికాని, వారిలో గయ్యమునకు గాలు ద్రవ్వినదిగాని యేమియు లేదు. వారి యాధ్యత్వమునకు కాండిత్యమునకు నే నెల్లప్పుడు తల యొడ్గవాడనే. అకారణముగ వారిట్లు లాగ్రహవిష్టలగుట నా దుర దృష్టమే. నా గ్రంథమున నే నవసరతీత్రత సుపయోగించి, “శోచనీయును” అని పదేపదే వక్కాణించి, తమ్ము ‘గ్రాత్ర యొక వింత, ప్రాత్ర యొక లోతీయను మాత్రమును భజించు తృతీయపంథీయనిగా నిరూపించితి నని చెప్పుచు నది కారణముగా ౩ నారాయణ రావుగారు ప్రస్తుతవ్యాసరచనమున కుద్యమించిరను భావము వారి వ్రాతలవలన న్యక్తమగుచున్నది. ఇంత దనుక నాగ్రంథమును జూడని పాఠకులకు నారాయణ రావుగారి యాశోపకావ్యాటాపాదికము లెంతవఱకుచితములో యవసరములో బాగుగ గుర్తించ వ

కాక ముందేరదుగాన, “చేసిన పాపము చెప్పిన తీటును” అను పెద్దల నుడి నమస్కరించి నేను నా గ్రంథమున నారాయణరావుగారియొద్ద ముపయోగించిన వాక్యములలో ముఖ్యమయినవానినయిన నిం దుదాహరింప దలంచితినిగాని పత్రికాధిపతులు నా ప్రత్యుత్తరవిషయమున స్థలపంకోచకారణమున గావించిన నిబంధనములచే వానిని బేర్కొనజాలనందుకు జింతించుచున్నాను. వలయువారు నా గ్రంథముయొక్క 3, ౫, ౧౦ ప్రకరణములందు వానిని విలకింపవలెదనను. ఆగ్రహాయభేదములు గల కేవలచారిత్రికవిషయముల గూర్చి విషయవిమర్శనములో నేను నా గ్రంథమున నేమి వ్రాసినను నారాయణరావుగారు తమ ప్రస్తుత వ్యాసములో నుపోద్ఘాత పూర్వకముగ నాయొడ గావించిన ప్రపంగాధికము లెంతవూ కుచితములో సహృదయులు నిర్ణయింతురుగాక! నారాయణరావుగారు తమ వ్యాసములో కొన్ని ప్రశ్నములు నాపయి ప్రయోగించి వానికేగాక మఱికొన్నియెడల వారి యితరవాక్యములకుగూడ బదులుపలుకు బాధ్యతను గలిగించుటచేతనే యీ ప్రత్యుత్తరము వ్రాయవలసినవచ్చినదని మనవి చేయుచున్నాను. కోచనీయ మను పదమును నేను సముచితస్థలముల సముచితార్థముగ గావించిత్వముగనే యుపయోగించితినిగాని పదపదే వాడలేదు. ఇంతకు నది యేమంత పోటుమాట? ఉదాహరించిన యావిషయము కోచనీయమైనది నాకును నానలెనే తలంచువారికి మాత్రమే యని యర్థ మగును గాని నారాయణరావుగారి కని యర్థము! కానేరదుగాదా! అది వారి కాత్మజ్ఞానుసీయమే కావచ్చును. పూర్వనిర్ణయముల గాదని గ్రాంథికవాదముల చెచ్చి పెట్టుట నారాయణరావుగారికి నేడు శ్రోతకాదు. మీర పండితారాధ్యచరిత్రసీతీకపయి శ్రీ వీరభద్రదశరథ్యగారు విభూతిపత్రిక (పం ౨ పం ౧) లో బ్రకటించిన ప్రథమవిమర్శవ్యాసములో కవరను “ఇటులే వీరకేళవిషయములనుగూర్చి శ్రోతమాటలు చెప్పబోయి పారపడినారు.....తమ ఘనతకు దగినట్లు సీతీకను రచించుటలో సహకారులతో సంప్రదింపించున నిట్టి విపరీతముల కవకాశము కలిగినది.”

ఇత్యాదిగా వ్రాసియున్నారు. శ్రీకర్మగారికి నితీదన పూర్వకముగ భారతి (పం. ౨౦ పం. 2) లో బ్రకటించిన లేఖలో దను పాలకురికివాడమే కేవలము వినుల్పిమనియు, పాలకురికి గ్రామసామవిచారమే శ్రోతదనియు శ్రీరావుగారే ప్రగల్భముగ తెప్పికొని యున్నారు. తృతీయపంథయైనను సహృదయామోదమును భవ్యతాపాదకమును నకర్మతమగాని సత్యమును గాని ప్రతిపాదించుటో నది జ్ఞానుసీయమే యగును. “మురారే స్తుతీయః పంథా” అను మూక్తి ప్రకంపాపథముగ వ్యవహృతమయినదే గదా! కావున బూర్వోదాహృతపదముల నాయాసందర్భముల నేను నా గ్రంథముం దుదాహరించుటలో నేను రావుగారిని దమ్మన పఱచినది లేదు. వారంతగా బట్టింపబోనుటకు, గోపాటోపముతో సంరంభించుటకు దగిన కారణము లేదు.

నారాయణరావుగారు పెలవిచ్చినట్లు నా కలము బలముగలది కాదు. అది కరము నీరస మయినది. వారు తమ లేఖనిని సుదర్శనచక్రముగనో, నందక ఖడ్గముగనో సంభావించుకొనుచున్నారేమోగాని నాకలము నా పాటిటి లింగపపాయితఖడ్గమని నేనుగాని, యితరులెవరుగాని భావించలేదు. దత్తేశ్వరు సత్తునగాని, చిన్న మెత్తు విద్యాసంపత్తిగాని లేని నాకే యేపాటి శార్యవీర్యములు లేవవచ్చు నది నా కలమున కెట్లు గలగనీర్చును? కరముతోగాని, కలముతోగాని నేలపయిగాని, నేల విడిచి గాలిలోగాని సాముచేయనీర్చి యెవరితోడను నెప్పుడు నెట్టి లదాయికి దిగినవాడను గాను. “వివాహాశ్చ వివాదాశ్చ సమయోచన కోధనే” అన్నారు పెద్దలు. రావుగారివంటి యసహాయకూరులతో, బట్టభద్రులతో నావంటి విద్యాబలహీనులు వారు చెప్పిన “వా గ్గదాయి”కి సిద్ధమగుటో నామరూపములతో నశింపుక నిలువగల్గుదుమని కలలోనయిన దలంప నేర్తురా? నా కలమున కిదో యొక యుపమాన మన సరమే యని పంతులుగారివలె మఱివరయునగూడ దలంచుటో గాలిచే గ్రమ్మిన దుమ్మును మెల్ల మెల్లగ దొలగింప నుద్యమించు కోధని కొంతవఱకు సరిపడు నేమో పోకకు లాలోచింతురుగాక! రావుగా రాశోపించిన యా వీరత్వము సహజవీరత్వమేనయిన నా

దుస్తులలో నలవదినదేగాని క్రొత్తది గాదని, భస్మముదాల్చు సామాన్యతైవులకే మరులెత్తుట సాజము కాగా భస్మద్రాక్షులింగములు మామనాధరించు వీర తైవుల మతావేవీరత్వముల మాట చెప్పు నలదియే గాదని వారు నెలవిచ్చిరి. వీరతైవమతివిషయకమయిన వీరత్వమును శివశైవైక్యజ్ఞానముగా శివాగమములు సిద్ధాంతశిఖామణి మున్నగు ప్రమాణగ్రంథములు నిర్వచించినవి. అందుచేతనే యట్టి జ్ఞానసిద్ధిని సాధింపగల్గు వారి సుద్దేశించియే "ఏకేన జన్మసా ముక్తిరీవరాజాంతు మపేక్ష్యరి!" అని శివుడు పూర్వతి కి శివాగమములలో బోధించినట్లు చెప్పుచుడు. రావుగారు నెలవిచ్చిన విచారాన్ని విపరీతవిర్యచనమునకు ప్రమాణ మేమో తెలియ రాదు. వారు కాపించిన వీరావేశమాత్రకవీరత్వము భస్మద్రాక్షులింగ మన్నిహితకేరీయల కల్ల విహితమే యయినచో వీరతైవులు, ఆరాధ్యరాష్ట్రాణులుగూడ నందుకు గుణితావలసినదే కదా! శివాగమప్రాక్త మయిన ముక్తి వీరతైవునకు గేవలజన్మమాత్రమునగాక నిజమతాచారధర్మముల బాగుగ జరిగి నిర్వహించి శివశైవైక్యమును సాధింపజాలినచే కలుగజేర్చునని మేల చెప్పవక్కూలేదు. నేను జన్మమాత్రమున వీర తైవున నయినను దన్మతధర్మకార్యాచరణమున వీరతైవుడ నని చెప్పుకొనుటకు లవలేలేమయిన వర్తత లేనివాడను. అందుకు నలయు భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యములు పరమేశ్వరా నుగ్రహము లేమిచే నాకు బ్రాప్తము కాలేదు. మాయమ్మ యుగ్ధులలో నాకు భీరుత్వమేమయిన బోననేమోగాని శివావేశత్వవలె వీరత్వ మేమియు బోనులేదు. కావున వారాయణరావుగారి దృష్టిలో విహితమయిన వీరత్వమునకు శివాగమసమ్యక్తమయిన వీరత్వమునకు రెంటికి గూడ నేమ విచారములేనే. ఇట్లు "ఇతో బ్రహ్మ సత్యో బ్రహ్మ" అన్న సుడికి దృష్టాంత మగు నాకు వారాయణరావుగారు మతాభివిద్యతి నాశోపించుట న్యాయము కాదు. మతాభివేళము గలవారికి బరమతపహిష్ఠత లేకపోవుట యటుండగా వారి మతముగూర్చి యనకులముగగాని, ప్రతికూల ముగగాని యెవ రేమి ప్రస్తావించినను విమర్శించినను అనుమానములే యని రావుగారు వాక్రచ్చిరి. ఇం

దెంతవఱకు సత్య మున్నదో నే జలియ నేరసుగాని మత ములు, తదాచారధర్మములు మంట గలియుచున్న యిక్కాలమున నేమితిస్థులం దయనను నట్టి యావేశా విష్టులు గలరా యని నా యనుమానము. తక్కినవారి గొడవ నా కెందుకు? ఆవ్యాజాభిమానముతో, శరీరా రోగ్యమునయిన బాటింపక యహోరాత్రములు చిర కాలమునుండి వీరతైవవాద్యయపరికోధనము గావించు చుంటి మనియు, దన్నిరంధిరపరిజ్ఞానసాహచర్యముల కలిమి భ్రమరకీటవ్యాయమున దాముగూడ జంగమలయి పోవలసిచ్చు నేమో యని సోత్కంఠముగ జెప్పకొనెడి వారాయణరావుగారికి గల యామతాచారధర్మపరిజ్ఞాన ములో నా కొక్కింతయు లేదని నొక్కింక్కా జించుచున్నాను. "అయ్యకు విద్యలేదు గర్వము లేదు" అన్నట్లు నాకా మతిపరిజ్ఞానము లేదు, మతావేశము లేదు, జన్మవీరుడ నయిన నాకన్న గర్వవీరులయిన శ్రీ రావుగారే యన్నివిధముల విన్నులు. కావున గర్వవీరులగు వారికే వీరతైవులకు విహితములని వాదగ్గరించు వీరత్వానికముల లెప్పుగా వర్తించునని చెప్పవక్కూలేదు. "మందు పుట్టిన చెవులకన్న పెనుకబుట్టిన కొమ్ము" వాడి"యనిగదా పెద్దల వాడుక. ఇట్లు సంప్రాప్తములయిన వీరత్వావేశ ములు కొంతవఱకు వారి ప్రస్తుతవ్యాసమున దాండ్ వించుట పాతకులు గమనించియేయుందురు.

చారిత్రకవిషయములలో శ్రీవారాయణరావు గారి యభిప్రాయములు గొన్నింటిగూర్చి నా గ్రంథ మున జర్పించినంతమాత్రమున వారి వీరతైవవాద్యయ నేనయిడ నేన గృతజ్ఞతాకూహ్యుడ నని వారుగాని, లోకముగాని తెలంచుట భావ్యము కాదు. నాపయి గదిరిన యాగ్రహోవేళముకొలది రావుగారు తామెన ర్చిన యావేశాదికములగూర్చి తమ్ము దామే నిందించి కొనుగి నవి యెల్ల దవ్వలు కావా? తప్పక తప్పలే యని విచారమును జల్లించుట శోచనీయము. పండితా రాధ్యచరిత్రముకలెనే విమశురీపోమనాథుని ద్విపద ప్రభులింగరీ లనుగూడ బరిశ్రమించి పరిష్కరించి ముద్రణమునకు సిద్ధమొనరించితి మనియు, నా గ్రంథ మును జదివినతరువాత "వృథా! వృథా! ప్రకటింప

హాడను" అని వినును, విరక్తి కలుగుచున్న వనియు గూడ రావుగారు వ్రాయుట వా కెంతయు సంతాపమును గూర్చుచున్నది. కట్టా! పాలకురికి సోమనాథుని గూర్చి ప్రత్యేకచరిత్రగ్రంథమువ్రాసి శ్రీవారాయణ రావుగారి కిట్టి వైమనస్యము, వీరవైరవాజ్మయసేవ యొడ వైముఖ్యమును గలిగించి వాయూ మహాపచారా పరధవిష్కృతికయి కరుణాసముద్రుడగు పరమేశ్వరుని కరుణయే శరణ ముగకాక. పూర్వోక్తమైన ప్రభులింగరీల పరివర్ధులగ బరిష్కృతముయి ప్రకటిత మవుగావులను చిరకాలమునుండి యభిలషించువారిలో నే నొక్కడను. ఆ గ్రంథమునుగూడ సత్వరముగ బ్రకటించువులగు గట్టున్నతో శ్రీ వారాయణరావు గారియొడ సంబంధము నేనే యెక్కుడుగ గృహిష్టత బద్ధుడని గాగలనని మనవి చేయుచున్నాను. ఉత్తియల కోపములు తగ్గిడియులుగదా! కావున "ఇంతమాత్రము వనే విరక్తి పుట్టగలవాడను కాను" అని వారే మరల నెల విడుటచే నేనుగూడ విరాళ చెందక యా గ్రంథ సత్వరప్రకాశమునకయి నిరీక్షించును.

రావుగా రాత్యనిందాపరముగ దప్పలు తప్పలని తామే చెప్పికొన్న మూల విషయములలో దేనిని గూర్చియు గించితియన దప్పరి నే నెప్పుడు చెప్పలేదే! అట్టిమొదల వారి కింత చిరాకేల కలిగినో తెలియకున్నది. పండితారాధ్యదరిత్రమును వీరు తప్పలు లేకుండ సుసరించి పరిష్కరించియున్నతో నది తప్పని యెవ్వరనగలరు? శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రి గారు Venkateswara Oriental Research Institute Journal లో వీరి పరిష్కరణ మొంత పరిధ్యముగ నున్నతో పాఠీపులాకవ్యాయమున వాదప్రకరణమునుండి కొన్ని దృష్టాంతములొసంగి నిరూపించియుండుట రావుగా రెఱింగియేయుండురు. ఇంతకు నిందుగూర్చి నేను మాత్ర మెప్పుడు తప్పలు పట్టలేదు. ఏ పాదమున కా పాదము విడిదిగా జక్కని కాగితములపయి నందముగా ముద్రితమై గ్రంథము వెలువడుటయే మహా మేరువుగా సంకలించినవాడను నేను. వీరి పీఠికలో వా నిర్ణయములకు విలక్షణముగ వీరభిప్రాయములు ప్రకటించినవి గూడ దప్పని నే నెప్పుడు

ననలేదు. ఇంతకు వా నిర్ణయములని వీరన్నవి నే గ్రాతగ జేసినవి కానేకావు. "ఆప్రశ్న యథార్థవాదీ భ్రమప్రసాదరహితక్తి" అను నూత్తికి దావలమయిన యాపులు పెద్దలు వాకన్న ముందుగా వెలువరించిన యభిప్రాయములను, నిర్ణయములనే యనుసరించినవాడను గాని యందులో వా స్వయంశ్చక్తిత్వ మేదియు లేదు. ఇట్టియొడ రావుగారుగాని యితరులుగాని వానిని సప్రమాణముగ తప్పులని నిరూపించి శ్రోత్రినిర్ణయములను జేసినతో వానినే యనుసరింతుమిగాని పూర్వనిర్ణయములయొడ బట్టుదుల పూని పెనగులాడవలసిన పని వాకు లేదు. రావుగారు పేర్కొన్న విరాళారిమకము గూర్చిన యభిప్రాయముగూడ, దానిలో వారు వీరవైరమతసనాతనత్వముగూర్చి రిభితవాగ్రూపముగా సాక్ష్యమిచ్చినది వాకు చెలియనే తెలియను శ్రీ వీరభద్రశర్మగారి యకాలనిర్మాణమునకయి తమ సంతాపమును బ్రకటించుచు వారాయణరావుగారు మదన పల్లెనుండి ౧౮౮౭-౮౮ కేదని వెలువడిన "శ్రీ" యను మాసపత్రిక తొలిసంచికలో వ్రాసిన వ్యాసములో శర్మగారు తమకు సహాయకారిలయిన చిరమిత్రులనియు బండితారాధ్యనిరీతిపీఠికలోని తమ యభిప్రాయములు గొన్నిటిగూర్చి విధూదిపత్రికలో విమర్శించినను దమపయి పెట్టి కోపమును బ్రకటింపరయి రనియు, అనంతపురము జిల్లాకోర్టులో ఉరవకొండలోని వీరవైరమకమునుగూర్చిన యభిప్రాయములో దాము విశేషముగ బరిశ్రమించి సాక్ష్యమిచ్చినందుకు మిక్కిలి సంతసించి రనియు, ౧౯౦౩ అక్టోబరునెలలో గాళిలో జరిగిన యభిలభారతరచయితలసభకు దాము వెళ్లినప్పుడు తమ రాక విని జమ్మిలో నుండియు వారి జగద్గురుపితమునకు రప్పించి సత్కరించి రనియు, ఇత్యాదిగా గొన్ని సంగతులు చెల్లడించినారు. రావుగారి భారతివ్యాసములో నుదాహృతముయిన యభిప్రాయములైరికెప్పిన యురవకొండమతమునకు సంబంధించినదే కావలెను. ఈ పురాణమునకు వాకు బూర్వోక్త వ్యాసములు రెంటిమూలమున నేడు వారాయణరావు గారే కథకులయి వారని మనవి నీయుచున్నాను. వీరభద్రశర్మగారివలనగాని, యితరులనుండిగాని యంతకు

ముం దిందుగూర్చి నే నేమియు వివరేదు. ఈ యభి
యోగపందర్పమున దాము గావించితి మన్న యమూల్య
వేదకు నేమగూడ విద్యకు శ్రీ నారాయణరావుగారికి
గోటానుకోట్లుగ నాయేటికోట్లు సమర్పించుచున్నాను.

ఈ యారోపణములమాట యట్లుండ రావుగారు
నేరుగా వింత లను పేరితో నా గ్రంథప్రకటన విషయ
మున గావించిన ముఖ్యములయిన దోషారోపణములు
రెండు.

(౧) (మైకెట్టివ యభియోగములోనేకావోలు)
తమకు స్వంతముగా వీరశైవమును ప్రతి స్పృహ
పురాణేశిహాపదిగర్థముని, అవధికముని, వీరశైవులయి
యుండియు బ్రహ్మము చేసే కోర్కెలో అబద్ధప్రవాక్య
మిచ్చిన శ్రీ T. H. M. సదాశివయ్య M. A., B. L.
(సబుజడ్జి) గారి చేతిసే నేను నాగ్రంథమునకు Fore-
word (తొలిపలుకు) వ్రాయించుట.

(౨) వీరశైవమతాత్మవృద్ధిప్రకటనమునకు
గాని, ఆ వాక్యప్రాశస్త్యద్రవారమునకు గాని తమ
వలె వెట్టికృషిని జేసియుండని నేను తాము, శ్రీ
ప్రభాకరకాశ్మీగారు, శ్రీ కొమట్టాళ లక్ష్మణరావు
గారు, శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు గావించిన
వీరశైవవాక్యము నేను గూర్చి యొక్క మంచిమాట
యైనను 33౫ పుటలుగల నాగ్రంథములో వెచ్చటను
వ్రాయకుండుట. మఱియు తక్కిన మగ్గురు భివులని
మానినను భవికాని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారివైనను
బ్రకంశింపకుండుట.

నాగ్రంథముద్రణము ౧౯౪౬ లోనే ముగిసినను
గ్రంథప్రకాశకులగు శ్రీ జగద్గురువీరభద్ర మహా
స్వాములువారి యవతారికకొఱకే దాని ప్రకటన మీ
రెండేండ్లుండి నిలిచిపోయినది. దైవదుర్విపాకమున
వారు తా మభిలషించిన యవతారికాదులు లిఖింపకయే
౨౦౧౬-౪౭ తేదీని శివైక్యమునట ఘటించిరి. లేకు
న్నతో గ్రంథము వారి తొలిపలుకుతోనే వెలువడి
యుండెడిది. ఈ సంగతులు నా గ్రంథపీఠికలో నుదా
హరించియే యున్నాను. శ్రీస్వాములవారి నిర్వాణ
మువకయి తమ సానుభూతిని బ్రకటించుటకు అమలా

పుర వీరశైవులు అచ్చటికప్పుడు సబుజడ్జిగా వచ్చిన
శ్రీ సదాశివయ్యగారి యభ్యుత్థితను ౧౯౪౭ ఫిబ్రవరిలో
స్వారకపథ శేర్వణచి యందు బాల్కనీలుటకు నన్ను
గూడ నాహ్వానించియుండిరి. అగంతుకముగ నీ సభ
జేగినప్పుడు నేను శ్రీ సదాశివయ్యగారికి శ్రీ వీరభద్ర
స్వాములువారు నిర్వాణపముయనున వాకువ్రాసినచరమ
పంజీకేరేఖను జూపి నాగ్రంథమునకు వారి యవతారిక
దొంగనిద్యుగ్ధతికి దురదృష్టి, శ్రీకట్టమంచి రామలింగాద్వి
గారినిగ్రంథావతారికారచనముకయి ప్రార్థింప వెంచితి
ననియు, బహుకార్యసురంధరులయిన వారి కండు
కవకాళముండదేమో యనియు మనవి చేసి, తాముగూడ
గ్రంథమును జదివి తమ యభిప్రాయమునుగాని తొలి
పలుకుగాని వ్రాసిపంపుటని శ్రీ సదాశివయ్యగారిని
గోరియుంటిని. రావుగారు నేర్పొన్న యభియోగ
విషయము వారివలన నే నవ్వుడయిన వినియుండలేదు.
రెడ్డిగారిచేతనే యవతారిక వ్రాయించుట మంచిదని
హెచ్చరించి శ్రీ సదాశివయ్యగారు తమకుగూడ
గార్యభారముచే నవకాళముండదనియు, నయినను
గ్రంథమును జదివి తొలిపలుకుగాని, యభిప్రాయము
గాని వ్రాసి సాగ్యమయినంత త్వరలో బంపుటకు
బ్రతుల్నింతు మనియు వెల విచ్చిరి. అటుతరువాత శ్రీ
రెడ్డిగారు, సదాశివయ్యగారు వ్రాసిపంపిన యభిప్రాయ
ములు ఫలితార్థమున నించుమించుగ భావైక్యమును
గలిగియున్నను సదాశివయ్యగారు పంపినది కొంచెము
విస్తరముగను, రెడ్డిగారు పంపినది సంగ్రహముగను
నుండుటచే మొదటిది తొలిపలుకుగాను, రెండవది పండి
తాభిప్రాయములందును గ్రంథమున ముద్రితము లగుట
జరిగినది. శ్రీ సదాశివయ్యగారు మదరాసులో విద్యా
ర్థిగా నున్నప్పుడే చాలవత్సరములక్రిందట ఆంగ్లభాషలో
వీరశైవముగూర్చి యొక వ్యాసము ప్రకటించి యది
నేడదేదాంత సమ్మతముయిన సహితముత మనియే
నిరూపించియుండిరి. కర్ణాటదేశమున గొన్నిసంవత్సర
ములనుండి వీరశైవులలో పంచాచార్యపార్వీ, బస
వేశ్వరపార్వీ యని రెండు కక్ష లేర్పడి యా దేశము
దును దత్తరసరములందలి యాంధ్రదేశమునను గొంత
విషమవాతావరణము గలిగించుచుండిట్లు

యన్నాను. అట్టివానిని బురస్కరించుకొని శ్రీవారాయణరావుగారు దాహించిన గ్రంథ మేదయిన జరిగినదేమో వాకు తెలియదు. శ్రీసదాశివయ్యగారు బసవేశ్వరపార్టీకి తెందినవారు. శ్రీవీరభద్రశర్మగారు పంచాచార్యపార్టీకి తెంది కుదకు పంచాచార్యసింహాసనములలో గాఢిసింహాసనమును జగద్గురువుగా నిర్దేశించిన వారు. సోమనాథునకు బసవేశ్వరునందు కల భక్తి పర్యవీశ్రుతము. అతడు బసవేశ్వరు డుద్ధరించిన వీరశైవము శ్రుతిస్మృతి పురాణ సమ్మతమనియు వేదాంతార్థ విహితమనియు దన గ్రంథములందు రాధాంత మొనర్చినాడు. అట్టి బసవభక్తుని చరిత్రగ్రంథమును నాచే వ్రాయించి శ్రీవీరభద్రశ్రీవాచార్యప్రాయములువారు తమ గ్రంథ మాలికలో నొలకరించినప్పుడు దానికి సదాశివయ్యగారు తొలిపలుకు వ్రాయుట వారాయణరావుగారి దృష్టిలో వింతయే యైనను, అది వీరశైవలోకమున గలిగిన యంతకల్లోలముల గొంతయైన జల్లార్చి కొంత సామరస్యములు గూర్చిన విచిత్రసంఘటనగా రావుగారు సంతసింపగూడదా? వీరశైవము నిగమాగమోపనిషత్ప్రతిపాదిత మను సోమనాథుని సిద్ధాంతమును గాని, దాని ననుసరించు వాచారముగాని సదాశివయ్యగారు తమ తొలిపలుకులో నేమియు నిరాకరింపలేదుగదా! ఇంతకు యుగయుగములనుండి నిర్ధారితమయిన వీరశైవమతసనాతనత్వము నేడు వారాయణరావుగారు రవునన్నంతనే నిలిచి సదాశివయ్యగారు కాదన్నంతమాత్రమున దొలకునది కాదుగదా!

వారాయణరావుగారు వాక్రుచ్చినట్లు తమరచి వీరశైవమతొక్క య్యైక్యప్రకటనమునకు, దవ్యాప్తయ ప్రాశస్త్యప్రచారమునకు నే నేమియు గావించని మాట ముమ్మాటికి సత్యమే. నా వ్యర్థతను విద్యావిహీనతను మొదలుకొని విన్నవించికొంటినిగదా! కాని రావుగారు తమ వ్యాసమయొక్క యెత్తుగడలో నిందుకు కేవలము వ్యతిరేకముగా నన్ను గూర్చి కొంత యనవసరప్రశంస గావించివారు. అది భ్రమప్రమాదసంజనితమయిన యసత్యముగనో, ముందువెనుక లారయని వీరి భోరణికి స్వాభావికములగు స్వతంత్రవ్యాఖ్యాతముల మధ్య భువనగనో లోకము గణింపవచ్చును. కాని దానితో

పాటు శ్రీనాగేశ్వరరాయప్రభృతులయెడ నే నొక్క మంచిమాటయైన వచింపలే దని రావుగారు వాపయి నాలోసించిన దోషముగూడ నసత్యమే యని మనవి చేయుచున్నాను. వీరశైవవాఙ్మయసేన గావించని వా యశక్తికి దోడు దానిని గావించిన మహనీయుల బ్రశంసింపని దుర్లమని గాగూడ రావుగారు నన్ను నిరూపించుట సమంజసము కాదని విన్నవించుచున్నాను. అట్టి ప్రశంస సోమనాథుని చరిత్రరచనము నకే వినియుక్తమయిన కేవలమాలగ్రంథము ౩౩౫ పేజీలలో నెట్లుండేదన్నను? దేని కయినను స్థలాచిత్య మనసరములేదా! ఆంధ్రపత్రిక దుందుభిసంపత్పరాది సంచిత్రలో సోమనాథుని కృతులను బరిశుద్ధముగ బరిష్కరించి ముద్రించి ప్రచారము గావించు వావత్వ కతను హెచ్చరించుచు నేను వ్రాసిన వ్యాసములు యుద్వృద్ధమును బాటించి యందుమీదటనే శ్రీ జ్యోధారకులగు నాగేశ్వరరావుపంతులుగారి రీమహోద్యమమున కుపక్రమించిన విషయము వారాయణరావుగారు, లోకముగూడ నెఱుంగనిది కాదు. పుణ్యకోశులగు శ్రీ నాగేశ్వరరావుపంతులుగారి స్మరణసంకీర్తనములతోనే నాగ్రంథపీఠిక ప్రారంభమయినది. అందరి యాక్రింది వాక్యమును బాకములు చిత్రింతురుగాక! “..... అయినను దానిని జదివినమీదట గీర్తిశేఖులు, చిరస్మరణీయులు, శ్రీ జ్యోధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు నే నొనర్చిన యుద్వృద్ధమును బాటించి సోమనాథుని బసవపురాణపండితారాధ్యచరిత్రములను వృషాధిపతేతకమును దను యాంధ్రగ్రంథమాలికలో బంధితపరిష్కరణములతో విపులములగు పీఠికలతో బ్రకటింపజేసి యాంధ్రలోకమునకు మహోపకార మొనరించిరి...” వారాయణరావుగారు నా గ్రంథము యొక్క మూలము ౩౩౫ పేజీలు, సదాశివయ్యగారి తొలిపలుకుమాత్రమేగాని యందలి నా పీఠిక (౧౬ పుటలు) చిత్రింపలేదా! చిత్రించియు యథార్థ విషయముల బాటుపజీచి నన్ను గట్టునీయుటయే పరమార్థముగ గయింపిరా! నాగేశ్వరరావుపంతులుగారి యెడ నేనొనర్చిన యాప్రశంస “కర్తా కారయితా వైవ ప్రేరక కృమమేదకః, ముక్యతం దుష్కృతిరచైవ

చత్వార స్పృశ్యైశ్చానాం అను వాక్యోక్తి ననుసరించి బసవపురాణపండితారాధ్యచరిత్రములను విశేషపరిశ్రమ మతో బరిష్కరించి వారి కొసంగి సహాయలయిన శ్రీప్రభాకరకాశ్రిగారికి, శ్రీనారాయణరావుగారికి గూడ వర్తించునెగదా! ఆర్థికభారమును శ్రీపంతులుగారు వహించి దక్కిన కార్యభారము వహించిన మహనీయులు ఏరేగదా! బసవపురాణ పీఠికలోని కొన్ని విషయములగుర్చి విమర్శించి సంతృప్తియును నాకు ప్రభాకరకాశ్రిగారి యొడ బూజ్యభావము లేకపోలేదు. బసవపురాణము వెలు వడిన కొలదికాలమునకే వారి యమూల్యపరిశ్రమాదీక ముల బ్రకటింపుచు నా కృతజ్ఞతను వారికి లేఖ మాలమున నివేదించియుంటిని. ప్రస్తుతగ్రంథమున పందర్భును పాపంగిక శ్రీ లక్ష్మణరావుగారి ప్రశంస చేయలేదుగాని స్థూలతరములందు దానిని గావించియే యుంకిని. అట్టి లోకోత్తరపరిశోధక మహాశయుని బ్రశంసింపనివా రెవరు? ఇంతకు నన్నింతగా దెప్పి నారాయణరావుగారు తా మీ మహనీయుల మాపుర యొడ బ్రకటించిన కృతజ్ఞత యేమి? “పరిపరేశే పాండిత్య” మన నిట్టిదే కాబోలు. పండితారాధ్య చరిత్రమునకు దాము పశునెడు కిర్మికలతో వ్రాసిన 3౪౮ పుటల యుపోద్ఘాతముగా నెచ్చటనయిన వారిని బ్రశంసింపిరా? నాశక్తిరరావుపంతులుగారిని గూర్చి యొనను నేలయు వారి నామమును ప్యరించుట తప్ప దను గ్రంథాంతిక ౪ పేజీలలో నే జేసినంతటి ప్రశంస యొనను గావించియున్నారా? ప్రభాకరకాశ్రిగారి యొడ పీఠిక చూపిన కృతజ్ఞత యెట్టిదో వీరి పీఠికయు కాశ్రిగారు Sri Venkateswara Oriental Research Institute Journal లో వ్రాసిన వ్యాసముల జూచిన తెలియుగలదు. ఇక శివతత్త్వసారపీఠికాకర్త లయిన లక్ష్మణరావుగారియొడ బ్రకటించిన భక్తినిగూడ బరిక్షింపుడు. శివతత్త్వసారమును రచించినది మల్లి కార్జునపండితారాధ్యుడని లోకమందఱు సంగీకరించి నదే. దానిని మొదట విపులపీఠికతో బ్రకటించిన శ్రీ లక్ష్మణరావుగారుకూడ వల్లె నిర్ణయించిరి. కాని మన నారాయణరావుగారు పండితారాధ్యచరిత్రోపాద్ఘాతము

3౮ పేజీలలో వప్పటిమట్టుకు శివతత్త్వసారము మల్లి కార్జునపండితారాధ్యకృత మని తాముగూడ సంగీక రించునట్లు ధ్వనింపజేసి యటుతర్వాత గొలదికాలములో ప్రబుద్ధకల్పాటకపరికలో “పీఠికైవ వాప్య మావతారము” అనువ్యాసమును బ్రకటింపుచు దానిలో లక్ష్మణరావు గారి నిర్ణయములకు వ్యతిరేకముగా విచిత్రయుక్తు లతో సోమనాథుడే వాస్తవముగ శివతత్త్వసారమును రచించి మల్లి కార్జునపండితునకు గర్వత్య మారో పించియుండు నని నిర్ణయించిరి. దీనివయి శ్రీ పీఠభద్ర కీర్తనగారు ౨౨-౪-౪౦ లేదా “విభూతి” (పం ౨ పం ౨)లో శివతత్త్వసారకర్త పండితుడు కాడట. దా|| చిలుకూరినారాయణరావుగారి విచిత్రయుక్తి అను ఖండనవ్యాసమును బ్రకటించివారు. సోమ నాథుడు వెలనాటిచోడునిపథిలో మల్లి కార్జునపండితు డొనర్చిన మతవివాదముల వివరించు వాదప్రకరణ మున రచించుటగా జూచిరిని బాటించి యారని శివతత్త్వసారపద్యములలోని పంక్తులను భావములను దఱ ద్విపదలలో జొనిపియున్నాడు. ఇందలి యాచిత్య మును లక్ష్మణరావుగారు ప్రశంసింపియున్నాడు. కాని యితరులకు జూచిత్యముగా గోచరించినది నారాయణరావుగారి దృష్టిలో చాక్షుముగా బరిణమించి నది. శివతత్త్వసారము పండితారాధ్యకృత మన్నచో సోమనాథునకు గ్రంథచార్యుడను మనివాఁడు ముననని వారి లోక కాబోలు. సహృదయు లెవరయిన పీఠిక యమును సమ్మతించురా? ఇదియేనా లక్ష్మణరాయ ప్రభృతులయొడ నాకు గృతిఘ్నరి నాపాదించెడి వీరు తాము ప్రకటించెడు కృతజ్ఞత! ఇక నన్ను మఱియు వరిసియుంటుకు నీ కర్మకాన్న భద్రప్రశంసకూడ కెంత కొఱవూరిన గొడుయో చిత్రింపుడు ఇష్టరింగధారలు కానివారిని భవులని నిర్ణయపరించుట నేడు కొంద టిలో గానవచ్చినను పాలకురికి సోమనాథు డాభి మును శివభక్తిరహితుడు అను నర్థముననే గ్రహించి యుండు నని నేను నాగ్రంథమయొక్క ౯వ ప్రక రణములో సకారణముగ నిరూపించియుంటిని. నైవపరిభాషలో జీవులెల్ల బసవులు. వారి నార రించిన భవమే పాశము. ఈశ్వరుడే పశుపతి.

కావున నందఱును పశువులమే. భవులమే. ఇట్టి భావముతోడనే మల్లబుడు తన శివస్తుతిలో “శంభో భవంత మభవం భవిన్” నమంతి” ఇత్యాది స్థలములలో భవిశ్చయపయోగించివారు. నాద్యుష్టిలో వాళ్ళు భవి (భవము కలది) యనదనిన తీవి స్పష్టమే లేదు. అట్టియొక బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్ర పరిష్కరణప్రకటనములకయి పరిశ్రమించి శివ భక్తలోకమునకు మహోపకార మొనరించిన ప్రభాకర కాష్ఠ్రిగారిని, వారాయణరావుగారిని భవులుగా నేను గలనయిన భావింపకలవా! లక్ష్మణరావుగారుకూడ నాగేశ్వరరావు పంతులుగారివలె నారాధ్యబ్రాహ్మణ కుటుంబమునకే చెందినవారమట నారాయణరావుగా రెఱుంగరేమా?”

ఇక నాగ్రంథములో సగము సుమారు విమర్శతో విండియున్నది “విమర్శకాగ్రసర” విరుదాంబితమనగు నే రచించిన గ్రంథములో ఆపాటి విమర్శనమే లేకున్నచో అది గ్రంథమే కానేరదని రావుగారు మఱియొక విషయ విషయ, పయిగా నావిమర్శ కీసారి వేటూరివారు చాలవఱకు గుఱితప్పి రనియు దాము మాత్రము గుఱియైతి మనియు వ్రాసివారు. నేను వేటూరి వారిపయి వ్రేలులు విసరినది లేదు. చిలువూరివారిపయి తెలగినదియు లేదు. “విమర్శకాగ్రసర” విరుదము నెప్పుడెవ్వరు నాకతికించివారో వాకు సరిగా చరి యదు. ఈ గ్రంథమును బ్రకటించినది శ్రీ వీరభద్ర కీర్త్యగారు. నావేరికి ముందు “విమర్శకాగ్రసర” విశేషణమును చేర్చినదియు వారే. ఈనాడు విరుదము లాసంగు మహానీయులకు సంస్థలకు మనదేశమున గలవు లేదు. నేటి విరుదములు చాలవఱకు నేతివీరలే యని విజ్ఞాన పరిపూర్ణ రెఱుంగనిది కాదు. తక్కినవారి మాట యెట్లున్నను నాయావిరుదము నేతివీణ, నీటిమాటల వంటిదే. ఎవరు దానిని నా కనుగ్రహించియున్నను నా యవర్త తను గమనించి నేను దానిని బరిహరించితి నే గాని పరిగ్రహింపలేదు. నేను స్వతంత్రముగ బ్రక టించిన గ్రంథములలోగాని పత్రికలకు బంపిన వ్యాస ములలోగాని దాని నెన్నడు చేర్చికొనలేదు. కావున నిందుగూర్చి రావుగారు పరిహాసంప వనవరము లేదు.

నేను లడాయికోరు, బగదాలమారిని గానట్లే యిచ్చు కాలమారినిగూడ గాను. అది వాయందరి దోషమే యగుగాక! “సెమ్మిచ్చేనైన గృతిని గుణములెల్ల నగ పడుం బగచేసెన నన్నిదోషము లటుగావున వారెంటిమొనయ కాత్మ గృతినిమర్శకు లగువారు హితులు గదికి” అని శ్రీ కొక్కొండ వేంకటరత్నము పంతులుగారు విశ్వేశ్వరియపద్యమున శేర్మొనిన విమర్శనమే నా యాదర్శము. రావుగా రాకోపించిన విషయలు, చెలరేగుటలు, దుడుకుటలు, బుడ్డుమని లేచుటలు, నాగ్రంథమును జదివి సహృదయు లవి యండేయున్నచో, లేక నారాయణరావుగారి ప్రస్తుత వ్యాసముననే యున్నచో నిర్ణయింతురగాక! సోమ నాథుని నివాసస్థలము, కులము, కాలముగూర్చి వారాయణరావుగారి యభిప్రాయములపయి నేను గావించిన చర్చలను దమపయి నేను మోపిన నేరములుగా రావు గారు శేర్మొనుట శోచనీయము. అట్టి వాదణ శబ్దము నే నెచ్చట నుపయోగించియుండలేదు. బహుబళాయని తాళమువేసి తమ నిర్ణయముల నామోదింపక వానిని గూర్చి చర్చించుటయే నేరమని నిరూపించు తలంపు తోడనే రావుగారిట్లు తాటుమారు చేసి వ్రాసి యుండురేమా! అట్లేయైనచో సహృదయులు నా గ్రంథమును సాంతముగ జదివి నా నేరముల నారసి యుచితదండన మొనరింతురుగాక! నా గ్రంథములో “సోమనాథుని వంశము; కులగోత్రములు” అను ౫వ ప్రకరణము చివర ౬౫, ౭౦ పుటలలో నన్న వాక్య ముల నుద్దేశించి రావుగారు తమ హృదయమున అభి మాన దురభిమాన మాత్సర్యము లావరింపలేదని, యవి నా పంపదవచ్చు నేమిగాని తమకు లేవని యేమేమో వ్రాసి వారు. అందరి యొందు రెండువాక్యముల నుదాహరిం చెద చిత్తగించుడు.

“మహాకవు లేకులజా లయినను వారి కవితాగౌర వము కలేన నెల్లరకు బరమపూజ్యులు. ‘చరిత్ర చరిత్ర కొరకే’ యను నూత్రము ననుసరించి చరిత్రకారులు దురభిమానముల దూరముగ దోరి యెట్టి కష్టనిష్ఠురముల కొర్చియైనను సత్కీర్తన యనున కయి శక్తింపన లేక ప్రయత్నింపవలెన. లేనిచో వారు విభించిన చరిత్రము

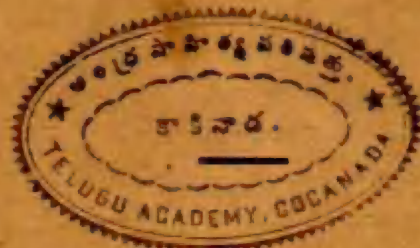
నకు సహృదయుల దృష్టిలో నిలవ గలంగ జాలదు. మలినజలమున దింబము ప్రతిభవించునట్లు లభిమాన మాత్సర్యము లావరించినచో హృదయమునకు సుస్పృష్ట విషయములందుగూడ సత్యము స్ఫురింపజేరదు.....

....సోమనాథుని సహజవీరచైతన్య మాతని గ్రంథముల వలన నడుగడ్డవకు బ్రయోక్త మగుచున్నను, నందుకు సంబంధించిన యాతని సహజగుణగోత్రములను వీరచైతన్య సంప్రదాయానుగుణముగ నాతడు వ్యయముగ తెప్పి కొన్నను, వాని నాతని శిష్యప్రతిభులు కూడ మరల తేల్కొన్నను వాని శిల్ప ద్రోసిరాజుని దురభిమాన మునే ప్రధానముచేసికొని కొందఱు సత్యమారములగు నభిప్రాయము లిప్పటికిని నెలువరించుటచే దన్నివార జాత్రములు యీ ప్రకరణము నిట్లు ప్రపంచంపవలసి వచ్చినందుకు విచారించుచున్నాను. సత్యప్రియులు సత్యమునే గుర్తించి చరితార్థ లయ్యెదరుగాక!"

సామాన్యగర్భమాచకముగ సామదాయకముగ నేను వ్రాసిన యీపాత్రములను రావుగారు తమవయి నేల యాలోపించుకొనవలెనో తెలియకున్నది. సోమ నాథుని స్థలము, కులము, కాలము నారాయణరావు గారివంటి విమర్శకులకువలెనే నాకును ముఖ్యములు గావు. అవి యెఱుఁగెను నా కొంకనదిగాని, యితరు లకు దోలకునదిగాని యేమియు లేదు. కవితామృత పిపాసువులగు ధన్యాగృహ కట్టివానితో నిమిత్తము లే

దనియు బయిగా చారికవి కంటగింపుగా నుండుననియు "చరిత్ర చరిత్రకొలుక" యనియు చెందజినుండియు నేను పొడుచున్నదియే. సోమనాథుడు, శ్రీనాథుడు, వేమన యున్నగు నేకవివిషయమున నైనను నేనేమి వ్రాసినను, ఆ చర్చలలో గొందఱ యగ్రహమునకు గుఱియైకొన్ని కష్టవృత్తులకు లోనగుచున్నను, ఆ కవి వరుల కవిత, భావయందలి గౌరవముచేతనేగాని వారి కులము, మతమును బురస్కరించుకొని కాదని ముక్త కంఠముతో మనవిచేయుచున్నాడ. భాషానీతకు లందఱుకువలెనే యవిష్టమయమున నాకును ప్రేరకమయినది సహజమయిన భాషాభిమానమేగాని నారాయణరావుగా రాలోపించునట్లు మతాచేదురభిమానమాత్సర్యములు గావని సహృదయులకు వివేదింప నవసరము లేదు.

ఇక రావుగారు తమ వ్యాసమున "పాలకురికి" "సహజవీరచైతన్యము" "సోమనాథునికాలము" అను రిద్దికలక్రంద వ్రాసిన ప్రతివిమర్శనాంకముల యాచరిత్య మును పాత్రకులు నాగ్రంథమందలి 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 ప్రకరణములు చదివినచో చామ లెన్నగా నిర్ణయింప గల్గుదురు. పత్రికాశివకు లాదేశించిన స్థలపరిమితిలో నేను వానికొకటి నిందు సమాధానము లొసంగ నవకాళము కలంగలేదు. కావున నాగ్రంథమును పాత్రల్య ముగ జదివి పాత్రకులే రావుగారి వ్రాతలందలి సామం జస్యము నుచితరీతిని సంభావించ వ్రార్చింతును.

“మీసరగండ! కళారిసాగునాంక” అనియు సంబోధన లుండుటచేత, నీకాసనమున ప్రస్తుతుడైన కంపరాజా నకే వాయలకుణదిలాసము. కృతి యీ ముఖదే నని స్పష్ట మగుచున్నది. మఱియు నీ జైబళార్యుని కంపరాజా కాసనము శ్రీ. శ. ౧౪౫౫ వాటిది తిరుపతిసేవస్థాన మున గలదు. (మాడుడు తిరుపతి దేవస్థానకాసనసంపు టము-౩. పుట ౧౩. సాగుర నరసింహారాయని కాస నములు నెం యరు) ఇందు జైబళకంపరాజా ప్రతిదిన మును నిత్యమాడటం దేవునికి సమర్పించుటకు వేయిపది ముల నొసగ నని చెప్పుబడినది. ఇది తమిళకాసనము.

ఈ కాసనకాలము కా. శ. ౧౩౮౦ బహుభాన్య మాధ్యమీర్ష సుద్ధ ౧౦ ఆదివారము. ఇది శ్రీ. శ. ౧౧-౩-౧౪౫౫ తో సరియగును. దై రెండు కాసనములవలన మునుమంచి భట్టుకాలము శ్రీ. శ. ౧౪౫౩-౧౪౫౫ ప్రాంత మని నిశ్చిత మగుచున్నది.

౨

శ్రీనాథుడు - గౌరన - ముక్తికాంతభిక్షావృత్తి (శ్రీ. శ. ౧౪౪౯)

శ్రీనాథమహాకవి శివరాత్రిమాహాత్మ్యమును, గౌరన నవనాథచరిత్రమును, శ్రీశైలభిక్షావృత్తిమతా భ్యక్షుడన ముక్తికాంతరాయనికి కృతి నిచ్చియున్నాడు. ఈ ముక్తికాంతభిక్షావృత్తికాసనము శ్రీశైలమున తూర్పుగోపురమువైపున గల కాసనములలో గలదు. ఇది పెద్దకాసనము. శ్రీ. శ. ౧౪౪౯ (కా. శ. ౧౩౭౧) లో ముక్తికాంతయ్య భిక్షావృత్తిమతాభ్యక్షుడై, శ్రీ శైలమునకు శివరాత్రినాడు తీసికొనివచ్చెడు సామగ్రిపై పన్ను వసూలుచేయుటకు చాలుమాలవారి కిచ్చిన ఆజ్ఞాపత్రము. ఇది వీరబలిజకాళియులకు సంబంధించి నది. ఇందులో నామకాన్యక్షేప విరుదములు, పన్నుల వివరములు గలవు. శ్రీశైలకాసనములలో ముక్తికాంత భిక్షావృత్తి, కాంతిలింగగూఢపతికాసన ములు గలవు. వీనిలో కొన్నింటి పద్యములు గలవు. ఈ కాంతిభిక్షావృత్తికాసనములన శ్రీనాథుడు, గౌరన ఇరువురు శ్రీ. శ. ౧౪౪౯ లో సున్నారని యెఱుఁగపడుచున్నది. ఈ కాసనములో కొంత భాగ మిందు ప్రకటితము.

“స్వ నీక్రివిజయాభ్యుదయ తాలివావానకకనరు వంబులు ౧౩౭౧ అను నేటి విభవసంకర్పర ఆమాద కు ౧౫ సా. స్వస్తీశ్రీ శ్రీ పర్యత్ శ్రీస్వయంభుశ్రీలింగ చక్రవర్తి శ్రీమల్లికార్జునమహాలింగ దేవరమన్న శ్రీతిరు రాంతకదేవరమన్ను. స్వస్తీ సమ ప్రభువనజనివిత విత్తుల విఖ్యాతకలకాలకాపర్యంత్తర పంచాశతొజ విస్తీర్ణ భూమంబలమాదిగాంగల వీరకాసనః బ్రానేకైక భూరిసుగణజాలంకృతసత్వకాచసమయచారుచరిత్రవయ వినయవిపులవిజ్ఞానశ్రీ ర్విరావతార వీరజలంజసమయ భర్త ప్రతిపాలకుల రత్న విసర్జగరుడకృతజపమొన్న కులంన్ను కనకకంచుళియ కామదేవరంబు బుదేవతామధేయ ఖంసరి పు బల భద్రవ్రతుంగభద్రచంపిశ్రీవిచారకాంతిద్రి లంబు కృతయుగత్రేతాయుగ ద్వాపర కలియుగ ప్రవర్తకులంబు పరమమాహేశ్వరులంబు భక్తజన చింతామణిలంబు పరవారిజహోదరులంబు గంఠుల భర్తాధ్యక్షుభర్తాచారికులంబు యోకశైఖకాహళభేరి మృదంగగంధురులంబు త్యాగవిర్యిలంబు భోగ దేవేంద్రులంబు సత్వకారిశ్చంద్రులంబు సఖా గాంగేయులంబు మందరాచలస్థిరులంబు శేజ నూరుర్లులంబు స్వశ్రీదేవేంద్రులంబు విఘ్నేశ్వరబల పుత్రులంబు వితిరణకర్ణులంబు దుట్టరభూమకేతు లంబు యోకైకవీరులంబు లోకైకమాన్యులంబు గజతలబాడరాయశిరకండుక శ్రీదావివోదపరాయణు లంబు బాదరాయని స్థానపలుంబు, దేశస్థాపనా చార్యులంబు అష్టదిక్కురాయమనోభయంకరులరింబు మోగలు వలంగోడు...లంబు దధిదశమయచారికు లంబు మందారిపట్టణులంబు పృథ్వీకకము అకాశ మెమెలు...యవంతిరి దిక్కులు మకుటవోరణవయ భావాలంకృతులైన స్వస్తీ సమ ప్రనిజనామాంక్కిరు లంబు, స్వస్తీసమ ప్రతక ప్రసహితులైన శ్రీమహేశ్వరవీరేశ్వరదేవదన్యపాదపద్మారాధకులైన అభినవ జంధూద్యిపాపకు దివళిఖామణిదైన పృథివి మూలస్థానం శ్రీమల్లికార్జునదేవుని శివరాత్రిమహాత్మ్యవాన్ము శ్రీ శైలాన్మురచ్చి దేవరకొండ సమయకార్యనిమిత్తమై శ్రీమల్లికార్జునదేవుని ముఖమంటపమందు ప్రజసింహో సనారూఢులై కూర్చుండి సమయాచారం నిర్వహించి కంచీకలు కల్యాణకాసనసీవాలకు మొదల్గు పృథివి

యేంతయొకరుచోల ఆయాకళి చాలుమాలముఖ్యమైన సమస్త (నా)యకంద్రులున్ను, ముక్తికాంత విజృంభణలయ్యంగారు శ్రీరైలసమయసింహాస్థానమందు తపోరాజ్యం నేముచుండగాను దేవకొండవారు సదినవ్రాహ్మణులకు తేకంత్వభుంబునైనను దెంతాను దేకమున్నతామీ ఆ ఇ సమయాధారము నిర్వహించి చాలుమాల సమస్తకృత్రిదాను = ధర్మించిరిగాన మేము మార్గక్రిపూర్వకానను శ్రీమల్లికార్జునదేవరకుండ్లు శ్రీ త్రిపురాంతకదేవరకుండ్లు ముక్తినిష్కృతులయ్యంగారి స...ముంనను దండెట్టి అమృతపక్షి కీచ్చిన మూల వికాలపర్యవసనం....." (Mackenzie Collection 209 (15-8-8) 83-84 Pages)

3. కానుకొలను అన్నమరాజు

(క్రి. శ. ౧౮౯౪)

ఆంధ్రా బియ్యమున మనకు లభించిన యమరు కాంధ్రీకరణములలో కానుకొలను అన్నమరాజుదే మొదటి కృతి యని చెప్పకొప్పను. ఇది పూర్తిగ లభింపలేదు. కాని యందుండి ప్రబంధరత్నావళిలో నీ క్రింది పద్య ముదాహృతమై ఆంధ్రీకరణ మున్నదని తెలుపుట కాధార మైనది.

"యలుకన బాపముం దింను

తో గలుకాముఖపాలిమిద నె

ల్లాలయు నెళాంపలం గదిసి

యొప్పెడు కెంబరంకుగుత్తిచే

నలరది కర్ణపూరమున

నంటిన తుమ్మెదవోని పారవ్పతి

లలనకటాక్షదృష్టి మన

లం బరితార్థుల కేయుగావుతకా."

ఈయన్నమరాజు క్రీ. శ. ౧౮౯౪ లో నున్నట్టి క్రిందికావనమువలన దెలియుచున్నది.

"శ్రీగణాధిపతయే నమః శ్రీబయోధ్యుదయకాలి వాహనకేశవర్షంబులు ౧౮౧౬ అగు నేంటి ఆనందసంవత్సరశ్రావణ బం ౧౩ ఆ శోహిదీనక్షత్ర తు(ల)గ్న మందు, యజనయాజనాధ్యయన ఆధ్యాపకవాస ప్రతిగ్రహవల్కర్మ నిరతులైన యజ్ఞాశాఖ ఆంగిరస,

బార్హస్పత్యకౌరవ్యాజ గోత్రులైన కామంగొలని నూరపరాజు అన్నయ్యకొడుకు అన్నయ్య(ను) శ్రీ తుంగభద్రాతీరం భాస్కరక్షేత్రమందుల శ్రీ పంపా విరూపాక్ష దేవండు ఆయురారోగ్య అయిశ్వర్యాభివృద్ధి అనునట్లుగాను ఆనంద్రాక్కపర్యంతం రక్షిం (య)ను. మంగళహస్తాశ్రీ క్రిం కేయుకా. (దక్షిణ హిందూదేశకావనసంపుటములు ౪ సంపుటము. నెం ౨౩౧ రు, ౬౮ పుట వాంఠీక్షేత్రకావనములు) ఇందు పేర్కొన్న భాస్కరక్షేత్రము గుత్తిప్రదేశము.

ఈ కావనమున పేర్కొనబడిన అన్నయ్యయే అన్నమరాజు. ఈతని తాత నూరపరాజునామ మినిష యమును సృష్టించెయునున్నది. మఱియు నీత బాప ప్రబంధుగ్రామ దినియు, భారద్వాజగోత్రు డనియు, భాస్కరక్షేత్రవాసి యనియు దెలియుచున్నది. కామంగొలనే 'కానుకొలను' అయినది. ఈ అన్నమరాజు పద్యము త్రిపురాంతకదేవుని గూర్చినది ప్రబంధరత్నావళిలో కేకకపుటంబీత్రలో (పుట ౪౪౬) 'కానుకొలను వాయవ్య' అని కలదు. అతనిగూర్చి ప్రకటితములైన వివరములు తెలియవు.

౪. హరిభట్టు - కృష్ణదేవరాయలు

(క్రి. శ. ౧౫౧౩)

హరిభట్టు బహుగ్రంథ రచయిత. తెనుగున (౧) వరాహపురాణము (అముద్రితము) (౨) మత్స్యపురాణము (౩) ఉత్తరనారసింహపురాణము (ఇది ముద్రితములు) (౪) భాగవతము, మహాస్మంధము, ఏకాదశ ద్వాదశస్కంధములు (అముద్రితము) (౫) సంస్కృతమున రతి రహస్యము (ఇది గద్యాంశము భూపాలుని తెనుగు పద్యముల యనువాదముతో ముద్రిత మగుచున్నది) అనునవి లభ్య మగుచున్నవి. హరిభట్టు క్రికృష్ణదేవరాయని కాలమువా డని క్రీ. శ. ౧౫౧౩లో నున్నాడని యాక్రిందికావనమువలన తెలియనగును.

"మధమస్తు స్య స్త్రీక్రివిజయాధ్యుదయ కాలివాహన కేశవర్షంబులు ౧౮౩౫ అగు నేంటి శ్రీమఖసంవత్సరం ఆశ్వీజ స ౧౩ పుణ్యకాలమందు శ్రీమవ్యవారాధి రాజ రాజవరమేశ్వరశ్రీవీరప్రతాప క్రికృష్ణరాయమహా

రాయలుగారు సుఖానురాగం శ్రీరాజ్యం జేయుచుండు
గాను శ్రీమద్రఘపతి నాయకాచార్యులైన శ్రీవీరరామ
నాయకులవారు శ్రీభారద్వాజగోత్ర ఆపస్తంభ
సూత్రం యజుర్వేదాధ్యాయులైన శ్రీరామచంద్ర
భట్టోపాధ్యాయులు పుత్రులైన పారిభట్టోపాధ్యాయు
లకు ఇచ్చిన తామ్రకాసన మెట్లందునను మా అధికారానికి
జేరిన చిన్నపల్లె అను గ్రామమునకు శ్రీరామపడుద్రం
అని ప్రతిపాదం జేసి మా మాతాపితృవులకు పుణ్య
లోకప్రాప్తికై శ్రీరామపన్నిధిలో సహారణ్యోదకదాన
ధారాపూర్వకంగాను సమర్పించిరి. ఈ గ్రామానికి జల్లే
విధ్యాదిపము ప్రతీజస్వామ్యములున్ను మీరు పుత్ర
పాత్రాదులుగా ఆపదించుకొని మా వంశములకు
శ్రేయఃప్రార్థన జేసుకొని సుఖంగా వుండేది అని
వ్రాయించియిచ్చిన తామ్రకాసనము స్వదితా ద్విగుణం
పుణ్యం పరదత్తాపహరణం; పరదత్తాపహరణ స్వదత్తం
నిష్ఠులం భవేత్. దానపాలనయో ర్మధ్యే దానాతో
శ్రేయోనుపాలనం దానాతో స్వర్గ మావాప్నోతి
పాలనా దమ్యతం పదం శ్రీరామ."

(A. R. of Mysore Archeological
Report 1927 Kolar Inscriptions No. 69.
Page 77. A copy of Ramasamudra grant
of King Krishnaraya of Vizianagram
dated saka 1485 in the possession of Saule
Seshachar in Kolar Town.)

తైకాసనములోని విషయములను సమన్వయించుటకు పారిభట్టుగ్రంథములనుండి యాతని వంశవృత్తాంతము తెల్పు పద్యముల సుదాహరించుచున్నాడను.

"భారద్వాజగోత్రసంభవుడ, నా

పస్తంబుడక దిమ్మకాం

కారాజద్యురగర్భసంభవుడ రా

మత్స్యసురానేక జ

న్యామాధాధికపుణ్యులబహుశా

మాంకాత్రిసత్పుత్రుడక .

శ్రీరామవరపాదపద్మయుగి

చింతాసమాయుక్తుఃకా." (మత్స్య. ౧-౫)

వరాహపురాణావతారికలో—

"అమృతప్రాయవిశేషకావ్యరచనా

పాంభావత్రంభావనా

గ్రమణీశూర్తివి వేదశాస్త్రవివిధ

గ్రంథార్థసిద్ధితి, వే

కముఖప్రహృత్తు యాజుష్యుకటకా

భాభర్తృధున్యుండవ

ర్యమలేజాంవేత్తు రాఘవాద్యు హరిభ

ట్టా సత్కవిగ్రామణీ!"

పారిభట్టుకాలము నీవఱకే శ్రీ దాక్టరు జేలటూరి
వేంకటరమణయ్యగారు చక్కగ నిర్ణయించినారు.
(భారతి. విక్రమ పువ్య. ౧౭-౨౪ పుటలు.) ఈతడు
సరిగా కృష్ణదేవరాయల కాలమువాడని యీ కాసనము
స్థిరపఱచుచున్నది.

గీ. భద్రకవి - లింగకవి

(శ్రీ క. ౧౫౩౦-౪౦)

శ్రీకృష్ణదేవరాయలయుగమున, నవగా శ్రీ క.
౧౫౦౦-౧౬౦౦ నఱకు గల కాలమున నలసిన ద్విపద
కవులలో నొకడగు నీలింగకవిచరిత్ర మింతవఱక కవిచరి
త్రల తెక్కలేదు. మఱియు నీతకు పితృవు దనుటచే,
శేనలవైష్ణవయుగ మనదగిన రాయలయుగములో ప్రసిద్ధు
డైన యాకవికాల మెఱుంగుట యావశ్యకమే యగును.

వంశవృత్తాంతము:—ఈతడు రచించినవి దెండు
ద్విపదకావ్యములు: ౧. దేవాంగపురాణము, ౨. పానంద
చరిత్ర. వీనివలన నీతని వంశవృత్తాంతము, కాలము
తెలుకపడుచున్నవి. ఈతడు మాంలిసంగమక్షేత్ర
నివాసి. ప్రసిద్ధకైకభక్తుడగు దేవరదాసుమయ్యవంశి
యుడు. రామాయప్రభునికి నమలాంబకును పుత్రుడు.
ఈతని వంశవర్ణనముబట్టి చూడ నీతడు రాజ్యాధికారి
యని తోచుచున్నది.

"భరణిపై దేవర దాసయ్య వంశ

వరినిధి పంపూర్ణనాధీశంధ్రుండు

దురితిహారుడు శివప్రసాద గండ

దిగుద్రతాపగంభిరంధ్రుడు

చరితార్థచరితుండు సత్త్వింధుండు

సరసుండు శివభర్తృశాస్త్రకోవిదుడు

పరమేశ్వరజ్ఞానభరితాత్మ్య దేవగ
బరగివ రామయప్రభు మార్పిసుతుడు”
(దేవాంగపురాణావతారిక)

“జంగమకులనార్ధిచంద్రోదయుండు
లింగకనిష్ఠావలీనమానగుడు
... ..

భాసిలు రామయప్రభువరేణ్యుండు
తనదు పాతిరక్తధర్మమార్గమున
యననూయ కెనయైన యమలాంబులన
గనిన పుత్రుడు భద్రకవి లింగవిభుడు.”
(పానందచరిత్ర యవతారిక)

ఈతని గురువు శ్రీ కాళహస్తి సంగమేశ్వరు
డనట్లు—

“చిరభివాంబుజహస్తి శ్రీకాళహస్తి
గురుసంగమేశ్వర గొనియాడి పాడి”
అని తనగ్రంథములో తెప్పియున్నాడు.

కాలము:—లింగకవి తన దేవాంగపురాణమును
రచించుచువాడు పడవీడున కథిపతియగు శ్రీకాళ
హస్తిసంఘముచేపురుషు డధీశ్వరుడుగా నున్నట్లుగా
నిట్లు చెప్పినాడు:

“ధూవారికిని శిరోధూషణంలైన
మానిత్రద్రావిడమధ్యదేశమున
నడరు మర్త్యస్వర్గమున మధురరస
పడవీడు నకలసంపదలకు వీడు
... ..

ఇరవొప్ప కాళహస్తిశ్వరు డనెడి
పురుషాగ్రణ్యు డెవ్వరి కధీశ్వరుడు
పట్టణంబుల కెల్ల బరగిన తల్లి
పట్టణంబయినట్టి పడవీటియందు.”

తైని శిర్కొనబడిన కాళహస్తిశ్వరుడు కృష్ణ
దేవరాయని విమల విజయనగరసామ్రాజ్యమును పరి
పాలించిన యయ్యుకదేవరాయల కాలమువాడు (క్రి. శ.
౧౫౩౦-౧౫౪౭). ఈత డా కాలమున పడవీడును
పాలించుచున్న ట్లి క్రిందికావనములు కన్పట్టుచున్నవి.

ఉత్తరాగ్రాడుజిల్లా, దేవకీపురమున బృహ
దంబాదేవియాలయమున కాసనములు.

క. శ. ౧౫౫౭ క్రి. శ. ౧౫౩౦. పడవీడు
లియకులేశ్వరుని వసంతిమండపనిమిత్తము భూదానము.

౧౫౫౭—౧౫౩౦. దేవకీపురము దేవాలయము
ధర్మశక్త్యుత్పత్తి (శ్రీ కాళహస్తి నాయకుడు).

౧౫౫౪—౧౫౩౭. ఇందులో స్పష్టముగా :
కాలిడమనాయకు డనువా డా కాలమున గొల్లలను దేవా
లయమునకు సేవకై వినియోగించుటకు పడవీడును
పాలించుచున్న కాళహస్తిశ్వరనాయకుని యనుమతిని
జొందె నని కలదు.

౧౫౫౪౧౫—౩౭ దేవాలయమునకు ప్రతిమగ్గము
పైని ౧౨ పణములు పన్ను కట్టుటకు కాసనము. ఇందు
కాళహస్తిశ్వరుడు శిర్కొనబడినాడు.

(Ep. Reports. 1918. page 44,45
Nos 864,874, 878,877.)

పై కాసనముల ననుసరించి లింగకవి యయ్యుక
దేవరాయల కాలమువా డనుట నిశ్చితము.

కవిత్వము, కావ్యములు:—ఈతడు తనకవి
గావున, కృత్యాదిని పండితీత్రయమును, పాల్కురికి
సోమనాథుని, పిడుపర్తి బసవేశ్వరుని, శేషయోగింద్రుని
(వాసుదాటి శేషనారాయణుడు - పరవ్రతపురాణకర్త),
రంగనాథుని నుతించియున్నాడు. ఈతని కాలము
క్రి. శ. ౧౫౩౦ ప్రాంత మగుటవలన పిడుపర్తి బసవన,
శేషయోగింద్రుడు ననుకారి కాలములుగూడ స్పష్ట
ముగా దెలిసికొనవలయు నని కలుగుచున్నది. ఈతడు
తన కవిత్వమునుగూర్చి—

“తెనుగుకు నెఱవాది ద్విపదకు రాణ.”

“వినుతకల్పబ్రహ్మవిద్యానియాధి
ఘనతమించిన భద్రకవిలింగవిభుడ
రమణీయశివకవిరాజనగ్నహృదయ
కమలమిత్రుడు భద్రకవిలింగవిభుడు
నెఱయ నాతనిగంటె నేర్పరి కలడె.”

అని తెలుపుకొనినవాడు.

దేవాంగ పురాణము:—ఇది యేడావ్యాసముల
ద్విపదకావ్యము. దీనికి మూలము బ్రహ్మాండపురాణము.
ప్రథమావ్యాసమున దేవాంగబుద్ధిజననము, దేవతాకన్య
నిర్యాణము వర్ణితములైనవి. ద్వితీయావ్యాసమునుండి
అజనయావ్యాసమువలన నాతడు విద్యాధర, పుష్పదంత,
చేతాక, వరరుచి, దివసాశి, దేవరదాసి యవతారముల
కథ వర్ణితము. సప్తమావ్యాసమున దేవాంగకులమున
జన్మము, కులప్రకృతి చెప్పబడినది. దేవరదాసి తైలవను
ఖండించి కైవసును పెంపొందించెను. ఈగ్రంథము

చిరక కొడుకేందు డను నొక దేవాంగుని వంశక్రమము వర్ణితమైనది.

ఈకృతిలో నింద్రజాల, రస, వైద్యాదివిషయములు పెక్కులు వివరింపబడినవి. ఈ గ్రంథము ముదు నూరి రామేశ్వరస్వామి కంకితము.

సానందచరిత్ర:—ఇది సానందు డను శిష్యుని చరిత్రమును దెలుపును, మాదాశ్వాసయులకృతి. ఆరుణాచలమున కుత్తరముననున్న అరుణాద్రిసుంగళ మను గ్రామమున నున్న వీరభద్రయ్య యను జంగమదేవర కంకితము. ఈతడు సంగయదేవరకొమారుడు. ఈ ద్విపద రచనయునకు, శోట శివరామకవిపద్య సానందోపాఖ్యాన మునకు చాల తొట్ట పదపాద్యుక్తియు గలదు. లింగకవి శివరామకవికంటె ముందువాడు గాన, ద్విపదగ్రంథ మే పద్యమునకు మూలమని చెప్పవచ్చును.

ఈతని గద్యలు—(౧) దేవాంగపురాణము :

ఇది వీరభద్రయ్యప్రసాద విదితసత్కావ్యప్రబలాధునిక సంగమేశ్వరగురుచరణారదింద సంగతగంధపుష్పంశయమాన ఘనయశోనిధిభద్రకవిలింగధీర విసుతిమాధుర్యవాస్విరచితంచైవ ప్రకటదేవాంగపురాణంబునందు నకలంకముగ.....ఆశ్వాస మయ్యె.

(౨) సానందచరిత్ర :

ఇది వీరభద్రప్రసాదప్రసాద సదమలసత్కావ్యసందర్భునకుల చిరపుణ్యకోభిక్తికాళహస్తి గురుసంగమేశ్వరకోమలచరణ జలభాతగంధపుష్పంశయమాన కలితమానసభద్రకవిలింగధీర విరచితసానందవిమలచారిత్ర అరుదైన భవలతాయతలచిత్రంబు సకలపవిత్ర మీ సత్కృత్యంబు అకలంకగతి దృఢీయాశ్వాస మయ్యె.

పల్నాటివీరచరిత్రమున శోభ పోట్లాట రచించిన మల్లిన కల్పిదండ్రులు అమలాంబ, రామనమంత్రి గాంధ్యగోత్రులగుటచే లింగకవి కల్పిదండ్రులు గా రని యెఱుంగునది. (ప్రా. సంఖ్య ౧౧౧౨)

౬. పచ్చకప్పురపు తిరువేంగళకవి (క్రి. శ. ౧౫౩౦-౪౦)

అచ్యుతదేవరాయల కాలమున ప్రసిద్ధుడైన మఱి యొక ద్విపదకావ్యకవి తిరువేంగళకవి. ఈతడు భట్టు కులజాడు. మనకు తెలిసినదివఱకు భట్టాచార్యుల నితడు మొదటికవి యని చెప్పవచ్చును. ఈతడు రచించిన చొక్కనాథచరిత్ర అను గ్రంథమునుండి యీతని వంశవృత్తాంత మిది:

కృతిపతి యీతనిగూర్చి ప్రస్తావించుచు—

“అవఘుండు మీతాత యను తిమ్మరాజు తన తమ్ము దయ్యల దాను నిమ్మహిని ప్రాథుడై చిరువుల బరగ మెప్పించె ప్రాథరాయలచేత పచ్చకప్పురము రాజనగా తిమ్మరాజుకు దిప్ప రా జాదయించె విరాజితమ్ముగను ధాజుల మెప్పించె రసికు డానిని త నూజు దవారిగనమ్మ తకపిండ్రుడవు.”

అని చెప్పినాడు. తిరువేంగళుని తండ్రి తిమ్మరాజు. అతని తండ్రియగు తిమ్మరాజును, పిన తండ్రియగు నయ్యలరాజును తమ విద్యావిశేషముచే ప్రాథదేవరాయలను మెప్పించి, పచ్చకప్పురము బహు మతిగా బహసి, అనాటినుండి పచ్చకప్పురమువారైరి. ఈ ప్రాథదేవరాయలు క్రీ. శ. ౧౪౨౨ నుండి ౧౪౪౬ వఱకు విజయనగరసామ్రాజ్యమును పాలించిన యిమ్ముడిదేవరాయలు కాదనను. మనముడు క్రీ. శ. ౧౫౩౦ ప్రాంతముననుండుటచే, తాత క్రీ. శ. ౧౪౫౦, ౬౦ ప్రాంతమున నుండుట విరుద్ధము కాదు.

కాలము :—తిరువేంగళకవి చొక్కనాథచరిత్రను వన్నెనందలిపురాణ్యతొండగు గోళ్ల పెద్దరామ నాయకునికి కృతిగా రచించెను. ఈతడు గోళ్లచిన్న రామనాయకుని యన్న. అన్నదమ్ములిరువురును అచ్యుత దేవరాయ ప్రతాపకార్యధరంధరులై దక్షిణదేశమున, రామ్నాడు జిల్లాయందలి తిరుపత్తూరిసీమను పరిపాలించుచుండెడివారు. వీరు కమ్మకులవారు. బసవ నాయకునికి దిప్పమ్మలన జన్మించినవారు. పిప్పాల గోత్రులు. సుప్రసిద్ధమధ్యమతాచార్యుడగు వ్యాపతిగిరిని శిష్యులు. వీరికి ఉపనూరిసింహము లను పిరుదు గలదు. వీరిలో గోళ్ల పెద్ద రామనృపాలుడు అచ్యుతదేవరాయల పుణ్యమునకై కా. శ. ౧౪౬౦ క్రీ. శ. ౧౫౩౦ లో, విలంబి సంవత్సర దక్షిణాయన పుణ్యకాలమున తిరుపత్తూరునందలి తిరుత్తలినాయనారు దేవాలయ

యనకు కాంతమంగళమును గ్రామమును దాన మొనర్చి
కాననము వేయించినాడు (EP. No. 179 of 85-86).
దీనినిబట్టి తిరువేంగళకవి శ్రీ. క. ౧౫౩౮ ప్రాంతమున
నున్నట్లు స్పష్టము.

చొక్కనాథచరిత్రమున నీక్రింది పంక్తులు వ్రేవని
కాధారములు :

“చెలరచు నుపయోగి సింహంబుపేర
పురుషోత్తమధ్యానపూర్ణాశ్వుపేర
దళగోళ్ల బసవేంద్రు తనయునిపేర
ముగజాధ్యపరసతీసోదరుల పేర
ఘనత స్వామిద్రోహగండని పేర
జనరామవిధునికి శ్రేయస్సు పేర
దీపించు నమృతజేర రామప్ర
తాపదక్షిణతాపాపం దాంతు పేర
జనురత నీకాన్యసారంబుపేరు
బలియైన పెదరామపార్థిపు పేర”
“అరుణాచలేంద్రులూహాదనిధి
ధరమించు నన్న నందలి పురాణ్యక్ష
ప్రియబంధునచైత్రసింహులగోత్ర
దయనకర్తవాక్కిగొనర్కపూర్వ
తగ మించు వ్యాసతీర్థప్రియశిష్యు
ముగజాధ్యపరసతీసోదరచరిత
తయగోన్నతతాపాప దమ్యకేశవ
రామప్రతాపకార్యగుంధగుంధ
మించి నర్తించు స్వామిద్రోహగండ
చేజొన్న నుపయోగి సింహాశ్వుకాంక
వాకిటి చిన్న భూవరసహితుండ
బసవభూవరతపాపభులక్తుమూర
వసుధ గల్గిన కమ్యునంశేరమువ
తానొప్పు తిప్పునూంబాడేగిరన్న
సాగరపంథిపంపూర్ణ చంద్ర
చిఃక్రియములైన చిన్న రామప్ప
పురుషరత్నంబున పొగవంగ మించి
విలసిల్లు పెదరామ విధిసమ్రామ.”

చొక్కనాథచరిత్ర తొమ్మిదిమాత్రాశ్వాసముల
ద్విపదకావ్యము. ఇది స్కాందమున, మధురాఖండ
మున, హలాస్యశ్రేత్రమున చెలసిన మండలేశ్వరుని
(చొక్కనాథుని) లిలలు ౬౪ ను కెంపు హలాస్య
శ్రేత్రమాహాత్మ్యమునకు తెలుగుకృతి. దీనికి చావప్ప
లిలాదిలాస మను పేరుపొడ కలదు. తిరువేంగళకవి

చెయ్యెటిదరిని (హళూదాసదీతరమున) చెలసిన పేరు
గంటమ్మను, ఏకవీరాదేవిని స్తుతించినాడు. కవిస్తుతిలో.

“విరుదు వేములవాడి భీము నన్నయను
అరచు దిక్కన నెట్టివార్యు శ్రీనాథు
నిలగల్గు కవులను నెల్ల సద్భక్తి”.

విమలించినాడు. ఈత డెల్ల పాని పెద్దనకు నను
కారీను దగుటచే నాతని మతింపలేదు. ఈతరువాతి
కవులు పెద్దనను పెద్దగా స్తుతించిరికాని, కృష్ణనాయ
యగమున నంతగా స్తుతింపలేదు. తిరువేంగళకవి
గద్యలో చెప్పినట్లుగా—

“ఇది సర్వమునపక్క బింద్రపాదాబ్జ
విదితపూజామోదనిమలండు, పచ్చ
కప్పరసాధ్యకలితనామాంక
తిప్పరాజగుపుత్రతీరు వేంగళేంద్ర
విరచితంబుగ లోకనిఖ్యులైన
సరసలక్షణకావ్యసత్కవింద్రాధి
పండిత శ్రీచొక్కనాథచరిత్ర
మందును నిది వచనాశ్వాస మయ్యె”

ఈతని కవితయు పచ్చకప్పరసాధ్యము నుబా
లించుచున్నది.

హలాస్యమాహాత్మ్యమును తెనుగులో చెప్ప
టకు తిరువేంగళకవి తొలిరాడు. ఈ ద్విపదకృతి చెల
సిన తరువాతి, ౧౮, ౧౯, ౨౦ శతాబ్దములలో, దీనికి
పద్యగద్యకృతులు చెలసినవి. మైసూరు దోడ్తరాజు దళ
వాయియగు కళువనంజరాజు దీనిని వచనకావ్యముగా
రచించియిచ్చాడు. మల్లంపల్లి బుచ్చికవీంద్రు
డును, పింకటగిరిసంసానమున తిరుమలపెట్టి జగన్నాథ
కవియు, శ్రీకళాప్రభూర్ణజనమంచి శేషాద్రిశిష్యులు
పద్యకావ్యములు రచించిరి. వ్రేవనిలో ద్విపద, వచన
కృతులు ముదిరియులు కాలేదు.

గోళ్లచిన్నరామప్పయు, నాతని యన్న పెద
తిమ్మప్పయు తిరుపతి వేంకటేశ్వరునికి తిరువీథియుత్పర
ములనిమిత్తము ౧౫,౦౦౦ పదములు శ్రీభండారమున
కర్పించినట్లు తిరుపతిలో కాననము గలదు. ఈ కానన
కాలము క్రీ. ౧౪౬౨ కాల్యరీ (3౧-౧౨-౧౫౪౦).
ఈ కాననకాలమున చినరామప్ప రామవాడు జిల్లా
నుండి చంద్రగిరిరాజ్యమునకు వాయవ్యముగ మార్చ
బడె నని నిరదేశియందు నూచింపబడినది (Epigra-
phical Report of T. T. Devasthanams, Pages
౨౪౪-౨౪౫)

—నా‘ద్విపదవాద్యయచరిత్ర’నుండి.

వడగళ్లు

[చిన్నకథ]

౧

శ్రీ అడివి బాపిరాజు

వడగళ్లవాన మరలి పంటంతా పోయింది. అంతటితో పతంజలి మంగిపోయాడు. ముడుపలికెల్లి, పెల్లికడు వచ్చిన పెల్లెలు, చదువుకుంటూన్న శిష్యుడు. అయితేకాలమిదా సాంతవ్యవసాయం చేసుకుని మటుంబాన్ని పోషించాలనుకున్నాడు ఈవీడు. మాలిక్రింద చక ఎకరం వరి పూడ్చినాడు. తక్కిన వాలు గకరాలూ తొన్న చేసినాడు. ఎంతవుతుంది? ఏమవుతుంది? ఆ మాలిదగ్గరే చక చిన్న పంపులో పాడులుచేసి, తోటకూరా, పాలకూరా మొదలైన ఆకుకూరలూ ఓ సన్నవాజిపందిరా పెంచుతున్నాడు. ఏడాది తెయిలకు పెల్లివచ్చినాడు. తెయిలులో వున్నప్పుడే గ్రామస్థులు కొందరు సహాయంచేసి వ్యవసాయం సాగించారు. ఆతడు సందోమ్మిడివడలనలుబడి ఎనిమిదవ సంవత్సరం పెట్టెంబరులో విడుదలైనదగ్గరనుంచి గ్రామస్థుల సహాయానికి కృతజ్ఞత చూపిస్తూ వారిని రక్షించమని భగవంతుణ్ణి ప్రార్థించుకొన్నాడు. పంట కోసి బంగారంవంటి పంటకాలం ముందర మిత్తినా ఈ వడగళ్లవాన చక్కా వచ్చింది. పతంజలికాస్త్రీ జీవితం నూలమంతా కదిలిపోయింది. జీవితంలో ఏలాంటి కష్టాలనైనా చిరునవ్వుతో ఎదుర్కొనే వ్యభిచారి గల కాస్త్రీకి ప్రపంచంలో నిరోధం లేనే వాళ్లు ఎవరూ లేరు. ఆతన్ని హింసించిన రజాకార్లకే అతనియందు కోపం లేకపోయింది. వరంగల్లు కాలేజీలో చదువుతున్నాడు. ఇంతలో తండ్రి పోకడంల్ల జన్మభూమి అయిన బనగామ వచ్చి చేరుకున్నాడు. పతంజలికాస్త్రీ! ఆంగ్రభూమిఅన్నా

ఆంగ్రవ్యవస్థ అకాశమంటే అభిమానం. చదువుకున్నాల్లా ఆంగ్రచేకేంమీద పాటలు రాస్తూ తెలంగాణా రాయలసీమా కోస్తాజిల్లాలూ నిరీక్షించాచాందా బద్దరు అన్నీ కలిసి ఆఖండాంగ్రమహారాష్ట్రము స్థాపితమై ఆ రాష్ట్రానికి ముఖ్యపట్టణము హైదరాబాదు కావాలని అతని కోరిక.

పతంజలికాస్త్రీ ఆఖండాంగ్రవ్యవస్థము ఆతడు చదువుచున్నగానే ఒక మహాకలటము చిన్నినానను తీసుకువెళ్లినట్లు ఆతన్ని తీసుకువెళ్లి ఆంగ్రమహాసభలో సభ్యుణ్ణి చేసింది. ఇంతలో ఆంగ్రమహాసభలోనే చీలికలు వచ్చాయి. అనలాంగ్రమహాసభ కమ్యూనిస్టులపాలైంది.

ప్రతాపరెడ్డి, బూర్గుల రామకృష్ణారావు, మందుముల నరసింగరావు, జమలాపురం శేకవరావు, మాడపాటి హనుమంతరావు, మందుముల రామచంద్రరావు మొదలైన నాయకులు కోటిఆంగ్రమహాసభ పెట్టి నిజయవంతంగా కొనసాగిస్తున్నారు. పతంజలి గాంధీ పూజానిరతుడుకాబట్టి కోటిఆంగ్రమహాసభలో చేరినాడు.

సకలభారతావనికి పంథోమ్మిడివందల సంవత్సరము ఆగష్టు కుభయమార్యమనందు పవిత్రస్వాతంత్ర్యం ఉదయించింది. కాని హైదరాబాదుకు మాత్రం నిజమైన స్వాతంత్ర్యం లేకపోయింది. పతంజలిహృదయం తల్లడిల్లిపోయింది. భారతదేశగర్భంలో హైదరాబాదుస్వాతంత్ర్యం ఒక ప్రణం అనుకున్నాడు ఆ యువకుడు. తన బాగు తనకు తెలి

యను ప్రజాంప్రభువుకి. ప్రపంచంలో ప్రభువులు
చూపించిన ప్రజాభ్యుదయప్రభంజనంలో దిశాం
తాలకు కొట్టుకొనిపోయాంటే ఇదేమో ముసల్మన్లకి
ఇంత మార్గత ఏమిటి అనుకున్నాడు పతంజలి.

రాష్ట్రకాంగ్రెసు సత్యాగ్రహం ప్రారంభ
మైంది. తన కుటుంబపు దైన్యస్థితి, తన నిస్సహాయతా
ఆలోచించకుండా ఆ కాంతరగంలోనికి వీరుదై
యించుకు వుండేవాడు. మరుసటి క్షణంలో పోలీసుల
లాశీప్రయోగానికి గురియై సుల్పర్గాజెయిలంలో ప్రవాసి
అయిపోయాడు.

౨

నడగళ్లవాన పెనుభూతంలా వచ్చిపడింది.
నడగళ్లకు దయాంతకరణాలు లేవు. దేశంలో ఆహార
పదార్థాలు తక్కువగా వున్నాయని ఆ నడగళ్లవాన
అలోచించదు. అసలే హిమగర్భమూర్తి నడగళ్లవాన;
కర్కశమూసి. అశనిపాతం వక చిన్నప్రదేశమూత్రమే
వాణమనేస్తుంది. నడగళ్ల పాతం పంటలకు కొటి అశని
పాతాలు! పతంజలి ఏడుపు రంగరించిన నవ్వు నవ్వు
కున్నాడు.

దేశానికి భారతీయపైన్యదశాలు విముక్తి సము
పార్జించి స్వేచ్ఛను నెలకొల్పినా, రజాకారుల
దురంతాలు అణగిపోయినా, కాంగ్రెసులోనే నడ
గళ్లవాన కురిసింది. రెండు కాంగ్రెసుపక్ష లయ్యాయి.
ఒకదానికి రామానందతీర్థ అధ్యక్షుడు. రెండవదానికి
దేశాయిగా రఘుభీషు. దేశాయిగారిదనకాల పెట్టరి
కొంటూ రామకృష్ణరావుగారు. నెహ్రూగారు వచ్చి
చెల్లివా రెండు పార్టీలలో రాజీ కుదరలేదు. పతంజలి
రామకృష్ణరావుగారిని కాకతీయకటకనన్నాహా,
తెలంగాణాదక్షిణభుజందా అని పొగడుకొన్నాడు.
అతడు రామకృష్ణరావుగారి పక్షంతరపుర వెలకు వెలు
కాంగ్రెసుసభ్యులని చేర్చించాడు. ఇంకెట్లో పటేలు
గారి రాజ మంత్రప్రయోగమై, రెండు పార్టీలూ కలుసు
కున్నారు. అవినీతి నడగళ్లవాన కురవటమూ,
పంటలు పోవడమూ అయిపోయింది. తన ఇంట్లో
బొన్నకూడే! తెలంగాణాతెల్లకొన్నలు పండిదురు
కొని తొట్టె కాల్చుకుని రింటారు.

నడగళ్లు రాల్చగా మిగిలిన కొద్దిపంట ఈనా
టికి అయిపోయింది. ఏలాగో హైదరాబాదు మ్యూజ్
ఫైన్లోపరిశు రెండవతరగతిలో కృతార్థుడయ్యాడు.
వరంగలులో ఇంటరు చదువుకూండగా తిండి పోవడం,
స్వగ్రామమైన జనగామ చేరకొవటం తలస్థించింది.

తన చెల్లి, తల్లి, తమ్ముళ్లు దుఃఖాలను ఉప
శమింపజేస్తూ తాను తన విషవాన్ని కలిపిలా చాచు
కొంటూ గరళకంఠుడయ్యాడు.

“తమ్ముడూ, నవ్వు చదువు మానకు! ఇరవై
మూడేళ్లు చాటిన వాగ్గటి లన్న ఉండి నీకు చదువు
మాన్పించటమా?” అన్నాడు.

తల్లి—నాయనా, ఈసంపారం ఎట్లా తీడను!
ఈదినంతో ఇంట్లో బొన్నలూ, బొన్నపిండినూడా
అయిపోయాయి.

చెల్లి మలక్ష్మి—అన్నయ్యా! నేనూ చదువు
మానేస్తాను. నమ్మబట్టికూడా ఇంకా మనకు కొంత
ఖర్చు. మనం భరించగలమా?

తమ్ముడు లక్ష్మీనరసింహరాష్ట్రీ—అమ్మా,
నేనూ చదువు మానేస్తాను. డాక్టరుగారిచిగ్గర
కాంపాండురుగా వుంటే పదికూపాయలు ఇస్తా
మంటున్నారు.

పతంజలి—తమ్ముడూ, చెల్లి! విషద్రవ్య
చదువు మానకండి. వారుపోసిన భగవంతుడు నీకు
పోయక మానడు. మన వ్రాళ్లో పెద్దరెడ్డి ఓ పకరం పెరక
పాలం పుచ్చుకుంటా నన్నాడు. అది నూత్రింది
పల్లపుపాలానికి దగ్గరగా వుండడంచేత మన పాలం
కూడా పల్లం చేసుకుని అదికూడా నూత్రింది న్యస
పాయానికి తీసుకువస్తాడుట. తక్కిన నాలుగేకరాలూ
అతనికి కవులకు ఇస్తున్నాను. పాలంఖరీదు కచ్చే
మూడువందలూ, కవులకొసం ముందరే ఇచ్చే వంద
కూపాయలూ పట్టుకుని అందరం హైదరాబాదు
పోదాం. నల్లకొబ్బారులో ఓ కాంగ్రెసువాది
తన కొట్టులో వక చిన్నభాగం కిక్కిఅడుసుమీద ఆరు
పెల్లపాటు ఆదై లేకుండా ఇస్తానన్నాడు. తమలపాకుల
రీదాబూ, సిగరెట్లూ, రీడీలూ—అలాంటి వస్తువు లేవో

విట్టి వర్తకం పోగిస్తాను. మన భక్తి, చదువులు అవి చిచ్చన్నంగా పోగిపోతాయనే ఆశయమన్నాడు.

3

సుబ్రహ్మణ్యుని పరిణామమును పాఠశాలలో చదివినవాడు. కాంగ్రెసువాడేమనగా, ఉత్తముడూ, చాలా కష్టపడినవాడూ అని చెబుతుండడమే అనేకమంది ఆతని దుకాణంలోనే తినులపాకు గీదాలు, సిగరెట్లు, బీడీలు, చుట్టలు మొదలైనవి కొన పోగించారు. తిమ్మిరికి, చెల్లెలుమా పాతకాలలో ప్రవేశం కూరికింది. తమ్ముడి ఆంగ్రెసులులోనూ, చెల్లెలిని ఆంగ్రెస్‌వారికా కాలలోనూ చేర్చు కొన్నాడు.

ప్రతివాని జీవితంలోనూ ఎన్ని కష్టకష్టవాసలు ఉన్నాయో అని పరిణామ నిట్టూర్పు విడిచినాడు. ఇతి కర్తవ్యతామాధర్మం కేవలం, ఏకీకృతకార్యమైతే నేమి, గౌరవప్రదంగా జీవించడం ముఖ్యంకదా! కత్తి తనివానికి ఉదరపోషణమైతే ఉద్యోగాపేక్ష! రాష్ట్రపరిపాలన కాంగ్రెసువారిచేతికి వస్తే తా నేమన్నా మంత్రిత్వం చేస్తాడా? దేశపాలన ఎవరు భర్త్యంగా నడిపిస్తారో వారు రాజకీయవాడకు చుక్కాని వట్ట ఆడ్తులు ఆవుతారు. కాని, కాంగ్రెసువారికి వారిలో వారికి పోటీలు పడి అనేకముతాలు నిద్రిమై కాంగ్రెసుఆశయాలు మాలపడి, కాంగ్రెసుసంస్థలం నానాటికి విచ్ఛిన్నం అయిపోతున్నది. మదరాసు మొదలయిన అన్ని రాష్ట్రాలలోనూ ఈలా కాంగ్రెసు బలం అడుగుంటిపోతున్నది.

ఎన్ని చీలికలు, ఎన్ని కక్షలు!

దేశం అంతా గాంధీజీవిరోధ మరచిపోయినదా?

పూర్ణపురుషుడు, ఆరతారమూర్తి, అనాపక్తి యోగదూపుడు మహాత్ముడు ప్రజల హృదయాలలో నుండి మాయమయ్యాడా?

ఏమహాకాంతి నీవుగా మూర్తించినదా?

ఏదివ్యక్తి నీవుగా రూపం తాల్చినదా?

ఏపవిత్రత కూడుకొని నీ వనకరించావా?

ఓ సత్యపురుష! అవ్యయదూపాత్మా!

సర్వచేతనమంత్రాలు నీస్వరములో వివరించినవి. ఉపనిషత్ స్వరాలే నీవిధనలలో ప్రకాశించినవి!

పార్థపాఠశాలి తాపిస్తోందామృతం యువ లంగా నీవాక్యాల ప్రసహించినవి!

మహాత్మా! ఏకైకావతారా! మాతండ్రి!

జాతిపిత!

మా జీవితం అంతా నీవు ప్రసరించిఉండలేదా? ప్రళయగ్నిమధ్య నీవు హిమాచలభిర తల త్యాసవి!

భయంకర యుద్ధమా మాతం మధ్య నీవు కునికృలకాంతివి; నాశనమధ్య పృష్టివి.

అసక్తు మధ్య సత్యానివి.

ఘోరతమమ్ములు మా మంచేనే పరమపవిత్ర కాంతి!

మహాత్మా! మా బాపూ! జాతిపిత! లోక గురు!

ఈలా ఆతని ఆలోచనలు ముక్కుమట్టుకుపోకు న్నువి. హైదరాబాదుపై రాజకీయపు వనగిల్లవాన కుర వనిపూర్వమే పంజాబులో, సింధులో నాశనచేత భీభత్సకాండవం జరిగినది. నేడు హైదరాబాదుకు కాంతి రాగానే, పంజాబునంచి, సింధునంచి కాంతి కిరులై వచ్చినవారు కొంతమంది హైదరాబాదులో నివసించడానికై భారతీయప్రభుత్వం ఏర్పాటు చేసింది.

సింధునించి వచ్చినవారు కోటికేసుల అవదించేత వారు పెద్దపెద్ద మేడలు కొనుక్కొని పెద్దపెద్ద వర్తకాలు ప్రారంభించినారు. కాని పంజాబునంచి వచ్చిన కాందికిములు పరిణామమును నిరీక్షిస్తే ఉన్నాడు.

౪

పరిణామమును అడిగిపెట్టుకు దిగువ బొగ్గుల గుంటలో చిన్న చురుకుటిరం నిర్మించుకొని కాపురం పోగించినాడు. బొగ్గులగుంటకు ప్రక్కనే మిరిట

ప్రభుత్వం ఒక చిన్న కిరం ఏర్పాటుచేసి పంజాబు కాండికీకులు నివసించడానికి ఏర్పాటుచేసినది. వారందరికి భారతప్రభుత్వమే అనేకవిధాల సహాయం చేస్తున్నది. ఆలా వచ్చిన పంజాబీకుటుంబాలలో ఒక బ్రాహ్మణకుటుంబం ఉన్నది. పంజీబ్ కృష్ణకుమార గాయత్రీ అసలు అయోధ్యబ్రాహ్మణసంకేతవాడు. ఆతని పూర్వు తెలుడో అయోధ్యరాజసంకేతవాడు పంజాబు పీకోడ్యోగలకు పోయినప్పుడు, వారు తమకు పురోహితులుగా గాయత్రీసంకేతవారిని తీసుకొనిపోయినారు. ఆ సంకేతవారు రానురాను అనేక కుటుంబాలుగా వృద్ధిపొందినారు. ఆచుట్టుప్రక్కల హిందూరాజకుటుంబాలనూ, హిందూవర్తకకుటుంబాలనూ పేరు పురోహితులయ్యారు.

భారతదేశానికి ౧౯౪౭ ఆగష్టులో సంపూర్ణ స్వరాజ్యం రాగానే జరిగిన పంజాబురాజ్యాలలో పంజీబ్ కృష్ణకుమార గాయత్రీ తన ఆస్తిపాస్తులన్నీ వాణిం ఆయిపోయినప్పుడు, తనవారిలో చాలామంది పోతమైనప్పుడు, ఏలా పారిపోయి వచ్చాడో వచ్చాడు మాతురుతోనూ, చిన్నకుట్టవాడితోనూ. భార్య దుర్మరణంపాలయింది. ఆ డిద్దరే తనకు ఏడుగవ, తన సర్వస్వమూ అనకుని గాయత్రీపండితుకు ప్రవాహంగా వరదలు కట్టే కంటికినీ ఆవుకుని ప్రభుత్వంవారికి ఇద్దరు దిద్దలతోనూ అప్పగించుకొన్నాడు. చాలాకాలం ఆ ఇద్దరితో ప్రభుత్వంవారు ఏర్పరచిన కాండికీకిరాలలో ఉన్నాడు. ఆ మహాప్రళయంవెనుక గాయత్రీపండితుని పోలోహిత్యం ఎవరికి కావాలి? ఒకభయంకరబృంద దుఃఖం కాండికీకిరాలన్నీ నిండి మహాసముద్రమై ఉన్నది. ఆ ప్రదేశాలు చూడలేక తోటివారి దుఃఖం భరించలేక గాయత్రీకాస్త్రీ దక్షిణంలో ఏడుగవ ఏడైనా కొరకనా అని హైదరాబాదు వచ్చాడు.

హైదరాబాదులోనూ ఎక్కడ చూచినా కాండికీమలే! ఒకప్రక్క భారతప్రభుత్వంవారు తెచ్చి ఉంచిన పంజాబు కాండికీకులు. వేరొక ప్రక్క హైదరాబాదులాయకారీ ప్రభుత్వం తెచ్చి పెట్టిన ముస్లింకాండికీకులు. ఆ సమయంలోనే గాయత్రీకాస్త్రీకి ౧౯౪౮ నవంబరు నెలలో పరంజలి

కాస్త్రీన్నేహం లభ్యమైంది. ఆ కిరంకడ చక్కని పటకుటీరం నిర్మించుకొని బొగ్గుకుంటలో కాపురం చేస్తున్నాడు. పైకియిన బహుశు పోయి తన తామలపాకుదీదా - సిగరెట్టు - రీడీ దుకాణానికి వెళుతూఉంటాడు. తమ్ముణ్ణి క్లెయింతుకుని వచ్చి ఆంధ్ర పాఠశాలలో చదులుతాడు. పెల్లెలు బొగ్గుకుంటనంచి అన్నగారితో రోడ్డువరకూ నడిచి వచ్చి ఆక్కడే కాపురంచేస్తున్న పోయినాగన్న రిక్త సిద్ధంగా ఉంటే అది ఎక్కె వారాయణగుడాలో ఆంధ్ర బాలికాపాఠశాలకు పోతుంది.

పరంజలికాస్త్రీకి ధర్మకాస్త్రీలుకాని, చివరకు నిఘ్నేవ్యవృత్తైనా చేయించవలెగాని ఏమీ రాదు. వచ్చిన కేదో ఆకాస్త ఉరుమాఘాయువు మైన చదువు. ఉర్దూలో మాత్రం ఆరితేరిన పండితుడు. తెలుగు అంతంతమాత్రం. హైదరాబాదు వచ్చినవర్గిరనుండీ పట్టుదులతో తెలుగు నేర్చుకుంటున్నాడు. అందుకు అతనికి దోహదమూ, ఉత్సాహమూ ఇచ్చినది ప్రక్కనే ఇల్లుకట్టకుని కాపురం చేస్తున్న వెంకటాచారి.

వెంకటాచారి రసజ్ఞుడు; ప్రభుత్వఉద్యోగంలో ఉన్నాడు. భారతీయసంస్కృతి, ముఖ్యంగా ఆంధ్రసంస్కృతి అంటే ప్రాణం అర్పిస్తాడు. కళలంటే ఆత్మే అర్పిస్తాడు. ఒక్కొక్క శిల్పమూ, చిత్రశీలనమూ చూచి, అనందంతో మైమరచిపోతూ ఉంటాడు. అతనికి ప్రాచీన నాణెలు సమకూర్చడం, వానినిగూర్చి పూర్తిగా పరిశోధించి తెలుసుకొనడం జీవితానందకర్య! పోలెబాల్లు, జామాదాక్ బజారు ప్రతలా అంటకొని ఉంటాడు. ఒక్కొక్క ప్రాచీన నాణెం దొరికిందంటే ఇక ఆరోజునండీ నెలల తరబడి ఆతనికి పంపగే! ఆనాణెం స్నేహితులకు చూపిస్తూ పెట్టిపనందంలో మునిగిపోతూఉంటాడు.

ఆ వెంకటాచార్యులతో పరిచయం ప్రథమం లోనే సంధించింది పరంజలికాస్త్రీకి. అసలు ఆతని బొగ్గుకుంటకాపురానికికొరకుడు వెంకటాచార్యులు. హైదరాబాదు కాపురానికి రావడానికి ముందు పరంజలికాస్త్రీ మంచి చెడ్డా చూచుకోవడానికి ఆ వగరం

వచ్చినప్పుడు ఆసుకోకుండా ఒక కాఫీహోటలులో పరింజలికాస్త్రీ, వెంకటాచారి కలుసుకున్నారు. ఎందుకు వారీద్దరూ మాటలు కలిపినవో మరి, పదినిమిషా లలో నేనే హితులయ్యారు. అరగంటబజ్ (పాణమిక్ర) లయ్యారు. బొగ్గలకుంటలో గజం చూడురూపాయల చొప్పున స్థలాలు ఉన్నాయనీ, రెండువందల గజాలు పుచ్చుకొని, వెంటనే ఒకపాక నిర్మించుకొని అందులో ప్రవేశించమనీ వెంకటాచార్యులు సలహా ఇచ్చాడు.

వెంకటాచార్యులు తన దొడ్లో రకరకాల మొక్కలు వేసుకుంటాడు. వేసినంతకాలాలలో తానే నీళ్లు తోడుకొని, మొక్కలకు పోసుకుంటాడు. భూమిలమలు నుంచి దనవెంట్ల మొక్కలు ఏవుగా వచ్చి అన్నిటూవలూ పుష్కలంగా కాస్తవి. ఆత డీ కూరలవ్యవసాయం ప్రారంభించినకడనుండి బజారునుండి ఒక్క కూరగాని, పచ్చిమిరపకాయగాని కొనలేదు.

పరింజలికాస్త్రీ యీ మాత్రమిక్రమి మాదన వెంటనే ఆమలులో పెట్టివాడు. రెండువందల గజాలు సలం కొని పాక నిర్మించుకొన్నాడు. అప్రక్క ఒక దొడ్డి కాలకు పుచ్చుకొని కూరలు వేయడం సాగించాడు. ఆతని దుకాణమూ వృద్ధిఅవుతున్నది; కూరల పంట వృద్ధిఅయినది. కాలీ, కాడేశపువ్వులు, నంకాయలు, బీర, పొట్లకాయలు, బొమాటోలు—పాలకూర మొదలయిన కూరలు, పచ్చిమిర్చి, అన్నీ తన కొట్లో ఓప్రక్కగా పెట్టి వాని అమృతనూ సాగించాడు.

౨

ఒకరక నవంబరు నెలలో గాయత్రీపండితుడు బజారుకు వచ్చి పరింజలికాస్త్రీకొట్లో ఒక రీడిలకట్ట కొనుక్కుంటూ "మీరు మా శిరింపక్కనే కాపురం చేస్తున్నారు కావా?" అని ప్రశ్నించాడు.

"అవును. మిమ్మల్ని చూస్తున్నాను. మీరు ఏదైతా పని చూసుకున్నారా?"

పరింజలి ఉద్యోలో పండితుడు. ఆతని భావ వింటూ గాయత్రీపండితు డాశ్చర్యం పొంది— "మీరు ఉత్తరరాధివారా?" అని ప్రశ్నించాడు.

"కాదండీ. మేము అచ్చమైన ఆంధ్రులం. అయినా ఈ సంస్థానం కుంగక సంస్థానం అనడంవల్ల రాజభావ ఉద్ధూ అయింది మీకు అంగరీక్షవలె! కాబట్టి అన్ని భావలూ మేము నేర్చుకోవాలి. ఆంధ్ర భావమాత్రం మాకు దూరం! మేము ఉద్ధూపత్రికలే చదువుతాము. నలుగురు కలుసుకుంటే తెలుగులో మాట్లాడుకోము. ఉద్ధూ మాకు ఉన్నపాలలా వస్తుంది. మాట్లాడే తెలుగులోనూ ముప్పాతికమాటలు ఉరుదూ మాటలే!"

"చాలా చిత్రమే! నా కేవల పని కొరకలేదు బాబూజీ! ఎంతకాలమని ఈలా ప్రభుత్వసహాయం పొందుకూ ఉండను? పంజాబులో రాజ్యం ఏలినాను. ఈరోజు ఇక్కడ బానిసప్రభుకుకన్న అధ్వాన్నంగా ఉంది."

పరింజలికాస్త్రీ పండిట్విషాదముఖం చూచి వాడు. ఆతని హృదయం ద్రవించిపోయింది. కొందె గొంగురు సవరించుకొని, ఆతడు గాయత్రీపండితుని చూచి—

"పండిట్! మీరు నాతో భాగస్వాములు కండి. ఈ కొట్టు వేసు ఒక్కణ్ణి చూసుకోలేకుండా ఉన్నాను!" అని గాఢకంఠతో ప్రార్థనగా అడిగి వాడు.

"మిత్రముకు ఒక అల్పాయి ఉన్నట్టు వ్వాడు!"

"ఉన్నాడు. వాడికి చదువు బాగా వస్తోంది. వాడికి ఎంత చదువైతా చెప్పించదలచుకొన్నాను."

"మాఅమ్మాయి లాహోరులో బాలికాపాఠశాలలో అయిదవ ఫారం చదువుకూఉండేది."

"మీకు సంతానం ఎందరు?"

గాయత్రీపండిట్కి కంట నీరు తిరిగింది. తల నంచుకొన్నాడు.

"మా అమ్మాయి, అయిదేండ్ల చిన్నబిడ్డవాడూ కండి. మాపెద్దబ్బాయిని మీ యీడువాణ్ణి మాకల్ల ఎదుటే వాడిచేశారు. వాడు బరికే ఉన్నాడో

ప్రాణమే వదిలాడో! నేను ప్రాణాలకు వాణ్ణి అలా వదిలి పోలిపోయాను. ఆదృశ్యం చూసి, గుండె ఆగి వాభార్య గతించింది. వాతమ్ముడికుటుంబం సగం వాతవమైంది. తక్కినవాళ్లందరూ 'ఛల్చీ' ప్రక్క శివరాలలో ఉంటున్నారు."

"పండిట్, మీరు వెంటనే కివిరం వదిలి నేను కొలు పుచ్చుకున్న దొడ్డిలో కాపురం పెట్టండి. నాలుగు వందల గజాల స్థలం. ఆ స్థలం మీకేన గొండాం. నేను ఎక్కడో అప్పు పట్టుకుంటాను. మీరు నెమ్మదిగా ఆ అప్పు తీర్చుకోవచ్చును."

"నాయనా! మీరు నేను మెడను కట్టిక రాయిలా తయ్యారవుతాను."

"అలా మీ రేమీ అనుకోకండి! నేను ఏవో నమ్మబూ, తలనూనెలూ, ఇంకా ఇతరపావుపానా ములా అమ్ముడం ప్రారంభించాను. అది బాగా అమ్ము కున్నాయి. అదీకాక ఈనుభ్య ఆంధ్రపత్రిక, భారతి, దిట్టిపత్రికల అమ్ముకం పొగించాను. ఇవన్నీ ఓళ్ళు చేయూకులో లేకుండా ఉన్నాను పండిట్!"

"ఇంత చిన్న కొట్టుచాగిపారానికి మనం ఇద్దరం ఏలా ఇరుడుతాము కాస్త్రీకి?"

"ఈ ప్రక్క ఓ పెద్దకొట్టు అద్దెకు వచ్చింది. దానికి బనానా ఇచ్చాను. అక్కడ పొగిద్దాను. ఈ కొట్టు ఇచ్చిన స్నేహితునకు ఇచ్చింది అవుతున్నది. అందుకనే ఆపని చేశాను."

"సరే, కానివ్వండి. తక్కిన మాటలు ఇంటి దగ్గర మాట్లాడుకుందాము."

ఒకనెలలో గాయత్రీకాస్త్రీకోసం పటకుటీరం తయారైనది. ప్రభుత్వసహాయంతోనూ, పఠంజలి తెచ్చిన అప్పుతోనూ ఆ బాలుకువందలగజాల భూమి కృష్ణకుమార గాయత్రీపండితుడు కొనక్కున్నాడు. పఠంజలి, గాయత్రీపండితుని రిద్దరూ కలిసి వ్యవసాయనూ, కొట్టూ రెండూ చూసుకొనడం పొగించారు.

గాయత్రీపండితుని కొమరిత జయనందిని అందాలపుంజను. కొల మోము, తీర్చిదిద్దిన కనులు,

ముక్కు, నోరు తీరు. పసిమిలుంగారులో పాటలవర్ణము సమ్మిక్రితమైనచాయ. పరునే తేండ్ల మిసిమిమిశారిత్రుడి బొమ్మ. తేనెలు జీరలుకట్టి జిడ్డులపువూలమొగడ తరగలు కట్టినట్టి చిక్కని మధురకంఠధ్వనితో ఉర్దూపంజాబీలు మాట్లాడుతూఉంటే పఠంజలివృద్ధయం జల్లు మునేది. ఈ మధురపుష్పంకోసం పంజాబీకాందికికు లలో యువకులు ప్రథమంలో ఆస్తమానమూ వస్తూ ఉండేవారే గాని గాయత్రీపండిట్కి ఆ వేషా గిట్టక వచ్చినవారిని తన తోటయింటిబయట కొద్దుమీదనే నిలబెట్టి మాట్లాడేవాడు. తాను లేనప్పుడు కొమరిత పఠంజలిఇంట్లో ఉండేట్లు కట్టుదిట్టం చేసినాడు. ఆ కారణాలవల్ల పంజాబీయువకులు నిట్టూర్పులు విడిచి లాభం లేదనే నిస్పృహవల్ల గాయత్రీపండితుని ఇంటికి రావడం నెమ్మది నెమ్మదిగా మనివేసినారు.

జయనందిని, పఠంజలిచెల్లెలు మాలక్ష్మికి నానాటికి స్నేహం గాఢం అయిపోయింది. మాలక్ష్మి జయనందిని! తెలుగునేర్ప పొగించింది. జయనందిని లాగు, చొక్కా వల్లె మని, మాలక్ష్మిపరిష్కర్తి, త్వంలో తెలుగుచారికల రీతిని చీరా జంపయా భరించడం నేర్చుకున్నది. గాయత్రీపండితుని కొడుకు రాధాకుమార్ అయిదేండ్లబాలుడు తెలుగుదేశం బాలకుడే అయివట్లు మాలక్ష్మిచెప్పిన తెలుగు మాట్లాడడం నేర్చుకున్నాడు. ఒక్కనిమిషంకూడా మాలక్ష్మిని, పఠంజలికిల్లి కుందరమ్మగారిని వదిలేవాడు కాదు. కుందరమ్మగారికి రాధాకుమారుని పెంపకము వరమనంతోషం కలుగజేసే వ్రతం అయినది. ఆ బాలుడు ఈమే తనతల్లిగా "అత్రా"అంటూ ఆవిడపక్కలోనే పండుకొనడం పొగించాడు.

జయనందిని ఆలోచనాపరురాలు. భయంకరమైన హృదయవిచారగద్యకావ్య లెన్నో పంజాబులో చూచింది. ఆమె పులుల గుంపులను చూచిన కుందరగిలా వణికిపోయింది. ఎన్నిదినాలో ఆమెకు పీడకలలు వస్తూ ఉండేవి. పంజాబుదిగ్విదిద్యాలయప్రవేశకపరీక్షకు వరువుకొనుటకా ఆ దేశం ముక్కలయింది.

ఈనాడు ఈ పఠంజలికాస్త్రీ ఆ చారికకు సెప్రూ అవతారంలా కనపించినాడు. ఆ చారికకు

పరిణామము చూచినప్పుడల్లా ఏదో కాంతి, ఏదో
చైతన్యము, ఏదో వర్ణింపలేని ఆకాశమునూటాడేవి.

పంజాబు, హైదరాబాదురాష్ట్రం ఏదో కొద్ది
తేడాలుగా ఉంది. కాని పంజాబులో తాను తోరిన
ఏదో విచిత్రసౌందర్యం ఈ తెలుగువారిలో దృశ్యమైనది.
తల్లి వీర కట్టుకొనేది. కాని ఆ విధానం అయోధ్య
విధానం. తెలుగువారి కట్టుకొనేది, బొట్టు ఏదో కాంతి
పూరితంగా ఉన్నది. వీరి మంచిత్యము అత్యుత్తమమని
ప్రవహించి జీవితం అంతా ప్రసరిస్తుంది. తెలుగు
వారిలో పంచదారనం భారతవారికి వన్నెగా కన
బడింది. జీవితం సౌందర్యవంతం చేసుకోవడం తెలుగు
వారికి తెలుసును. అలా సౌందర్యమయపురుషుడని
తానీ చిహ్నితంగా పరిణామి కాస్త్రీ కనబడినాడు.

౬

పరిణామి కాస్త్రీ కాస్త్రీలు చెల్లెలికీ, జయనంది
నీకీ పాతాలు చెప్పేవాడు. అతడు పాతాలు చెప్పకూ
డంటే కాస్త్రీమొము పూర్తి మోక్షాత్మునిలా వెలిగి
పోయేది. అతనిమాటలలో ఉత్కంఠతో, అతడు
చెప్పే ఉత్సాహమూ జయనందిని మోచేది. జీవనందీ
తీరంనుంచి వచ్చిన ఆ బౌద్ధరాహాయవ్యవస్థాదయానికి
ఈ మంచిత్యవందీతీరవాసుడైన పరిణామి చాలకలను
కష్టపడుచుండే రక్షించే వీరుడై కన్పడినాడు. నరకాసురుని
సంహరించి పదునారువేల రాజకుమారికలను రక్షించిన
శ్రీకృష్ణుడి బాంబివాడేనా యని జయనందిని అను
కున్నది. జయనందిని గోధుమతో వంటే పండినంటలు
మూల్యము నేర్చుకొనేది. తమదేశపు పండినంటలు జయ
నందిని నేర్పేది. వీరి రుతులకూ చదువులు నేర్చే పరి
ణామి వీరిద్దరి ప్రాణస్నేహమూ చూచి పులకరించి
పోయేవాడు.

గాయత్రీపండితుడు వెమ్మడిగా తన కష్టాలు
మరిచిపోయాడు. తన ఏదైతెందునంతర్థుల జీవిత
మూ దక్షిణాన కృష్ణాగోదారిమధ్య దేశంలోనే గడిచిన
ట్లయినది. వర్తకమునందూ, ఇంటిదొడ్డి కాయకూరల
వెంపకమునందూ అతనికి విచిత్రమైన అనురాగం కలిగి
నది. అరటి కాయకూర, దోసకాయపచ్చడి, ఆన

కాయ, గోగుకూరపులుసు మొదలైన తెనుగురంట
కాలు అతని జీవితము మాత్సర్యములు తొలితెచ్చి,
అతని కలలలో కనపించే పంజాబునాత్యాద్యకాత్మ
మాయం చేసినవి.

పరిణామి, గాయత్రీపండితుడూ కలిసి కాంగ్రెసు,
రాష్ట్రావేదోధనలూ, ముందు దేశంలో జరుగబోయే
మార్పులూ చర్చించుకొనేవారు. వేదాంతవిషయాలు
మాట్లాడుకొనేవారు. వీరితో వెంకటాచార్యులు
చేరుకూ ఉండేవాడు. వీరిమధ్య సంతాపాడా జయ
నందినీ, మూల్యు చెల్లెలిర వింటూ ఆనందం పొందే
వారు.

వెంకటాచారి—పండిట్, ఏదో రూపంగా మను
ష్యుని మనస్సు ఆనందం తోరుకూడుంటుంది. రాజ
కీయాలో, ఇతిరులకు ఉపకారాలు చేయడమో, ధనం
నేకరించడమో, అధికారంలో ఇతిరులను పాలించ
డమో ఈలా మానవుని మనస్సునకు సంతకవ్యాపార
మత్తక ఉంటోనే ఉండాలి!

పండిట్—అయితే, మనుష్యుని ఆత్మకు
ఆనందం కలిగే విషయాలను మనుష్యుడు వాంఛిం
చడా?

పరిణామి—ఆత్మకృత్యం కాని వస్తువు. మనస్సు
కృత్యం అయిన మానవజీవితంలోని ముఖ్యకృత్యం.

పండిట్—మనస్సు అతి సున్నితమై పోనుపోను
మనస్సు తత్వాన్ని మించిపోయే వ్యవస్థ ఆత్మకృత్యం.
ఆ వ్యవస్థకూ మించిన వ్యవస్థ సర్వాంతర్యామినికీ
అయిన ఒక మహాత్మ్యమైన అనిర్వచనీయవ్యవస్థ
పరమాత్మకృత్యం. భౌతిక విషయజ్ఞానమైన స్థితిలో
ప్రాథమికమైన మనస్సు స్థితి.

వెంకటాచారి—కాబట్టి మహాత్ముడు ఈ
మనస్సు ధర్మపరమైన కార్యాలలో నిమగ్నంచేయ
మన్నాడు. లోకోపకారమూ, స్వకీయానందమూ
రెండూ మిశ్రమై మనుష్యుని జీవితం ఒక ఉత్తమనదీ
ప్రవాహంలా ప్రవహించిపోతుంది.

ఈ సంతాపాలు జయనందినికీ అర్థమైనట్లుండి
అర్థం కానట్లయ్యింది. పరిణామిమాట, పరిణామికంఠము,

పతంజలిమొను త్రిప్పటను, ఆతడు కూర్చోనే విధానము, చేతులు త్రిప్పేరితలూ హృదయానికి ఏదో తెలియగారాని ఉద్బోధన నిచ్చేవి.

ఆ బాలికలో కలిగే పరివర్తనం, ఆ వాతావరణం పరిమళంలా కమ్మకుని పతంజలిజీవితాన్ని పుర్వించేది. ఆ బాలిక తన్ను చూడడం తనకు కొన్నప్పుడల్లా పతంజలి ఆమెను తనివితర గమనించేవాడు. ఆమె పంపారీపాలులు, ఆమె ఆటలు, ఆమె తోటపని చేసే అందమైన తీరులూ చిత్రాలై ఆతని హృదయభరితంపైన వనవలూడేవి. కాని ఆతని హృదయంలో ఆ బాలికమైన స్త్రీవాంఛ ఆతనికి దర్శనము కాలేదు. ఆమె ఏదో అజంతాచిత్రలేఖనము; పొలం చేటలో సౌందర్యవివ్యాసవంతమైన శిల్పము.

రి

౧౯౪౯ మే నెల వచ్చింది. ఎండలు తీక్షణంగా కాస్తున్నాయి. ఉన్నట్టుండి ఒక ఆదివారంనాడు పతంజలి భోజనానికి ఇంటికి వచ్చిన సమయంలో పడుకోకందుకంటలకు ఆకాశం చటుక్కున మేఘాలతో నిండి ప్రపంచం అంతా ఒక్కసారి చల్లబడి వడగళ్లవాన కురిసింది. పతంజలి స్నానానికి వచ్చి రోని! పోతూ వీరచిక్కడుపాదులు చూస్తున్నాడు. ఆ ఎండలో మేరియసుకు నేమకుని, ఏదో కూనిరాగం తీస్తూ, పందిరిఛాయలు నిలుచుండి దీప్యతాయలు కోస్తున్నది జయనందిని—వడగళ్లవాన కురవడోయే ముందు ఆ చల్లదనానికి కంఠం ఎత్తి.

“మై గిరిధర ఘోరకే జాడీ!” అని పాడుకుంటున్న జయనందిని పతంజలిని గమనించలేదు. పతంజలి ఆమెను చూస్తూ ఆనందంతో అలా నిలచుండి పోయానాడు.

జల్లుమని వడగళ్లు కురియడం ప్రారంభించాయి. జాతిపువ్వులులా, పారిజాతం పువ్వులులా, ఆదీమృత్యులులా చిన్నవై ఆ వడగళ్లు కురిసినవి. అవి చేవతలు కురిపించే పూలవర్షంలా ఉన్నవి.

కాని పతంజలి! వెనుక తాను పొలంలో ఉన్నప్పుడు ఉపరికాయలంత వడగళ్లు మహావేగంగా అతని

కోటిపాతంలా పడిన రోజు మనస్సులో మెరుము మెరిసింది. ఆతని! ఈ తోటలూ, ఈ ఇల్లూ, ఈ ప్రియబంధువులూ నాశనం అయిపోతున్నట్లు దిగ్భ్రమయుక్తమై విపరీతభయం ఆవహించింది. ఏడుగు తగిలినవారిలా తూలి “అమ్మయ్యా!” అంటూ కూలిపోయానాడు.

ఆతడు పడిన చప్పుడు విని చటుక్కున తిరిగి చూచి జయనందిని “ఏమిట బది మామా!” అని ఆతని కడకు పరుగిడివచ్చింది. ఆతని ప్రక్కనే చటుక్కున చదిగలబడి “ఏమిటి! చెప్పి తగిలించా? మాట్లాడు మామా!” అని గజగజ పలుకుతూ పతంజలిని తన ఒళ్లోకి తీసుకుని ఆతని తల తన హృదయావధు అడుముకున్నది.

ఆతడు నిమేషంలో తెప్పిరి, ఆమెపుర్వముఖం అనుభవిస్తూ మురింతుని మేమలు అలాగే ఉండి వాడు. ఇద్దరి హృదయాలలో తెరలు వీగిపోయినాయి. ఆతని జీవితానికి ఆమె ఆగడ్డు పడిపోవవలసి అయినది, ఆతడు బాలికజీవితానికి రావోపు పరిత్రాకయమూర్తియై గోచరించినాడు. తనకు తెలియకుండా పతంజలిదాహువు లామెను గాఢంగా చుట్టికేసినది.

చుట్టూ, వారిపైనా వడగళ్లు మల్లిమొగ్గలై జలజలా రాలుతున్నవి.

రాధాకుమారుడూ, లక్ష్మీవృసింహాశ్రమీ, మాలక్ష్మీ వడగళ్లు ఏరుకొనడానికి వాళ్లలోకి వచ్చివారు. “ఏమిటి అక్కా!” అనీ, “ఏమిటి బహిరా” అని రాధాకుమారుడూ, “ఏం జరిగిన దన్నయ్యా! వడ్డావా? ఏమిటి జయబహిరా” అని శాస్త్రమీ రిరువురిదగ్గరకు పరుగిడి వచ్చారు. మాలక్ష్మీ “అమ్మా! ఏమి జరిగినదేమిటి?” అని ఒక్క గంతులో వీరిని సమీపించింది. ఇదంతా చూడని మేమల కాలంమాత్రం!

వడగళ్లు అక్షతలులా, తలంబ్రాలులా ఇంకను చిన్నవై కురుస్తున్నవి.

చటుక్కున పతంజలి లేచి “తల తిరిగింది, తూలి పోయినాను చెల్లీ! జయ నన్ను పట్టుకోకపోతే, చాలా చెప్పి తగిలిఉండును!” అంటూ నిలచుండినాడు.

జయనందినిమోము పలాశపువ్వువర్ణకాంతితో
కలిగినది. పిన్నతో ఆమెమోము అద్భుత తాల్చినది.

జయనందిని లేస్తూ "నూమకు కాలం జారింది
కాబోలు!" అని నిలుచుండినది.

వడగళ్లవాన వెలిసింది.

* * *

ఆర్కాత్రి పెంకటాచార్యులు గాయత్రీపండితుని
కడకు వివాహాశేరానికి వచ్చినాడు. పండిట్ హృదయ
సంచానికి కడపలు లేకపోయినది.

"ఆచార్యభాయ్! నా హృదయంలో ఈ
కోర్కె మొదటినుండి ఉంది. వాయనా! ఇంతకన్న
నా జన్మకు సంతోషం ఏమింది!" అనివాడు.

పతంజలితల్లి మందిరమ్మగారు తన జన్మకు
ఇంతకన్న మోక్షసందం ఏ మున్నది అవకున్నది. నా
రిద్దరికి ఆర్కాత్రి ఆమె కన్నులనుండి అనందనిదువులు
రాలుతూవుండగా ఒకచోట కూర్చోతెట్టి దృష్టి
రీసింది.

వడగళ్లు, భుషానులు, దావానలాలు, ప్రక
యాలూ మానవశీవితానికి ఏలాంటి మార్పులు రీసుకొని
వస్తాయి! హిమాలయతనయఅంతలో ఉద్భవించిన ఈ
జయ తన శీవితం వెతుక్కుంటూ ఈలా దక్షిణానికి

వచ్చింది. ఆ మనోహరమూర్తి! కర్కశుడైన తాను
తగిఉండడు. అయినా తెనుగునాట డొత్తరాసాళి!
ప్రపరించే దివ్యమహారాత్తం అసన్నమైనది కాబోలు
ననుకొన్నాడు. జయకు తానే దైవమట, తానే
చక్రవర్తి అట, తానే నాయకుడట! అని మా లక్ష్మి
అనందంతో పొంగిపోతూ అన్నచెవిలో గుసగుసలు
పలికినది.

జయ తేరి చూడజాలని సౌందర్యంతో నందనవన
పారిభద్రపుష్పంలా వికసించిపోయినది.

అవతారమూర్తి తన గురువు! ఆతని మోము తన
హృదయంలో దాచుకొని అదుముకొన్నప్పుడు
వర్ణింపలేని అంత అనందం తన్ను మంచి వేసిన
దేమి?

ఆమెకు మాలక్ష్మి "నా అన్నను వివాహమాడ
గలవా వదినా?" అని అడిగినప్పుడు కలిగిన పులకరింపు
లతో మాలక్ష్మి నే గట్టిగా కాగరించుకొని, ఆమె
చెంపలు గాఢంగా చుంబించింది. ఆమెకన్ను
లలో మధురత్రాపాశ్శోకస్పృలు అలుముకు పోయినవి.
"భాభీ! నా కేం తెలుసును? నీకే తెలుసును" అన్నది.

వడగళ్లు అమృతబిందువులై వీరిని వెలిసినవి కదా!

భారతీయశిల్పము - దాని పుట్టుపూర్వోత్తరాలు

౧. మౌర్య శిల్పము

'కృష్ణతీ'

మౌర్య రాజులకు పూర్వము భారతీయ శిల్పం ఏరితిగా వుండేదో తెలుసుకోదానికి ఆధారాలు బహు కొద్దిగా వున్నాయి. ఎన్నడో క్రీ. పూ. రెండు మూడు వేల సంవత్సరాలకు పూర్వము సింధునదీ ప్రాంతంలో ఉండిన వాగరికతనాటివి ఎన్నో ముద్రికలు దొరికాయి వారప్పా, మొహెంజోదారోలలో. ఈ ముద్రికలమీద వృషభము, ఏనుగు, ఖడ్గపుంగు, నెట్టూ పాముకలిసిన త్రికూలంవంటి చిహ్నము, వంకరకొమ్ము లున్న శిరస్తానము ధరించిన దేవుని (?) తల్పా, నాగులూ కనబడు తున్నాయి. 1 ఏటి లోని వృషభం చాలా గంభీరంగా వుంది. కాళ్ళుమాత్రం గీతలలాగే కనపడు

నాటి బలమూ నూచించి ఆశ్చర్యచకితున్ని చేయాలనేదే మొహెంజోదారోశిల్పల ముఖ్యద్దేశం అయి యుంటుందేమో? ఇవన్నీ అర్థచిత్రాలు (Relief Sculptures), పూర్ణశిల్పాలు (Sculpture in the round) కావు. అర్థశిల్పం పూర్తిగా భారతీయమే అనుకోదానికి ఈ చిత్రాలు అడ్డు. ఇలాంటివే ఈజిప్టు, సుమేరు దేశాలలో కూడా విరివిగా దొరికేయి: కాబట్టి

అనంద విమరస్వామి అన్నట్టు 2 పురాతన కాలంలో మధ్యధరా తీరము నుంచి గంగా మైదానపు తూర్పు అంచువరహా ఒకే వాగరికత విస్తరించి ఉండే దని అనుకోవలయు అవసరం.

మొహెంజోదారోలో దొరికిన కొన్ని ముద్రికలు

తయి అన్ని మృగాలవిని. ఈ బొమ్మలన్నిటిలోనూ, ఆ మృగాల అనలురూపం పరిగ్గా చూపిద్దామనే ప్రయత్నం కనపడదు. ఈ మృగాల బృహద్రూపము,

నాటి ఈజిప్టు కేంద్రమై యుంటుంది.

ఆర్యులు క్రీ. పూ. 1500కు పూర్వం భారత దేశం ప్రవేశించినట్లు పరిశోధకుల అభిప్రాయము. వీరి హోమాల్లోనూ, మంత్రాల్లోనూ విగ్రహాల ప్రకంప లేదు. వీరు దేవతల పాదాన్ని, చేతుల్ని, నూర్పున్న తీరున వర్ణించడము ఊహవల్ల మాత్రమే సేమో. ఆర్యులు ఈ

1. ఇది సుద్రాసుమ్యూజియములో ఉన్నాయి.

2. History of Indian & Indonesian

Art. Page 3.

దేశానికి వచ్చేమందు దేశమంతా ఆక్రమించుకుని ఉండిన ద్రావిడులలో, పైన చెప్పిన మధ్యధరా తీరపు వాగ్వికలే కొద్ది స్థానిక శైవాలతో నిలిచి వుండింది. వృక్ష, పూవా, వాగపూవా వ్యాప్తిలో ఉండేవి. స్థల శైవా

సున్నపురాతితో నిర్మితమైన మానవాకారము (మొహంజోదారో)

ర్మిచిట్టి రింగపూవా, భూదేవిపూవా కూడా, అమలులో ఉండేవి. ఆర్యద్రావిడ సంఘట్టనలలో ద్రావిడులు (పిరే కావోలు దశ్యులు) ఓడివచ్చిటికి, ఆర్యుల సంప్రదాయాలు చాలా మట్టుకు ద్రావిడ సంప్రదాయము వల్ల మారిపోయాయి. వారు వేదాల్లో చెప్పిన దేవతలతో తోడు ద్రావిడుల దేవతలు కలిశారు. వారి హోమాలూ పూజలై పోయాయి. విగ్రహాలు తయారై వాయిక్రమంగా. ఈ కాలానిదే కావోలు తారీయనంద వగరులోని భూదేవిబొమ్మ. ఆ బొమ్మలో విశేషమేమీలేదు. పరిగ్గా ముక్కుమంచి వాళిమీదుగా గీత గీస్తే ఈ గీతకి ఇటూ అటూ సామరస్యం కనపడుతోంది బొమ్మలో. ప్రపంచంబలముకంటే జఘనము ఘనము. పాదాలు ముందువైపుకి కాకుండా పక్కలకి రింగివున్నాయి. చేతులు రెండూ ఇటూ అటూ కిందికి రాచి, మోకాటికి పైన ఆరచేతుర్ని మనవైపు రిప్పుతుంది బొమ్మ. చేతులకి చాలా వున్నాయి గాతాలు.

చేవులకి బరువైన భూమదాలూ, మొలకి విగ్గల వడ్డాలూను. మోహంజోదారో నుంచి కైఫువాగ్, సందరాజుల కాలం వరకూ ఉండిన శిల్పాలు ఇంకా దొరకవలసి వుంది. అవి విరివిగా దొరికితేగాని పూర్వశిల్పం యొక్క చరిత్ర పూర్తిగా విడదు.

కైఫువాగ్నూ, నందులూ పోలికూండినప్పుడు భారతదేశం లోని శిల్పాలు ఘనమైన రూపాల్ని కల్పించినట్లు కనబడుతుంది. కర్రమీదేగాని, రాతిమీద చెక్కే అలవాటు గ్రీకులు మన దేశానికి వచ్చేవరకూ మనవారికి పూర్తిగా అలవడలేదని చాలామంది అభిప్రాయ పడుతున్నారు. ఆ దారు శిల్పాలు కాలక్రమాన్న నశించి పోయాయి. ఇప్పటికి నిలిచివున్న రాతిశిల్పాల్ని చట్టిమాస్తే కైఫువాగ్నూ, నందులూ పోలికూండినప్పుడు పెద్దపెద్ద పూర్వశిల్పాలే తయారాకుండేవి అనిపిస్తుంది. దారువు పూర్వశిల్పాలకి అంత అవకాలం కాదన్న విషయాన్ని చట్టి ఆలోచిస్తే ఈ ఘనశిల్పము (Heavy sculpture) దారుశిల్పాల్నించి

పార్థంలోని యక్షునిబొమ్మ

కానూడా అంతకు ముందుండిన శిల్పానినంతో, లేదా మృణ్మయ శిల్పం నుంచో ఉద్భవించి వుంటుందని ఊహిస్తుంటోంది. మోహెంజోదారో నాటికే గున్నపు రాయిలో మానవాకారాలు నిర్మించడము ఉన్నట్లు ఆక్కడ దొరికినవిగ్రహాలు సాక్ష్యమిస్తాయి. మృణ్మయ

పవాయలో దొరికిన మాణిభద్ర యక్షుడు శిల్పం కూడా ఆ కాలంలో వ్యాప్తిలో ఉండేదని వేరే చెప్ప వక్కరలేదు. కాట్టిగ్రీకుల కాలాని (క్రీ. పూ. 150) పూర్వము నునడకేంద్రా ఉండిన రాతి విగ్రహాలు బేయిలియాన్నే సూచిస్తూ యనుకోవాలి.

ఈ శిల్పాలు బహుశాద్ధి. పార్థంలో ఒక యక్షుని 3 బొమ్మ—నుమారు ఏడడుగులు ఎత్తున్నది దొరికింది. జయస్వాలుగారు ఇది కైశువాగ వంశీయుడైన కునిక ఆజాతశత్రుని దంబారు. కాని అనంద కుమారస్వామి చెప్పినట్లు ఇది యక్షుడి బొమ్మనేమో అనిపిస్తోంది. కారణాలు రెండు కూడున్నాయి. ఆ రోజుల్లో రాజులబొమ్మలు ప్రత్యేకంగా చెక్కినట్లు సాక్ష్యము లేదు. యక్షులూ, యక్షిణీలూ, కల్పవృక్షులూ చెక్కేటగాని సమకాలిక మానవుల బొమ్మల్ని శిల్పాలు చెక్కినట్లు లేదు. ఈ పార్థం విగ్ర

హానికీ, పవాయలో (గ్వారియరు రాష్ట్రము) దొరికిన మాణిభద్రయక్షునికీ 4 పోలిక కాగా ఉంది. సాంబీ మూపము ఉత్తర ద్వారమీద ఉన్న యక్షుడుకూడా ఈ బొమ్మలాగే ఉన్నాడు. కాట్టి ఇది యక్షుడి విగ్రహమే నేమో, అమరావతిలోని కుంభాండము యొక్క ఉదాబంధముంది. ఈయక్షుడికీ ఉదాబంధముంది. ఈ సాక్ష్యము చాలేమో ఇది యక్షుని గ్రహమే అనడానికి. బెన్నగరులో లభించిన స్త్రీ విగ్రహం ప్రస్తుతం కలకత్తా మ్యూజియంలో ఉన్నది, తొలిరోజులనాటి రెండోబొమ్మ. ఈ విగ్రహము కూడా ఏడడుగులుంది. ఈ సంప్రదాయానికి మొదట బరువు ఒక లక్షణము. మరవేనే దిగి వుండడము రెండో లక్షణం. ఈ బొమ్మలలోని అసిపంజరము కూడా రాయి గట్టి నెట్టే వుంటుంది. ఏ జోళ్ళొన్నా వంగడము లేదు, నిటకీ. ఇది మాడ్చుగం. అలంకార భావశక్యము, వస్త్రాలగీతలమువలన అల్పలక్షణాలు. కలకత్తా మ్యూజియంలోని కల్పవృక్షంకూడా ఈ జాతిదే.

బెన్నగరులోని యక్షి

8. పూర్వోక్తప్రమాణము. 9 వ బొమ్మ.

4. అదే. 68 వ బొమ్మ.

5. Marshall 'The Monuments of Sanskrit'.

ఇటు తర్వాతవన్నీ మారుల కాలంలోనివి. మారుల శిల్పాన్ని సభాశిల్పమనీ, ప్రజాశిల్పమనీ రెండు భాగాలుగా విడదీయవచ్చును. ఆశోకమహా

అని విశ్వంబునీర్మితప్రాచీనము. ఒక్కొక్క స్తంభం మీద నాలుగేసి మృగాలమీదా ఉండడము కద్దు. పారవాళములోని ఆశోక స్తంభపు శిఖర మీద నాలుగు సింహాలున్నాయి. బాన్సుల్ శిల్పాలలో ఆశోక స్తంభాల చిత్రాలు కొన్ని ఉన్నాయి. వాటిని బట్టి, ఈ మృగాలమీద ధర్మచక్రముకూడా వుండేది అని తెలుస్తుంది. సాంచీ ఉత్తరద్వారమీది వీశుగులమీద ధర్మచక్రపు రుసక ఇప్పటికీ నిలిచివుంది. ధర్మచక్రము బౌద్ధధర్మానికి చిహ్నము. ఈ స్తంభాలన్నీ బౌద్ధధర్మప్రచారముకోసమే ఆశోకుడు నిర్మింపించాడు.

ఈ స్తంభాలమీది గంటనంటి శిఖరము పర్షియా దేశమునంచి మనవారు సేర్పారని మార్నల్ అభిప్రాయము. దళాలు కిందికి వచ్చిన తామరపూవు సరిగ్గా ఈ ఆకారంగానే వుంటుంది. బాన్సుల్ శిల్పాలలో ఎన్నో చోట్ల ఇలాంటి పద్మముయొక్క చిత్రము ఉంది. పర్షియాలోనూ ఉండవచ్చును. కాని ఇంతమాత్రపు శిల్పానికి ప్రాచీనమనించి తెచ్చుకోవలసిన అవసరము లేదేమో. పారవాళపు స్తంభశిఖరంమీది సింహాలు చక్కగా ఉన్నాయి. ముఖమూ, నోరూ, చాలూ, కాళ్ళూ, గోళ్ళూ వాస్తవికంగా ఉన్నాయి. ఆశోక స్తంభాల శిఖరాల మీది జంతువు లన్నిటిలోనూ ఇవి బాగున్నాయి. స్తంభానికిమీద నునుపు కూడా నేటికీ ప్రశంసార్హమే. మరి ఏ శిల్పాలకీ ఇంత నునుపు లేదనే సంగతిని పురస్కరించుకొని ఈ నునుపుకూడా విడదీయ శిల్పులు తెచ్చినదే అని మార్నల్ వాదిస్తున్నాడు. ఇది నిజమే కావచ్చును. కా దనడానికి సాక్ష్యములనుకొద్ది. సాంచీమీదపడగిరి ఆశోక స్తంభపు సింహాలు మళ్ళీ వీటంత బాగుండక పోయినా, వీటికి ఉద్దీలు. దీదరుగంజిలో దొరికిన ప్రామరధారిణిలో (బి. సి. గంగులీగారు ఈమె ఆలీలోకసౌందర్యాన్ని త్రిశేణిలో తెగ పోగిడారు.) మళ్ళీ పారవాళ స్తంభపు నునుపు కనబడుతోంది. ఆ శిల్పముమీద విడదీయింపు చేయి వీమాత్రము పడినా సంప్రదాయం మారిపోయి వుండును. దీనిని చెయ్యగిరిగినశిల్పులు సింహాలే నా చెయ్యలేదు? కాబట్టి పశ్చిం ఏదైనా, గంటశిఖరమూ, ఇసుకరాతికి చక్కని నునుపు లేవడమూ ఆశోకునిశిల్పులు ప్రత్యేకంగా నేర్పుకున్నా రన్నమాట నిజము. పారవాళమూ, సాంచీ వదిలేస్తే మరి యే స్తంభమీది మృగాలూ ఇంత అందింగా లేవు.

పారవాళ స్తంభమీది గంటశిఖరమీది మూపము

సాంచీస్తూపము-ఉత్తరద్వారము

రాజప్రాత్యహంవల్ల తమదైనదల్లా సభాశిల్పము. ఆశోక స్తంభాలూ, బుద్ధగయవృక్షానికి చుట్టూ ఆశోకుడు కట్టించిన రాతికంచే ఈ సభాశిల్పానికి ఉదాహరణలు. ఆశోక స్తంభాలన్నీ చాలా ఎత్తైనవి. క్రిందనైపులావుగానూ, పోనపోను సన్నంగానూ వుంటాయి ఈ స్తంభాలు. స్తంభానికి చివర గంటనంటి శిఖరమూ, దానిమీద మూపమూ, దానిమీద వీశుగో, గుర్రమో, వృషభమో, సింహమో ఉంటాయి. ఈ మృగాలు క్రమంగా తూర్పు, దక్షిణమూ, పశ్చిమమూ, ఉత్తరమూ అనే నాలుగు దిక్కుల్ని సూచిస్తాయి

చుట్టూ ఉన్న ఏనుగు, వృషభమూ, గుర్రమూ, సింహమూ అతిచక్కగా ఉన్నాయి. వృషభమూ, ఏనుగు భారతదేశానివి. వీటిని అంత వాస్తవంగా విడదీయకీల్పాలు చిత్రించగలరా అని విస్మయపిల్చుతున్నాము. కాని అశోకుని కాలపు శిల్పములోని ఏనుగులకు ఈ సారనాథ శిఖరమీది ఏనుగులకున్నంత చైతన్యం లేదు. సాంచి తోరణాలమీదగాని మనవారి ఏనుగులు మూర్తివంతాలు కాలేదు. మల్లి వృషభమూత్రం రామపుర్యాలోది 'సారనాథవృషభముకాదా ఇది' అనిపిస్తోంది. ఇది భారతీయులు చెక్కినదే. ఏతావతా చెప్పేది. ఒక్కసారనాథస్తంభశిఖరం అశోకుడు రప్పించిన విడదీయకీల్పాలు చెక్కినారన్నా భారతీయశిల్పానికి పెద్ద లోటు రాదు.

అశోకచక్రవర్తిప్రత్యాసంపల్ల సభాశిల్పం ఈ దారిలో వెళ్లి నా, ప్రజాశిల్పమూత్రం తన దారిని మార్చుకోలేదు. పరిస్థితుల బలంపల్ల అశోకుని కాలపు ప్రజాశిల్పంలో అద్వైత కున్న గురుశిల్పానికి మరొక కొత్తకాఖ కలిసింది. దెన్నగరు యక్షిణి, పార్వము యక్షిణి, అశోకస్తంభాల శిఖరాలమీది మృగాటా మాత్రమేకాక అకాలపు పూర్ణశిల్పానికి ఉదా

హరణులు ఇంకా కనబడుతున్నాయి. పాట్నా మ్యూజియంలోని చామరధారిణి, ధారీలోని ఏనుగు ఈ జాతిదే. దెన్నగరుయక్షిణికన్న ఈ చామరధారిణి సుందరి. అంగంగసౌందర్యము ఈమెకి బాగా కుదిరింది. ఆభరణాలు సున్నిత లయనాయి ఈమెకాలా

అశోకస్తంభశిఖరంమీది సింహాలు

నికి. తలకట్టుకూడా వాజాకుగా ఉంది. ఈమె చామరం విసరడమోసము, రాజకీయ అనుగుణముగా లేచి నిటారుగా నిలిచిందిగాని కర్ర గట్టలేదు. ఈమె ఘనజఘన, సుందరవస్త్రాంచల, రత్నమేఖల, సువర్ణ హస్తకంకణాలంకృత. మార్మశిల్పానికి అటు సారనాథస్తంభశిఖరమూ, ఇటు ఈ చామరధారిణి అలంకారాలు. ధారీలోని ఏనుగు! మొద్దుబరువు వుంది; ముఖామఖి దర్శనమూ ఇస్తోంది. అంతకు మించి చెప్పదాని కేమీ లేదు అందులో.

ఈ రూపగౌరవ సంప్రదాయానికి తోడు ఇంకొక సంప్రదాయము నదిలాగ మూర్త్యుల కాలంలో ఉద్భవించింది. బుద్ధుడు జీవించియున్న కాలములో జాడమతం అంతగా వ్యాపించలేదు. అతని తరవాత అతని శిష్యుల ప్రచారముపల్ల నలుముఖాలా వ్యాపించింది. "బుద్ధుడే తన బొమ్మ చేయవద్దని నిషేధించాడు.

బుద్ధుడు ప్రబుద్ధుడైన బోధివృక్షము

కొబ్బి అతని నిర్వాణానంతరం అతని జీవితంలో సంబంధించిన నాలుగు క్షేత్రాలపై వెళ్ళి దర్శించడమే బౌద్ధులకు యాత్ర అయింది. మొదటిది బుద్ధుడు జన్మించిన లంబినీనం. రెండోది బుద్ధుడు ప్రబుద్ధుడైన బోధివృక్షము (గయలోనిది); మూడోది బుద్ధుడు మొదటిసారి ధర్మోపదేశము చేసిన మృగదాసము (పారవాధము). నాలుగోది అతడు నిర్వాణము పొందిన కుశినగరం. నేటికాలంలో కాశీ వెల్లినవారు కాశీతాదూ పటాలూ, రామేశ్వరం వెల్లినవారు గవ్వలూ పటాలూ తెచ్చుకున్నట్లు, ఆ రోజులలో కూడా ఈ నాలుగు క్షేత్రాలనీ నూలించే చిహ్నపు రిక్షలు ఉండేవి. అక్కడికి యాత్రలకి వెళ్లినవారు ఈ చిహ్నాలు తెచ్చుకోవడమూ, వీటిని చూచి శిల్పాలు ఇతర చిహ్నాల్ని తయారుచెయ్యడమూ జరుగుతూండేది." అని భాచరు వాదినాడు 6. ఈ వాదము బౌద్ధశిల్ప విరచనవర్గవానికి చక్కగా అనుగుణించింది. కాని ఈ చిహ్నపు రిక్షలు భాచరువాదములోనే గాని వాస్తవంగా వికటి దొరకలేదు. నిజంగా ఇవి ఉండియుంటే, వీలకొద్దీ దొరకవలసింది. భాచరు చెప్పేది నిజమయినా కాకున్నా, పై నాలుగు ఘటనలకి నానాగు చిహ్నాలూ ఏర్పడిపోవడముత్రము నిజం. బుద్ధుడి పుట్టుకకి, మాయాదేవి విరిసిన పద్మమృద కూర్చుంటే, ఇటొక ఏనుగు అటొక ఏనుగు పూర్ణకుంభాలతో ఆమెకి నీళ్లు పోసే చిత్రము చిహ్నమైంది. ఇదే తరువాత హిందువుల గజలక్ష్మి అయింది. ఇంతకుముందు వైదిక సంప్రదాయంలో గజలక్ష్మి లేదు. బుద్ధుడి ప్రబోధానికి బోధివృక్షమూ, దానిముం దొక భారీసింహావనమూ చిహ్నము. బుద్ధుడే నిషేధించిన కారణంచేత బౌద్ధులు అతని రూపం చిత్రించలేదు చాలాకాలం వరకూ. కనుకనే భారీసింహావనం. మొదటి ధర్మోపదేశం 'మృగదాసం'—అంటే లేళ్లజనం—లో జరిగింది. కనుక సింహావనమూ, దానికింద రెండు ముఖములి లేళ్లూ, వాటికి నడుమ బౌద్ధధర్మవ్యాపనాన్ని సూచించే 'ధర్మచక్రమూ' మొదటి ఉపదేశానికి చిహ్నాలు

అయ్యాయి. చైత్యము—అంటే సమాధి, ఒక మూపక మ్రితవ అర్ధగోళం బోర్లించినట్లు ఉంటుంది—బుద్ధ నిర్వాణానికి చిహ్నమైంది. బౌద్ధమతానికి బలము వచ్చినకొద్దీ ఈ చిత్రాలకి ప్రచారము వచ్చింది. అగోకుడు బుద్ధగయలోని బోధివృక్షముచుట్టూ కట్టించిన రాతికంచెయొక్క అడ్డకంచాలమీద ఈచిహ్నాలుకనబడతాయి 7. ఇంతకాదు. అంతవరకూ కథలలోనే నిలిచిపోయిన రెక్కలమ్మగలూ, కిన్నరీలూ, నాగకన్యలూ, యక్షులూ, రాక్షసక్రాలూ శిల్పంలోకి దిగిపోయాయి. ఇంతవరకూ కేరలం రూపగౌరవాన్ని మాత్రమే సూచించిన శిల్పం బుద్ధగయలో హిందూబౌద్ధసంప్రదాయసమ్మతధర్మవానికి పనికి వచ్చింది. అక్కడ వైన చెప్పిన హైందవచిత్రాలే కాక, కేరలమూ బౌద్ధసంప్రదాయానికి మాత్రమే చెందిన బోధివృక్షలూ, ధర్మచక్రాలూ, త్రిరత్నాలూ (బుద్ధ, ధర్మ, సంఘ)లనే బౌద్ధత్వరత్నాల్ని సూచించే (త్రిరత్నము) కూడా వున్నాయి. ఈ రీతిగా బోధివృక్షమూ, పుణ్యక్షేత్రాలూ మాడవచ్చిన యాత్రకులకు విశేషకాలక్షేపం కల్పించడంలో బుద్ధగయశిల్పాలు మొట్టమొదటిసారి శిల్పాన్ని వాస్తుశిల్పానికి వైరంధ్రీనిగా చేసేవారు. ఈ సంప్రదాయం ఇలాగే సాగి పోయింది. శిల్పం వాస్తుశిల్పానికి చేటికగా పనిచేస్తూ పద్దెనిమిదో శతాబ్దప్రాంతానికి గోపురాలిక్కోపాయి అంతరించిపోయింది.

బుద్ధగయలో మార్గ్యులకాలపు శిల్పము ఉంది. కాని పెద్దపెద్ద శిల్పలతో బ్రహ్మాండంగా బొమ్మలూ, స్తంభాలూ తయారుచేసే శిల్పుల కి కుంచితస్థలాంతర అర్ధశిల్పంలో చెయ్యి తిరగలేదు. అందువల్లనే బుద్ధ గయలోని శిల్పాలు సౌందర్యవంతంగా రాలేదు. కాని మార్గ్యశిల్పంయొక్క విలువ సౌందర్యంలోకంటే సంప్రదాయసాక్ష్యంలోనే ఎక్కువ వుంది. భారతీయ శిల్పసరస్సు మార్గ్యుల కాలంలో సరస్వతి అయింది. నేడు మనం బాన్సుగల్ లో, సాంచిలో, అమరావతిలో, నువ్రరాజ్యములో, మహాబలిపురంలో, కంచిలో, చాళుక్యదోళరాజ్యాలలో, హాళీదులలో, నావాలలో, దక్షిణదేశపు దేవాలయాలలో చూచే వాస్తుశిల్పధర్మ వస్తువునకు దీని మార్గ్యుల కాలంలో పడింది. అదే మార్గ్యశిల్పపు ప్రత్యేకత.

6. 'Beginnings of Buddhist Art' లో.
7. నేటిమాధవభారువా "Gaya & Bodhi Gaya".

[ఇందరి బొమ్మలు 'History of Indian and Indonesian Art' అను పుస్తకమునుండి, రక్రృగ్గ కులకు కృతజ్ఞతతో, గ్రహించబడినవి.]

విద్యోదవిమర్శము

కుమారసంభవముద్రణము

శ్రీ తిమ్మావజ్జుల కోదండరామయ్య

కావ్యప్రసాదికి సాధారణముగా త్రివిధములగు యోగ్యతలు కారణములు. ఉత్తమకవిరచితమయిన కావ్యము, ఉదాత్తకథావస్తువు గల కావ్యము, ఉత్తమకృతిధర్మకమయిన కావ్యము సాధారణముగా ప్రస్తుతిపాత్రము లగుచుండును. కవి యొక్కతెనుపయినను, లబ్ధప్రతిభువయినను వస్తుగౌరవము చాలని కావ్యము—ఉదాత్తవస్తుప్రతిపాదకమయినను అసమర్థుడు కవి రచించిన కావ్యము—సాధారణముగా గౌరవార్హతను గోలుపొవును. ఉదాత్తకథావస్తువుతో నుత్తమకవీశ్వరుడు రచించిన కావ్యమునకు లోకోత్తరుడు కృత్రిమతెలుగులు బంగారమునకు దావి యుల్పుట. ఈ త్రివిధములయిన యోగ్యతలను దన కావ్యమునకు గల వని నన్నియోడనుచుకవి యెలుగెత్తి చాటుచున్నాడు, చూడుడు :

“రవికులశేఖరుండు, కవి

రాజశిఖామణి, కావ్యకర్త, సత్కవి భువి నన్నియోడ జేసె
కావ్యము దివ్యకథం కుమారసంభవ ముట తత్కథాధిపుడు
భవ్యుడు, జంగమమల్లికార్జునుం డవిచరితార్థయోగధరు

డేవు విసం గొనియాడ జాలడే?”

(కుమా. అనంతరిక, ౫౩ ప.)

కావ్యకర్త తాను—రవికులశేఖరుడు, కవిరాజశిఖామణి, సత్కవి, కులముచేతను, యోగ్యతచేతనుగూడ నుత్తమడు; కావ్యవస్తువు కుమారసంభవము—దివ్యకథ(దేవసంబంధి కథ, మనోహరమయిన కథ)—సాధారణముగా నితరకవీశ్వరరచితములగు కావ్యములకునది ధూపాలకకథాప్రతిపాదకము కా దనుట. ఇక కృత్రిమతెను? జంగమమల్లికార్జునుడు—అతడు భవ్యుడు, అవిచరితార్థయోగధరుడు. ఈ విశేషణములు కృత్రిమతెనుగ్యతను తెలుపించునవి. ఇట్లు త్రివిధములు

గను యోగ్యతను సంపాదించుకొనిన కుమారసంభవము వినజాలినదిమాత్రమే కాదు, కొనియాడన జాలినది—అనుచున్నాడు.

ఇట్టి ప్రకటనచూకావ్యము ముద్రితమే యనునను నిన్ను మొన్నటిదాక ప్రజలు లభింపని సాంప్రదిదృష్టజనసామాన్యమున కిది యందుబాటులో లేకుండినది. అట్టి కొంతను దీర్చి, కుమారసంభవమును ద్వితీయవారము ఇటీవలనే ముద్రించి శ్రీ వావిళ్లవాడు అద్భుతమహాజనులకు మహాపకారం లయిరి. ఈ పుస్తకద్రణమును బురస్కరించుకొని భాషాసేవాదృష్టితో నీ కుమారసంభవము వ్రాయుచున్నాడను.

ఈ ముద్రణమున ప్రకాశకులు వ్రాసిన విజ్ఞాపనములోని కొన్ని వాక్యములు గమనింపదగియున్నవి. చూడుడు:

“అమీద కొంతకాలమునకు ‘మూప్రతి’ని రెంజా పూర్వప్రతితో సంప్రతించితిమి. మాకు పరిచికులు వావిళ్ల నిఘంటుసంపాదకులు శ్రీపాద లక్ష్మీపతికృష్ణగారి కిచ్చి ఈ గ్రంథమును ముద్రణార్హమయినట్లుగా బరిష్కరింపు డని కోరితిమి.”

* * *

“వారు పితాపురమునుండి యిక్కడకు వచ్చినయోడనే యీ గ్రంథమును ‘నానద్దనున్న ప్రాచీనవ్రాతప్రతితో’ సంప్రతించి వా కిచ్చిరికాని మదరాసు విశ్వవిద్యాలయము ఈ గ్రంథమును బ్రకటింప నెంచి రని చెప్పటచే దీని పూర్తిగ పరిష్కరణముచేసి మా కిచ్చినను మేము ప్రకటింపజాల మెతిమి.”

ఈ విజ్ఞాపనమును జదివినవారికి ప్రకాశకులకడ కుమారసంభవముప్రాచీన వ్రాతప్రతి యొకటి (అది తాళపత్రమే, కాగితపుప్రతియో యెఱుగరాదు.) యున్నటులును, నది రెంజాపూర్వప్రతికంటెను భిన్నమనియును గోచరము కాగలదు. తొల్లి ముద్రితమైన

కుమారసంధనద్వితీయభాగముపీఠికలో తద్గ్రంథప్రకాశకులు శ్రీ మానవరీ రామకృష్ణకవిగారు తమకు నైజాము రాజ్యమున బ్రాచీనకావనకౌఠ్యవార్తయు పోవుచుండగా కర్ణాటదేశమున నొకటియు, కుద్దప్రవిడదేశమున దక్కిన రెండును లభించిన వని వ్రాసినను వారికి లభించినది తంజావూరువ్రాతప్రతి యొకటియే యనియు, వా వ్రాతప్రతి ననుసరించియే కుమారసంధనమును వారు ముద్రించి రనియు సోపపత్తికముగా నిరారిత మయినది. కాగా నేడు శ్రీ వావిళ్లవారు తమకడ నొక ప్రాచీనవ్రాతప్రతి యున్నట్లు తెలుపుచున్నారు. దీని యాధార్థ్యమును మనము పరీక్షింపవలసియున్నది.

శ్రీ రామకృష్ణకవిగారు ప్రకటించిన కుమారసంధనములో నవమశ్వాసములోని ౨౮౩ వ పద్యము ఇట్లున్నది:

“ప్రనములు సమంతేలాస్యము
నవములపై దోవ వికచవవజంబులు...
... ..
... ..
కొన్నుక్రియ వెల్లిత యాదె గోమతి కొలనకా.”

వావిళ్లవారి ముద్రణములోను నీ పద్యములోని గ్రంథపాత మిట్లే యున్నది. రెండు వ్రాతప్రతులలోను నొక్కచోటనే గ్రంథపాత ముండుట యాశ్చర్యము! ఇది దైవిక మనుకొనినను మఱొకచోటి ఈ పద్యము చూడుడు:

“తా నేల వచ్చు భూసతి
మానవపతిచరిత నీతిమార్గం దైనకా
... ..
... ..

(రామకృష్ణకవిగారిప్రతి.)

ఈ పద్యములోని యుత్తరార్థము గ్రంథపాతము. వావిళ్లవారి ముద్రణమునను నీ పద్య మిట్లే యున్నది. తక్కిన రెండుపాదములు కానరావు. మఱొక పద్య మిది చూడుడు.

“తనకవి బాప కర్మి గు
ధామయవక్తృఫలంబు లిచ్చు నో
లివ కొను గారి వచ్చికి జ
లింపక మార్గొని నిల్చి కాలు నీ
మనులాలు కొంద బొయదని
మ్రాకులకంటెను గట్ట మర్థి వెం
... ..

(రామకృష్ణకవిగారి ప్రతి. ౨౮౩ ప.)

వావిళ్లవారి ముద్రణమునను నీ పద్య మిట్లే యున్నది. ఉత్తరపాదము లేదు. అర్థానుకూలముగా నిట—

“(అరి వే) దిన దగ నీయజాల రరి దీక్షానితాన
నిల్వజాలరుకో అని యుండవగును.

తెరువాలిపద్య మిది చూడుడు :

“.....చు జాగియు
నే ననియ తలంచు లోభి యెప్పుడు ననికొ
జాననియె తలచు వీరుడు
జాననియె తలంచు బంధ సరి నెట్లుననో”

(రామకృష్ణకవిగారి ప్రతి. ౨౮౩ ప.)

ఈపద్యమునమాత్రము వావిళ్లవారి ముద్రణములో నొకరితే మార్పు గోచరించుచున్నది. ఆ మార్పు కూడ వ్రాతప్రతిప్రమాదముతో గాక యూహతో జేయబడినది. అదియు నవిచారమాలకము. చూడుడు.

“చాననియె తలచు జాగియు
నీననియ తలంచు లోభి యెప్పుడు ననికొ
జాననియె తలచు వీరుడు
జాననియె తలంచు బంధ సరి నెట్లుననో”

ఇందు తొలిపాదములోని గ్రంథపాతము పూర్తిచేయబడినది. కాని యెవరు “ఈ ననియ” యని యుండవలయును. త్యాగి (చా) తనకున్న ధన మంతయు ఈ + అనియ = ఇతరులకు ఇచ్చుటకే యని తలచును. లోభి తన ధనమును ఈ + అనియ = ఇతరుల కీయజాలను అని తలచును. ఇట్లే తక్కిన రెండుపాదములకును నర్థము చెప్పకొనవలయును. వీరుడు చా + అనియ = యుద్ధములో జచ్చుటకే కొరును. పంధ చా + అనియ = నేను చావజాల నని పాటిపోవును. త్యాగిలోభిప్రార్థనములు పద సాయాప్యము పడవియున్నను నర్థవైవిధ్యము లేరి యున్నవి. కనుక త్యాగి లోభి-వీరుడు పంధ-సరి కాజాలరు.

ఇట్లు అర్థానుకూలముగా చూడునాలకు పాదముల రెండును ‘చాననియ’ యని యుండటచే తొలి రెండుపాదములలోగూడ నట్లే యుండవలెనని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరరాష్ట్రీగారు ఆ పాదము నట్లు పూరించిరి. ఇపు డున్నట్లు ‘చాననియ’ యని తొలిపాదము పూరింపబడిన పద్యార్థము చెడును. ఇంతకు చెప్పవచ్చిన దేమనగా నీ ప్రథమపాదపూరణముగూడ వ్రాతప్రతియధారముతో జేయబడినది కాదని, యూహతో నవిచారమాలకముగా జేయబడిన దనియే.

మఱియొకచోట నీ పద్యములు చూడుడు:

“నది నరకు జేయు నమ్ములు

నడుమ నె తెగ నేనీ మార్గము లొండ్లొగి నిం

డొడకుండ ముందల గ్రక్కింతు నంచు...

... ..”

“.....

..... నచ్యుతు నంచుక

బృందారకతతి తెదర ము

కుందుని దలపడియె నొదరికొని ముగు డెలకక”.

(రామకృష్ణకవిగారి ప్రతి ౮౬౨, ౮౬౩ ప.)

వావిళ్లవారి ప్రతిలోగూడ నీ రెండుపద్యముల లోని గ్రంథపాఠ మిట్లే యున్నది. కాని ఛందోను కూలముగా దోరి పద్యము చూడవలెదములాని ‘గ్రక్కింతు నంచు’ వాలుగవలెదమునకు గొనిలేబడినది. ఈ మార్పు తప్ప రెండు ముద్రణములలోను పెట్టి ఛేదమును లేదు. తంజావూరు వ్రాతప్రతియందును, వావిళ్లవారికడ నున్న దనుచున్న వ్రాతప్రతిలోను నొక చోట గాదు—తొలిదాన గ్రంథపాఠము బున్నచోట పెల్ల గ్రంథపాఠములు కలుగుట యాశ్చర్యము కలిగింపకమానదు. ఒక ప్రతిలో నొకచోట గ్రంథపాఠమున్న ను మఱొక ప్రతియే యుండినయెడల నందును నచట నే గ్రంథపాఠ ముండు నని విజ్ఞులంగీకరింపవలయు. ఒక చోట రైతిక మనుకొన్న ను నన్ని చోటులను రైతిక మే యనుకొనుట భాష్యము కాదుగదా!

గ్రంథపాఠముల విషయ మటుంచి ముద్రణ స్థానిత్యముల దృష్టితో దీని యాధార్థ్యము బరికిరింతుము.

దశమశ్వాసమున ‘కేరణ మహేశ’ యన్న పద్యమునకు దరువాత ‘వాగమరజబంధములు’ అని కలదు. దానికి దిగువ ‘నీరమతిగుభసితమూర్తి’ యను పద్యము కలదు. వాస్తవముగా ‘కేరణ మహేశ’ యన్న పద్యము వాగబంధపద్యము. ‘నీరమతిగుభసితమూర్తి’ యన్న పద్యము మురజబంధపద్యము. కావున ‘వాగమరజబంధములు’ అను కీర్తిక ‘కేరణ మహేశ’ యను పద్యమునకు బూర్వ ముండివలయును. శ్రీ రామకృష్ణ కవిగారి ప్రతిలో బ్రమాదమున నది రెండు పద్యములకు నడుమ ముద్రింపబడినది. ఆ ప్రమాదమే తిరుగ వావిళ్ల వారి ముద్రణమునను నావర్తింపబడినది. వావిళ్లవారి వ్రాతప్రతియందును పై రెండుపద్యములకు నడుమనే యా కీర్తిక యున్న దనరాదుకదా!

ఏకాదశశ్వాసములో మురజ బంధవాహినీవర్ణన పద్య మిది చూడుడు:

“గంధసింధురములు గంధంబులుగ మహా

వ్యాకృతమాహామూల మాలములుగ

నప్రకృష్టానీక మంకురోద్ధమముగా

పరకేతుతతి పల్లవములు గాగ

జడలంది గ్రాలెడు చామరచ్చత్రదం

డమ్ములు కాళాచయమ్ము గాగ

మణిభూషణమితి కుట్రులగుచ్చములు గాగ

వివిధాతపత్రముల విరులు గాగ

మానితాప్యశోచిమానమాలిక లోలి

బొలియు మ్రాన బండుగొలులు గాగ

బలసి త్రిభువనములు బందిరిగా చేర

దేవతనయు వాగు దీన వజ్రచె.”

(రామకృష్ణకవిగారి ప్రతి ౨౮౮ ప.)

ఇట తొలిపాదమున ‘గంధసింధురములు గండంబులుగ’నని యుండవలయును. తరువాతి పాదముల బరికిరించిన నచట ‘కండంబులుగ’ ననియే యుండవలయు నని, ‘గంధంబులుగ’ననుట దోష మని తెలియగలదు. వావిళ్లవారి ముద్రణమునను నీ పాద మిట్లే కలదు!

కుమారోదయవర్ణనసందర్భమందలి యీ పద్యము బాడుడు:

“సురమహీరుహాళి వందె సురభు లోలి జేసె వా
సురగజంబు మదము సేసె సురసమాహిత ఛేద భయా
తురత వానె తెరిగ చేదందుడుభుల్ సెలంగె నీ
ధరణి సస్యవృద్ధి బొందె ధర్మచరిత విగులగా.”

(రామకృష్ణకవిగారి ప్రతి ౪౧౬ ప.)

ఇందు తొలిపాదమున రెండు స్థానిత్యములు కలవు. ‘సురమహీరుహాళి వందె సురభు లోలి జేసె’ నని యుండవలయును. వావిళ్లవారి ముద్రణములో దొరికి సరిదిద్దబడెను గాని మరిది ‘జేసె’ ననియే యున్నది.

నవశ్వాసములోని యీ క్రిందిపద్యము జిత్ర గింతుడు :

“దేవకార్యంబుగా మహాదేవితోడ
మీకు సంగతి గావించి మెచ్చు నడయ
నచ్చె గా కంఠభవుడు నచ్చె నిన్ను వెఱిగి
యెఱిగి పై నెల్లిరా నెన్ని యెడల గలవు?”

(రామకృష్ణకవిగారి ప్రతి, ౨౪౧ ప.)

ఇందు తృప్తిపాదమున గణభంగము చూపట్టుచున్నది. వావిళ్ల వారి ముద్రణములో నీ పాదము వచ్చెగాకంగభవుడు నీ యర్చ సెటిగి యని సరిదిద్దబడినది. ఇది యర్థానుకూలముగా గణభంగదోషము తొలగింప గావించిన సవరణమే కాని యిది వ్రాతప్రతిప్రమాణముతో చేసిన దన గాదు.

పయిని కేర్పొనిన విషయములబట్టి వావిళ్ల వారు ప్రకటించిన కుమారసంభవము రామకృష్ణకవి గారు ప్రకటించిన కుమారసంభవమునకు బ్రతికృతి యని, వీరి ముద్రణమునకు రామకృష్ణకవిగారు ప్రకటించిన కుమారసంభవమే మూలమని, వారికడ నున్న దనుచున్న ప్రాచీనవ్రాతప్రతివిషయ మయథార్థమనియు తెలియుచున్నది. అట్టి వ్రాతప్రతియే వారికడ నుండి కుమారసంభవములో గాననగు కొంతలను బూరింప గలిగిన మతీయు సంతోషము !

ఇక శ్రీ శ్రీ పాద లక్ష్మీపతిశాస్త్రిగారు కుమార సంభవమును బరిష్కరించియుచ్చి రన్న విషయమును సయథార్థమే యనదగియున్నది. కుమారసంభవమిరువుములో శ్రీ శ్రీ పాద లక్ష్మీపతిశాస్త్రిగారు రకమాత్యసములోని నాగబంధమును జిత్రించి దిగువ 'ఘృతి తరచారునుఖప్రద' యని యుండ రాదని, యట్లున్న బంధము కుడుర దని 'ఘృతితరపారనుఖప్రద' యని యుండవలయు నని వ్రాసిరి. వారే పరిష్కరించిన వావిళ్ల వారి కుమారసంభవములో నీ సవరణము కాన రాదు. శ్రీ రామకృష్ణకవిగారు ప్రకటించిన కుమార సంభవమునందువలెనే యథాతథముగా నున్నది. కనుక లక్ష్మీపతిశాస్త్రిగారు కుమారసంభవమును బరిష్కరించి వావిళ్ల వారి కొసగి రను విషయము సంజేహస్పద మగుచున్నది.

'తారకుపై పెట్ట కబ్బగింపక చలించుచున్న నుకేశ్వరుం బరమేశ్వరసంపదమండు గనంగని' పలుకుచున్న పద్య మిది చూడుడు :

"సుజనజనైకభూషణము
కూరత దుర్జనభూషణంబు న
ద్వీజవిబుధాశ్రితప్రతితి
వేడుక త్రోవును రాజ్యచిహ్న మా
క జలమహాభిషేకమున
గట్టిన పట్టము వీజనంబు భూ

భూజలక కాక యిన్ని యను
బుట్టికినైనను లేన చూడగాక." (౧౦-౫౬౪)

వావిళ్ల వారి ముద్రణములో గూడ నీ పద్యము యథాతథముగా నిల్లే యున్నది. ఈ పద్య మిట్లుండవలయును :

"సుజనజనైకభూషణము
కూరత దుర్జనభూషణంబు న
ద్వీజవిబుధాశ్రితప్రతితి
వేడుక త్రోవును రాజ్యచిహ్న కా
క జలమహాభిషేకమున
గట్టిన పట్టము వీజనంబు భూ
భూజలక కాక యిన్ని యను
బుట్టికినైనను లేన చూడగాక."

ఈ పద్యములో 'దుర్జనభూషణ'మని, 'రాజ్య చిహ్న కాక'యని, 'పుట్టికినైనను'అని యర్థానుకూలముగా సవరణలు చేయబడినవి. (చూడుడు: శ్రీ వేంకటేశ్వరప్రాచ్యుని ద్వ్యాపరిశోధనాలయ సం. చి. ౧). మతీయు వావిళ్ల వారు వైపద్యములోని 'పుట్టి'యను పదమునకు 'పుండుకలవా'డని యర్థము వ్రాసిరి. ఈ యర్థము విచార్యము.

ఏకాదశాశ్వాసములో వేసిన వాచవర్ణనపద్య మిది చూడుడు :

"తరుగుల్యాదులు పిండివిందుగ మహా
ధాతీధరిత్రీధరో
ర్మిరములో పెంపతి నుద్గుమాచముగ ను
ద్యద్వాహినీవాహినీ
శ్వరవర్ణంబులు ద్రుమ్ముమూరిగ దదా
కానాగసాకారిజ (?)
ర్రరితంలై పడ వేసిన నడచెకా
సర్వంసహాసహ్యమై."

(౧౧-౫౬౦)

వావిళ్ల వారి ముద్రణములోను నీ పద్య మిల్లే యున్నది. కాని మూడవ పాదములో సంకయచిహ్నముగా నులురింపబడిన ప్రశ్నార్థకచిహ్న మిందు దొలగింపబడినది. పూర్వపాదములలోని మహాధాతీధరిత్రీధరోర్మిరములో, ఉద్యద్వాహినీవాహినీశ్వరవర్ణంబులు అను సమాసపదముల యనుష్టాసమును గమ

నించిన 'తదాకానాగపాకారి' యనుచోట 'తదాకానాగపాకారి' యని యుండవలసి తోచుచున్నది. అర్థమును సనిపడుచున్నది. 'తదాకానాగపాకారి' యన్న సర్వము కుదురుదు. అర్థము కుదురుకయే తమ వ్రాతప్రతిలో నట్లే యుండుటచే రామకృష్ణకవిగారు దాని నట్లే ముద్రించి సంకేతము తెలిసిరి. వావిళ్ల వారి వ్రాతప్రతిలోను 'తదాకానాగపాకారి'యని కలదా?

పై సందర్భమునందలిదే మఱొక పద్యమిది చూడుడు :

“ధరణీధరకోభితమై

నిరుపమమై యమరవాహినీసంయుతమై

పారిభూషితమై పరమే

శ్వరునాకృతి బోలి గుహాని వాహిని నడచెన్.”

(౧౧౧౮౪)

వావిళ్ల వారి ముద్రణములో నీ పద్యమున చతుర్థి పాదము 'పరమేశ్వరునంబుధి బోలి గుహాని వాహిని నడచెన్' అని యున్నది. 'పరమేశ్వరునంబుధి'యను పాతాంతరము శ్రీరామకృష్ణకవిగారు ముఖ్యపాతభేదములలో జేర్చొనిరి. పూర్వపాదములలోని విశేషణములు పరమేశ్వరునకు, నంబుధికి, గుహాని వాహినిగూడ సమానములుగ సరిబోవుటచే 'పరమేశ్వరునాకృతి'యను పాతముకంటె 'పరమేశ్వరునంబుధి' యను పాతము రమ్యతరమని వావిళ్ల వారు దాని గ్రహించి రచనను. కాని యీ మార్పు వారి వ్రాతప్రతిలోని దవ గాదు.

పయిని జేర్చొనిన విషయములబట్టి గ్రంథ పాతముల దృష్టితో గాక ముద్రణపారిశ్రమ్యముల దృష్టితో జూచినను వావిళ్ల వారికడ కుమారసంభవము ప్రత్యింతరము కల దనుట యయథార్థమనియు, వారికి రామకృష్ణకవిగారు ప్రకటించిన కుమారసంభవమే మూలమనియు స్పష్టము కాగలదు. వావిళ్ల వారి ముద్రణములో గాననగు మఱి కొన్ని స్థానికత్యములను ముఖ్యమయినవానిని జేర్చొని విరమించుచున్నాడను :

*ప్రకటనమునకై యీ వ్యాసమునకు సామ్రాజ్యము భారతీయ శ్రీ శారదారామకృష్ణమూర్తి గారు కుమారసంభవమునుగూర్చి, అందును నీ పద్యమునుగూర్చి వ్రాసిన వ్యాసము చూచితిని. వివరమందు జాడదగును.

కుమారసంభవము కృత్యాదిపద్యమిది యిట్లున్నది.

“శ్రీవాణింద్రామరేంద్రార్పితమటమణి

శ్రేణికామాంఘ్రిపద్మా

జీవోద్యతేజసం దాత్రితవలసితా

శేషవస్తుప్రదం దా

దేవాధీశుండు నిత్యోదితు డేలాడు మహా

దేవు డాద్యుండు విశైవ

కావానం దెవ్వడుకా మా కభిమతములు శ్రీ

తాత్కృదై యిచ్చు గారెన్.”

ఇందు తొలిసమాసపదము 'శ్రీవాణింద్రామరేంద్రార్పితమటమణి' శ్రేణికామాంఘ్రి పద్మా జీవోద్యతేజసండు' అని యుండవలయును.

శ్రీవాణింద్ర=లక్ష్మీసరస్వతులకు ప్రభువులగు విష్ణుదేవునిచేతను, బ్రహ్మదేవునిచేతను, ఆమర + ఇంద్ర=దేవేంద్రుని చేతను, అర్పిత= (సామ్రాంక నమస్కారము చేయునపుడు శివునిపాదములందు) అర్పించబడిన, మకుట=కిరీటులులయందలి, మణి శ్రేణి=మణులవరుసలయొక్క, ధామ=కాంతుశ్రీ, అంఘ్రిపద్మ=(తన) పాదములపై పద్యములకు, ఆశీర=సజీరములై, ఉద్యత=మీరి కగయుచున్న, శేసరుండు=కింజల్కములుగా గలవాడును—అని యర్థము చెప్పకొనవలయును. 'కామాంఘ్రి'యని 'వామాంఘ్రి'యని యున్న సర్వము కుదురుదు. అచట నుండవలసినది 'ధామాంఘ్రి'యే యనుటకు నన్ని తోడని పద్యమిట్టిదే యప్తమాత్వాసములో జాడును.

“పారివాణింద్రామరేంద్రాద్యమరగణఫణిం

వ్రాసురేంద్రాదుకాల్

త్కీరసద్రత్నాల్లిధామాగ్గపితవదనభా

ఘోప్రపూర్ణేందరశ్శి

స్ఫురితాంగోద్యతస్థానిభివరనిధ

స్తోత్రసంగీతరావా

వరితాద్యంతిభావమౌ గనియె ముని

వ్రాత మా దేవదేవున్.”

(౮-౩)

ఇచట 'సద్రత్నాల్లిధామ' యని యుండుటచే గృత్యాదిపద్యమునను 'మకుటమణి' శ్రేణికామా' యనియే యుండవలయును. అర్థమును సనిపడును.

"తల్లిదండ్రుల బూజించి తగ జేరింగి
మన్నపాడవైన నే యత్తమాను లనియు
ప్రియ మెఱుంగు నం చిచ్చిన విడ్డ మనకు
బాస నని యుండు డింక నా పలుకు లేక?"

(౨-౪)

ఈ పద్య మిట్లుండవలయును :
"తల్లిదండ్రుల బూజించి తగ జేరింగి
మన్నపాడవైన నే యత్తమాను లనియు
ప్రియ మెఱుంగు నా డిచ్చిన విడ్డ మనకు
బాస నని యుండు డింక నా పలుకు లేక?"

తల్లిదండ్రులు కలిగి వారిని బూజించి గౌర
వించియుండిన నత్తమానులనుగూడ గౌరవింపవలయు
నని యత డెఱుగును. శివునకు తల్లిదండ్రులే తేరనగా
నిక వారిని బూజించుట యెక్కడిది? కనుకనే
యతడు అత్తమానులకు జూపవలసిన గౌరవాదికము
తెలుగడం—అని భావము.

"మొగి దము బడసిన ముసల మూర్తుల మీఱి
గర్భశాస్త్రములు మూర్తములు దవర
మణిదీధితుల పెంపు మాయించి పాలోక్య
ముక్తులు తను లేజములు వెలుంగ
వాణివీడారుచి వారించి పామగా
నంబులు రుతుల నియ్యంబు పెంప
మృగమదాదుల తొని మిగిడించి కుడిసి ని
జాననాంబుజగంధ మురికియిల్ల.

చామర గ్రాహిణీకరచారురత్న
వెలుగజేయక పాశరుచులు వొలయు
గనకమయపద్యకర్ణి కాగ్రమున విశ్వ
కర్త సుఖిలీల చేతొలగమున నుండె." (౪-౩)

ఈ పద్యమునం దెత్తుగీతిలోని ద్వితీయపాద
ములో గణభంగము. ప్రథమద్వితీయపాదములకు అర్థ

సంగతియు లేదు. ఎత్తుగీతి తొలిరెండుపాదము లిట్లుండు
వలయును.

"చామర గ్రాహిణీకరచారురత్న
(౪-చి) వెలుగజేయక పాశరుచులు వొలయు."

"ధారాగృహమున నుండిన
నీరెంతయు నింక గొలని నీరులలో నం
భోరువాకడదీదకపా
కారంబులు గలయగోడు గమరులు వోయెక." (గి-౧౬)

ఈపద్యమున తృతీయపాదమున గణభంగము.
'అంభోరువాకడదీదకపాకారంబులు' నని యుండ
బోలును!

"చెలువ దన చెలిమికత్తెల విలిచి నాకు
గూర్చు గుమ్మ రెవ్వ రీ కొమ్మలందు
వారు నేకాని రక్షింపవలయు నని
బాతిగా నని యుండఁ బట్టువలంచి." (౬-౩౩)

ఈపద్యమున తొలిరెండుపాదములలోను గణ
భంగము. అది యిటు లుండవలయును.

'చెలువ దన చెలిమికత్తెల విలిచి నాకు
గూర్చు గుమ్మ రెవ్వర రీకొమ్మలందు'—

సాత్వితులకముగా నిట కుమార సంభవము
ద్వితీయముద్రణము (వావిళ్లవారి ప్రచురణము)లోని
ముద్రణపొలిత్యము లటనట పేర్కొనబడినవి. సమగ్ర
సవిమర్శపరిశీలన మిగ్రంథమున కంటేని యావశ్య
కము. మదరాసు విశ్వవిద్యాలయమువారిచే బ్రచురింప
బడుచున్న కుమారసంభవ మింకను వెలువడలేదు.
అందు కుమారసంభవమునకు సమగ్రసవిమర్శపరిశీల
నము జరిగియుండు నని యాశింకము.

కాలదోషం

[గత సంచిక తరువాయి]

[క క]

శ్రీ పంతుల శ్రీరామకృష్ణ

3

‘ఈసంవత్సరంతా ఎండులు ఏసంవత్సరమూ లేవు. మనమ్యులే ఆవకాయల్లాను ఎండిపోతున్నారే’ అనసాగారు సామాన్యప్రజ.

‘అసలు ఢిల్లీలోనో కలకత్తాలోనో నిన్నును ముగ్గురు మమమ్యులు-ఇద్దరు చిన్న పిల్లలు, ఒక పెద్దమనిషిన్నీ చచ్చిపోయా రం ‘పేపర్లో పడింది’ దని పత్రికా పాఠకులు విజ్ఞానాన్ని వదజలేరు.

మధ్యాహ్నం మూడుగంటలవేళ, తూర్పుగదిలో మంచంమీద వెంటవరసింహంగానూ, నేలను చాపమీద తలగవ పెట్టుకొని కామేశ్వరమ్మ వడుకొన్నారు.

ఇద్దరికీ నిద్రకపట్టుకు. ఇద్దరికీ ఏమీ మాట్లాడా లనే ఉంది కాని, ఏమీ మాట్లాడాలోమాత్రం గుర్తించదు. గొంతు స్వల్పకొని, ఏదో అందా మనుకొన్నా ఏదో వెలితిగా ఉన్నట్టుంది.

చాలాసేపు మంచంమీద అటూ ఇటూ దొర్లి, ‘అబ్బబ్బ! ఏమిటి గాడ్డు? ఎంత వేడిగా తడలు తూతో గారి, చూ! ఒకటే చెమట’ అంటూ లేచి కూర్చున్నాడు వెంటవరసింహంగారు, విషవక్రతో జోరుగా భార్యకుమాడా కొంచెం తగిలేలా విసురుకుంటూ.

కామేశ్వరమ్మ వడుకొనే ‘అమ్మాయి అత్తారింటికి వెళ్ళిపోవడం ఇల్లంతా చిన్నబోయింది. ఏమిటో ఏదో కొత్త ఇంట్లో తిరుగుతున్నట్టుంది’ అంది.

‘నిజమేనీ, నాకు అలాగే ఉంది; రోజు! వందవార్లయినా నోటికి అమ్మాయి అనే పిలుపు వస్తున్నది.’

‘అదుంటే ఏవో పనులు కల్పించేది. ఏమీ లేకపోతే మధ్యాహ్నం మల్లా నవ్వు వివహ్నా అని ఎన్నోపుస్తకాలు చదివేది. ఎంతవేళూ చదువుకోదం, అల్లుకోదం, రాసుకోదం—అంటే. పాపం, అత్తవారింట్లో ఎలా మనులుకొంటున్నదో, ఎలా పనీ పాటూ చేసుకొంటున్నదో?’

‘అమ్మాయి! పనిరాకేం? నవ్వు ఇంట్లో లేనప్పుడు ఇంటంతటి పనీ పిలవన్నట్టు అవలీలగా చేసుకొనించేది కదూ?’

‘అయితేమాత్రం, మనింట్లో చేసినట్టా! అత్తవారింట్లో అందరినీ మెప్పించుకురావాలి. అందులో వాళ్ళదీ పదిమంది ఉన్న కుటుంబం అయ్యేను. ఇంకా మొగుడు చదువుకొంటున్నాడు. అతనికి స్వతంత్రం ఉండదు. మనపిల్ల! అన్నీ ఇక్కడ దానివ్వమీదనే జరగవం అలవాటు. అక్కడ ఎల్లా పెనుకొని వస్తున్నదో పిచ్చితల్లి. ఎంత మెగుగువగా ఉంటేనేం? పదిమంది ఉన్న కుటుంబంలో మాటపడిపోదం ఎంతసేపు?’

‘నా కాథయం ఏం లేదుమహా. అమ్మాయి కేం మహారాజాంటి సంబంధం. నిజంగా దాని అదృష్టమే. కాకపోతే, తాంటూలాలు ఇచ్చేస్తేమాత్రం అవతల మూడువేలు కట్నం ఇస్తా మంటూంటే తిరిగి పోకపోవడం అదృష్టం కాక మరేమిటి?— అసలు, అల్లుడు మన అమ్మాయిని చూసేక, అవతల మూడువేలు కాదు, పదుమూడువేలు కట్నం వచ్చినా, ఇంకొక సంబంధం చేసుకోనిని పట్టుబట్టేడట. ఏదో, దాన్ని కని పెంచినందుకు ఒక అయ్యచేతిలో పెట్టేము. అంటే. కలకాలం పిల్ల మనింట్లో ఉండి పోరుదా?’

‘అదపిల్ల ఇంట్లో ఉన్నా బరువే, మగపిల్లడు దూరంగా ఉన్నా బరువే. నా నాయన రాఘవులు ఒక్కడూ ఎలా ఉన్నాడో, ఏం చేస్తున్నాడో?’

‘ఏం చేస్తాం? వాడికి మనం ఏమీ అవ్వాయం చెయ్యలేదు. వాడికి ఏమహామహావల్ల పిల్లలకి బరగ నట్లు జరిపి చదివించేము, ఎన్ని కావా లంటే అన్ని పుస్తకాలూ బట్టలూ నా తల తాకట్టు పెట్టి అయినా సమకూర్చేవాణ్ణిగాని ఊరుకొనేవాణ్ణా? వాడికి ఏం తెలివి లేటలకి లోటులేదు. అయితే చివరికి వాడి బుద్ధి తప్పుదారి పడితే దానికి మనం ఏం చేస్తాము? ఇతం కొట్టి చెప్పే వయస్సు కాదుకదా?’

‘మోకెప్పుడూ వాడంటే కోపమే. నా దింట్లో కనబడేసరికల్లా మీరు ధూంధాంమని కేకలు చెయ్యి బట్టే నాగమ్మ కంటికి కనబడకుండా చెల్లిపోయేడు. వాడికేం బుద్ధా భూషణమా, విషయమా వివేకమా ఏది లోటు? వాడు చదువుకొనేకోవాల్లో ఇంతవాడు అంతవాడు అని మీరే పోగిడేవారు. మనవాణ్ణి మనమే లేర్పిగా అనుకొంటే ఊళ్లోవాళ్ల కేం పోయింది, మరి నాలు గంటారు.’

‘ఎందు కంటారు, నాయివ్వుం నాకొడుకుని నే నంటాను, నన్ను నాకొడు కంటాడు, మధ్యను ఊళ్లోవాళ్ల కేం? కాని వాడు ఎంత రావన్నప్పటికీ నాకు అనుమానం ఉంది నుమా. నావారకం ఇప్పటి వరకూ ఒక్కపిసరు తప్పిపోలేదు. అంతా అక్షరాలూ రుజువించింది. ఈ వయస్సులో బాగా, అసలు బ్రతి కేనబ్రతుకంతటికి హాయిగా సుఖపడే యోగం ఉండనే ఆంటున్నారు, చూపినవాళ్లంతా—ఇప్పుడు నాకు ముఖం అంటే ఏమిటి, అబ్బాయి ఇక్కడో అక్కడో ఏదో పెద్దఉద్యోగం చేసుకొని పెళ్లిచేసుకొని హాయిగా ఉండడంకంటే మరేమి టుంటుంది? నాకు పూర్తిఅయిన నమ్మకం ఉంది. ఈ కుజాంతరం అంత బాగుండదు గాని, రాహువు వచ్చినతరవాత మనం నిర్వి చారంగా ఉండగల మని నా నమ్మకం. అబ్బాయి అప్పట్లో వచ్చితరుడు.’

‘అదే నానమ్మకమున్ను. అందుకే, కాల్గిస్తే ఆ

ఒక్క మడిచక్కా అమ్మేయండి; ఏదో బాంకులో పడేసుకొని, అందాకా షక్కగది, వీధికొట్టు, పెరటి వరండా అద్దె కిచ్చేస్తే ఎలాగోలాగు మనకి గడిచిపోదా అంటాను. తాతలనాటి ఇల్లు; ఇల్లుమ్మడిం నా కెంత మాత్రం ఇవ్వలేదు.’

‘రామాయణం అంతా విని మల్లీ మొదటికి వస్తే ఏం చెప్పడం? మనం ఇక్కడుండి చేసేదేమిటి చెప్తా. నాకా, ఉద్యోగం అయిపోయింది. ఇక పని పొటూ లేకుండా ఇక్కడా అక్కడా దేవిరించేకంటే ఆ పల్లెటూరేపోయి, ఆ నివేకనంలో ఒక మిద్దె కొంప నిల వేసుకొంటాము. చుట్టూ నాలుగుమొక్కలు వేసుకొని పాదులు పెట్టుకుంటే మనకి కావలసినంత కాలక్షేపం. చేతనయిందా? ఆ మడిచెక్కకూడా సీరీపెట్టు కుంటాము. మన కిక్కడ ఇల్లైండుకు చెప్తా.’

‘పోనీ, ఉంటే ఏమిటి వచ్చం? అద్దె కిచ్చేస్తాం.’

‘అఁ, అద్దె! ముందు దిగేదాకా పద్దెనిమిది ఇరవై ఇస్తామంటారు. తీరా దిగినతరవాత ఏనిమిది వదీ అని చేరాలుపెడతారు. ఇక మరమ్మత్తులనీ, అద నపు నదుపాయాలనీ దానిది దానికి సరిపెట్టేస్తారు. నైగా మిగిలినదేనా తిన్నగా మనియార్లరు కడ తారా? ప్రశ్నకించి, రైలుఖర్చులు పెట్టుకొని వచ్చి వమూలుచేసుకోవడం మన కేం నడుపాయం?’

‘పోనీ నా క్లెంత పంపితే అంతే ఆయెను. అందరూ దుర్మార్గులే ఉండరుకదా? మల్లీ అబ్బాయి గాని వచ్చి ఉద్యోగం చేసుకొంటే అద్దె కొంపలో ఉంటాడా?’

‘నా దీక్షిణ్ణే ఉద్యోగం చేస్తా దని నిబ్బరం ఏమిటి? అంతగా నాడే వచ్చి ఈ ఊళ్లోనే స్థిరపడితే అక్కడి మడిచక్క అమ్మేసి ఏదో కొత్తఇల్లు కొను క్కుంటాడు. వాడి కనలు మొదటినించీ ఈ యింటి పంపిణీ నచ్చలేదు. ఎత్తు లేకపోవడమూ, చిన్న ద్వారాలూ, కిటికీలుకూడా ఉన్నాయీ లేవు అన్నట్టు ఉండడమూ—ఏనాడు కట్టినదో—ఇది ఇప్పట్లో వదల్చుకోవడమే మేలు.’

‘అదీ సంగతి! మీకు అమ్మమ్మలని బుద్ధి వుట్టింది. ఇక నాని కనుగుణంగా ఎన్ని కారణాలయినా చెప్తారు.’

‘అవు నదీ నిజమే. అవతలవాళ్లు చేతిలో దబ్బు సిద్ధంగా పట్టుకొని ఉన్నారు. అంతా అడవాళ్ల మేనేజ్మెంటు. ఎంతయినాసరే ఇల్లంటూ దొరికితే చాలవని ఉన్నారు. కాబట్టే మనం ఎంతంటే అంత ఇస్తామంటున్నారని, మనంకంటేమనం అమ్మమ్మలతో ఇంతులో సగం రెండువేలయినా వస్తుం దని నమ్మకం లేదు ఏమంటావు?’

‘మియ్యప్పమే. నే నేన్నేటి వింటారుగనకనా?’

‘ఎందుకు విన్నా? నే నేన్నేటి తెలివితక్కువ పని అయి, నావ్వు చెప్పింది సబువుగా ఉంటే తప్పకుండా వింటాను.’

‘బాగానే ఉంది మీ మాట. ఎళ్లు చేస్తున్నది వాళ్లకి అసందర్భంగా తోచడ మెలాగు? ఒకవేళ తోచినా, ఇవతలివాళ్లు చెప్పింది సబువుగా ఉందని అనిపించడ మెప్పుడు? అంతే, మంచో చెడో, మియ్యప్పమే చెల్లితీరాలి; మీపట్టుదలే వచ్చింది అట్టాయకిన్నీ.’

‘మగవాడన్నవాడికి పట్టుదల ఉండవలసిందే; కాని పాపం అక్కడ ఏది ఇబ్బందిపడుతున్నాడో; వెళ్లి ఆభిమానం. పదీ, పదిహేనూ పంపినా తిరగ్గొట్టేస్తాడేమో. ఊహ. ఇలా ఎంత విసుగుకొన్నా ఇంతే. నేను కాస్త మళ్లి స్నానం చేశివస్తాను. ఈలోగా కాఫీ వేగం కానీ. ఇవాళ సాయంత్రంలోపుని పురోగీరాతి అయిపోవాలి.’

౪

ఆవేళ మెయిలు మద్రాసులో బయలుదేరడమే అరగంట లేటుగా బయలుదేరింది. మధ్యలో ఎక్కడో లైను చెడిపోయిందని మరి కొంత ఆలస్యం.

ఇప్పుడిప్పుడే కాస్త వెనకటి ఆలస్యాన్ని కూడదీసుకొని రావడానికి ద్రౌపదు లాపత్రయ పడుకూఉంటే ఎవరో పదిహేనడం! కాలకిమాత్రం

దెబ్బ తగిలించట—అక్కడితో కుదిరింది. దూరప్రయాణీకులకందరికీ బాధగానే ఉంది ఈ అడుగుడుగునా వచ్చే అడ్డంకులమూలంగా. అయితే తక్కిన ప్రయాణీకులందరి బాధా, విసుగుదలా ఒకఎత్తు, రాఘవరావు ఒక్కడి చికాకు ఒకఎత్తుగా ఉంది. ఇలా రైలులో కూర్చోవేకంటే గబగబా వదిలివెళ్లిపోతే వేగం వెళ్లిపోగలనేమో అనికూడా అప్పడప్పుడు అనిపించింది ఆతనికి. గాత్ర అంతా ఎలాగో గడిచిపోయింది. నిద్రపట్టకపోయినా కళ్లు మూసుకొని పడుక్కొంటే ఏవో కలలవంటి జ్ఞాపకాలతో గడిచిపోయింది. కాని తెల్లవారింది లగాయతు మరి ఒంటరిగా ఉన్నట్టుంది. బండిలో మరి తొడితొక్కిడిగా ఉంటే ఎంత కష్టమో ఒంటరిగా ఉండడమో అంత బాధే. గాత్ర కొంత వరకూ సాయముగరయినా తోడున్నారు. పరస్పరం ఎక్కువ మాట్లాడుకోకపోయినా ఒకళ్లనొకళ్లు గమనించడంలో మరొకరుకూడా మనలాగే ఉన్నారన్న తృప్తి. అంతే. ఆయన దిగిపోవడంతో తన సెకండు క్లాసులోకి (అది ఇంటరుక్లాసు ఉన్న రోజుల్లాని సెకండుక్లాసు) మరి ఒక్కమనిషయినా ఎక్కలేదు. ఆ ఆంగ్లో ఇండియనుజంట తన ఉన్నాడనే ఈపెట్టెలో ఎక్కలేదు. మరొకటి వెనుక్కుంటూ వెళ్లిపోయేరు.

ఈప్రకారం వెళ్తే ఉదయం పదిగంటలకు దిగవలసింది—తాను సాయంత్రానికయినా వెళ్లగలడో, లేదో!

ముందుగా తను ఉత్తరం రాసిఉంటే—నాన్న స్టేషనుకి వచ్చి ఉండేవారేమో. ఉహూ, రాయక పోవడమే మంచి దయింది. ఇంత ఆలస్యం జరుగుతున్నందుకు ఆయన స్టేషనులో ఎంత అనస్థ పడవలసి వచ్చును!

అంతే కాదు, తన ముందుగా ఉత్తరం రాసినా, వెలుచేసినా ఆయన పదిమందితోనూ ఈమాట అనకమానరు. ఇక తనను ఏదో వింతమని పిలి చూడ్డానికి వచ్చినట్టుగా ఎందరోమంది పోగవుతారు. ఉహూ, తన ఉద్దేశం ఎంతమాత్రం అదికాదే. ఎవ్వరి కంటూ పడకుండా తనవల్లగా ఇంటికి వెళ్లి అమ్మ

తోనూ, నాన్నతోనూ హాయిగా ఇన్నాళ్ల సంగతులూ మట్లాడుకోవారి, తర్వాత కావలసిన ఊళ్లో నలుగురు ప్నే హితులనీ కలుస్తాడు.

అసలు తన నిప్పుడు అమ్మా నాన్నా సుత్తుపట్ట గలరో లేరో? ఇంటికి వెళ్లేవో? మునుపటి ఆలలవాటు దుస్తులు-వాక్కా పంచెమాత్రమే కట్టుకొని వెళ్లారి. అవయినా అప్పటి బట్టలంతటి ముతకరకం బట్టలు తన దగ్గర ఇప్పుడు లేనేలేవు. సరే బట్టలకేం, ఎటువంటివి కావలసిన అటువంటివి ఎంచుకొని కట్టుకోవచ్చును. కాని, అంతమాత్రంలో తను పన్నెంతేళ్ల క్రితం రాఘవరా వయస్సపోతాడా? ఈ పన్నెందుసంవత్సరాల్లోనూ ఎంతోమార్పు వచ్చిఉంటుంది తన మొగంలో, మాట తీరులో—ఒకంతట, తానే రాఘవులైంటే అమ్మా నాన్నా నమ్మగలరో లేరో?

ఎన్ని తువ్వలు! ఎన్ని తువ్వలు! అయ్యయ్యో! ఎంతలో దాటిపోయేయి. అఱ, లేదు, మళ్లీవచ్చేయి! అయితే ఇది ఇందాకటి తువ్వలు కావు. వీటికి వాసన ఉండో లేదో, ఈరైలువాసనలో వీటి అందకుండా ఉంది. వాసన ఉన్నా లేకపోయినా మధువు కేం లోటు లేదు. లేకపోలే ఇన్ని సీతాకోకచిలకలు సందడిగా ఎర్రరాయ? నిజంగా సీతాకోకచిలకలచే నిర్విచార మయిన బ్రతుకు. లేనతానూ అడుగుంటూ పాడు కొంటూ తువ్వతువ్వకి పగులకడమే కదూ ఉన్న పవంతా? కాని, ఈ సీతాకోకచిలకగా మారడానికీ ఎంత బాధపడిందో గొంగళిపురుగుగా ఉన్నప్పుడు? తనకయితే, గొంగళిపురుగు అనవ్యంగానూ, అది ఆకులను ధ్వంసంచేయడం ఆక్రమంగానూ, సీతాకోకచిలక చెట్టు చెట్టుకి తువ్వతువ్వకి ఉల్లాసంగా ఎరడం ఎంతో అందంగానూ అనందవాయకంగానూ ఉండ వచ్చునుగాని, వాటివాటి దృష్ట్యా రెండూ భుక్తి అనే వ్యక్తియనే నెరవేర్చుకొంటున్నాయి. రెంటికీ ఉండే అనందం కలిపే కావచ్చును. తాను మునుపటి ఆ ఆకస్థిగా పొందినకంటే ఇప్పుడేం తిన్మయానందం పొందగలనుకున్నాడా?

నిగనిగలాడే నల్లటి చాపరాతిమీద ఆ అమ్మాయి పిడకలు ధరుచుకొంటున్నది. ఎంత శ్రమ, ఎంత శ్రమ.

పగలల్లా చేస్తే ఎంతపేద బాగ్ర తైబట్టగలదో, ఎన్నిపిడకలు పెట్టగలదో; వంద ఎంతకి చెల్లుతాయో? ఈపల్లె లూళ్లలో కొనేవా ల్లేవళ్లు? ఎరువుగా పనికివచ్చే పేదను ఇంతి శ్రమపడి వంటచెరుక్కింద తయారుచేసు కోవడం ఏమి తెలివితేటలో? కరీరానికా శ్రమ, పొలాలకా సత్తుర చాలకపోవడం! అంతలో ఆతనికి జ్ఞాపకం వచ్చింది, తానప్పుడు అనుకొంటున్నదన్నీ వారంగోజాలక్రిందట తాను చదివిన పాంఘికారోగ్య శాస్త్ర గ్రంథంలోని అభిప్రాయాలేగాని తన స్వంతం కావని. కాని, వెంటనే మనసు మరొకదారి తొక్కింది. చిరకాలంనుండి నడున్న ఈ అలవాటులో ఏదో తనకు తెలియని ఆనందం ఉండేమా—లేకపోలే, అంత ఉల్లాసంగా పాడుకుంటూ ఎలాగ చెయ్యగల వా నల్లకలువల కన్నులేమలకావుపిల్లది. ఎండో తనవలే, రైలులో ఒంటరిగా కూర్చోని, ఇన్ని సంవత్సరాలుగా విడిచిపోయిన ఇంటిని తల్లితండ్రులనీ తెల్లెల్ని సరించి ఆలోచించనూ మాననూ లేక ఆలస్యానికి ఆరాలపజే వాడికి అఅమ్మాయి చేస్తున్న పనిలో సుఖమూ శ్రమో జనమూ కనిపించకపోవచ్చును.

దబ్బదబ్బదబ్బ...దబ్బదబ్బ...దబ్బదబ్బదబ్బదబ్బ...ధ్వనిలో ఒక నిత్యగతి లేదు. ఉన్ననీళ్లే కొద్దిగా ఉన్నాయి. అవీ శుద్ధంగా లేవు. వాటిలోనే ఊరిమురికివంతటిదీన వదలగొట్టుకున్నారూ రజకమలాలంకాయలు. ఉదయం మొదలు ఆపాయంతనమూ ఉతికిలేకూడా రిండి! చాలీచాలకుండా ఉంటుంది. పాపం, ఒక్కనిమిషం రైలువంత మాసి మళ్లీ పనిలో పడుకున్నారూ. వీళ్లను ఇంత శ్రమకు పాలుచేసి పూటపూట కొత్తబట్టలు కట్టుకోవడమూ దుర్మార్గంలాగే ఉంది; అలాగని, ఎక్కడవి వాళ్లే చేసుకొని వీళ్లకు అవలే పని (అంటే రిండి) లేకుండా చేసే ఫలితం లేదు. తక్కువమంది మనుష్యులు కేలకగా పనిచేయడంతో ఎక్కువ మంది వదిలగొట్టగలవారి; ఈలోపున తక్కిన ఈవృత్తి వలంబిస్తున్న మనుష్యులకు కీదితం సమస్య అయిపో కూడదు. ఏదో కొత్తరహదారి ఏర్పాటు కావాలి. చాగా ఉతికి చలవచేసిన తెల్లటిబట్టలను కట్టుకోవ

దండామాత్రం ప్రజలకు తృప్తి కలుగజేసేవా! తాను ప్రజలను అనందింపజేయుదండానే తీవికను సంపాదించు కొంటున్నాడు. సాంఘికపయోగ దృష్ట్యా రెండూ ఒక్కరకంటే. అయితే తాను రైల్వే హాయిగా వికలంగా ప్రయాణం చేయగలుగు తున్నాడు; చాకిరి! ఎప్పుడోగాని రైల్వేకి అన సరమే కలగను; కలిగినవాడయివా-తక్కిన ప్రయాణీకులు కాగా ఉన్నారేదులేదు నిలబడమనో, కిందను కూర్చోమనో గడమయిస్తారు. ఎంత వ్యత్యాసం!

తరచులే కొంతసేపటికి, అతనికి తన ఊహా ప్రవాహంలోని ప్రకృతి బోధపడది. లేదా, అలాగని అతను తృప్తిపడకలిగేదు. వ్యత్యాసం ఉన్న మాట వాస్తవమే. కాని తానుకూడా ఎప్పుడూ ఇలాగే ఉండలేను. ఈస్టికి రావడానికి, నిర్భరమయిన బ్రతుకు తాటను విడిచి ఆకలి ఆశయాల దుర్గమపథాన్ని అనుసరించడానికి ఎంతమాత్రమూ జనుదీయలేదు. ఒక రవ్వంత అటూ ఇటూ అయితే ఎంతటి అగాఢంలో పడిఉంచునో ఊహించబడు. కల్లిదండ్రులకి బంధువులకి స్నేహితులకి పరిచితులకీకూడా భారంగా తోచిన కోజాలు—కోజాలు కాదు, ఆత్మకీర్తి మయిన సంపత్తిరాతే-తన జీవితంలో ఎన్నో గడిచేయి. ఎక్కడా స్థిరమయిన ఆధారం లేక, ఆకలినూ ఆశయాలనూ పరులుకోలేక, అలాగని కోర్కెలకి విరుద్ధంగా బ్రతకాలని లేక, అప్పుడప్పుడు ఆపూట భోజనానికే ఆరాటపడే ఆరోజుల్లో ఎన్ని పర్యాయాలు తను ఆత్మ హత్యచేసుకోదల్చుకొన్నాడుకాదు. అయితే, అప జయార్జీ భరించలేక ఆత్మహత్య చేసుకొన్నాడన్న అవమానపు భయమే తనను సంరక్షించింది. కాని, చచ్చిపోయినవాడికి అవమానంతోనూ, ప్రతిష్ఠతోనూ పనేమిటి? ఇదంతా ఆకర్షక తెలుస్తుందా? అట్టే, అప్పుడు తనకు ఆత్మహత్య చేసుకోవా లన్న కోరిక కంటే, బ్రతకాలనీ, తన కలలు నిజమయితే సంతోషించాలనీ అన్న కామీనమే ఎక్కువగా ఉండేదేమో!

ఏదయితేనేం, తన కిక అవమానభయం లేదు. తన తాపత్రయంలో, దినోదంలో తా నుండి, మనవి

కల్లిదండ్రులు కష్టపడుకూతుంటే చూసి ఊహకొన్నాడన్న అపకీర్తి తన కిక ఉండదు. ఇన్నాళ్లూ తా నీ లక్ష్యంతోనే కృషిచేసే డన్నా లోకం మరేమా అనదు. నాన్న తన యాభై అయిదేళ్లలోనూ ఆర్జించలేని, ఆర్జించడానికి వీలవుతుందని ఊహించనైనా లేవంత డబ్బు తా నీ మూడేళ్లలోనూ ఆర్జించేదు. అదంతా తనకని ఏమీ ఉంచుకోకుండా ఇచ్చివేయడానికి ఎటువంటి ఆధ్యం తరమా లేదు.

రాఘవరావుకి, తనకల్లిదండ్రులంటే ఏకాంతమో కారీరకంగా మారితే మారిఉంటారుతప్ప, మానసికంగా తాను ఇంటిని విడిచిపెట్టినవాడు ఉన్నట్టే ఉంటారనీ, తనలోని అన్ని లోటుపాట్లకంటే అతిప్రధాన మయినది డబ్బు ఆర్జించలేకపోవడమే అనుకొంటూ ఉంటారనీ తోచింది.

లోపల్లోపల అతని కింకాక చమత్కారమయిన ఉద్దేశంకూడా అప్పట్నుగా ఉంది. తాను ఇంటికి వెళ్లి వంటపీట కొంతసేపు తన స్థితి యథాభావంగానే ఉందని నటిస్తే—ఇప్పటికీ ఇంకా తన ఆకలి కొన సాగకపోయినా, ఉద్యోగం చేయడం అంటే అయి వ్వంగా ఉన్నట్టూ, అక్కడ తను నుమారు వెయ్యి రూపాయలు ఆస్పత్రివలసిఉందనీ, లేకుంటే మర ప్రవేశం చేయ్యవలసివస్తుందనీ తమాషా చేస్తే—!అంతా ఏమిటో, ఒక ముట్టంగా ఒక నిశ్చయంగా ప్రపరించకుండా ఉంది మనస్సు. ఎలా అయితే అలాక్కానీ - ముం దిల్లంటూ చేరుకుంటే తక్కినవన్నీ వాటంతట అవే తేలిపోతాయి.

అతని ఆత్మకవల్ల వయితే ఎంతో ఆలస్యం అయి నట్టుగా తోచిందికాని నిజంగా అయినది నాలుగు గంటల ఆలస్యం మాత్రమే.

ప్రేమనులో తన్ను ఎవరూ గుర్తించలేదు. నయమే! లేకుంటే అవసరపు వాంగామా!

బండీలో ఇంటికి వెళ్తున్నంతసేపూ ఆతనిమనస్సు పరిపరివిధాల భావించసాగింది. నాన్న ఈసరికి ఏం చేస్తూ ఉంటారో? మధ్యాహ్నం భోజనం అయి,

చుట్ట కాల్పుకుంటూ ఉంటారు కాబోలు. అమ్మ ఎట్లా ఉండో?—ఇంతసేపూ తనను వాళ్లు గుర్తించగలరో లేనో అనే ఆలోచిస్తున్నాడు. వాళ్లు తనచేత గుర్తించ బడే స్థితిలో ఉన్నారో లేనో? తాను మంచినయిప్పులో ఆరోగ్యంగా ఉంటూఉండినాడా అర్థిక మయిన చిక్కులయాలాన అప్పు డంత ఇబ్బందిపడ్డాడు కదా! వాళ్లు పాపం ముసలికాలంలో, తన ప్రాపు లేక ఎటు వంటి ఆపథ్యం పడుతున్నారో? తాను ఇన్నాళ్లు ఉద్దరమయినా రాయలేదు. ఏమో, అకస్మాత్తుగా ఒక్కవాడు వచ్చి, తన ప్రతాపం ప్రకరించి విధి మింపజేయాలని ఎప్పటికప్పుడు అనుకుంటూ ఇప్పటి వరకూ గడిచిపోయింది. పోనీ, ఇదివరకు పక్షాంతికాలం మరి కష్టాలు పడరుకదా! ఒక్కటే విచారం - అప్పుడు డబ్బుకు నొక్కుడుపడిన పరిస్థితుల్లో చెల్లెమ్మకి ఎటు వంటి సంబంధం చేసినో—ఆసమయంలో తాను ఇంటి దగ్గర ఉండి చేయగలిగిన చేమిటి? ఏమీ లేదు. ప్రస్తుతం తాను తనపని నిర్వహించే చేయగలుగుతున్నాడు గనక, తనచేతనయిన సహాయం అంతా చేస్తాడు. అంతే. అంతకంటే ఎక్కువగా బాధ్యత తనకి ఉందనుకొని నీరసపడడం కట్టి తెలివితక్కువ.

పాతవిధులూ, పాతఇళ్లే కొత్తకొత్తగా కని పిస్తున్నాయి. కొన్నికొన్ని స్థిరమయిన నురుజే కన బడడంలేదు. గురయ్యకిల్లకొట్టు ఈసంధ్యచిరసే ఉండేది. ఆర్. నటరాజ్ కాఫీహోటలుకదాఇక్కడ ఉండవలసింది. బకటికొట్టమని ఈ వడ్డంగిపాపు ఎలా వచ్చిందో? పాపం! నాయకుడి తాను పనో పన్నెండో ఇవ్వవలసికొండేది. ఈజిప్ట్లోనే ఇంకొక చోట ఎక్కడయినా హోటలు పెట్టేజేమో కనుక్కోవాలి.

అంతసేపూ ఎప్పుడెప్పుడు ఇంటిని చేరుకొంటా వని కొందరపడిన రాఘవరావునువచ్చు తీరా వచ్చేక మరికొంచెంసేపు బండి నడిపి వాగు గ్లనిసిం చింది.

ఇల్లేమీ ఎక్కువగా పాతబడినట్లు లేదు. అక్కడక్కడ కొద్దిగా మార్పులు చేయబడిన ట్లున్నాయి.

కుక్కగా పెల్లవేసిఉంది. పండుగకి కాబోలు వేసేరు. మరేమా విచారం లేదు. తాను భయపడుతున్నంత దారిద్ర్యంతో మగిపోలేదు తన తల్లిదండ్రులు. అంత కంటే తన కేం కావాలి? చెల్లెమ్మకూడా ఉండేమా?

ఆ, అదుగో, అదూ, చిన్నపిల్ల. పన్నాలు కేళ్లకంటే ఎక్కువ ఉండవు. చెల్లెమ్మకి మూడు మున్నె వీళ్లుండాలి. తనకంటే అయిదాళ్లేకదూ చిన్న. చెల్లెమ్మకూమరేమా? ఇంతకూ మరుంద దానికి కిలందా? ఏమో ఇన్ని సంవత్సరాలలో ఎన్నివారలు జరగడానికి సావకాశం లేదు? తా నింతలా మరెపోయేడు కదా!

బండి ఆపమన్నాక అతనికి అంతసేపూ కలగని ఒక పెద్ద పండహం కలిగింది. తాను మెల్లెమ్మకూ ఉంటే ఆ అమ్మాయి కొంచెం సిగ్గుపడింది కాబోలు, లోపలికి పారిపోయింది. అమ్మయ్య, మితాతగానూ, వాళ్లూ ఉన్నారా అవాలనిపించింది. కాని వినిపించుకొంటేకదూ—తన సిగ్గే తనది.

తానంటే తెలివితక్కువగా ఇంతకాలంగా తల్లి దండ్రులు ఎప్పటిలాగే ఉన్నారనకొంటున్నాడుగానీ, ఈలోపురి ఎన్నిమార్పులు జరిగేయో వాళ్ల జీవితాల లోనూ. తాను లోపలకు వెళ్లడమో, మానడమో? ఇంత మేరావచ్చి, సంగలేమిటో? కనుక్కోకుండా తిరిగిపోతే ఏం ఫలితం? ఆ, ఎవళ్లో వస్తున్నాడు. తన అనుమా నమే నిజం. ఒక మూడు నలభైఏళ్ల పూర్వ సువాసిని, కళ్లతోడు, ఎట్టు చెంగావిపంచ-ఒక మూడు పాతికసంవత్సరాల యువకుడు, ఇందాకటి అమ్మాయి, అంతకంటే నాలుగై క్షణ పెద్దయిన ఇంకొక అమ్మాయి. ఇందరి దృగంబకాలూ ఒక్కమారుగా తనమీద పడ్డాయి. రాఘవరావు! ఏమిటి నూట్లా డాలో నోవలేదు. తన ఆలోచన అంతా ఇలా విధుల మయిపోయింది. వీళ్లతో తనకు ప్రస్తుతం ఏమి పని ఉందనడం?—వీళ్లను అడిగినా వీళ్లకు తన తల్లి దండ్రుల సంగతి ఏమీ తెలియకపోవచ్చును. ప్రస్తుతానికి ఏదో హోటలులో బసచేసి, తరవాత కేరవరావునో, కర్కనో అడిగి కనుక్కోవచ్చు ననుకుంటూ వెనక్కు తిరిగేడు.

కాని, ఎట్టుచెంగావిపంచివిడ ఊరుకోలేదు. 'ఎవరు నాయనా, ఇల్లు పొరపాటుపడ్డావుకాబోలు! నాదూ నాలుగయిదేల్లాయి కాలేదు. వస్తాడని రెండు కోజులనించీ ఎదురుమాస్తున్నాం. మా చిట్టి చూసి వచ్చేడంటే వాడే అనుకొన్నాం. ఎవరిల్లు కావాలి బాబూ, మాకు తెలుస్తుండేమో చూస్తాం.'

రాఘవరావుకి అంతలో దొరికిపోవా లనిపించ లేదు. 'నాకా అండి? ఇది పూర్వం మావా క్లుండే ఇల్లు; ఉండే చేమిటి, అప్పుడు స్వంతఇల్లే. అంటే సుమారు పన్నెండు సంవత్సరాలక్రితంవరకు నాకు తెలుసును. తరవాత, ఇది మిష్యంత ఇల్లే వనుకొంటాను.'

'కారు నాయనా. మేము అద్దకే ఉంటున్నాము. ఏదీ ఇంకా అన్నెల్లు కాలేదు మే మిందులో దిగి. అప్పుడే ఖాళీచేసేయమంటున్నారు.'

'అయ్యో! అలాగా? ఇప్పుట్లో ఈ అద్దెఇళ్లలో ఉన్న చిక్కే ఇది. కాని, ఇంటివాగు ఎక్కడ ఉన్నాలో తెలుసునా అండి—మావార్ల సంగతి చెప్ప గలరేమో!'

'ఇంటివారా? వక్కపీథిలోనే ఉన్నారు. ఎవరో కోమట్లట బాబూ—నారూ, మే మిందులో దిగేముందే ఎవరో సాయబులదగ్గర కొన్నారట.'

'అలాగా. అంటే చాలా చేతులు మారిం దన్న మాట. వార్లకి తెలుస్తుందో తెలియదో. పన్నెం డేళ్లక్రిందటి పరిస్థితి. నాడే పొరపాటు. ముందు సరిగ్గా కనుక్కొకుండా, అంతో ఎప్పటిలాగే ఉంటుం దను కొని రావడం—మీకు అనవసరంగా క్రమ ఇచ్చేను. వెనావండి' అని మెట్లు దిగబోయేడు.

అవిడకు కష్టంగా తోచింది. 'పోనీ వెద్దవుగాని నాయనా, సువ్వా మా మేనల్లుడులాటివాడే. ఎంత దూరంనుండి వచ్చేవో? ఈపూట మాయింట్లో ఖాళీచేసి, తరవాత తాపీగా కనుక్కొనలసిన వార్లను కనుక్కొందువు గాని—ఈ సామాను పట్టించుకొని ఇప్పుడు ఎక్కడకని తిరుగుతావు?'

'బాధ లేదు. ఎక్కడన్నా చూడటంలో బస చేస్తా' వన్నాడు కొంత లొంగిపోవా లనుకొం టూనే రాఘవరావు.

అవిడ ఊరుకోలేదు. ఆహ్వానాన్ని రెట్టించింది. ప్రక్కనున్న యువకుడుకూడా ప్రోత్సాహంగా 'ఇప్పటికి ఉండిపోండి సార్, తరవాత నేనూ వస్తాను; అలా మనం పెళ్లి కనుక్కొందాం' అన్నాడు. వెనుకనుండి వస్తున్న మంజులా లోకవమాలికాపుంజంకూడా అలాగే అంటున్నట్టని పించింది. అంతేవేరూ నీరసంగా ఉన్న జబ్బా మనిషికూడా అదే ఉచిత మని సలహా ఇచ్చాడు— అతనికి డబ్బులిచ్చేస్తూ మరొక రెండు గంటలు పోయేక ఉనుకొని వస్తే అలా వెళ్లాలి అని. అందరి వెనకా తన, తన వెనుక ఆయువకుడ గా లోపలికి ప్రవేశించాడు.

అనాటి ఆతిథ్యం తనకి నాటికీ నేటికీ వింతగానే రూపిస్తుంది రాఘవరావుకి.

నిజంగా ఇన్ని చేతులు మారివా ఇల్లు అట్టే మార్పు చేయలవలెదు. వీధికిటికి కొంచెం పెద్దది కావడం, కుద్రంగా వెల్లనేసి ఉండడం ఎంతో మార్పు జరిగిందేమో అనిపించింది తనకి. అంతే—

తన పుస్తకాలరూకు అలాగే ఉంది. అంతే కాదు, అప్పుడు తన ఇంటిర్మిడియటుకోజుల్లో కత్తితో చెక్కిన పేరు అలాగే ఉంది. ఇంకాకా స్నానం చేస్తుంటే కనిపించింది. అప్పుడు తన ఎంతో శ్రమపడి సంపాదించి, వేసిపెం దిన సంపెంగ మొక్క ఇప్పుడు బాగా పెరిగి పెద్దవృక్ష మయింది. గంపలకొద్దీ పూవు న్నట్టుంది. అలా కొంతసేపు తా నా ఇంటిలో ఒంటరిగా ఉండేసరికల్లా, ఇన్ని సంవత్సరాలూ ఎడతెగకుండా తా వండులోనే ఉంటున్నట్టనిపించింది. అంతేకాదు, కొంచెం పరధ్యానంగా తా నుంటే, 'అమ్మా! చెల్లెమ్మా!' అని తాను విలిచేస్తాడేమో అనిపిస్తూ అనిపించింది.

ఆతళ్—సరిగ్గా ఈ గదిలోనే, అమ్మ కూర తయరుకూంది. తాను కర్చిలో కూర్చున్నాడు; చెల్లెమ్మ

మంచమైన వితుకుగా లేచిపోతున్నట్లుగా కూర్చుండి; నాన్న అతి ఆవేశంగా అటూ ఇటూ పవారుచేస్తూ, 'ఏదో ఒకటి తేరిపోవా రీవార, ఎన్నా శ్శీవధన వేమలు' అన్నాడు.

అమ్మకి చెల్లమ్మకి తనంటే అంతులేని నమ్మకము—కాని, లోపల్లోపల, నాన్న ఉద్దేశాలే నిజమేమో ననే భయంకూడా లేకపోలేదు.

'తిన్నగా బుద్ధిగా నుండు ఆపరీక్ష పూర్తి చేసి, నాఖరీ చేసుకుంటేనే నాయుంట్లో ఉండడం. లేక పోతే ఏకంగా అంతరిక నడవలసిందే. ఈ విధన వేమలు మరి సాగడానికి వీలేదు. ఈపాటికి తాను నాఖరీచేసి నన్ను కూర్చోబెట్టవలసిన వయస్సొచ్చింది. నేను నా పదిహేలో ఏట నాఖరీలో ప్రవేశించేను. పాతికేళ్లు వంటిమిడికి వచ్చి.....'

అలా నాన్న ఉపవ్యాసం సాగిపోతుంది. కోపములో తన నయస్సుకూడా పెరిగిపోయినట్లు లోచిందినాన్నకి...తనకి లోపల్లోపల ఉడికిపోతుంది. అమ్మ, చెల్లమ్మగారి దగ్గర ఉండకపోతే, తాను మాటకు పదిమాటలు అనిఉండేవాడే. అంటే, నాన్న మరి విజృంభించిఉండును. తిరవారి ఏమో, ఎంతవరకూ వెళ్లిఉండునో?

తాను తలసంచుకొని అనంతరి వెళ్లిపోతుంటే, అమ్మ 'ఎందుకండీ అలా అంటాడు? వాడే చిన్నబోయి ఉంటే. కోపం వచ్చి ఈమారు మరి రాకుండా ఎక్కడికయినా వెళ్లిపోతా' డంది.

పప్పటికి తను ఒక నిశ్చయానికి రాలేదు. కాని, ఏభి నమ్మకంలో తా నుండగా గట్టిగా తనకు దివలదాలనే నాన్న అన్నమాటలు—'వక్కనీ, వెత్తే నాకు కొడుకే లేడనుకుంటాను—ఎక్కడికి వెళ్తాడు? చెల్లని దమ్మిడి ఎక్కడికి వెళ్లితా ఒకటే. ఈమాటుగాని, వాడికి ఏమయినా ఇచ్చారంటే చూడు...' అవే తనని తిరవారి కాపాడాయేమో!

అసాయంక్రమే వెంటబారాయణ (పాపం, తిరువార ఏడాదికి చచ్చిపోయేదట.) దుకాణంపై

లోది తీసి ఇచ్చాడు. 'పాతిక చాలా? పోనీ మరొక అయిదుకూడా ఉంచనీ. నే నేలాగో పట్టుకొంటాను. నీ కెప్పుడు వీలయితే అప్పు దిద్దువుగాని. అక్కడగాని ఎప్పుడయినా అంత ఇబ్బందిగా ఉంటే, రాయి— ఏమయినా వీలయితే చూస్తాను.' అన్నాడు.

అంత ఆభిమానంగా అత దివ్యబట్టే, అక్కడ తనచేతికి వచ్చిన మొట్టమొదటి యాభైరూపాయల లోనూ అతడి ముఠై పంపించేసేడు. లేకుంటే తక్కిన చిల్లరబడుళ్ళలాగే మరచిపోవుడు. ఏమయితే నేం, అప్పుకు పంపించగలగడంకెల్ల తాను అదృష్టవంతుడు, లేకుంటే, ఆతిర్వాత కొద్దిసేలలకే అతను పోయేదట. తన మనస్సు ఎప్పటికీ బరువుగా ఉండును. ఇప్పుడు మాత్రం లేదూ? అటువంటి సవ్యావయవంపై మేహితుడు పోయినందుకు. అయినా ఇది వేరు.

అప్పుడు తనని ప్రోత్సహించినవాళ్ళూ, దిగలాగినవాళ్ళూ అందరూ ఇప్పుడు ఆత్మీయులుగానే, తనను తన ప్రస్తుతిస్థితికి తీసుకొనివచ్చే సదభిప్రాయం లోనే కృషిచేసేట్లు కనబడుతున్నారు.

నాన్న అన్నమాటలు అప్పుడు కూలాల్లాగ నుచ్చుకొంటేనేం? అవే తరువాత తనని హాస్యాస్పదంగా తయార కుండా కాపాడేయి. తాను ఎన్నోమార్లు ఇబ్బందులపాలయి, కొన్నికొన్ని రోజులు భోజనానికి వైతిం డబ్బు లేక, ఏదో చునకరకం టిఫినుతీసి, స్నేహితుల ఇళ్ళలో భోజనాల వేళ మించిపోయేవరకూ (ఆ పూటకి అక్కడ తప్పనిసరిగా ఉండిపోమనే భాస్సు వస్తుండని) బాతాఖానీ వేసిన రోజుల్లో, ఏభిలో చేబ దుల్చిచ్చిన స్నేహితులను తప్పించుకొని తిరిగినరోజుల్లో, అంతే కాదు, ఎవడియినా స్నేహితుడు కొత్తగా పట్నం వస్తున్నాడంటే (కొత్తలో కాస్త పూటుగా ఉంటాడుగనక వాడితో ఒక పదిపది పానురోజులు హుమారుగా గడిచిపోతుందని) వాడికోసం ఎదురుతెన్నులు చూసినరోజుల్లో ఎన్నోనో మార్లు అనుభవన్నాడు, తిరిగి వెళ్లిపోవాలని. అయితే అటువంటి రోజుల్లో అంతటి నిరుత్సాహంలోనూ నాన్న వాడన్నటువంటి కటూత్తరే స్ఫుటరగా వినిపించేది—అంతే కఠింగా

గాని ఆయన అనిశించకపోతే, ఏమంది, తాను మరి నాలుగుమూర్లు అటూ ఇటూ తిరిగి, చిరరక్తి తనప్రవర్తన తనకే అనన్యాయమేనని, తనకు అయిదవమయిన ఏనాఖరీ లోనో ఇప్పటివరకు కొట్టుకొంటూ ఉండిఉండును.

వైభావకాలలో పెరిపడి ఇంకొకటి ఆతని మనస్సును మెరపింది. ఆవేళ బొప్పాఫీసులో వైరు చేయాలని నిశ్చయించుకొనినాడా, ఎందుకు ఊరు కొన్నాడో, అప్పుడేగాని అక్కడ కటికదగ్గర అంద రుమంది ముఠా యంతకపోతే—తాను వైరుచేసి ఉండేవాడేమో? నెంటునే నాన్న సరిగా కావాలన్న చెప్పుపంపిఉంటే,—తాను ఈ ఇంటికి ప్రస్తుతపు యజమానిగా, హైస్కూలులో మాడ్చురుగానో, కలెక్టరుగచేరేలో సుమాస్తాగానో ఈవరికి వదల్చే అనుభవం సంపాదించిఉండును. ఏనో తిరిగివచ్చినంతలో నిద్రపడిపోతాడని వమ్మకం ఏమిటి? అదివర కన్నమూర్లు జరిగింది కాదావిధంగా? భరిష్టమవుతూనే భూతాన్ని కూడా జరిగింది జరిగినట్లుగా కాక, ఆ ఒక్క రస్వంత అలా క్లాక ఇంకొకలా జరిగిఉంటే, తక్కినదంతా ఏవిధంగా జరిగిఉండేదో అన్న విషయం ఇదవిధమని తేల్చుబడు.

రాఘవరావు! తన కొత్తసితిలో ఆ పాతఇంట్లో ఎన్నడూ తెలియని, ఎంతో అభిమానం చూపే మనుష్యులమధ్య ఉండడం మేలుకొని ఉన్నా కలకంటున్నట్టే అనిపించింది. కొంతసేపు అలా కదలకుండా మర్రిలో పడుకోవడంతో నిద్రపట్టిపోయింది.

ఆతనుభోజనం చేస్తూఉండగా ఇంటుండి నాలుగు భోగట్టాలూ—ఇంటిచేయూ, పేయూ, ఎక్కడఉన్నదీ, ఏమిటి చెప్తున్నదీ అన్న సక్కుత్యంగా కనుక్కొంది. మొట్టమొదట, ఏదో చెప్పేదా మనిపించింది. కాని, అంతఅబద్ధం చెప్పవలసిన ప్రాణవిత్తననభంగము లేని కావుకదా అని వివయంగానే, 'ఏదో వీధిమల్లో పని చేస్తూంటానండి' అన్నాడు.

'అలాగా నాననా, నా అయ్యతాని కదే లోకము. ఇరవై నాలుగంటలూ అదే స్వరగ. వాటిలో

నేను లబి వేస్తావా, మరదో డైరెక్టునూ అవీనిట— ఆపనా' అని నిలవేసి అడిగింది.

మంచినీళ్లు తాగి సర్దుకొని, 'నెండు కొంచెం కొం' అని చెయ్యి కడుక్కొందికి లేచేడు.

అంతసేపూ ఏదో పత్రిక చదువుకొంటున్న వాళ్ల అబ్బాయి అయ్యతాని! ఒక్కమారుగా ఏదో వెండి కొండి తను యింట్లోకి ఎగిరివచ్చినట్టయింది. కాదా మరి! ఊరంతటికీ తాను పేరుపెడిన సినిమాటాక్లా యెను. తన వ్యాపాలు ఈ మఱకు బహుళం! తెలిసేఉండ వచ్చును. అయితే అవి 'కలంపేరు'తోఉండడంవల్ల ఫలానా అని తెలియకపోవచ్చును. ఇట్టి పరిస్థితిలో సుద్రసిద్ధ సినిమైరెక్టర్ అండేఅక్టర్ రాఘవరావు తనం తలు తాను తన యింటికి ఈవిధంగా వచ్చి అతిథి అనడం కంటే గర్వకారణం ఇంకేముంటుంది! ఇంచాకా తనకి కొంచెం అనుమానం తగలకపోలేదు. కాని, ఏదీ అనుకొందికి వీలయినా ఉంటేవా? సాదాసాదాకా, పంచాను. అంతటివాడు ఇలా వస్తాడని తను ఎలా ఊహించగలడు?

కాని తనకు కలిగిన గొప్పతనాన్ని ఏవిధంగా వినియోగించుకోవడమో అయ్యతాని! బోధపడింది కాదు. అలాగని ఊరుకొన్నాడా? రాఘవరావు పడుకొన్న నెంటునే బయలుదేరేడు నైకిలుమీద మిత్ర మండలిని కలియదానికి. కాని, దీరా వెల్లి నలుగురికి తెలియజేసినతరువాత, తా ననకొన్న సభాకార్యక్రమము అంతకంటే ఘనంగానే జరిగేటట్లు రూపించినా, వ్యవహారం తన చేతులలోనుండి చాలావరకు వారిపోయినట్టనిపించింది. కాదా మరి! రాఘవరావు మొదట్లో ఈ ఊరివాడుకదా? ఊళ్లోని పెద్దపెద్దతే అతిఉత్సాహంగా ఉన్నారు. ఎందరోమందికి పూర్వస్నేహితుడు. వైగా, చాలాకాలం క్రమతమారులు పడిపడి ఇప్పుడిప్పుడే డబ్బూ, పేరుప్రతిష్ఠలూ సంపాదించినవాడుకదా రాఘవరావు.

విందు అద్భుతంగా జరిగింది. సభగీతాదా ఏ మహాదేయనాయకులు వచ్చినవ్వడో వచ్చేటంతమంది ప్రజలు వచ్చేరు. అయితే అందుకు కొంతకారణం

మొదట తమ ఊరివాడే నన్ను అభిమానమే అయి ఉంటుంది.

ఇదంతా రాఘవరావుకి భాగుంది అంటే భాగుంది, లేదు అంటే లేదు. మొదట్లో చాలా ఇబ్బందులు పడడంతోనే నయితే నేమి, సహజంగా జాగ్రత్త అయినవాడు. కావడంవల్ల నయితే నేమి, ఇటీవల తన దబ్బయితే నిబ్బరంగానే కనిపిస్తున్నదిగాని, తనకిది ఇంత పరిమాణంలో ఉందని తెలియదు. ఎప్పుడూ ఏదో ఊపిరితియ్యడానికీ వీలేవంత పని ఉండడమూ, తాను కలిసే మనుష్యులంతా తనవంటివాళ్ళే కావడమూ మూలాన ఏదో అనుకూలమేనాడు తప్ప, ప్రజలు-ముఖ్యంగా తనఊరివారు ఇంతలా ఆసక్తియుతుగా భావించి అభిమానిస్తూ రనుకోలేదు. అక్కడివరకూ భాగానే ఉంది. కాని, తా నీఉండ రావడానికీ గల ముఖ్యకారణం తరిదండ్రులను చూడడం కాలేదు. ఇక ఊళ్ళో నయినా ఏదో సామాన్యముగా ఆ పాఠశాలలో ఒంటరిగా వెళ్తూ, ఆ కాఫీహోటల్లూ, ఆ లిల్లీ హోటల్లూ కానాలూ, ఆ పినిమాహోటల్, ఆ బొకాహోటల్, లైబ్రరీ హోటల్లూ వీటన్నిటిని గురించి పూర్వపుజ్ఞాపకాలన్నీ తెనుగువేసుకొంటూ స్వేచ్ఛగా ఒక్కరి ప్రేక్ష్యంలేకుండా తిరిగి ఆనందించా లనుకొన్నాడు కాని, ఏదీ కాలయినా కింద దింపని ప్రేక్షమా? ఒక్కక్షణమయినా తనని ఒంటరిగా విడి ప్రేక్షా? స్నేహితులు, పరిచితులు! అభిమానము, ఆదరమూ వాంఛించదగిన వేగాని ఇంత ఉక్కిరిబిక్కిరయితే మాత్రం భరించడం కష్టమే.

అసాయంత్రమే అనుకొన్న తన ప్రయాణం తరువాత నాలుగురోజులనాడు సాధ్యమయింది. అప్పటికి ముఖ్యమిత్రులు కేశవరావు, నగరాజరావు, కర్మ ఇష్టపడనే లేదు—మర్నీ తిరుగుదలలో దిగుతానని తనచేత మాటవుచ్చుకొని మరీ విడిచిపెట్టేరు. అయితే తాను కేవలం మిత్రుల పొగడ్తకూ, విందులనూ పొందుతో వ్యర్థంగా కాలక్షేపం చేసినట్లునుకోనక్కరలేదు. ముఖ్యమయిన వ్యవహారంనూడా ఒకటి సాగించేడు. తనకు డైరెక్టరుగా, ప్రధానపాత్రధారుడుగా కోరినంత జీతం ఇవ్వడమేకాదు, తక్కిన పూచీ నూనెకూ పెనూధ ఉంచుకొని చేసేటటుయితే పెట్టుబడి ఎం

తయనాసిద్ధమే అన్నాడు, తన చిన్ననాటికి ఆస్వతంత్రులుగా ఉండి, నేటికీ స్వతంత్రులయి బాగా ఆర్జించిన ఇద్దరు ముగ్గుర వజీక్రీముఖులు. సరిగ్గా రాఘవరావు అటువంటి మహత్తమసావకాశానికే ఎదురు చూస్తున్నాడు. అసలు ఈ ప్రమాణం ఇలా సందర్భించడం కేవలం తన కీసావకాశం కలగడానికేనేమో! ఇంకవరకూ, తనకు ఏవేవో చిన్నచిన్న ఆంకాలలో తప్ప, ప్రధాన కథావిషయంలోగాని, పాత్రధారుల ఎన్నికవిషయంలోగాని స్వాతంత్ర్యం లేదు. అయినప్పటికీ తన ప్రత్యేకత చూపేందుకు తానేమో తంటాలుపడకపోలేదు. కాని, ఇది తనకూ తన కత్తికి తగిన సక్ష్మత్యమయిన సావకాశం—దీన్ని అద్భుతంగా వినియోగించుకోవాలి. అలా అలా అతని మనస్సు కళినిగూర్చి, వటీవటులను గూర్చి, తాను ప్రత్యేకించి నృత్యంలో సంగీతంలో ప్రవేశ పెట్టదలచిన వైలక్షణ్యాన్ని గూర్చి అల్లుకొనిపోతున్నది.

అంతా అద్భుతంగా ఉంది. ఇక ఆలస్యం లేకుండా వెళ్లి, అమ్మనూ నాన్ననూ తీసుకొని వెళ్లి పోయి పని ఆరంభించడమే.

తానేమో ఇల్లోనే వెళ్తానన్నాడు. కాని, కేశవరావు ఒప్పుకోలేదు. 'అవును ప్రేమనకి పది ప్రాజ్ఞానం ఉంటుంది. బట్టకూడా దొరికిననాడు దొరుకుతాయి; లేనినాడు లేదు. ఇదివరలో బస్సు ఇస్తూండేది. అది ఈమధ్యనే ఆగిపోయింది. మాకాయమిద మధ్యాహ్నం కాఫీ తాగి బయలుదేరితే నాలుగున్నరకల్లా వెళ్లి పోవచ్చును—ఇదే ఉత్తమపద్ధతి. నువ్వు మరి కాదనకు' అన్నాడు.

'సరే, కాదననుగాని, నువ్వుకూడా వస్తావంటేనే' అన్నాడు రాఘవరావు.

'అలాగే, ఎప్పుడూ ఉన్న రోగారేకదా' అని మొండికెత్తి బయలుదేరదబ్బుకొన్నాడు కేశవరావు.

కాని, సరిగ్గా నేళకు ఏదో ప్రమాదించబంధమయిన కేసు-ఒక్క అరగంటలో వచ్చేస్తాననే వెళ్లాడు. కాని, అనుకొన్నంత గురువుగా తెలుస్తుందా? అక్కడనుండే కయ్య చేసేడు—ఈరాత్రి ఉండిపోతే

రేపు ఇద్దరం కలిసి బయలుదేరవచ్చును. కాదంటే, మల్లీ రాత్రయిపోతుంది, బయలుదేరి పొమ్మని. మరి రాఘవరావుపరిస్థితి అలస్యాన్ని సహించే స్థితిలో లేడు. అంతేకాక, తాను ఉండిపోతే, మల్లీ రేపు ఎటువంటి తప్పనిసరి ప్రమాదకేసులను విడిచిపెట్టిరావలసి వస్తుందో కేవలరావు అని కారు తియ్యమన్నాడు వెంకట్రావుతో.

౫

కొత్తకోడలునిర్ణయం పె ముమ్మరంగా పూచాయి మామిళ్లు. కొన్నికొన్ని చెట్ల ఆకులే కనపడడంలేదు పూవులమాటున.

ఒండు విరిగి వ్యర్థంగా ప్రవహిస్తున్న ఏరూ, వికాలమయిన ఇసుకతీస్సెలూ, దూరాన అద్దరిని ఆస్తుమిస్తున్న ఆరుణతరణినింబును—రాఘవరావుకి తన ప్రయాణపు తొందర ఏమీ కనిపించలేదు. ఎంతో కాలంగా ఆప్రాంతాలలో పాంక్షత్యం ఉంటున్నట్లుగానే అనిపించింది. ఇందాకా కోయిల అలా వరసగా కొంతసేపు ఎంత తియ్యగా కూసింది! సిగ్గిమాల్లో కోయిలలూ కూస్తాయి, పావురాలూ ఎగురుతాయి, లేళ్లూ పరిగడతాయి—అంత నిజమే. అయితే అది చూసేవార్లకే. వాటిని కావలసిన పద్ధతుల్లో సమకూర్చే, తాపత్రయం పెట్టుకొన్న వార్లకి అవి ఏవో ఉపకరణాలుగామాత్రమే రూపిస్తాయి. ఇవాళ తనకు అటువంటి పూచీ ఏమీ లేదు. తాను కేవలం ప్రేక్షకుడు, శ్రోతమాత్రమే. అందులోనూ, ఇది ఏమీ, వెయ్యియిండు మధ్యమ కూర్చోని కొడక్కున్న టికెట్టుకి కిట్టుబడిగా చూస్తున్న సిగ్గిమా కారు. తన ఆనందానికి ఏమి బుధ్ధంతరం? అలా మాటిమాటికి ఆనందిస్తున్నానని జ్ఞాపకంచేసుకోవడం కూడా అవసరమే. లేకపోతే తనకుమాత్రం చాళిల ఏమిటి?

రాఘవరావుకి ఏటిసీ, ఇసుకతీస్సెలనూ, అస్తమయవయూరుణతరణినింబాన్ని అంత ముఖావంగా కారులోంచి చూచివిడిచిపెట్టాలనిపించలేదు. కారు ఆపించి, జోళ్ళు కారులోనే వదిలి, పంతె మీదికి కట్టుకొంటూ వెళ్ళి, మొగం కాగ్నూ చేతులూ కడు

క్కొని, చల్లగా పొరుగున్న ఏటిసీ, పెల్లగా దీస్తున్న గాలిని ఆస్వాదిస్తూ నిలబడ్డాడు. ఇంకెంత, ఈఏటిసీకే కదూ తాగుతాడు? విశ్రాంతిలేనితం గడవడానికి అన్నూ, నాన్నా ఎంత మంచిప్రదేశం ఎంచుకొన్నాడు! ఆ పట్టణంలో, ఆ మురికి వాతావరణంలో, ఆ దోమల సంగీతనూ, ఆనవసరమయిన గాథరా ఇకనీ లేకుండా నిర్విచారంగా ఇంతటి కుదికాలనుండరప్రకృతిలో వికృతమై నివసించడమే నిజమైన కళాదృష్టి అనుకొన్నాడు.

ఎన్ని మెరికలు తిరిగింది ఈకొంచెంమేరలోనూ ఏరు. అదుగో అమద్ది చెట్లవరసల మధ్యనుంచి చెట్లదాం. చిన్నచిన్న ఇమ్మూ, కొబ్బరి చెట్లూ! అదేనట—చిన్న ఊరే—అంత ఒక చూడుకుందల గడపకంటే ఎక్కువ ఉండే రన్నాడు కేవలరావు—వాడుకూడా వచ్చి ఉంటే చాలా హుమరుగా ఉండి ఉండును.

తన చిన్నతనంలో నాన్న ఎప్పుడో ఏడాది ఒకమారు వెళ్ళి సిస్టు ఆరవైరూపాయిలూ వసూలు చేసికొనిరావడం తప్పిస్తే, తన కి ఊరుగుంచి మరేమీ తెలిదు. దైవరు వెంకట్రావు తొందరపడుతున్నట్లున్నాడు. అదిగో ఆతనూ దిగివస్తున్నాడు—పిలవడానికే కాబోలు. ఎందుకు తొందర? దగ్గరలోనే ఉంది కదూ—ఏం వెళ్ళిపోలేకపోతామా? ఇన్ని సంవత్సరాలలో లేనిది ఈ కొద్దిక్షణాలలో తొందర చేసి!—అయితే తనివ్వడు ఇక్కడ ఏమిటి చేస్తున్నాడు? ఏమీ లేదు. ఏమిటో తనకే తెలియకుండా అలా ఇసుకలో కూర్చున్నాడు.

మరి నూర్గలింబం కొండలమాటున కనపడలేదు. నడిఆకాశాన ఇంతసేపూ వెలవెలబోతున్న రాజముఖం ఇప్పుడిప్పుడే కలకలలాడుతుంది.

కారు మల్లీ వైలుదేరింది. 'దారి ఇక్కడే కొంచెం సవ్యంగా లేదు. కాని, ఫర్వాలేదు, వెళ్ళి పోతుంది. కిందటిమారు దాక్టరుగారు వచ్చినప్పుడు నేనే ద్రైవుచేసేనని హామీ ఇస్తున్నాడు వెంకట్రావు.

మరిమరి దగ్గరకు వస్తున్న కొద్దీ ఆతని మనస్సు, చేసినవిధాన చేయకుండా తల్లిదండ్రుల ప్రస్తుతస్థితిని

నురించి ఊహించుచున్నది. అంతలోనే, ఎలాగూ కలుగు కొంటున్నా ముకదా ఎందు కాందోళన అని అదే పద్ధతి బాటు చెయ్యడానికి చూడపొగింది. ఇంకా అతని మనస్సు ఎంతో దూరంగా ఉండి అలా చిన్నా ఉండగానే కానీ ఊహించుకొనింది.

అసలుయంలో అదివర కెవరూ అనుకోకుండా కానీ రావడం ఊహించుకొనింది అలబడిని బాగానే కలిగించింది.

పోలీసులు మొదలయినవాళ్లు రావడానికి ఊహించుకొంటున్న మొదలయిన వేల తాత్కాలికంగా లేవు. ఇక కాంగ్రెసునాయకులూ ఎవరో అంటే, ముందుగా పదిపది పానుకో అంటుంది అట్టహాసం జరగడం, పెండు మార్లు అనుకొన్నవాటికి రావడం కుదరక తరచూ ఎలాగో దర్శనం ఇవ్వడం జరుగుతుంది. ఇక, మిగిలి ఉన్నది ఒక్కటే సావకాశం. కరణంగారింటికి అప్పుడొకమారు వచ్చేరు, పట్నంనుండి దాక్కురుగారు. కాదుకూడా ఆయనదానిలాగే ఉంది. కాని వారింట్లోనూ ప్రస్తుతం ఏమీ చైతన్యపర్యాయం అనసరం లేదే. ఇంతటి కారును పోలీస్ కారుండకూడదా?

ఊహించి వివిధపార్టీల చర్య కూడాల; పెద్దలు మాత్రం విశ్వలంగానే ఉన్నా, కట్టుకారుమాత్రం కారుచుట్టూ ముగి, యథాకర్తీ యర్థించికో భోగిట్టాకొన్ని వెనుకనున్న ఇతరులకి అందిస్తున్నారు. ఏమియినా ఏదో కారణం అంటూ లేంజే కార్యం (కారు రావడం) ఎందుకు జరుగుతుంది అని విచారం.

రాఘవరావుకి కారులో బయలుదేరడానికి అట్టే ఇష్టం లేకపోవడానికి ఇటువంటి అలబడిని గూర్చిన అనిష్టమే కొంత కారణం. తాను అనుకొన్నట్లుగానే ఉంది. ముందు తానే దిగి ఏ ఇల్లో కనుక్కొందాం అనుకొన్నాడు కాని, కారుచుట్టూ ఉన్న ప్రజల మానేక గాభరాగా తోచి వెంకట్రావుతో, 'వెంకటవర సింహంగారు ఆయన పేరు—మసలాయన. పట్నంలో నుమాస్తాపని చేసి, రిటైరయి వచ్చేరు. వారిల్లు ఎక్కడుందో కనుక్కంటే' అన్నాడు. ఇంకా వెంకట్రావుప్రక్క పగం నోట్లోనే ఉంది; కొందరు

ఇలా వెళ్లి కుడిచేతి వేళ్ళుదిరిగి తే అడ్డుబీధిలో అఖిరి ఇల్లు. ముందు పొట్టిగోడ, గేటు ఉంటాయి. వేరే, దేవిలోటి కలియకుండా ఉంటుంది అని మార్గం చూచించేరు. మరొకొందరు తమలో తాము 'ఊహించుకొన్న వాళ్ళలో' వే వరసయ్యపంతులు కక్కలేరు. అతనితో ఏంపనో అని చర్చిస్తున్నారు. సన్నని దారిలో వెళ్లగా దారిచేసుకుంటూ నడుస్తున్న కారువ్వనిలోగాని, ఇతర గల్లం తులోగాని మునిగిపోకుండా స్ఫుటమయిన స్త్రీకంఠము ఒకటి వినిపించింది రాఘవరావుకి. 'అతని కొడుకే కాబోలరా, ఆ సులయ్య మాటన్నయ్య మా అన్నయ్య మద్రాసులో ఉన్నాడంటుంది.' అని వినిపించింది.

'అయితే నురేం, బాగుంది. పెద్దమ్మకూడా ఇక్కడే ఉండవచ్చుమాట' అని ఉల్లాసంతో పల్లవించింది అతని మనస్సు అకొద్దినేపటిలోనే.

అదుగో అదే—గుర్తులు సరిగానే ఉన్నాయి. ఇల్లు ఒక్కటే ఉంది. చుట్టూ అట్టే ఎత్తురేని మట్టి గోడ—లోపల ఏవో మొక్కలు. అసలు ఇల్లు అన్న కట్టడం కొంచెం దూరంగా ఉంది. తలుపు పిలవాలి—ఏమని పిలవడం?

కారు దిగి ఏదో సందేహం తోచిపట్టుగా 'అయితే కా గెక్కడ ఉంచుతావు? అయినా ఇక్కడి కూర్చుండవలసిందే పట్టా పడుతుంది కాబోలు. ఇప్పుడు బోంచేసి నవ్వు వెళ్లిపోలేనే మంచిది. అవతలి మళ్ళీ వాడికి (కేవలరావుకి) అనసరం ఉంటుందేమో అన్నాడు.

వెంకట్రావు వివరంగానే అక్కర్లేను బాబూ. మాపంతులుగారు ఒకటిరెండుకోలాటి మరేం తొందరలేదనే చెప్పేరు. మళ్ళీ తమరు బయలుదేరేదాకా ఉండమని చెప్పేరు. కారు కరణంగారి పెంకుటిపాలలో పెట్టేస్తాను అన్నాడు.

'సరే, అలాగే. ఈ హోల్దాలూ, మాటుకేనూ ఇంట్లో పెట్టేసేక నవ్వు ఇది అక్కడ ఉంచేసిస్తావు' అన్నాడు రాఘవరావు.

‘ఇక్కడ మామేనమామగారి కుటుంబము ఉన్నారు సార్. చిన్నప్పుడు మామామే నన్ను పెంచి చదివించేడు. నేనక్కడికి వెళ్లిపోవాలి’ అని కొంచెం ఆగి ‘తలుపు పిలవమన్నారా?’ అన్నాడు - రాఘవరావు మొగమాటపడుతున్నాడేమోనని అనుమానించినట్లుగా.

‘ఎందుకూ, నేనే పిలుస్తా’ నన్నాడు రాఘవరావు. అమ్మ, అమ్మ!... తన గొంతు తనకే చిత్రింపబడింది. ఈ పూ. కాగా లోపల ఉన్నారు కాబోలు. తట్టారి, తలుపు మరికొంచెం గట్టిగా తట్టారి—‘అమ్మ, అమ్మ’

‘ఎవరు, అన్నయ్యో! అన్నయ్యో! ఎన్నార్లకి’ అని తనతో మరి మాట్లాడకుండా ‘అమ్మ! అమ్మ! అన్నయ్య వచ్చేదమ్మ!’ అంటూ లోనికి పరుగెత్తినంత తొందరగా వెళ్లింది.

రాఘవరావుకి ఒక్కమారుగా తల దిమ్మెక్కిపోయినట్లుంది. ఆమె ‘అన్నయ్యో’ అని ఉండకపోతే, ఆమె సుఖం అని తాను పోల్చుకోలేకపోయి ఉండును. పాపం, ఎన్నార్లయిందో వైధవ్యం సంప్రాప్తించి. చా! తా నెంత మూర్ఖుడు. కలిసున్నా! దిగ్గ ప్రసక్తే తీసుకుంటూ స్వార్థంగా తన తాపత్రయం తాను పడుతూ కూర్చున్నాడు. కాకతన చెయ్యిగిరిగిం చేయిటి! తన దగ్గరం లేమాత్రం చనిపోయే మనస్సులను బ్రతికించి ఉంచగలడా? కాకపోతే తాను దగ్గర ఉండి ఓదార్చునూటలు చెప్పవచ్చును. పాపం, ఎల్లా అయిపోయిందో, తనకంటే కూడా పెద్దగా ఉన్నట్టుంది. ఆలా అడుగులో అడుగుతేసుకుంటూ లోపల ప్రవేశించాడు. తన వెనకాతలే హోల్లాలూ నూట్ కేమా పట్టుకొని వస్తున్నాడనెంకట్రావు.

రాఘవరావుకి ఇంకొక భయం వేసింది. ‘అమ్మ, అమ్మ’ అని సుఖం లోపలికి పరుగెత్తించి కదా, నాన్న వీరి? ఏమిటి కొంపతీసి... ఆ.ఆ. అచ్చే తానెట్టి భయపడుతున్నాడు. ఇందాకా వినబడిన గొంతుకలలో నరసయ్యబాబు ఊల్లో వాళ్లతోనే మాట్లాడడన్నట్టుగా వినిపించింది. మరేం

భయంలేదు—అరుగో అమ్మ, సుఖిలా కస్తున్నారు. నాన్న ఎక్కడికో వెళ్లిఉంటారు, అంటే—

అతని! వెంకట్రావు దగ్గర్లో ఉండడంకూడా కొంచెం ఎత్తెట్టుగా తోగింది. ‘మరి నవ్వు ఉండనంటున్నావుకదూ, అవి అక్కడ ఉంచి వల్లమ్మ! ఉదయం కలుస్తావుకదూ? రేపు పాడుంత్రింలాగా బయలుదేరేమాటయితే. బాధలేదు—లేకుంటే నవ్వు తారు తీసుకొని వల్లిపోవచ్చును’ అన్నాడు.

‘తొందరేదు సార్, తను పని పూర్తయేదాకా ఉండమన్నాడు మాపంతులుగారు. ఉదయం మల్లీ దర్శనంచేస్తాను—నమస్కారం’ అని కలవ్ర తీసుకొన్నాడు.

‘నానాయన నానాయన! రాఘవులు వచ్చేడు’ అంటూ అమ్మ రెండుచేతులూ పట్టుకొంది. తనకి కళ్ల నీళ్లు ఎందుకు వచ్చేయో? అచ్చే! మరి నిరోధించాలని ప్రయత్నించేసి లాభంలేదు..... ఎలాగో పరుగొని, గొంతు రేపబ్బుకొని, లోపల వైధవ్యంగా ఉన్నా. ఏవో మూలనించి వస్తున్న అనుమానాన్ని వదిలించుకొంది! ‘నాన్న వీరి?’ అన్నాడు అతిఅసహజమయిన గొంతుతో.

ఏవో మరిచిపోయినట్లుగా సుఖం ‘నాన్నా! పెరట్లో పెయ్యని విప్సయ్యున్నారు. ముందు అమ్మకి నిన్ను చూపించాలని అమ్మని తీసుకొనివచ్చేను—నాన్నని పిలుస్తా’ నంటూ మల్లీ పరుగెత్తించి పుకీల.

రాఘవరావుకి తా నెదుర్కోవలసిన విషాద ఘటనలకి ఒకమితి ఏర్పడిందికదా అని నిబ్బరం కలిగింది. పక్కనున్న సులకమంచంమీద అమ్మను కూర్చోపెట్టి పక్కను తానూ కూర్చొని, గద్దదితమయిన గొంతుతో, ‘అమ్మ! నిజమేనమ్మ! నాది తప్పే. మీ రిబ్బందులు పడుతూ ఉంటే, ఏవో వాస్తవత్వాలకోసం తాపత్రయపడుతూ, మీసుఖం సంగతి చూడలేకపోయేను... అమ్మ, అమ్మ! ఇన్నాల్లా ఎటువంటి చిక్కులు పడ్డాలో, ఇక మీదట.....’ అని ఇంకా ఏమో అనబోతూ ఉండిగా ‘మా కచ్చెసుఖాల మాటకేం? ముసలాళ్లం, ఎలా గడిచి

పోయినా గడిచిపోయిందే—సువ్రు ఎన్ని ఇబ్బం
దులు పడినా కొనని కాస్త ముఖపడగలిగితే మాకంటే
చాలు! అన్నాడు అప్పుడే వచ్చి పక్కనున్న కట్ట
బల్లమీద కూర్చుంటున్న వెంకటవరసింహంగారు.

చిత్రమే—ఈ మూడుపదమూడుసంవత్సరాల
లోనూ, నాన్న కఠినంగా అట్టే మార్పులేదు—అప్పటి
కంటే ఇప్పుడే ఆరోగ్యంగా ఉన్నట్టుంది. కాని,
గొంతుకలో మాత్రం ముసలితనం బాగా వచ్చేసింది.

రాఘవరావుకి ఏమిటి మాట్లాడాలో, ఏమిటి
మాట్లాడకపోవాలో ఏమీ య్యనించకుండా ఉంది.
ఏమీ అనదలచుకొన్నా ఎవరో దూరపుబంధువులతో
ముందుగా అనాలని అనేకులొక్క మూటలులాగే తోచ
సాగాయి. కాని ఉదయకుంటే ఎలాగో ఆరిప్రయత్నం
మీద, 'ఇన్నాళ్లు మీరు చిక్కులుపడితే అందుకు
పూర్తిగా బాధ్యత వాడే. అయితే ఇకమీదట నిర్విచారం
గా ఉండవచ్చును. అసలు ఏదాడికిందట రాద్ధా
మమకొన్నాను. కాని, నేనే రావా లనుకొంటూ,
తెరిసి చెమటానేసిరి ఇన్నాళ్ళయింది' అన్నాడు.

వెంకటవరసింహంగారు పైబొడిగావంచాతో
మొగం తుడుచుకుంటూ 'పోనీ, ఎన్నాళ్లకయినా
సువ్రు వచ్చి కంటపడ్డావు. దానికి (మిత్రమృతి) నిన్ను
చూడకుండా వచ్చిపోతా నేమోనని మనోవ్యాసయి
పోయింది. ఏదో ఉత్తరంముక్క రాసిపడేయకుండా,
నువ్వే రావడం భేషయిన పని చేసేవు. ఉత్తరం రాస్తే
ముసలివాళ్లం కదలలేము, మానలేము—బయల్దేరాలంటే
నానాశ్రమాను. అందులో రైళ్లు ఇప్పుడు మరియూ
ఇంకటంగా ఉంటున్నాయిటకదూ—' అని, 'ఇప్పుడే
వస్తాను. పెయ్యని కట్టేయకపోతే నిరాలు కొరికే
స్తుంది' అంటూ పెయ్యనిని వెళ్లెడు.

అమ్మకూడా లేచింది 'అన్నం చిమిడిపోతుం
డేమో' అంటూ. 'నేను వెళ్తాను, సువ్రు కూర్చో
అమ్మ' అంది పకిల. 'ఎందుకు? సువ్రు కూర్చోని,
అన్నయ్యతో మాట్లాడుతూఉండవచ్చు' అని, రాఘవ
రావుతో, 'వాయనా! సువ్రు కంటపడ్డావు. ఇక నేం
విచారం లేకుండా వచ్చిపోగల్గు. భగవంతుడు వాన్నే

అర్ధాన్నంచేసేసేడు. నాలుగేళ్లయినా నిండా సంసారం
చెయ్యలేదు' అని అవిడ మరి మాట రాక లోనికి వెళ్లి
పోయింది.

తనపనీ అంతలాగే ఉంది. చెల్లెల్ని ఓదార్చా
లనీ, ఏవేవో మాటలు చెప్పాలనీ ప్రయత్నం చేస్తూ
కొద్దీ తన కన్నీళ్లు మరి ఎక్కువవుతున్నాయి. రాఘవ
రావు అప్పుట్లో అనుకోకపోయినా, ఏవేవో పాడిపాడి
మాటల కంటే ఆ కన్నీళ్లే నిజమయిన ఓదార్చేమా.

అంతలో తండ్రి రావడం తప్పనిసరిగా వాస్త
వికజగత్తులో పడ్డాడు రాఘవరావు. చెల్లెమ్మ లోనికి
వెళ్లిపోయింది.

'ఇందాకా పెయ్యని విషయం ఉంటే ఎవరిదో
కారు ఇలా వచ్చింది దన్నాడు గురివిగాడు. అందుమీద
వచ్చే వేమిటి? నైలయితే రాత్రి ఏమోమృదిగంటలకో
గాని రాదుకదా?'

'అయినా నేను రయిలుమీదే వస్తా మను
కున్నాను.'

ఉదా

'అయితే అసలు మీ రిక్కడ ఉన్నారనే వాడు
తెలియకదూ. పాతఇంటికి రిన్నగా వెళ్లేను. అక్కడ
ఉల్లో వాకలుచేస్తే వెలిసింది. అక్కడ డాక్టరు కేకర
రావు ఉన్నాడుకదూ - వాడే చెప్పేడు. రాత్రి పది
గంటల ప్రాంతంలో రయిలుదిగితే బళ్లుకూడా
ఉంటాయో ఉండవో, పదిమైళ్లు నడిచివెళ్లాలని—
అయినా బాప లేదన్నాను నేను. కాని, తనకాదుమీద
వెళ్లక తప్పదని బలవంతం చేసేడు. అతనూ కలిసివస్తా
మనుకొన్నాడు. కాని, వీలయింది కాదు.'

'అలాగా, అతగాడికి నీకు అంత స్నేహమన్న
మాట?'

'అప్పటి స్నేహమే. నేను అక్కడికి వెళ్లిన
తరువాత మీరు ఇక్కడున్నారని తెలిసినతరువాత
నెంటునీ ఆ సాయంత్రమే ఇక్కడికి వస్తామను
కొన్నాను. కాని, ఏదో సభలనీ, మరికొన్ని వ్యవహారా

రాలనీ ఈ నాలుగురోజులూ కదలనియ్యలేదు అక్కడి వాళ్లు.

‘ఏదో ఇంతకీ వచ్చేవు, అక్కడ లేమని తెలియ గానే తిరిగి వెళ్లిపోకుండా—అని వంటింటికేపు తిరిగి, ‘బోనో, అబ్బాయి ఆకలిపడిపోయాడు. కొంచెం వేగం తెనులనీ’ అంటూ, ఇంకా ఏవేవో వంటవిషయంలో సలహాలు చెప్పడానికి కాబోలు వెళ్లేడు వెంటటవర పించుంగాడు.

రాఘవరావుకి అత్యంతాశ్చర్యకారణం అయింది తండ్రియభావం. తనను చూపి తండ్రి మిక్కిలి ఆనందించవలెనా, లేక పూర్వపుస్థితిగతుల వన్నిటిని జ్ఞాపకం చేసుకుని, ఇప్పుటికి తాను మునపటిలాగే నిరర్థకంగా ఉంటున్నాడని తెలిచి కోప్పడడమో జరుగుతుందనుకొన్నాడు. కానీ, చిరం, ఆయనకు తన ప్రసక్తి అట్టే కావలసివట్టు లేదు. ఎక్కడ ఉన్నావు, ఎలా ఉన్నావు, ఏమిటిచేస్తున్నావు, ఏమిటికథ—ఏ ప్రశ్నాలేదు. ఎండో దారంటి ఇల్లి పోతున్న బంధువు ఆ పూట! భోజనానికి వస్తే చేసినట్లు కుకలప్రశ్న చేసి ఊరుకొనడం—పూర్వపు ఆ మనిషేనా ఈయన—ఎంతమార్పు తీసుకొనివచ్చింది కాలం—

పోనీ ఆయన చెప్పినట్లుగానే ముసలివాళ్లు ముసలివాళ్లే. చెల్లెమ్మ హాయిగా ఉందా? పాపం అమెగతి అల్లా అయిపోయింది. అమ్మలో మునపటి ఆకలి లేదు. ఎంత బలహీనంగా ఉంది, ఎంత ముడలి దయిపోయింది; అంతా ఈ పదమూడేళ్లలోనే—

‘అన్నయ్యా, మంచిదీళ్లు తాగుతావా, ఒక్క ఊణంలో వంట అయిపోతుందిగాని, దాహం వేస్తున్నదేమో?’ అని అందించింది.

‘అట్టే దాహంగా లేదు, ఇండాకా ఏటిదగ్గర కాదు దిగి నీళ్లుతాగేను. కానీ, లే’ అని పుచ్చుకొని... ‘కుర్చో చెల్లెమ్మ’ అన్నాడు.

ఇండాకటిలాగ, ఏమిటి మాట్లాడడం అన్న ముష్య కాకుండా, చెల్లెమ్మ అందించింది మూత్రం.

‘కాయలో వస్తే నీ స్వంతమే అనుకొన్నా వన్నయ్యా’ అంది.

అమ్మయ్య! మరి బాధ లేదు. ఏదో వైవాళ్ల దగ్గరయితే గొప్ప చెప్పకొడిం గాని, ఇంట్లోవార్లకి అసలు తెలియవలసిన సంగతి తెలియకపోలే ఎలాగ అనుకుంటూ మొదలుపెట్టేడు.

‘కారు లేకేం? అక్కడ ఉంది. అప్పుడు నీతో నిష్కర్షగా చెప్పేకదమ్మాయి, ఒక చూడు వలయినా సంపాదించండి తిరిగిరావని, ఇన్నాళ్లకి కాలం, పరిస్థితులు కలిపినచ్చేయి—నేను కేవలం నాటకాలలోనే వైటికి రానా లనకొన్నాను—కానీ వీసీమాలలో పడవలవినచ్చింది. కానీ, ఇందు కేం విచారించవలసివట్టు కనబడడంలేదు. ఇప్పటికి అంతా ఒక యాత్రావేలకి లోటు లేదు. ఇప్పుడు మొన్న అనకొన్న స్థితిహారం గాని స్థిరపడితే మళ్లీ సంవత్సరానికి రెండు లక్షలకి లోటుండదు. ఇప్పుటిమట్టుకు మంచి బంగారా అద్దకి తీసుకొన్నాను. మళ్లీ సంవత్సరానికి ఒకటి స్వంతంగా కొనేమకొంటాము’ అని ఆశ్చర్యం.

‘నాకు అప్పుడే తెలుసునన్నయ్యా, నువ్వంత వాడి వుత్తావని... కానీ, ఇన్నాళ్లు నీభోగట్టాయే మాకు తెలిదు. పోనీ ఇన్నాళ్లు ఉత్తరమయినా రాసేవా?’

‘ఏదీ అంతా సరిగా లేఖ తిరిగి, ఈ రెండున్నర ఏళ్లకంటే ఎక్కువ కాలేదు. ఎన్నోమార్లు ఉత్తరం రాయా అనకొన్నానుగాని, అదేమిటో అదొకలాగ వెల్లిగా తోచేది ఉత్తరం రాయడం అంటే—’

‘అవునులే అన్నయ్యా, సువ్రు ఇలా రావడమే ఎంతో బాగుంది. ఏదో ఉత్తరం రాసి పడేస్తే మరి గాభరాగా ఉండును. మొత్తానికి అప్పుడు నీ గురించి సువ్రు నేనూ కన్నకలలు నిజమయే యన్నమాట—’

‘అవునమ్మాయి, అసలు మనం అప్పుడు కనినకంటే కూడా ఉజ్జ్వలంగా నిజమయేయి—సువ్రు ఈ మధ్యమ పరికరాల పేషర్లు అవీ చూడడంలేదా?’

‘లేదన్నయ్యా, అప్పుడు కొన్నాళ్లు క్రద్ధగా ఉడికివాన్ని. తరవాత మరి ఇక్కడికి వచ్చేక ఏదో కాలక్షేపం జరిగిపోతున్నది; మరి పరికర అవసరమే

కనబడలేదు. అయినా కొంతకాలం, నాటకాలనుంచి, ఈ నాట్యకళనుంచి ఏమయినా భోగట్టలుంటాయేమోనని చూసేదాన్ని. తరువాత తరువాత వాటి మీదా విసుగుపట్టింది. ఎప్పటికీయినా స్వయంగా అన్నయ్య వస్తాడు, లేక ఉత్తరంఅయినా కస్తుంధని నా నిబ్బరం. పోస్తుమేమి వారానికి లీటుకి వస్తే ఏమిటో ఆకగా ఉండేది. ఇన్నాళ్లకి, ఆ ఆక అనుకొన్నకంటే బాగా నిజమయింది అని కొంతెం అని సంకోచిస్తూ, 'అన్నయ్యా! మరి నువ్వు...' అని ఇంకా ఏమో అనబోతుండగా, లోపలనుండి, వెంటటవరసింపొందారు, 'తరువాత, భోజనం అయేక మాట్లాడుకోవచ్చును. ఇంకెంత వడ్డించేస్తున్నది. రా అమ్మాయి, అన్నయ్యకి కాళ్ళు కడుక్కుండి! నీళ్ళూ గారంచా ఇయ్యమ్మా. వాడికి పట్టుపంచ కట్టుకొనే అలవాటు లేదుకాబోలు. ఆ పంచెతోనే కూర్చోనీ అన్నాడు ఒక విగిని.

పంకాయ పెండ్లిపెట్టిన కూర, అప్పుడాయి, కంది పచ్చడి, చాన... ఆహాహా ఏనాటి రుచులు! రాఘవ రావుకి అన్నీ అమృతోపమానంగా ఉన్నాయి. వాన్న ఏవో కూరలో లోపం ఉందంటున్నారు అమ్మతో, తనకిమాత్రం కూర దివ్యంగా ఉంది. ఆకలి లేక పోయినా, ఇటీవల అలవాటుపడినకంటే ఎక్కువగానే తినగలిగేడు. అమ్మమాత్రం తాను ఏమీ సరిగా తినలేదనే వాపోతున్నది. వాన్న 'వాడు తినలేనంటే అట్టే బలవంతం చెయ్యకు. కావలీస్తే, వాడికేం, నీకెగ్గర మొగమాటమా?' అన్నాడు..... అసలు మొగమాటం లేదన్న ఈ మాటే తనని ఎంతో దూరపుట్టి చేసినట్టని పించింది రాఘవరావుకి—వాన్న కేరీరం అయితే అట్టే చారిపోలేదుగాని, భోజనకర్త తగ్గినట్టే ఉంది; అప్పుడు ఏదాది ఒకనాడుకూడా తనపని పొత్తి పంచ కట్టుకొనేవారు. ఇప్పుడు మడిగారంచా కట్టుకున్నారు. ఇందాకా తాను సరిగా చూడలేదు, మెడలో రుద్రాక్ష తాళంకూడా ఉంది. పగలు జపం కూడా చేస్తున్నారేమా?

భోజనాలయేక, నుకలతో తనకు ఎక్కడ ఏవిధంగా ఒక్క చేయవలసినది చెప్పి, పెరట్లో పసుపు లిగి ఒక చేసుకొంది! కాబోలు వెల్లిపోయేడు.

పూర్వం వాన్న చేసుకొనే పెద్దమంచం మీద—అది మిడ్డిగదిలో ఉంది. ఎలాగో నుకలని ఒప్పించి, ఇందాకటి నుకమంచంమీద తన చూట్టాలు పరిచేడు రాఘవరావు.

రాఘవరావు నిద్రపోరామని ఎంతమాత్రమూ అనుకోలేదు. కాని అదివరకు రెండురాత్రులుగా స్నేహితులూ, పేకాటామూలంగా ఏమీ నిద్రలేక పోవడంచేత, అమ్మా, చెల్లెళ్ళూ, భోజనంచేసి తక్కిన సద్దుకాటు చేసుకొని వచ్చేలోపునే అతనికి నిద్రపట్టి పోయింది.

రాత్రి లేకపోయినా తెల్ల వారు వాను ని కొంతెం చలి లేకపోలేదు అన్నట్టుగా తన ప్రభావం చూపిస్తూంది. వాన్న చదువుకున్న కృష్ణకర్ణామృతం క్లోకాలూ, భాగవతంలోనిపద్యాలూ పిటివో తనకు తెలిసి వచ్చింది. తన కేరీం నవనరాలలోనూ ఏవో విద్యుత్కిరణము | పవరించినట్లయింది. ఆ తెల్లవారు బాముప్రకాంతిలో ఆ ముసలికొంతుకనుండి రావడం క్లోకాలు మరి పరిశ్రంగా, తాను నిజంగా ఒక భక్త డియవట్టుగా, ఇంతకంటే అనుభవనీయమయిన అనందము ఏమంటుందన్నట్టుగా అనిపించింది రాఘవ రావుకి.

వాన్నకి తన ఉద్యోగం ఏమిటో తన బాగోగు లేమిటో విచారించే ఒక లేకపోయిందిగాని, ఉదయం పట్ల తోముకొంటున్నంతసేపూ పెరట్లోని పువ్వుల మొక్కలూ కూరగాయల మొక్కలూ పాదులూ పండ్ల చెట్లూ పిటినుంచి ఆయన చెప్పిన భోరడి చూస్తే ఆయనకి అవన్నీ ఏవో కాలక్షేపసాధన అన్నట్టు కంటే, అవన్నీ ఒక్కనిమిషమయినా విడదలేని ప్రాణ మిత్రులలాగ కనిపిస్తున్నాయనడమే ఎక్కువ నిమిషాలుగా ఉండవలసివచ్చును. ఇంత అధిమానం కలిగిన ఈయన ఈ చెట్ల కాదులూ పళ్లూ ఏవిధంగా కోయగలగు తున్నారో?

ఉదయం నిద్ర లేవడం, కాఫీ అయినా తాగకుండా, ఆవులపని చూసుకొని అవసరం ఉంటే పొలానికి వెళ్లడం, లేకుంటే ఏవో ఆలా తోటపని

చేస్తూనే పడకొండు పన్నెండు గంటలవరకు కూర్చోడం, అప్పుడు నూరినీళ్లు తోడుకొంటూ పక్కా అరగంట పన్నెంచేసి, జపంచేసుకొని అప్పుడు భోజనం! భోజనానంతరం ఒక్క అరగంట చిన్నకుసుకు— మళ్లీ సాయంత్రం చీకటిపడేదాకా తోటపనే. మళ్లీ అప్పుడు భోజనం. అంతే, మధ్యను మరేమీ లేదు. కాబట్టి, ఈ కాయస్థులో పైకి జీర్ణమని చీక కుండా అరొగ్యంగా ఉండగలుగుతున్నారు.

అప్పుడు తన చిన్నతనంలో 'అయ్యయ్యా, కాఫీకంద ప్రతినెలా ఇంతభుక్తు అయిపోతున్నదో అని వగస్తా ఉండడమూ, మళ్లీ ఏమికనాడయినా పాలు రావడం ఆలస్యం అయేపరికల్లా ఎంతో చంచలంగా ఉండి బాధపడడం, అంతకంటే ఇది వెయ్యికెట్లు నయం. అంతే కాదు. అప్పుడు ప్రతివారితోనూ అవసరంకన్నా లేకపోయినా ఎంతో మాట్లాడేవనిపి. ఇప్పుడెవరితోనూ తన కేమీ సంబంధం లేదన్నట్లుగా ముక్కుకి నూటిగా తనపని తాను చేసుకోవడం ఎంతయినా వాంఛనీయమే.

కాని, రాఘవరావుకి ఉదయం కలిగిన తృప్తి, ఉన్నాపాపూ సాయంత్రానికి నిలవలేదు. ఇన్నాళ్లూ యీ ముగ్గురూ డబ్బు ఏమీ సంపాదించలేకపోయినా, నిత్యకృత్యానికి లోటులేకుండా ఒకరిని యాచించకుండా గడుపుకొని వచ్చేరు. బాగానే ఉంది. కాని, ఇప్పుడెవలు మొదటికే మోసం వచ్చేటట్లుంటే.

చెల్లెమ్మకి సంతోషమే : తాను బాగా ఆర్జించేదని—అంతేగాని, అది ఉపయోగించాలని కోరిక ఏమీ ఉన్నట్టు లేదు. అసలు మధ్యాహ్నం మొక్కలకి నీళ్లు తోడుకూ ఉండిగా నాన్నతో చెప్తే, నాన్న ఒక్కక్షణం తన పని ఆపి 'నాకు ముందే తెలుసుకున్నాయి, వాడు వచ్చేడంటేనే ఒక లక్షకి పైమాటే అనుకొన్నాను' అని మళ్లీ తనపనిలో పడ్డారు. హుం, ఆ సురివిగాడు వెధవ ఏతాం తోట్లకూ ఉంటే తానే స్వయంగా తోడుకుంటున్నారు. వాడితో వంకాయలగురించి, మామిడిపువ్వులగురించి, చిక్కడుపారుగురించి, ఎత్తావు పెయ్యెలగురించి మాట్లా

డ్డంలో ఉన్న ఆనందం ఆయనకు తన ఆర్జనగురించి, కష్టసుఖాలగురించి ఉన్నట్టు లేదు.

ఆయనను ఈ ప్రదేశం నుండి కదిలించడమే ఒక పెద్ద ఘట్టమయే లాగ కనిపించింది రాఘవరావుకి. పోనీ ఇక్కడే అంత తృప్తిగా ఉంటే, ఈ యిల్లు పడగొట్టించి, లేక ఈ ప్రక్కనే వికాలంగా ఉన్న బాగాలో చక్కటి ఎత్తయిన పెద్దయిల్లు కట్టించుకొని హాయిగా ఉండదలచుకొన్నా తనకి తృప్తిగా ఉంటుంది. అసలు ఈ ముఖావానికి ఏమిటి అర్థమో, కొంపతీసి తనమీద మునపటి స్వేచ్ఛాస్మితత్వానికి కోపం తీర్చుకోడం కాదు కదా! అచ్చే, అలాగే ఉన్నట్టు లేదు. అసలు, ఇన్నాళ్లు డబ్బులేకుండా, లేదన్న పెద్ద విచారం లేకుండా, ఇక్కడి కిరే మే లన్నట్లుగా చేసుకొన్న అలవాట్లలోనే ఉండి పొరపాటంతాను. ఆయనకి ఆ పకువులపనీ, ఆ గొప్ప తత్వకోడం, నీళ్లు తోడుకోవడం అనే ఏదో గొప్ప ఆనందపాదనాలుగా కనిపిస్తున్నాయి— ప్రపంచంలో మరే యితర ఆనందదాయకమయిన పనీ లేనట్టు.

నీళ్లు తనతో అక్కడకు రాకపోయి, ఇక్కడయినా తన డబ్బును ఉపయోగించుకోవడం అంటే అందుకూ ఇష్టపడకపోయేమాటయితే, మరి తన డబ్బుకి సార్థక్యం ఏమంది? వృథాయేకదా? తా నిన్నాళ్లూ అహర్నిశాలు ఎవరిని తృప్తిపరచడమయితే లక్ష్యంగా పెట్టుకొని ఆర్జించాలనుకొంటున్నాడో, వార్లకే అక్కలేకపోలే తన డబ్బు ఉండేమి, లేక ఏమి?

అయితే అలవాట్లు ఎంత బలంగా ఉంటే మాత్రం— వారోవరణమూ పరిస్థితులూ మారితే నాటంతుల అనే మారిపోతూ? అక్కడ నీనీమాలూ, నాటకాలూ, పాటకచేరీలూ, పుత్రికలూ, శ్రుప్తకాలూ వీటిలో మాత్రం మనిషికి ఆనందించదగిన అలవాట్లు కలిగించుకొందికీ నిలులేదా? ఏదయినా ముందు ఇక్కణ్ణించి కదిలితే తక్కినవాటిసంగతి తిరవాత అలాచించుకోవచ్చును.

చెల్లెమ్మకూడా తన ఇష్టప్రకారం జరిగేందుకు ప్రయత్నించకపోలేదు. కాని, ఆ మెకుకూడో

సాధ్యమయేలా లేదు. అసలు అమృతకూడా కదలడం అంటే ఇష్టం ఉన్నట్టు లేదు. 'ఎందుకు నాయనా ముసలివాళ్లం, మా కేముంది? ఎక్కడున్నా ఒక్కటే. నువ్వే అవ్వడవ్వకు వస్తూఉంటే అంతకంటే మా కేం కావా' అంటుంది.

ఇదివరకల్లా, తాను కనబడడమే తడవుగా, నీటిలో మునిగిపోతున్న మనుష్యులు ఆధారంగా చేసిన తాడుమే పట్టుకొన్నట్టు అవలంబనంగా పట్టుకొంటారనుకొన్నాడు. ఈవిషయంలో అతనికి అన్యథా జరగడానికి పావకాళం ఉండనే స్ఫురించలేదు.

అలా ఇసుకలో కూర్చునికూర్చుని మరి ఆలోచన తోచక ఏళ్లో దిగి మొగం కడుక్కొని నీళ్లు తాగేడు. నీళ్లు రుచిగానే ఉన్నాయి కాని నిన్నటి ఆ మాధుర్యం లేదు. అవును మరి, నిన్నటికి తన మనస్సులో కేవలం ఉత్సాహమే; ఎటువంటి అనుమానస్పర్శ లేదు. అందుకే ప్రకృతి అంత రమ్యంగా కనిపించి ఉంటుందేమో? ఊళ్లోకల్లా ఉన్న మంచినీళ్లమయ్యి తమిళంట్లో చేసట—తక్కినవాళ్లందరూ ఏటి నీళ్లు తెచ్చుకున్నా తమిళంట్లో నూతనీళ్లే తాగుతారు. తనకుమాత్రం అది తియ్యగా లేవు. నిన్న సాయంత్రం 'ఆహా ఈ ప్రాంతాలలో ఉండడం ఎంతటి కళాదృష్టి' అనుకొన్నాడు తాను—కాని, నిత్యమూ ఇక్కడే ఉంటే తనకూ ఏమీ ఆనందం కనిపించకపోతుందేమో—నిన్నటికి ఇలాగే! ఇంత భేదం ఉంది. నాన్న! ఇల్లూ పొలంతప్ప తక్కిన ప్రపంచందృష్టే ఉన్నట్టు లేదు. అంతే కాబోలు మనిషి వద్ద—ఎంత వికాలమయిన చోట ఉన్నా అందులో ఒక గిరి గీసు కొని ఇదే వాడి అనుకొని తాపత్రయపడుతూ ఉండడం.

'ఎందుకమ్మాయి, ముసలివాళ్లం మేం ఎక్కడ ఉంటే నేమి? మా కిప్పుడేం కావాలి? అభివృద్ధి పొందవలసినవాడు వాడు. వాడు సుఖంగా ఉంటున్నాడు. ఇక మేం అటూ ఇటూ ఎందుకు తిరుగుతూ ఉండడం? మేమింక బ్రతికినంతకాలం మరి బ్రతకం—మమ్మల్నిలా పెట్టిపోసింది'—ఇదీ నాన్న పల్లవి. ఏమిటి పాదనం??

అమృత్యు! ఎలాగయితేనేం, నాలుగురోజులకి వొప్పకొన్నారు. ఇంతకీ ఏమిటి? చెల్లెమ్మ బలవంతం చేతా, తాను వాళ్లు రాండే మరి కదలనని పట్టుపట్టడం చేతాను.

రాఘవరావు ఆనందానికి మేర లేదు. ఇన్నాళ్లు తాను ఆర్జించిన ఆడబ్బు! సద్వినియోగం జరుగుతుందన్న తృప్తి ఆక్షణాన్నే కలిగింది రాఘవరావుకి.

కాని, రాఘవరావు ప్రైవిథంగా ఆనందించేడంటే అతన్ని అత్యల్పసంతోషి అనిమాత్రమే మనం అవారి. ఏమంటే అది అట్టేకాలం నిలబడలేదు.

తిరిగి పట్నం రాగానే కొత్తగా, తాను తీయవలసిన సినిమానుగూర్చిన పనిలో అతిఉత్సాహంగా లీనమయిపోవడంచలన సరిగా తాను గుర్తించలేదు.

నాన్నకు ఈ పువ్వులతోటా, ఈపనిమనుష్యులూ, ఈపద్ధతీ ఏమీ నచ్చలేదు. అంతా డబ్బుతో కళన హారం—ఏదో తెచ్చిపెట్టుకొన్నట్టుగానే ఉంటుంది. అయినా ఇక్కడ తాను స్వయంగా ఏపని చేసుకోబడేట్టు లేదు. అక్కడ తన మొక్కలూ అటే ఎలా ఉన్నాయో! పాపం, ఆవుల సంతక్షణం ఎలా జరుగుతుందో? పెద్ద ఆవు ఈవలసిన రోజులు—గురినిగాడు దగ్గరఉండి చెప్పి చేయిస్తే మంచి వాడే—అన్ని పనులూ చేస్తాడు. కాని వాడికి స్వయంగా ఏమీ తోచదు; పైగా మారెడ్డ మందమరి—ఒక పని చేసేడో లేదో, మరొక్కగడియ పోయేక వాడికి తెలియదు. వాడి అజమాయిషీలో తక్కిన పశువులూ, పాలమూ ఎలా ఉన్నాయో? తోటలో మామిడి పంజలు ఈపాటికి పెద్దవియ్యుంటాయి—ఇంట్లో మనుష్యులు లేకపోతే, ఊరిగుంటలంతా ఎగబడతారు. ఈపాటికి రెండు అరిటిగెలు ముదిరిఉంటాయి—అంతా అక్కడ ఎలా గుంతా!...

ఆమన! కొడుకు తెచ్చే వేలకివేలూ, కాదూ, ఎరెక్టికరదీపాలూ, షేనులూ, సినిమాలూ, పత్రికలూ, పుస్తకాలూ, వికాలమయిన శుభ్రమయిన బంగారా ఖరీదేటిమీదా కలగని కాపినమూ, స్వంతమనే భావమూ అక్కడి ఆచిన్నయింటిమీదా, ఆ నాలుగు

పశువులమీదా, ఆ మయ్యి ఆ చెట్లూ వాటిమీదా—
అంతే కాదు, ఆ అలవాట్లమీదా కలిగింది.
ఇక్కడమాత్రం ఆయనను ఎవరయినా జపంచేసుకో
వద్దన్నారా? నయ్యిదగ్గర స్వయంగా తోడుకొని
పోసుకొంటేనేతప్ప ఆయనకు స్నానం చేసినట్లే
ఉండదుట—బాకరూపలో స్నానంచేసేక మరి
జపం చేసేదేమిటి తద్దూ అన్నట్టుంటుందట. ఏమి
‘మీమీ’ మనిషి! అలవాటు అదోక పెద్ద సంబంధం—
సుమారు పన్నెండుసంవత్సరాల ఎంతెగని గానుగ
అలవాటు ఒక్కమారు మారిపోతుందా? మారితే
మాత్రం సుఖంగా ఉంటుందా?

కాని వంకటవరసింహంగారికి కొంత లాక్ష్యం
తెలియకపోలేదు. ఆయన తిరిగి స్వగ్రామానికి బయలు
దేరడానికి ప్రేకారణాలు ఏవీ చెప్పలేదు. కామేశ్వ
రమ్మగారికి పట్టుంచచ్చినదగ్గరనుండీ ఏమిటో సరిగా
అన్నం అరగటంలేదు. కొంచెంకొంచెం జ్వరంకూడా
వస్తోంది. మరేముందీ, దాక్టరుకూడా ఇక్కడ నీరు
గానీ పడ లేదనీ, వాతావరణంమార్పు అవసర మనీ
సలహా ఇచ్చేడు. ఇక మరి ప్రయాణాని కథ్యంతరం
ఏముంది?

రాఘవరావు నచ్చ చెప్పాలని చాలా
మాపేడు. అక్కడ వైద్యపరమాయం లభిస్తుందా
అన్నాడు—మరొకటి కాదు మరొకటి కాదు—
ఎన్నయినా కారణాలు చెప్పేడు. ఎన్ని చెప్తేనీం,
అసలు నిశ్చయంచేసుకొన్న మనుష్యులకి కారణాలతో
ఏంపని?

చివరికి బయలుదేరేముందు చెల్లెమ్మతో,
‘ఇన్నాల్లా అంటే ఏదో సాధించాలని, లక్ష్యమనీ
ఉండేది. ఇప్పుడు మరేముంది? ఇంటికి వచ్చేసరికి
నేనొక్కణ్ణే ఉంటే ఎలా నుంటుందో ఆలోచించు.
నవ్వయినా ఉండకూడదా?’ అన్నాడు. అతని మాట
ల్లోని బాధ ముఖానికి ఆరంభకాకపోలేదు.

‘అయ్యో, ఉండే కేమిటన్నయ్యా! అమ్మకి
కంట్రో బాగున్నాక నువ్వెప్పుడు రమ్మంటే అప్పుడు
వస్తాను, మరెక్కడ ఉంటాను నేను—అని, అంతతో
ఉరుకోక—

‘ఈబోవున నీపెళ్లిఅయితే మేం ముగ్గురమూ
వస్తాము’ అంది పోల్లాసంగా.

‘నాపెళ్లి? హూ, దారికేం? అని రాని నవ్వు
తెచ్చుకొంటూ, ‘కనిపించినవాళ్లను ఇంక సుఖ

పెట్టేసుగనుక ఇక కట్టుకొన్నవాళ్లను ఆనందింపజేయ
డానికి పెళ్లిఒక్కటి తరవాయి ఉంది. నాడబ్బు
కట్టడి అస్త్రాలలాంటిది. ఉహూ, కట్టడి అస్త్రాలు
ముందు ఉండి చేకవు ఉపయోగానికి రావు. నాడబ్బు
అలా క్కాదు. మొదటిల్లా లేకపోయి, అవతల అవ
సరం మరి లేదన్న సమయంలో వచ్చింది అన్నాడు.

‘నువ్వలా అనుకో కన్నయ్యా! మనుష్యులకు
ఉన్నదే తృప్తి—మనమట్టుకు మనకి కష్టంగా తోచని
మనపని చేసుకోవడంలో తప్పేముంది? ఆయన ఎక్క
డివ్వు మూటే అక్కడుంటారు. నీమూలంగా ఆయనకు
ఇప్పుడంత తృప్తిగా ఉందో నీకు తెలీదు. మరియీ
సంవత్సరంలోనే నీపెళ్లి అయిపోవా లన్నయ్యా—
నాన్నకూడా ఇదే అన్నారు’ అంది.

రాఘవరావుకి నోటిచివరివరకూ వచ్చింది నవ్వు
మళ్లి పెళ్లిచేసుకుంటేనే నేనూ చేసుకొంటా ననా
లని. కాని, ధైర్యం చాలింది కాదు.

తరవాత చివరివరకూ అతనికి లోపలోపల
బాధగా ఉండేది. వాళ్లకు ఆ ప్రకాంతమయిన జీవితమే
సుఖప్రదంగా ఉండవచ్చును. కాని వాళ్లు పట్టణ
జీవితంలోని సౌకర్యాలు అరుచికరం అయేంత సుదీర్ఘ
కాలం తాను ఆర్థికతేకపోవడం తన లోపం కాదను
కోడ మెలాగు? పోనీ, ఓ గెండుమూడు నెలయినా
దగ్గర ఉండనీయకూడదా అంటే, ‘నాకే కావలసిందే
నీకు రానునట్రా? ఎందుకు—ఇంట్లో ఉంటే దొంగ
వెధవల భయం ఒకటి’ అంటారు నాన్న.

అతని పెళ్లిమాత్రమే కలిదండ్రులు చూడగలి
గేడు—మనవలను ఎరుకునే ఆదృష్టం లేకపోయింది
ఇద్దరికీనీ. ఒక్క పదిహేనురోజుల వ్యత్యాసంలో
ప్రకాంతంగా దాటిపోయేరు భౌతికజగత్తును.

సుఖం వచ్చేసింది. తనతో మాట్లాడినంతసేపూ
ఉత్సాహంగానే ఉన్నట్టుంటుంది. కాని, తను లేక
పోయేసరికల్లా ఎప్పుడూ ఏదో నాన్నసంపాదించిన
పురాణాలు, భగవద్గీత అతే చదువుకుంటూఉంటుంది.
ఒక్క పూటే భోజనం. మధ్యమధ్యను ఉపవాసా
లున్నా. ఏమన్నాసరే, ‘నా !లాగే బాగుం
దన్నయ్యా, నువ్వేమీ నాగురించి ఆందోళనపడక
పోలేనే నాకు తృప్తి అంటుంది. కాలదోషంవల్ల
తానూ ఒకనాడిలాగే తియారవుతాడేమో అనిపిస్తుంది
రాఘవరావుకి.

కృష్ణదేవరాయలు

జి. కృష్ణరాయలు - మహమ్మదీయులు

(ఈ నెల నుండి తరువాయి)

శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య

“ప్రొక్కసరకృష్ణరాయ భరతా
కృతై రణప్రాణై
ప్రాధాః కేచన పారసీకపతయః
ప్రాప్తాః పురీ మామరీం,
పీరుతైతి గుర బలద్విషి గుర
త్రాణేతి కిచ్చామ్ పున
బీజీతి ప్రణతా సూమితి గురకా
స్మీరానవాకా కుర్యతే”

౧. బహమనీ సుల్తాను

క్రి. శ. ౧౫౧౦ జనవరి ౩౦ తేదీనాటి కృష్ణరాయల హంపిశాపనమున రాయల ప్రతాపాతీయమును వర్ణింపుచు కాషణగ్రంథకర్త యతనిచే గుర్రత్రాలు డొక్కడు పరిభవంపబడెనని వ్రాసియున్నాడు 1. రాయలచే నట్లు పరాధూతుడైన సుల్తానెవ్వడో కాషణగ్రంథమువలన విడితమగుట లేదు. కాని యతడు బహమనీసుల్తాను ఇమ్మడిమహమూదుకా హాని దృఢముగ తప్పరచ్చును. ఏలన, (౧) కృష్ణరాయల రాజ్యాభిషేక కాలమునను, దరువాత కొంతకాలమునఱకును బహమనీ రాజ్యమును బాలించుచుండిన ప్రభువు ఇమ్మడిమహమూదుకాహా; ఇతడు ముహమ్మదుకాహాలమ్మగి యను నామాంతరము గల ఇమ్మడిమహమ్మదుకాహాలబహమనీ యొక్క కుమారుడు. తన తండ్రిమరణానంతరము క్రీ. శ. ౧౪౮౩ వ సంవత్సరమున రాజ్యాధిపత్యము వహించి క్రీ. శ. ౧౫౧౦ వ సంవత్సరమునఱకు ముప్పదియేండ్లు ప్రభాపాలన మొనర్చెను. కాని పేరునకుమాత్ర

మితడు సుల్తాను. ముహమ్మదుకాహాల బమ్మగి గరించిన వెనుక బహమనీసుల్తానుల ఆధికారము సన్నగిల్లినది. రాజ్యమునందలి ఆమీరులు తిరుగబడి యెవ్వరి జాగీరు లందు వారు స్వతంత్రు లైరి. వీరియందు ముఖ్యులు నలుగురు: ఆహమదనగరనిజామనములక, గోలకొండకుతు పనములక, విజాపురపీదులఖాను, గావిల్ ఘడెషామదనములక. వీరితోగూడ చెడదకోట బరిదనముల్కిను జేర్చుటయుక్తము. బరిదు తక్కినవారివలె ఆధికారమును దనపేర జరుపుకొనజాలక సర్వస్వరహితములను సుల్తాను పేరనే సాగింపవలసియుండెడిది. ఇది యతని హృదయమున గంటకప్రాయమై బాధించుచుండెను. కావున సుల్తానును దొలగించి తానే యతని స్థానము నాక్రమించుకొనవలెనని యతడు బ్రయత్న మొనర్చెనక పల్కుచుండువాడు; కాని యతని కడక మల్లభముగ నెఱవేరదాయెను. బహమనీసానుంతు లందఱును ఎవ్వరికి వారే స్వతంత్రులైనను, వారిలో నొండొరులను పోలు తప్పినది కాదు. స్వాధీనతాపనకొఱకు నిరంతరము యుద్ధము పేయుచుండుటవలన నామకార్థ మందఱును సుల్తానువాధిపత్యము నంగీకరించియెవ్వరికి లాభకరమని తోచినప్పుడు వారతని సముఖమునకు బోయి యతని యాజ్ఞకు బద్ధులై నట్లు కపటనాటక మాడుచుండువారు. అందువలన అప్పటికింకను వా రెవ్వరును ‘సుల్తా’నను రాజబిరుదమును ధరింపలేదు. మఱియు గృష్ణరాయలేమి, సమకాలిక పోర్చుగీసులేమి బహమనీసానుంతుల ప్రస్తావము వచ్చినపుడు వారిని ‘సుల్తాను’ లని యనక ఖానములుకాదివిరుదులతోడనే పేర్కొనెడివారు. కావున హంపిశాపనములో గృష్ణరాయలచే బరాధూతుడైనట్లు చెప్పబడిన సుల్తాను బహమనీసుల్తానగు నిమ్మడిమహమూదుకాహాకాలయును.

1. EP. Ind. I. p. 368 ‘పరిధూతమరాత్రా నేన’ అని.

(౨) ఈ యభిప్రాయమును స్థిరపఱచగల సమకాలికపోర్చుగీసుపాత్యము గొంతో కలదు. క్రీ. శ. ౧౫౧౦ జనవరిమాసమున పోర్చుగీసుగవర్నరు అప్పాంపో అల్బూకర్కు కృష్ణరాయలకడకు ప్రయ్యగరు బాయి యనునతని రాయబారమంపుడు, దనతోగూడి కల్లికోట మీద యుద్ధమునీయ నొడంబడిన పక్షమున, 'దక్కనురాజు' (అనగా బహమనీసుల్తాను) తో రాయలపుడు జేయుచుండిన యుద్ధమున దాను తోడ్పడెద నని చెప్పిపంపెను. ఇందులన క్రీ. శ. ౧౫౧౦ జనవరిమాసమున, ననగా గృష్ణరాయల రాజ్యాభిషేక మైనపిమ్మట నైవాణుసెలలలో వారడు బహమనీసుల్తానుతో యుద్ధమునీయుచుండె నని తెల్ల మగుచున్నది. 2. హంపికోసనకాల మప్పటికి యుద్ధమింకను ముగియకపోయినను రాయలకు జయము చేపొడెను 3.

౨. యూసుఫు ఆదిల్ ఖాను

కృష్ణదేవరాయలు ఆముక్తమాల్యదలో దాను తీరదిక్కున కేకధాటి జనినపుడు ఏదులఖానుని జంపివట్ట చెప్పియున్నాడు.

“అలుకకా ఘోటకపట్టికాఖుర
పుటివాల్యో ఖురాసానిపు
చ్చులవో దున్ని చలచ్చునూ
గజమదాపారపుటి నీర్తిపు
మృలసస్యం విడి యేకధాటి
బరిం! కట్టించి తా దప్పి కే
దులఖానోగ్రకపాలమరపహరి
ద్యూబాంగలశ్రేణికికా.” 4

ఈ పద్యములన మూడువిషయములు దెలియవచ్చుచున్నవి:—

(౧) కృష్ణరాయలు తీరదికపై కేకధాటి పెడతెను. 'ఏకధాటి' యనగా నఖండితమైన దండయాత్ర,

2. Commentaries of Affonso Dalbuquerque, II. PP. 74-77.

3. చూ. రాగల భారతిలోని అనుబంధము ౧.

4. ఆముక్త. ౧: ౪౨.

5. Briggs' Ferishta, IV. P. 307. కాని ఇతడు క్రీ. శ. ౧౫౧౨ వఱకే రాజ్యము జేసినట్లు గుజరాతుదేశపు అరబీ చరిత్రయందున్నది. (Arabio History of Gujarat, III. P 22.

లేక అడ్డమాకలేక నిరంతరాయముగ నడచిన దండయాత్రయని యర్థము. అనగా గృష్ణరాయల దండయాత్రయందు క్రమవిరోధ మెచ్చటను గలనక లేదు. (౨) అవిచ్ఛిన్నమైన ఈ ధాటియందు రాయలకు ఖురాసాను దేశవలెన కురకలతో యుద్ధము గలిగినది. కృష్ణరాయలు విజయు దాయెను. (3) యుద్ధమున గృష్ణరాయ లేదులఖానుని శధించెను.

ఈ దండయాత్ర యెప్పుడు నడచెనో అందు రాయలచే శధింపబడిన యేదులఖా నెవ్వడో కనుగొనవలసి యున్నది. మొదటి ప్రశ్నకు సమాధానము రెండవదానిపై వాధారపడి యుండుటవలన వాద్యమున రెండవప్రశ్నకు సమాధానమును చెప్పట యుక్తము.

'ఏదులఖా' ననునది విరుదు. ఇది 'ఆదిల్ ఖాన్' అను పారసీమాట కాండ్రయాపము. కృష్ణదేవరాయల కాలమున మనకు దెలిసినంతవఱకు ఆదిల్ ఖానునామ ధారులు కురకప్రభువులు మువ్వరుండిరి. వీరియందు ప్రథమగణ్యుడు యూసుఫుఆదిల్ ఖానుడు. ఇతనికి 'సవాయి'యను సుప్రసిద్ధవామాంతరము గలదు. దీని నుండియే తెనగు 'సవా', 'సపాద'కల్పములును, పోర్చుగీసు 'సలెయో', 'సలెయసు' కల్పములును ఏర్పడినవి. ఇతడు బహమనీసుల్తాను ఇన్సుడిముహమ్మదుకాహు కొలువున బ్రవేశించి పెక్కుయుద్ధములందు దన పరాక్రమప్రదర్శనమువలన పేరుప్రఖ్యాతులుగడించెను; కాని ఇన్సుడిముహమ్మదుకాహు మరణానంతర మతని పుత్రుడిమృడి మహమ్మదుకాహును సంకుసేయక స్వతంత్రముగ దన సంస్థానవ్యవహారములు నడపుకొనుచు ననుమలపడినపు డిగురుపారుగు సంస్థానాధిపతులను గొట్టివారి రాజ్యముల వాక్రమించుకొనుచుండువాడు. విజాపురరాజ్యసంస్థాపకు డితడే. ఇతడు క్రీ. శ. ౧౪౮౨ మొదలు క్రీ.శ. ౧౫౧౦ వఱకు ప్రజాపాలన గావించెను. ఇతని తరువాత పేర్కొనదగినవాడు ఇతని పుత్రుడు ఇస్మాయిలు ఆదిల్ ఖానుడు. ఇతడు క్రీ. శ. ౧౫౧౦ మొదలు ౧౫౩౪ వఱకు రాజ్యము జేసెను. మూడవవాడ ఖాన్సేకప్రభువు అబుల్ హుసాయూఫ్ విరుజాంకు డగు ముమ్మడిఆదిల్ ఖానుడు. ఇతడు క్రీ. శ. ౧౫౧౦ మొదలు క్రీ. శ. ౧౫౨౦ పర్యంతము ప్రజాపాలన మొనర్చెను 5.

ఈ మువ్వరు ఆదిల్ ఖానులలో రెండవవాడగు నిస్వాయిలుఆదిల్ ఖానుని ప్రస్తావము నిచట జేయవలసిన యావశ్యకత లేదు. ఏలన, నతడు గృష్ణ

రాయల మరణానంతరము వాలుగొండకాలము జీవించి యుండెను; కావున గృష్ణరాయలచే నితడు వధింపబడె ననుట తగదు; ఆజమహమాయాక్ ముమ్మడియాదిల్ ఖానుడు కృష్ణరాయల రాజ్యకాలమున మృతి నందినను, అతడు రాయలతోడి యుద్ధమున రణశయ్య నలంకరించె నని తలచుటకు పీలులేదు. పీలునగా క్రీ. శ. ౧౫౧౮ వఱకును గృష్ణరాయలు కలింగడందయాత్రయందు నిమగ్నుడైయుండెను; తరువాత కాటూరిపై దాడి. అటుపిమ్మట క్రీ. శ. ౧౫౨౦ వ సం. న రాయచూరు దంకయాత్రయను, నిస్తాయాలు ఆదిల్ ఖానునితో యుద్ధము జరిగెను. కావున క్రీ. శ. ౧౫౨౦ సం. న కృష్ణరాయలు ఖాన్ దేజుమపై వండునెడలె నని కాని ఆజమహమాయాక్ ముమ్మడియాదిల్ ఖానుని వధించె నని కాని తలచుటకు వలనుపడదు. ఇక మిగిలియుండువాడు యూసుఫుఆదిల్ ఖానుడు; ఇతడు క్రీ. శ. ౧౫౦౯-౧౦ వ మృతివందె; కోనెలకొండలో జన్మి నని తారీఖి ముహమ్మదుకులీకుతుబాహందును, గోనెలకొండ కను చూపుమీర నుండిగ మృతి నందెనని బుర్హాన్-ఇ-మ అసీరునందును తెప్పియున్నది. కోనెలకొండ విజాపురగోలకొండరాజ్యముల పరదుస్థలములం దుండిన బలిష్ఠమైన దుర్గము. కృష్ణరాయలు బహమనీసుల్తానుతో సేప్రాంతమున యుద్ధము నీయుచుండిన కాలమున సే యూసుఫుఆదిల్ ఖాను మృతి నందియుండుటచేతను, రాయ లాతని రణరంగమున వధించితివని చెప్పియుం డుటచేతను బహమనీసుల్తానుతోడి యుద్ధమున సే యాదిల్ ఖానుడును నిహతుడాయె నని తోచుచున్నది 7.

3. ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ ఖానుడు

తురకలపై గృష్ణరాయల యుద్ధము యూసుఫు ఆదిల్ ఖానుని వధతో ముగియలేదు. యూసుఫుఆదిల్ ఖానుడు దన జీవితకాలమున విజయనగర సామ్రాజ్యము నకు తెండిన గృష్ణాకుంగభద్రుల మధ్య యంతర్యేది

6. Briggs' *Perishta* III (App) p. 850. *Burhan-i-Maasir*, IA-XXVIII, p. 319.

7. చూ. రాగల భారతిలోని అనుబంధము ౨.

8. Nuniz, See FE. Pp. 308, 316.

9. *Commentaries of Affonso Dalbu-querque*, III, Ch. VIII. p. 36.

యందు జాలభాగమును రాయచూరు ముదుగల్లు దుర్గములతోగూడ నాక్రమించుకొనియుండెను. కృష్ణరాయల పూర్వీకులు బలము రీయంతర్యేదిభూములను దుర్గములను సాధించుటకు బ్రయత్నము సల్పిరి; కాని వారి మనోరథము నెఱవేఱదయ్యె. నుజియు పాకున నరసింగరాయలు దన మరణకాసమునందు తన యధికారముక్రిందికి రాక యస్మాక్రాంతములైయుండిన రాచోలు ఓదగిరి కొండలగి యను ముఖ్యదుర్గములు మూడింటిని వానిక్రిందిరాష్ట్రములను మరణ మానన్న మనుటచే దాను జయింపజాలకపోతి ననియు, దనయనంతరము రాయసీకము వధిష్ఠించు ప్రభువు లెల్ల నను వానిని గైవసము జేసుకొనవలయుననియు వాడెలించి యుండెను. కావున రాయచూరు ముదుగల్లు దుర్గములను వాని క్రిందిదేశమును సాధించుట కృష్ణరాయలకు బ్రథమకర్తవ్య మాయెను. సమయముగూడ ననుకూల పడినది.

యూసుఫుఆదిల్ ఖానుని మరణానంతర మతని కుమారుడు ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ ఖానుడు విజాపుర సంస్థానమున కధిపతి యాయెను. అతడు తరుణవయస్సు ధృతివలచే నతని తండ్రి కార్యఖడ్గములకు గర్వయై యుండిన కమల్ ఖానుడు అతనికి బ్రతిగ రాజ్యపాలన సేయ దొడగను. కీర్తికాయుడైన తన యజమానుడగు యూసుఫుఆదిల్ ఖానుని మార్గము నవలంబించి యతడిరుగుపారుగు సామంతుల సీమలను గబిరించి విజాపుర రాష్ట్రమును విస్తరించుటకు ప్రబలప్రయత్నములు సేయగడగను. అతని రాజ్యభిధకు బహమనీసుల్తానుల ప్రాచీనరాజధాని కలుబరిగ ప్రథమకబళి మాయెను. అప్పు డాదుర్గమును, దాని కనుబంగమైయుండిన రాష్ట్రమును మల్లికదస్తూరుదీనా రను పాదసీ సామంతుని పాలనక్రింద నుండెను. కమల్ ఖా నాతని మీద యుద్ధము ప్రకటించి కలుబరిగపై గూచించేసి లెండునెలలపర్యంత మాకొటను ముట్టడించి స్వాధీనము జేసికొనెను. దస్తూరుదీనారు కలుబరిగనుండి పాటి పోయి బీదరుజేరి యచట గుల్తానుకు బ్రతిగ ప్రభుత్వము సల్పుచుండిన బరీదు మమాలి కను మంత్రిని కరణుబొచ్చెను. బరీదు అతని కాక్రయ మిచ్చి యాదిల్ ఖానుని కలుబరిగనుండి పాటదోలుటకు నైవ్యముతో గూడ బయలుపెడలెను; కాని యుద్ధమున బరాజితుడాయెను; నైవ్యముతోగూడ వచ్చిన బహమనీసుల్తాను ఇప్పుడిమహమారుకామ కమాలుఖానునిచే జిల్క బంది

కృష్ణ దామోదర 10. తరువాత కమాలుఖానుడు వీడరుపై నడిచి దానిని ప్యాథీనముజేసికొని మహమారుకాహు నతని మందరముననే చెజెట్టి యతని యధికారము నంతటిని నాచికొని యజ్జుత్-ఉల్-ముల్కును నాదిఖానుని పామంతు నాతనిపై గావుంచెను 11.

అదిల్ ఖానుని విజయపార్వత్యము, ముల్తానుబంధన వృత్తాంతమును చెరియవచ్చినంతటనే బహమనీరాజ్యమునం దంతటను గొప్ప సంచలనము గలిగినది. అదిల్ ఖానుచే బంధీకృతుడైనపిదప ముల్తా నతనికి వశపరియగుటతత్ఫలము; ముల్తానుపేర బహమనీరాజ్యముపై నతడు దనయధికారమును సాగింపగడగునగుట నిస్సంశయము. స్వాతంత్ర్యమును రుచిమించిన బహమనీ పామంతుల కాదిల్ ఖానుని యుల్లేకయు గిట్టలేదు. కావున వారియందు ప్రముఖులగు బరీష్-ఇ-మహలిక్, మల్లిక్ ఆహమద్ థైరీ నిజామ్-ఉల్-ముల్కు, కుతుబ్-ఉల్-ముల్కు, దస్తూర్-ఇ-దీనారు మున్నగువార

10. *Commentaries of Affonso Dalbuquerque, See, 'Yavanarajya Sihapanacharya' JOR, X, pp 168-171.*

11. *Ibid III Ch VIII P. 36, Burhan-i-Maasir, I. A XXVIII. P. 319.*

12. *Burhan-i-Maasir, IA. XXVIII. pp 319-20.*

13. *Commentaries of Affonso Dalbuquerque. II. ch. XVIII. p. 82, ch XIX p. 85; JOR. X. p. 160.*

14. *Sewell, F.E. p. 125. n. 1.* "పుర్రాసుగ్రంథము (ఫోలియో) మొదట క్రీ. శ. ౧౫౭౬ వ సంవత్సరమున బ్రకటింపబడెను. అతడు బ్యారాసు (Dec. I. l. VIII Cap. 10) వసుసరించుచున్నాడు." బ్యారాసు దన చరిత్రయందలి మొదట డికాదాసు క్రీ. శ. ౧౫౫౭ వ సంవత్సరమున బ్రకటింపెను. అతడు క్రిస్తవాక్ డి ఫిగ్యోరడో, దామింగో పయస్, ఫెర్నాన్ నూన్యిజా మొదలగు కృష్ణరాయల సమకాలికులగు పోర్చుగీసు గ్రంథకర్తల రచనల నాధార పఱచుకొని దన చరిత్రను వ్రాసెను. (See F.E. p. V. f) "నరసింగరాజ్యము అనునది విజయనగర సామ్రాజ్యమునకు పోర్చుగీసురచయితలను నమస్కరింపజేయుగ వాడు నామాంతరము." (F. E. P. 236 n. 1).

లేకను వీడరుపై నడిచి యా కోటను ముట్టడించిరి. కొంత కాలము ముట్టడి సాగినది. కోటలోనివా రసేవలు మడిసిరి. బహమనీరాజ్యమునకు రానురాను తీవ్రము దుర్భరము గాబోచ్చినది. కావున అజ్జుత్-ఉల్-ముల్కు బరీష్-మహలికును గలిసికొని సంది గావించుకొనెను 12. అటులేరువాత సంయుక్తబహమనీపామంతైనవ్య మాదిల్ ఖానుని రాష్ట్రముపై నడిచెను; భీమాపూర్వకరీతుమనందలి కలుబరిగ మున్నగు దుర్గములననేకములును వాని క్రిందిరాష్ట్రములతోగూడ వారు వశపఱచుకొని కడపట అదిల్ ఖానుని రాజధానియగు విజాపురమును జయించు నుద్దేశముతో బయలుదేరిరి.

కేత్రపులు రాజధానిపై సైన్యవృత్తుచున్నారను వార్త విజాపురరాజ్యమందంతటను సంతోధము గలిగించినది. అప్పటి విజాపురరాజ్యస్థితిని పోర్చుగీసు గ్రంథకర్తలు జక్కగా వివరించియున్నారు. అబ్బూకెర్లు కామెంటరీసునం దిట్లున్నది: "నలైయో (నవాయా = నపాద) గతించినపిమ్మట నతని కుమారుడగు హిదర్ ఖానుడు జాల పసివాడగుటచే దక్కను రాజ్యపామంతుల మధ్య గొప్ప కలహ ముష్కర్తినినది. గోవాపాలకుడగు మల్లిక్ నూఫర్ గూగి, నలైయో మృతి నందినతరువాత నెక్వోరిని సరకుసేయలేదు. ఇతని కొలువున చేపురు ఆయుధోపకీవు లుండిరి. దేశములోని ప్రజ లాండోరులతో గలహింపుచు బోట్లాడుచుండిరి. తెల్లాయులోని హిందువులు హిదర్ కానుపై దిగుబడి, పట్టణమునుండి మహమ్మదీయులను వెడలవదచి, కృష్ణ దేవరాయలను వచ్చి తమ పురము నాక్రమించుకొనవలయు నని యాహ్వానించిరి 13.

పుర్రాసు(ఫోలియో) సను గ్రంథమున నిట్లు కలదు: "నలైయో (నవాయా = నపాద) మరణించినపు డతనికి బుక్కిరి పసివాడు ఇదల్కానను కుమారుడుండెను. అందువలన ప్రజలతీరిపై దిగుబడిరి. అతని రాజ్యమును వారించుటకొకట నరసింగదేశపురాజు దండెత్తి వచ్చెను. అదే సమయమని యెంచి యాబ్బూకెర్లు గోవాను ముట్టడించి ప్యాథీనముజేసికొనెను; కాని యనంతర మచిరకాలముననే ప్రచండైనవ్యముతో నిదల్కాను వచ్చెను. రాతిరికి రాతిరే పోర్చుగీసులు పారి పోయిరి. నరసింగదేశపు రాజు మరల యుద్ధమునకు రాగా ఇదల్కానుడు గోవాపట్టణమున బలీష్టమైన తాణ్యమును గావుంచి బలాధికుడైన కేత్రునిపై గయబోయెను. కాని యాబ్బూకెర్లు రాజ్యము నోడించి పట్టణము నాటగొనెను 14."

ప్రయ్యరు బాయి శ్రీ. క. ౧౫౧౦ డిసెంబరు మాసము చాల్యూరెడ్డుకు విజయనగరమునుండి వ్రాసిన యుత్తరమున దక్కనురాజ్య రాజకీయస్థితి నిట్లు వివరించుచున్నాడు:

“హిదల్దాను గొప్ప నైవ్యముతో దక్కనురాజు (సుల్తాను) సామంతుడగు మెలికేడినూరను హవిసీ యూబ దొర పాలనక్రింద నుండు కల్పర్ణలు (కలు బరిగ) ను సాధించుటకొనుట బయలుదేరి నని తనకు నమృతమైన వార్త వచ్చిన దనియు; నా దుర్గము ముట్టడి కాగజాలకపోవుటవలన రెండు మాసములైన తరువాత కొన్ని మరతులపై నతనికి కైవళ మామ ననియు; హిదల్దాను దక్కను రాజు (సుల్తాను)యొక్క సకలాధికారములను నాచికొని యతిని తెలుగొని పోవుట వలన నా రాజ్యములోని సామంతులు నలుగురు ఆతనిని బ్రతిఘటించి యతని నిర్మూలించు నుద్దేశముతో నతనిపై సైన్యబోయి రనియు; మార్గమున నొక నదికడకు వచ్చి దాని చాటు వెలు వెలుగక నచట విడిసి విక్రాంతి నంది యుండి రనియు” దలియపటచెను 15.

పై సుదాహరించిన పోర్చుగీసుగ్రంథకర్తల రచనలవలన యాసుఫులదిల్ ఖానుని మరణానంతరము విజాపురరాజ్య మెట్లు సంక్షోభమున దియుండెనో చక్కగ దలియవచ్చుచున్నది. యాసుఫులదిల్ ఖాను దాక్రమించుకొనియుండిన కృష్ణామండగద్దల నడిమి విజయనగరరాష్ట్రమును మరల స్వాధీనపఱచుకొనుట కంతకంటె సులభమైన సమయము మరల లభింపదు; కావున కృష్ణాదేవరాయలు వెంటనే నైవ్యముతో గదలి పోయి రాయచూరుదుర్గమునకు ముట్టడి వైచెను.

విజాపురసంస్థాన మిట్లంతకలహములచే గల గుండునడి పరనైవ్యసమావృత మాయెను; సంస్థానము నిలువకపోవుచేమాత్రము సంశయము గలిగినది. కాని రాజ్యసంరక్షకుడైన కమలాభానుడు ధైర్యము విడనాడలేదు. సంస్థానము నెట్లైన నిలుపవలయునని పట్టుబట్టెను. గోవా మొదలగు దుర్గములకు గావుండిన నైవ్యములను విలిపించి, బరీడ్-ఇల్-ముల్కు మొదలగు బహమనీసామంతుల నోడించి తణుమగొట్టెను; కాని యతడు కృష్ణరాయల నెందును ఎదిర్చినట్లు కానరాదు. కృష్ణరాయలయొక కమలాభాను డేల తలుపుడై

యుండెనో తెలియదు; కాని, కారణము దురూహ్యము గాదు. కృష్ణరాయలకును పోర్చుగీసుగవర్నరుకును గల స్నేహము నత డెఱుగును. రాయలను పోర్చుగీసులను నేకమైనచో గోవాను మరల జయించుట కులభ సాధ్యముగాదు. మఱియు నొకప్రక్క నుత్తరదిక్కున బహమనీసామంతులతో యుద్ధమునయే నారంభించిన పిమ్మట దక్షిణమున రాయలతో గూడ పోట్లాటవెట్లు కొనిం జయమొక్కచోట నేనియు గలుగకపోవచ్చును. ఇంతేకాదు కమలాభానుని పౌదయమున రాజద్రోహ బీజ ముంకురించినది. పసివాడగు తన యజమానుని దొలగద్రోసి సంస్థానమునకు దానే యధిపతి కావలయునను నాసయతినీ పౌదయమున బాదుకొనినది. తన యుద్ధముమును వెలువెర్చుకొనుట కతడు మొదట బహమనీ సుల్తానుపేర బీదరును బాలించుచుండిన బరీడ్-ఇ-మమాలీకునకు గలుబరిగ మున్నగు భీమా పూర్వకలబర్తములను రాష్ట్రమును నశేషముచి సంధి చేసికొనెను. అట్లే కృష్ణరాయలకును కృష్ణాకు దక్షిణమున నుండు దుర్గములను పీఠులను ఇచ్చివేసి సంధి చేసికొనియుండవచ్చును. మహమ్మదీయ చరిత్రలవలన కమలాభాను కృష్ణరాయలతో సన్నిహితుడని కొని నట్లు తెలియరాకపోయినను, పోర్చుగీసు రచయిత లిట్టి సంధి కల దని చెప్పియున్నారు. శ్రీ. క. ౧౫౧౦ వ సంవత్సరమున కృష్ణరాయలు రెండు పర్యాయము లాదిల్ ఖానుమొడిక దిండువెడలె నని పుర్వాను దన ‘సిల్వీంసు’లో వ్రాసియున్నాడు. మొదటి దండ యాత్ర శ్రీ. క. ౧౫౧౦ ఫిబ్రవరిలో నల్పాకర్కు గోవాను మొదటిసారి బట్టుకొనుటకు పూర్వము నడచెను. రెండవది శ్రీ. క. ౧౫౧౦ మే నెలలో నల్పాకర్కు నోడించి యాదిల్ ఖానుడు గోవాను స్వాధీన పఱచుకొనినతరువాత జరిగెను. ఈ రెండు దండయాత్రల మధ్యకాలమున విజాపురవిద్యానగరరాజ్యములకు గల పరస్పరసంబంధమును పుర్వాను వివరించుచుండి లేదు; కాని కృష్ణరాయల సమకాలికుడగు కాస్ట్రో హీడా, ఆదిల్ ఖాను కృష్ణరాయలతో సంధిచేసికొనెనని వ్రాసియున్నాడు; మఱియు శ్రీ. క. ౧౫౫౬ సం. మన బ్రకటితమైన మొదటి డిక్కాదాదందు ఆల్పాకర్కు మొదటిపర్యాయము గోవాను జయించి స్వాధీన పఱచుకొనినవెంటనే గాగప్పరుచనోకా యనువానిని విజయనగరమునకు రాయబార ముంపె ననియు, నతనికి రాయలు దర్శన మిచ్చి విశేషముగ గౌరవించినను ఆల్పాకర్కు వేడికొలు నంగీకరింపక యుచితవాక్య

మల నంటియునంటినియట్లు జవాబు తెప్పె ననియు, దానికి గారణ మాదిర్ ఖాను రాయలతో చేసికొనిన యొడంబడికయే యనియు నివేదించె నని బొగ్గరాసు వ్రాసియున్నాడు 16. గోవాను పోర్చుగీసులకడనుండి జయించుట కనకాళము గల్గించుట కొరకె కృష్ణరాయ లాదిర్ ఖానునితో నీ సంధి కొడ బడియుండు నని సూయె లభిప్రాయపడుచున్నాడు 17.

అదిర్ ఖానునితో నిట్లు సంధి చేసికొన్నను, అత్యల్పకాలముననే కృష్ణరాయ లకినిపై మరల నేల దండు విడలెనో కనుగొనవలసియున్నది. కమాలు ఖానుడు బరీద్-ఇ-ముమాలికుతో సంధిచేసికొనిన విషయ బోలాపురముపై నెత్తిపోయి యా పట్టణమును మూడు నెలలకాలము ముట్టడించి కైవసము గావించుకొనెను. తరువాత బిజాపురమునకు దిరిగివచ్చి యచట దన ప్రభువైన ఇస్మాయిలుఅదిర్ ఖానుని వాతని తల్లియగు బాబూజీఖానమును దుర్జయునందు చెలరెట్టెను. ఆసమయమునండి కమాలుఖానుని మిత్రుడగు బరీద్-ఇ-ముమాలికు దన యజమానుడగు నిమ్మడి మహమూదుకాహును నుల్లర్జదుర్జయున చెలయండుంచి రాజ్యము నాక్రమించుకొనెను.

16. Sewell F.E. p. 124.

17. " " "

18. రాయచూరిదుర్గపతనమునగూర్చి ఫెరిష్టా ఇట్లు వ్రాసియున్నాడు: "కాని, తిమ్మరాజు సమయ మనుకూలమై యుండుటను గని రాజు (అదిల్ ఖాను)గారి రాష్ట్రముపై నెత్తివచ్చి, రాయచూరుముట్టడి నింకను (అదిర్ ఖానుడు చెలయండి విడుదల యొసపిమ్మటగూడ) సాగించుచుండెను; తుద కది యతనికి లోబడెను. రాజ్యముపై దన యధికారమును మరల నెలకొలుపు ప్రయత్నములలో నిమగ్నుడై యుండినందున ఇస్మాయిలు అదిర్ ఖానుడు సకాలమున ముట్టడిని తొలగించుటకు దగిన బలముల నంపజాలకపోయెను." (Briggs' Ferishta III. pp. 44-45.)

ఫెరిష్టా కప్పటి విజయనగరరాయల పేరు తెలియదు. కావున నతడు 'తిమ్మరాజు'ను గల్పించినాడు. రాయచూరు శ్రీ. క. ౧౫౧౧ ఏప్రిలు ౨౯ తేదీకిని శ్రీ. క. ౧౫౧౩ తరును మధ్య నడచె నని చెప్పి యున్నాడు.

19. Briggs' Ferishta II. p. 44.

తా నొకటి తలచిన దైన మొకటి తలచు నను వాల్మోక్తి కమాలుఖానునియొడ సాధక మైనది. సింహాసనము నధిష్టించుటకు వలసిన ప్రయత్నములు పట్నముండ సకాలమృత్యు వాతని వాత చేసికొనెను. చెలయందు బండికృతురాలైయుండినను బాబీజీఖానము ద్రోహమున కొడిగట్టి కమాలుఖానుని దుడముట్టించు మార్గమును వెదకుచుండినది. చిట్టచివరకు స్వామిభక్తి పరాయణులైన యనుచరులను బురికొల్పి యతని జంపించెను. కమాలుఖానుని హత్యములమున నిస్థాయి అదిర్ ఖానుడు కారాగారవిముక్తుడై మరల రాజ్యాధిపత్యమును బొందెను; కాని రాష్ట్రమున కాంతి మాత్రము గువరలేదు. అదిర్ ఖానుడర్పగు నాక్రమించి యుండిన ఆహిరులందఱును గెండుకక్షలుగ జీరిరి. కమాలుఖానుడు వాతచే పారసీకుడు. పారసీకురాసానియమిరుల కతడు నాయకుడు. తమ నాయకుని హత్య చేయించినందుకు గినిసి పారసీకురాసాని యమిరు లేక మై తురకదూమిదొరలతో జోరడ గొడ గిరి. ఇట్లుండ రాణమూరు మురుగల్లు మొదలగు దుర్గములను కృష్ణకుంగభద్రుల నడిమిరాష్ట్రముతో గూడ జయించి స్వాధీనము చేసికొని ప్రపంచవైర్యమును వెంటగొని కృష్ణదేవరాయలు కలుబరిగదుర్గముపై గూచించెను 18.

కృష్ణరాయల కలుబరిగదండయాత్రప్రస్తావనము మహమ్మదీయచరిత్రలయం దెచ్చుటను గానరాదు. ఇంతే కాదు; ఫెరిష్టా యప్పటి కలుబరిగవృత్తాంతము నిట్లు వర్ణించియున్నాడు. "ఇస్మాయిల్ అదిర్ ఖానుడు బంధవిముక్తు డాయె నను వార్త చెవి పోకినంతటనే, అమీర్ బరీదు (బరీద్-ఇ-ముమాలికు) నుల్లర్జను ద్యజించి బీదరునకు విడలిపోయెను 19." కాని ఫెరిష్టా మాట విశ్వాసపాత్రము గాదు. అదిర్ ఖానుడు చెలయండి విముక్తు డాయె నను వార్తను వివగనే అమిరు బరీదు కలుబరిగను విడిచి పాటిపోవలసిన యావశ్యకత యొద్దియుగానరాదు. చెలయండి విముక్తు డాయెనే కాని, క్రైతులకు భయము గలిగించు కత్తి యతని తక్కడిది? నిజరాజ్య మంతఃకలహములతో సంక్షోభించుచుండినది; దన యధికార మింకను నెల్లయెడల సాగుట లేదు. అతడుదైన రాజు నెవ్వరు సరకు నేయుదురు? అంతకృత్రుల నగాంచి వారిని దన యధికారమునకు బదులను గావించజాలనివాడు పరుల నెల్లుభయ పెట్టగలడు? ఇంట గెలిచికదా రచ్చ గెలవవలయును. కావున బరీదుపలాయనము నాస్తవమైపో దాని కనర్థకారణ ముండియుండవలయును.

ర. నిజాము

కృష్ణరాయ లీ సమయమున గలుబిగపై దండెత్తి నట్లు ఆంధ్రగ్రంథములవలన చెలియవచ్చుచున్నది. క్రీ. శ. ౧౬౦౪-౫ వ సంవత్సరమున ఇమ్మడి వెంకట పతిదేవసుపారాయలు వ్రాయించిన విజయనగర సామ్రాజ్య మను నత్తవణప్రక్రమన గృష్ణరాయల కలు బరిగదండయాత్ర సంగ్రహముగ నిట్లు వర్ణింపబడి యున్నది:

“ప్రతీత్పత్తి సంవత్సరం తయిమాసం కుతస్మ కాహనిజాంకాహమిడికి కూచించేసి వెలిగుడారం చేసి తరలిపోయిరి. మూడుయేండ్లు దండుతేసి మూడు సంసా నాలమీద కార్యంచేసి కలుబరిగవద్ద విజయస్థంభం వేయించి మూడుసంసానాలవారివద్ద పగుడి తిరుకొని ముగ్గు...తో (?) వీలిపించుకొని విజయనగరపట్టణం ప్రవేశించివుండి...”²⁰

నడిమిదొడ్డిపాశెపు కైఫియతునందు కలుబరిగ ముట్టడి విఠలముగ వర్ణింపబడియున్నది :

“కొన్ని దినములకు కల్వణంకలుబరిగలమిడికి యుద్ధసన్నద్ధులై సమస్తమైన జహగీరుదార్లను పిలు పించగా కడివకొలనుగ్రామంలో ముసీలిచన్న మనాయడు తన జమీయతుతో కూడా విజయనగరానకు కృష్ణ రాయలవారి సముఖానకు పోయిన తదనంతరం రాయల వారు సైన్యముతో కూడా ప్రయాణమై కలుబరిగ మీదికి వెళ్లగా సమస్తమైన నిజాములు ఆ కలుబరిగదగ్గి రికి భారీఫౌజులు పోమంగా కూడివున్నందున, రాయల వారు సమస్తమైవారిని పీలిపించి, ‘యాయుధముందు వెనుకకు తిరుగక లడాయిచేసి క్రతుపలాయనం చేస్తే మీకు సకలబహుమానాలు యిప్పిస్తున్నారను’ అని పీరకంకణాలు తాంటాలాలు యిచ్చినంతలోగా, లడా యికి ఘరుఘ అయి యుద్ధమునీయగా అప్పడు బహు మంది సద్దారలు మెసామసిలిచన్న మనాయడు సాన్నలాపురంపాం దేవారు యింకా పాశేలవారు యేక ములై యుద్ధానకు నడచినంతలో అగాధయుద్ధప్రసరిణి ఆయి కృష్ణరాయలవారిఫౌజు విరిగినందున రాయలవారు చెయ్యిత్తి ఘట్టన కూసి, ‘యీసమయమందు యవ్వరు

యెదు రెక్కి క్రతుపలాయనం చేస్తున్నారో వారికి సకలబహుమానాలు దిరుదులు యిప్పిస్తున్నా’మని చెప్పి నందున ముసీలి చన్న మనాయడు యింకా కొంత మంది సద్దారతోకూడా తురుష్కులవారి లమ్మరు మీదికి యెదురెక్కి తరుముకొని వత్తావుండిన నిజామాది ఫౌజులమీదికి దూరి చిత్రాస్వాతి సంధించినట్టుగా యుద్ధముచేసి మొదటికోపు విరుగగొట్టినందున యావ త్యాజ యేకరాశిన దూరగా నిజాములఫౌజు విరిగి కావా పోతమై పోయినందున కలుబరిగలో వరాహాధ్వజ మెత్తించి జయధేరి వేయించి...”²¹

ఈ దండయాత్ర నడచిన దెప్పుడో కనుగొన వలసియున్నది. కృష్ణదేవరాయలు క్రీ. శ. ౧౫౭౦ సం. న ఆదిల్ ఖాను నోడించి రాయచూరుదుర్గమును జయిం చిన పిమ్మట నొకసారి కలుబరిగపై దాడివెట్టి యాదిల్ ఖానుని మరల పరాజితుని గావించి కలుబరిగను లగ్గలు వట్టెనని మ్యానిజ వ్రాసియున్నాడు. కాని పైనగల్గింప బడిన దండయాత్ర యది కాదు ; దానికంటె భిన్న మైనది. ఇట్లు చెప్పుటకు రెండు కారణములు గలవు: (౧) నడిమిదొడ్డిపాశెమ కయిఫియతుప్రకారము కలు బరిగను స్వాధీనపఱచుకొనుటకొఱకు గృష్ణరాయలు పోట్లాడినది యాదిల్ ఖానునితో గాదు, నిజామాది ఫౌజులతో. హిదల్కూను బహుమనీసుల్తాను నోడించి చెజుబట్టినందులకు నోపించి నలుగురు ముఖ్యబహమనీ సామంతు లేకమై యతనిపై నెత్తినచ్చి కలుబరిగ మున్నగు దుర్గములను జయించి రని సమకాలికపోర్చు గీసురచయితలు జెప్పియున్నారు కదా. ఇట్లేకమైన నలుగురు బహమనీసామంతులపేర్లు మల్లిక్ బరీద్-ఇ-మహూ లీక్, మల్లిక్ కుతుబ్-ఉల్-ముల్క్, మల్లిక్ దస్తూర్-ఇ మహూలీక్, మల్లిక్ దీనారు, మల్లిక్ అహమద్ ఖైరీ నిజామ్-ఉల్-ముల్క్ లని మహమ్మదీయచరిత్రకారులు దెప్పు చున్నారు²². వీరికి నాయకుడు మల్లిక్ అహమత్ ఖైరీ నిజామ్-ఉల్-ముల్క్. సమకాలికాంధ్రప్రబంధ కర్తలు తనిని ‘నిజా’మనియు, ‘నిజాము’ దనియు చేర్చిని యున్నారు. మతీయ నప్పుడు నిజామ్-ఉల్-ముల్క్ కుతుబ్-ఉల్-ముల్క్ లు బరీద్-ఉల్-ముల్క్ పక్షము వహించి యతనికి క్రతులతో బోరాడుటకు దోడ్పడు చుండువారు. కృష్ణరాయలు కలుబరిగపై నెత్తి వచ్చు నను శంక బరిదునకు గలుగకపోయినను, కారాగార విముక్తుడైనపిమ్మట సాధ్యమైనంత త్వరలో నిస్సాయాలు ఆదిల్ ఖాను దా కొటను స్వాధీనపఱచుకొనుటకు దండెత్తిరావల

20. భారతి సం. ౬. భాగ ౨. పుట ౬౯౧.

21. Local Records. Vol. 88. p. 11. f.

22. Burhan -i- Maasir, I.A. XX

దని యాత దెలుగును. కావున కోటను ఆదిల్ ఖాను నికి హస్తగతముగావీయక సంరక్షించుటకై తన మిత్రులగు నిజామ్-ఉల్-ముల్క్ కుతుబ్-ఉల్-ముల్క్ లకు వర్తమాన ముని వారికడనుండి దళములను రప్పించుకొని యుండును. ఆదిల్ ఖానుకంటె ముందే కృష్ణరాయలు కలుబరిగమీద నెత్తిపోవుటచే దాని సంరక్షణార్థము వచ్చియుండిన నిజామాద్దిఖాజులతో రాయలు యుద్ధము సేయుటయందు వింత లేదు. ఈ విషయములను జక్కగ బరికించి చూడగా దైన్యింపబడిన కలుబరిగదండయాత్ర న్యూనిజా చెప్పినరానికంటె భిన్నమైనదని నిశ్చయముగు చున్నది. (౨) రాజ్యారంభ కాలమున రాయ లొకసారి కలుబరిగపై దండయాత్ర సలిపినట్లు 'విజయనగరసామ్రాజ్యము' వఃన తెలియవచ్చుచున్నది. కృష్ణదేవ రాయలు ప్రత్యోత్పత్తి తయూహనం ౧౨ వ లేది, అనగా క్రీ. శ. ౧౫౧౨ జనవరి ౯ వ లేది వాడు దండయాత్ర ప్రారంభముచేసి మాడేండ్లు దండుచేసి కలుబరిగకడ జయస్థంభము నేయించి తిరిగి విజయనగరమునకు వచ్చి, యచటనుండి క్రిముఖసంవత్సరం చిత్రిమాసము క్రిరము దళమి, అనగా క్రీ. శ. ౧౫౧౩ వ సంవత్సరం మార్చి నెల ౧౬ వ లేది వాడు గజపతివారిమీద దండుయెత్తి తరలిపోయినట్లు చెప్పియున్నది. కాని, క్రీ. శ. ౧౫౧౨ జనవరి ౯-వ లేదిని క్రీ. శ. ౧౫౧౩ మార్చి ౧౬-వలేది కిని మధ్యగల యెడము ఒక సంవత్సరముపై మాడు నెలలు అటుదిసములుమాత్రమే. కావున నీ దండయాత్ర కాలము మాడేండ్లకుట తప్పు. దండయాత్ర నడచిన కాలవ్యవధి త పైసను ప్రారంభకాలమైనను సరియగు నేమో కనుగొనవలసియున్నది. కృష్ణరాయలు దన రాజ్యాధి పేకమైనవెంటనే విజాపురముపై రెండు మారులు దండయాత్రవెడలె ననియు, నందొకటి క్రీ. శ. ౧౫౧౦ ఫిబ్రవరి ౨౦ వ లేదన యాల్పా క్కెరుగోవాకు వచ్చినపుడును మఱి యొకటి కమాలుఖానుని మరణానంతరమును నడచె ననియు నింతకుముందు చెప్పియున్నాడను. క్రీ. శ. ౧౫౧౧ మే నెలలో గమాలు ఖానుడు వధింపబడె నని ఫెరిస్తా వ్రాసియున్నాడు. కమాలుని వధ ఫెరిస్తా చెప్పినట్లు వాస్తవముగ క్రీ. శ. ౧౫౧౧ మే నెలయందే జరిగియుండినపక్షమున, 'విజయనగరసామ్రాజ్యము'న లేర్పినబడిన కలుబరిగ దండయాత్ర క్రీ. శ. ౧౫౧౨ జనవరి ౯ వ లేది వాడు ప్రారంభమైయుండవచ్చును. ఇల్ దసంగతి మెద్దియు లేదు.

నడిమిదొడ్డిపాశెత్తు కైఫీయతెందును, 'విజయ నగరసామ్రాజ్యము' నందును వర్ణింపబడియుండు కలు బరిగదండయాత్ర యొక్క టియే, లభించిన సాక్ష్యమును బరికించి చూడగా కృష్ణరాయలు కలుబరిగమీద రెండు సర్వాయములుమాత్రమే దండయాత్ర వెడలె నని తెలియవచ్చుచున్నది. న్యూనిజా చెప్పిన దండయాత్ర నడిమిదొడ్డిపాశెత్తు కైఫీయతులలోని దండయాత్రకంటె భిన్నమైన దని పైన నిరూపింపబడియున్నది. నడిమిదొడ్డి పాశెత్తుకై ఫీయతునందు కలుబరిగ కోటపై వరాహావ్యజ మెల్లకముందు రాయలు నిజామాద్దిఖాజుల నోడించినట్లు వ్రాసియున్నది; 'విజయనగరసామ్రాజ్యము'నందు భురప్పకాహనిజాంకానాలపై గూచించేసిపోయి మాడు యెండ్లవర్యంతము దండుచేసి మాడుసంస్థావాలమీద కార్యంజేసి కలుబరిగదగ్గర విజయస్థంభం నేయించి నట్లు చెప్పియున్నది. ఈరెండు గ్రంథములలో వర్ణింప బడిన దండయాత్రలయందు నిజాము కృష్ణరాయలకు బ్రతిపక్షిగ గానవచ్చుచున్నాడు. నిజాముతో కృష్ణ రాయలు మఱి యెచ్చటను నెక్కడను యుద్ధముజేసె నని తలచుట కాధారము లేదు; కావున నడిమిదొడ్డి పాశెత్తు కైఫీయతెందును, విజయనగరసామ్రాజ్యమునం దును వర్ణింపబడియుండు కలుబరిగదండయాత్ర యొక్క టియే యని తలచుట యుక్తము.

కలుబరిగ యుద్ధ మెట్లు నడచెనో నడిమిదొడ్డి పాశెత్తు కైఫీయతెందు చక్కగ వర్ణింపబడియున్నది. మొదట రాయరాజున క్షత్రువుల తాకునకు దాళజాలక విటిగి విన్నిచ్చెను. భురకలు విటిగి పాలు విజయనగర దళములను చెన్నంటి తఱుము వారంభించిరి. అప జయము సిద్ధమని యందఱకు దట్టినది. కాని రాయలు ధైర్యమును విడవాడలేదు. పలుగిడుచుండిన సైన్యమునడుమ నచలుడై నిలిచి చేయెత్తి ప్రళయ కాలరుద్రునివలె గర్జించెను. వాయుకులను పాశె గాండ్రను దొరలను విలిచి పకలవిధములైన బహుమాన ముల నిచ్చెద నని యాస చూపి యుద్ధమునకు బురి కొల్పెను. రామనామమును విన్న పికాచమువలె వారి హృదయమున బారుకొనియుండిన భయము మాయ మైనది. రాయరాజున మరల క్షత్రుముఖ మెనఁగి, మెసా వారికి హంజేవారికి ఇతరపాశెములవారికి విరాజేళము పెరిగినది. జయము చేకూడెగదా యని తలచి వ్రాగిపో మును వివర్ణించి చిల్లాపాల్లగ దఱుముకొనినవచ్చుచుండిన భురకనందున కడ్డపడి నఱుక వారంభించిరి. తలనని

తలంపుగ పిడుగులవలె దైవరికిన హిందూవీరుల ధాటికి
తెదరి పాటుకొంటున్నందున కురుక్షేత్ర మంగళాళక వెన్ను
జూపెను. అంతట రాయసైన్యమంతయు నొక్కుమ్మడి
వారిపై నురువడించి వారిని ఖండకుండములుగ నటుక
పొగెను. కురుక్షేత్రమందు చాల భాగము మడిసినది.
నాతశేషులు కొండలు పట్టుకొని. తక్కినవా రడ
పొడి గానరానిక పరారి యైరి. సహకారికవి యొకడు
రాయలచే నిర్బిక్తులైన మహమ్మదీయుల పిరి నిట్లు
వర్ణించియున్నాడు:

"చెడిపిరాల్లా త్రిన యదుగుడమ్ములకును
గట్టుపయ్యెద జించి కట్టుకొనుచు
బయలైన కుచకుంభపాశులకును జంటి
శివుల మాటుగా జేర్చుకొనుచు
గమగందలకు వడిగాలికి జాటుగా
గవధరంబుల విప్పి కప్పకొనుచు
బిడిన తురుము నీదియచాక నడిలించి
చేలాంతము ముసుంగు జేర్చుకొనుచు
ఖానమల్కువలేరుల మానవతులు
పాటుపరువున నీవు కల్పరిగ గొనిన
బ్రతుని నలుగడ దెనచెడి పలుకు రార
అహోహేంద్ర! కృష్ణరాయలీరింద్ర! 23."

గె. బ రి దు

కలుబరిగదండయాత్ర జయప్రదముగ ముగిసినది.
కాని కృష్ణరాయలు యుద్ధము చాలించుకొని నిజరాజ
ధానికి మరలిపోలేదు. బహమనీసుల్తానుల రాజధానియగు
తెదదకోట (బీదరు)వైపు సైన్యములతో గూచిచేసెను.
దీనికి వాస్తవమైన కారణము తెలియదు. బీరుచే
బంధికుడై కారాగారమున నుండిన ఇమ్మడి మహ
మూదుకాహును చెలనుండి విడిపించి సింహాసనముపై
నతని పునఃప్రతిష్ఠ సేయుట రాయల ముఖ్యోద్దేశమని
తోచుచున్నది. తెదందకోటదండయాత్రను సమ
కాలికకవులు దోర్నియున్నారు. ఒక యజ్ఞాతకవి—

"గవకుల్ బల్లిదమయ్యో ఢిల్లీకి ను
క్కోట పేలయ్యె మం
దుకకుల్ గ్రాత్రగ క్రొత్తదింబు లమరె
బోలేరు చందీరుల"

దవసంచెక్క తెదందకోటపు రకాం
తా గర్భనిర్భదన
ప్రవణంవైన భవత్ప్రియాగజయవా
ర్తక గృష్ణరాయాధిపా."

అని తెదందకోటదండయాత్రను బ్రకటించి
యున్నాడు. రాయరాణులదండకోటను జేరెను;
బీరుదళముల గూర్చుకొని నచ్చి మాటొడ్డి నిలచెను.
భీకరసంగ్రామము పొసగినది. మహమ్మదీయులయు
లోడి పాటిపోయెను. కృష్ణరాయల తెదందకోటవిజ
యము వల్లపాని పెద్దనగా రిట్లు ప్రశంసించి
యున్నాడు :

"సమరక్షోణిని గృష్ణరాయలభుజా
కాతాపిచే బద్ధుడు
ద్వంద్వోద్ధండ తెదందకోటయనన
వ్రాతంబు పప్రాకృమ
ర్థమునం గాంచి 'కేవాసనం' !
హరిహరం గాఖాలుఘోడాకిలే
తుముకి బాయిలబాయిదే ములీయం
దు ర్మింటికి బోవుచుక."

ఈవిజయము సంపూర్ణమైనది. తెదందకోట
పాక్షికతమాయెను. క్రీ. శ. ౧౫౩౩ వాటి యొక
తామ్రశాసనమున గృష్ణరాయలకు 'తెదదకోటపప్రాంగ
వారణ' యనబిరుదుండినట్లు చెప్పియున్నది²⁴.
స్వామ్యమాత్యిసువృత్తోక రాష్ట్రీదుర్గబలము లేదను
రాజ్య పప్రాంగము లనబడును. తెదదకోటపప్రాంగవారణ
దనగా తెదదకోటసంస్థానమును సంపూర్ణముగ జయిం
చిన వాడని యర్థము.

ఇరట స్మరింపవలసిన విషయ మొకటి కలదు.
కృష్ణ దేవరాయలకు 'యననరాజ్యసంస్థాపనాచార్య'
యను బిరుదు కలదు. విజయనగరరాయలయందు మనీ
యెవ్వరికిని ఈ బిరుదు లేదు. రాయల కీబిరు చెల్లు
కలిగినో పుష్టముగ దలియబడును సామ్య మెద్దియు
నింతవఱకు దొరకలేదు. కాని, న్యూనిజ్చరిత్రయందు
కృష్ణరాయలు కలుబరిగ గొన్నపుడు, దక్కనుసుల్తాను
పుత్రులను మువ్వరిని యాదిల్ ఖానుచే బందీకృతులైన
వారిని చెలనుండి విడిపించి, వారియందు క్షేమని
యతని రిండిసింహాసనము నెక్కించి, తక్కిన ఇద్ద
రిని తనతోగూడ విజయనగరమునకు గొనిపోయె నని

23. Further Sources, I no. 114. (b).

24. A. 9 of 1912-18.

యన్నది. దీని నాధారపటమున పరిశోధకులు కొందఱు కృష్ణరాయలకు 'యవనరాజ్యస్థాపనాచార్య' యను బిరుదు కనీసము క్రీ. శ. ౧౫౧౪ వ సం. నుండి యుండె నని తెల్లమగుచున్నది. ఇది 'ఆప్తదిగ్రా యమనోభయంకర' 'మారురాయరగండ్' యను బిరుదుల వలె పరంపరగా వచ్చినది కాదు. రాయల పూర్వికులకు గాని, యతనిముందు వజ్రసింహాసనము నధిష్ఠించిన విద్యానగరపార్వతాములకుగాని లేదు ; కావున క్రీ. శ. ౧౫౧౪ వ సంవత్సరమున రాయలు విద్యానగరసింహాసనము నెక్కినతరువాతను, ౧౫౧౪ వ సంవత్సరమున కందుకూరు కాసనమును నెక్కించుటకు ముందును యవన రాజు నెవ్వరినో రాజ్యమున ప్రతిష్ఠించుటవలన గలిగి యుండవలయును. ఈ మధ్య కాలమున స్థానధ్రువులయి నిజరాజ్యకీతము నధిష్ఠించుట కన్యథా సహాయము గావల సిన యవనరాజు లిద్దరుండీరి. ఒకడు ఇస్మాయిలు ఆదిల్ ఖానుడు. రాజ్యసంరక్షకుడైన కమలుఖానునిచే బండికృతుడాయె నని పూర్వప్రకరణమున తెప్పి యున్నది. కాని ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ ఖానుడు రాయ సహాయమువలన దన రాజ్యమును మరల సంపాదించు

కొనలేదు. అతని తల్లి బూబాజీఖానుము దన యను చరులచే కమలుఖానుని జంపించి క్రీ. శ. ౧౫౧౧ మే నెలలో దనకుమారుని చెజనుండి విడిపించెను. రెండవ వాడు బహమనీసుల్తాను ఇమ్మడి మహమూదుకాహు. క్రీ. శ. ౧౫౧౧ లో గమలుఖానునితో సఖ్యము గురుర్పకొని యాతనికి బ్రతిగ తెడదకొల (బీదరు)రాజ్యమును బాలించుచుండిన బరీద్-ఇ-ముహలి కాతని తెజతెట్టి సింహాసనము నాక్రమించుకొని తానె ప్రభువై స్వతంత్రముగ బ్రజాపాలనము చేయ గడగను. అతనికి నివామ్-ఉల్-ముల్క్కు కుతుబ్-ఉల్-ముల్క్కు మొదలగు బహమనీ సామంతులు లోడిగుటవలన యతడే స్థిరముగ బీదరురాజ్యమున కధిపతి యగు నను నభిప్రాయ మతనికి గలిగెను. కృష్ణరాయలు క్రీ. శ. ౧౫౧౨ వ సంవత్సరమున ఆదిల్ ఖానుని జయించి

NDI. Kr. 27

ARE 272 of 1897

ARE 243 of 1899

ARE 381 of 1907

ARE 244 of 1899

1st September 1514

8th July 1515

29th March 1516

1517

8th August 1519

Yavanarajyasthapanaacharya

"

"

"

"

బీదవలన కృష్ణరాయలకు 'యవనరాజ్యస్థాపనాచార్య' యను బిరుదు కనీసము క్రీ. శ. ౧౫౧౪ వ సం. నుండి యుండె నని తెల్లమగుచున్నది. ఇది 'ఆప్తదిగ్రా యమనోభయంకర' 'మారురాయరగండ్' యను బిరుదుల వలె పరంపరగా వచ్చినది కాదు. రాయల పూర్వికులకు గాని, యతనిముందు వజ్రసింహాసనము నధిష్ఠించిన విద్యానగరపార్వతాములకుగాని లేదు ; కావున క్రీ. శ. ౧౫౧౪ వ సంవత్సరమున రాయలు విద్యానగరసింహాసనము నెక్కినతరువాతను, ౧౫౧౪ వ సంవత్సరమున కందుకూరు కాసనమును నెక్కించుటకు ముందును యవన రాజు నెవ్వరినో రాజ్యమున ప్రతిష్ఠించుటవలన గలిగి యుండవలయును. ఈ మధ్య కాలమున స్థానధ్రువులయి నిజరాజ్యకీతము నధిష్ఠించుట కన్యథా సహాయము గావల సిన యవనరాజు లిద్దరుండీరి. ఒకడు ఇస్మాయిలు ఆదిల్ ఖానుడు. రాజ్యసంరక్షకుడైన కమలుఖానునిచే బండికృతుడాయె నని పూర్వప్రకరణమున తెప్పి యున్నది. కాని ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ ఖానుడు రాయ సహాయమువలన దన రాజ్యమును మరల సంపాదించు

రాయమారు దుర్గమును పాధించినపిమ్మట బీదరు స్వాధీనమందుండిన కలుబరిగ బీదరుదుర్గములను గైఃసము తీసికొనియుండుటవలనను క్రీ. శ. ౧౫౧౪ వ సంవత్సరము నుండి 'యవనరాజ్య స్థాపనాచార్య'యను బిరు దతని కంతుటగల్గెను. బీద రును జయించినప్పు డిమ్మడి మహమూదుకాహును చెజ నుండి విడిపించి సింహాసనము నెక్కించుటవలన నే యా బిరు దాతనికి గలిగె నని మన మాహింపవచ్చును.

బహమనీసుల్తాను విజయనగరరాయలకు ప్రకృ తించే నమిశ్రుడు. అతని నాశనము విజయనగర సామ్రాజ్యమునకు శ్రేయస్కరము. విజయనగరబహ మనీసంస్థానముల పరస్పరసంబంధ మిట్లుండ, ఇలిమై పోవుచుండిన బహమనీసంస్థానమును బునరుద్ధరించుటకు గృష్ణరాయ లేల పూనుకొనెనో తెలియదు. రాయలు కేరళయాధుడును, దళివాయకుడునుమాత్రము గాదు. రాజ్యతంత్రమును నడపుటయం దాతని ప్రజ్ఞ యఖండ మైనది. కావున యవనరాజ్యస్థాపన నేయుట కద్దయో ప్రబలకారణ ముండియుండవలయును. స్థాన ధ్రువుడైన కుల్తానును మరల గద్దె నెక్కించిన నతనివలన

భావికాలమున బహుమనీసామంతులతో దనకు గలుగ
బోవు యుద్ధములందు లాభము గలుగవచ్చు నని యెంచి
యట్లు చేసియుండవచ్చును.

ఈ దండయాత్రల మూలమున విజయనగరసామ్రా
జ్యపు కీర్తిప్రతిష్ఠలు వాసికెక్కినవి. యుద్ధము నడ
పుటయందు కృష్ణరాయ లద్వితీయశక్తిసామర్థ్యములు
గల సేవాధిపతి యని యందఱకును విదితమాయెను.
సింహాసనమునెక్కిన కూడేండ్లలోపల బహుమనీసుల్తాను
జోడించెను; యూఫ్రేటిదిర్ భానుని వధించెను;
ఇస్ఫాయిల్ ఆదిర్ భానుని జయించి రాయచూరు
ముదుగల్లు దుర్గములను కృష్ణాకుంగభద్రల మధ్య నీమలను

స్వాధీనపఱచుకొనెను; కలుబరిగమీద దండువెట్టి
నిజామాదిబహుమనీసామంతుల నిర్జించి వరాహధ్వజము
వా కోటయలంగములపై స్థాపించెను. బరీదును పరా
జితుని గావించి యతని సప్తాంగములను హరించి, యత
నిచే బండ్లకృతుడైన యిమ్ముడి మహమ్మదుకాహుబవా
మనీని చెంబుండి విముక్తుని జేసి మరల సింహాసనవాధిష్ఠి
తుని జేసి 'మహవరాజ్యస్థాపనాచార్యు' డను బిరుదును
వహించెను. ఇంతటి యల్పకాలమున నింతలేసి ఘన
కార్యముల నొనర్చిన మహారాయల శక్తిసామర్థ్య
ములను గాంచి విద్యానగరసామ్రాజ్యప్రజ లబ్బుర
పడుటయందు వింత యేమి కలదు?

(సళేమము)

డెస్టిట్యూట్

‘ఆరుద్ర’

అసమర్థుడి పరిపాలనలాగ అంధకారం ఆవరించింది నగరాన్ని. అంతదాకా మూసిన కనులు అర్ధరాత్రాన విప్పతుంది నగరం. అంతదాకా చెప్పని కథల్ని హీన స్వరాన చెపుతుంది నగరం. నగరంకుడి కంట్లో పుసి, మలికంట్లో కసి. నగరం తొలి కథలో ఆకలి, మలికథలో చీకటి.

ఇది ఆవేదనాశిశిరం

మానవు డింకా పసరం.

ఈ ఆవేదనాశిశిరంలో ప్రతిమేధస్సు ఒక మ్రోడు, పచ్చచచ్చినట్టి బీడు, మూలుగు తున్న వల్లకాడు, గూడు అల్లుకొనే సాలీడు. ఈ ఆవేదనాశిశిరంలో ప్రతిచైతన్యతరుహా ఇంగితజ్ఞానప్రతాలని రాల్చివేసింది. అదృశ్య హాలలతో అవ్యక్తాలని దున్ని అనుమానాలను జల్లి అనవసరభేదాలను పండించుకొంటున్నారు అందరూ.

ఇది కఠినవరకం

ఇది ప్రత్యక్షవరకం

బోను తెరిస్తే నోరు తెరిచే పెద్దపులి నగరయామిని. బోలెడన్ని కథలకి చాచిన తన దీర్ఘహస్తాలతో స్వాగతవచనాలను చదువుతుంది నగరం. జీవితపు వరదల బుర

దల మడుగుల అడుగున అతితొందరగా చిందరవందరగా తిరిగే జీవులు అంతదాకా అక్కడా అక్కడా తిరిగి అప్పుడు చేరుకొంటారు విశాలమైన పాపంచాలమిదికి.

నగరంలో యామిని

నరకంలో ఆమని

ఇత దొక యువకుడు. కళాశాలనుండి నిష్క్రమించి నగరంలో ప్రవేశించేడు. నల్లని వన్నీ కన్నీళ్ళు, తెల్లనివన్నీ పాపాలు. పేవ్ మెంటుమీద పడుక్కొనడానికి పెద్దదైన సంస్కారం చేతపట్టుకొని కూర్చున్నాడు.

దావానలతుల్యోజ్జ్వల

భావానలకీలలోన పడుతూఉంటా

భావాలకు బానిసనై

కావాలని గాలిమేడ కడుతూఉంటా—

ఘోరాటవి ఈ నగరం

పోరాడే శక్తిలేదు పోలేను ఎటూ

లే రెవరూ నా అంటూ

కోరను ఉండాలని పసి (కూనలుమినహా)

వేస్తున్న పథకానికి చేస్తున్న పాతకానికి అర్థం తెలుసుకొన్నవాడు.

ఇక్కడ దొరకని దేదో

చక్కదనం అభిలషించి

ఎక్కడికో పోదామని
 రెక్క విప్పు చైతన్యం
 కనుపించని చక్కదనం
 నను పిలిచిన మరుక్షణం
 తనువంతా పులకరించి
 పెనుతాపం పుటకరించు
 కడుసన్నని గాజుతెరల
 నడియాడును తైతల్యం
 కడలిలాగ కనబడినా
 నడిలేనిది వైఫల్యం
 కనుకొలకులనుండి కరగి
 నునువెచ్చని వైరాళ్యం

పనికిమాలి సుడులు తిరిగి
 కనుల మరల గడ్డకట్టు
 మొండిచెట్లు లోలోపల
 గుండెలోన గునపమగును
 పండదు ఏనాటికైన
 ఎండమావి నాకోరిక
 కదలలేని బండరాయి
 చెడపట్టిన నా ఎడండ
 వదలలేదు ఆ దేలకో
 చదల కెగురు ప్రయత్నాలు.

ఇకడు డెప్పిట్యూట్.

(‘నగరయామిని’లో ఒకటవ రీతి.)

నేడు - రేపు

శ్రీ రా. సీ. ఆంజనేయశాస్త్రి

[మహారాజాగారి భవనం. రాజాగారు సోఫాలో కూర్చుని వుంటారు. ౧౦ ఏళ్లంటాయి. అయినా, గుర్రపుస్వారి, కత్తిసామా రోజూ చేస్తూ ఉండటం చేత శరీరం దృఢంగానే వుంది. నిమ్మకాయలు నిలబెట్టగల మీసకట్టులో అక్కడక్కడ తెల్లటి వెంట్రుకలు వెండితీగలల్లే మెరుస్తూ వుంటాయి. దర్బారులో లేకపోయినప్పటికీ, కిరీటం ఖడ్గంవివా, మిగతా రాజోచితవేషమంతా యథాతథంగానే వుంటుంది.

రాజకుమారుడికి యిరవైఅయిదే ఖంటాయి. తండ్రి కెదురుగా మామూలు పేయకుప్పిలో కూర్చుని వుంటాడు. తండ్రిలాగానే మాంచి దృఢగాఢుడు. కత్తిరించిన మీసాలు. పాదాదుర్లు. రాజసం ఏమాత్రం కనిపించదు మొహంలో. తండ్రి, కొడుకు మాట్లాడుకుండగా తెర లేస్తుంది.]

మహారాజా—ఇంతకీ మేంమాత్రం కాలాని కెదు రీదుకున్న చేసుంది! మాతృభాషలో చదువు సంధ్యలకీ, నిర్బంధనైతికశిక్షలకీ మొట్టమొదట్లో ఏర్పాటుచేసింది మన సంస్థానంలోనే కదా!...

రాజకుమారుడు—కాదనడం లేదు.....కాని పేదా దిక్కి...

మ.రా—(కొంచెం విసురుగా) మహా తమకే వాళ్ల గోడు పట్టుకున్నట్టు! తరతరాలన్నీ అన్న సమారాధన రోజూ జరుగుతూనేవుంది. ప్రతి ద్వాదశికీ పుట్టి! పుట్టు వార్షిచి సంతర్పణలు చెయ్యడం లేదా. నేం మటుకు?...

రా.కు—వాకు మహాదుఃఖం కలుగుతుంది ఆ సంతర్పణల్లో అంతమందిజనం ఎగబడటం చూస్తుంటే.

మ.రా—(ఆశ్చర్యంగా) అదేమిటి? కేలకొద్దీ జనం మృష్టాన్నతృప్తులై చెళ్లుతుంటే నీకు దుఃఖం కలుగుతోందీ?

రా.కు—పట్టెడు మెతుకులకోసం గంటలతర బడి పడగావులు పడివుంటున్నారే పెత్తందార్ల కొరడా ఛెక్కుకులకి తలబిగ్గితున్నా! పాపం ఎంత దుర్బరదారి ద్రవ్యంలో మునిగివున్నారో వాళ్లు! లేకపోతే, అత్య గౌరవం చంపుకుని...

మ.రా—(మొహం పక్కకి తిప్పి) సరిసరి... సంతర్పణలు మానెయ్యమనా ఏమిటి నీ సలహా?

రా.కు—సంతర్పణలు చేస్తామన్నామా జనం రారాదు. రావాల్సిన అవసరమే వాళ్ల కుండరా దన్నమాట. తిండికి మొహం వాచేటంత వీరరికం ఒక చోటా, వీధులు కట్టి విస్తృత ఔయ్యగలిగినంత భాగ్యం ఒక చోటా...

మ.రా—(అర్థోక్తిలోనే, తీవ్రంగా)... అయితే ఖజానాలు దోచిపెట్టమనా?...అంతకీ "హరి జమలో, హరిజమలో!" అని గోలపెడుతుంటే, దేవాలయప్రవేశం యిప్పిస్తేని వాళ్ల కిహాదా...

రా.కు—నిజమే! కాని అంతమాత్రంచేత...

మ.రా—(విసుగ్గా)... నీకే తృప్తి లేకపోతే, యిహ. అలకా విధవల కే ముంటుంది?

రా.కు—పాపం, వాళ్ల ని అలకాజనంగా తయారుచేసింది మనం కాదా?

మ.రా—మనం చేసే దేముంది? ఆ పరమాత్ముడు చెయ్యాలి ఏంచేసినా!... “బుద్ధి కర్మానుసారితో” అని...

రా.కు—(విసిపించుకోవట్టుగా) మొన్న మధ్య మాలపల్లి వెళ్లితే, వాన జోరున కురవని కొంప ఒక్కటంటే ఒక్కటికూడా కనిపించలేదు. గుడిశలచుట్టూ మురుగునీరు, దోమలూ...పందిగూళ్లు నయం వాటికంటే...

మ.రా—(కొంచెం సానుభూతి ప్రకటిస్తూ) అవునుట పాపం! మొన్నటి గాలివానకి కొంపలన్నీ పడిపోయాయికామట! అందుకేగా, తాటితోపు లొంచి తలో తాడీ ఊరికేనే కొట్టుకుపోమని చాటింపేయించాం?

రా.కు—అచ్చే! ఒకటి ఆరా తాళ్లవల్ల ఏ మవుతుంది? సుగ్రమైన యిల్లు కట్టించిపెట్టాలని ఆందోళన చేస్తున్నారు వాళ్లు.

మ.రా—(కోపంగా) కేదలూ మిడ్డలూ కట్టించియ్యొద్దా? ఇల్లుట! ఇల్లు! అసలు మళ్ళీటగా రేపెట్టింది వాళ్లకి? మన వంకంలో ఎన్నడైనా తుంది, మాలామండిల గడప తొక్కడం?...

రా.కు—అందుకే కమా, నేను వెళ్లేసరికి పాపం, వాళ్లకి కాళ్లు విరగడొక్కటన్నట్టుయింది! ముసలీ ముతకా, “ప్రభువులు మనకొంపలు తొక్కారంటే, ఏం కిడు చూడుతుందో!” అని భయపడ్డారు. నన్ను వెళ్లిపోమని బలిమాలకున్నారూడాను... వాకు చచ్చినచా వైంది...మనం మనుష్యులకి దూరమై పోతున్నాం నాన్నగారూ!.....అప్పుకుల మయ్యోం...

మ.రా—కట్టిపెడుమా నీచదువు!.....వాలే నయం. పెద్దాచిన్నా, మంచి చెడ్డా గమనింపు పోలే దింకాను...అసలీచదువు లొచ్చి నాకనంచేకొయితే మన పాంప్రచారాల్ని, ఆచారాల్ని. ఇప్పుడే మనుకుంటే ఏంలాభం, నిన్ను ఆ రొంపిలో దింపాక!...

రా.కు—నిజానం ఒకరి సాత్రా? ప్రపంచ మంతా ముందుకి పోతుంటే, మనం అసలేమటకు ఆ భావాలు ఆగవా?...

మ.రా—(కొంచెం ఆలోచిస్తున్నట్టుగా) నవ్వు చెప్పింది నిజమేలే. కాకపోలే నవ్వున్నా మాతో ఏకీభవించేవాడేమో నని ఇదవుతున్నా తప్పితే!.....ఇంకకీ మొన్న రాజకీయ సభలో మమ్మల్ని వ్యక్తిగతంగా నానాతిట్టూ తిట్టారటగా? నవ్వు వింటూ కూర్చున్నావుట మిగతా వాళ్లతోబాటు పోస్తా!

రా.కు—కుమించాలి. నేను సైతం మీ చర్యల్ని విమర్శిస్తూ మాట్లాడాకూడాను. కిందటివారం రామచంద్రరావుగారింట్లో జొరబడి సంస్థానోద్యోగులు చేసిన పనులికి మీరే బాధ్యులని ప్రజల విశ్వాసం...అందుకని, ఆ...

మ.రా—మాకు తెలుసు, రామచంద్రరావుగారు చాలా పెద్దమనిషి. ఆయనతరగారివరకూ ఎన్నో తరాల్లోంచి సంస్థానంలో పెద్ద ఉద్యోగాల్లో వున్నవారే. కాని ఆయన యీ గొడవలలో పడటం, ఆయనమీద ఒచ్చిన ఫిర్యాదులు చాలా తీవ్రమైన వచడం, మరి తిప్పనిసరయిందిట యిట్లు పోదాచెయ్యడం...అంత మాత్రంచేక...

రా.కు—అందుకేవరూ ఆక్షేపించడంలేదు. కాని, ఆయన్ని చావదన్నీ లారీలో ఎక్కించుకుపోవడమూ, స్త్రీలని నానాదుర్భాష లాడటమూ కష్టం చేసింది. ఇనస్పెక్టర్ లొచ్చి రామచంద్రరావుగారి కూతురిమీద చెయ్యి వేకాడుటకూడాను. పిల్లా కెల్లతో సహా యింటిల్లివాదిని తరిమేసి, యింటికి నీలు వేకారు... ఉద్రేకపడిన జనంమీద కుపాకులు పేలిస్తే నలుగురు చచ్చిపోయారు. కేవాల్నికూడా బంధువులి కప్పజెప్పలేదు.

మ.రా—(అశ్చర్యంగా) ఇవన్నీ మాకు తెలిచే! పోదాచెయ్యటాని కెల్లిన ఉద్యోగులమీద జనం రాళ్లవర్షం కురిసిస్తే, మాకని చెడగొట్టడానికి గాలిలో కుపాకులు పేల్చవలసాచ్చిందనీ, జనం పారిపోయే లొక్కడిలో యిద్దిరికి స్వల్పమైన గాయాలు తగిలాయనీ మాకు వచ్చిన రిపోర్టు...

రా.కు—కాని యివన్నీ మీయాజ్ఞమీదే జరిగినట్లు ఉద్యోగులు చెబుతున్నారు. నేను నమ్మక

పోయినా ఊరుకోవాలిపాచ్చింది... ఇప్పుడు, మీకు తెలియదంటున్నారకనక, ఆ చర్యల్ని ఖండిస్తూ రామ చంద్రరావుగారికి, వారి కుటుంబానికి తగిన పరిహారాన్ని...

మ.రా—(సాలోచనగా) మాకైతే ఎంతైనా చెయ్యాలనుంది... ఎంత కష్టంగా వుందీ మాకు, రామ చంద్రరావుగారి విషయంలో యింత పని జరిగిందని ?? ...కాని... కాని, యిది రాజకీయాలు వాయనా! ప్రధానమంత్రితో సంప్రదించండి ఏ మాటా యివ్వలేను... ఇంతకీ ఎవరివాళ్లు వాళ్లు! కాకపోయితర్వాత ... (కాస్తాసి)... నిన్ను సరించి ఏ మనుకుంటున్నారో తెలుసా? ... మామీద ప్రజల్లో చ్యవం పుట్టించి, మమ్మల్ని పదార్థమై చీసి, ప్రజాప్రభుత్వం అనే పేరుతో నువ్వు గద్దె కెక్కటానికి గాను ఉద్యమంలో చేరావుట!...

రా.కు—(చిరునవ్వు నవ్వి) అవును, నా చెవి నా పడింది వా పుకారు. కాని, మీ కుమారుడు నీచుడు కాడని మీకు తెలుసుననే నా నమ్మకం. అందువల్ల నా కాపుకా లేమీ బాధ కలిగించలేదు...

మ.రా—నిజమేకాని, నీ చేతలు మాత్రం...

రా.కు—(అడ్డొక్తిలోనే, గంభీరంగా) మీకే అనుమానమా? నాయుండు విశ్వాసం లేకపోతే, ఇదుగో, వాణిరమ్మని యిప్పుడే ఖండించండి...

మ.రా—(చెరపుతో) ఎంతమాట! మమ్మల్ని అనమానపరచడం కాదూ? మాకు తెలుసు మన రక్తంలో అటువంటి నీచాణువు లుండవు... మన వంశాన పూర్వం ఒకతరంలో తండ్రీకొడుకులికి మాటామాటా వచ్చి బాహులంగానే ద్వంద్వయుద్ధం చేశారుట. అంతే తప్పితే... (నీళ్లు నములుతూ)... ఇంతకీ... మేమేం చేసివా నీకోసం కాదూ? ... మన వంశమర్యాదా, గౌరవం నిలబెట్టుకుంటూ, తరతరాలా రాజరికమా...

రా.కు—(తొందరగా) నాకు రాజరికం అక్కర్లేదు నాన్నగారూ! నే నందు కర్హుణ్ణి కాను... నా కా కోరికే లేదని బహిరంగంగా ప్రకటిస్తే నామీది పుకారుకూడా పోతుంది...

మ.రా—(వ్యాకులతతో) నాకు తీసివట్టు కాదూ, నువ్వలా ప్రకటిస్తే? నే నో రావణాసురుడి నయినట్టూ, అందువల్ల నువ్వు రాజ్యాన్ని పరిత్యజించినట్టూ... ముందు వాతల నరీ! నువ్వలా ప్రకటించు వాయనా!...

రా.కు—(గద్దడికతో) ... నాన్నగారూ! ... వానోరు కట్టేసున్నారు...

* * *

రెండో రంగం

[మెహర్ కుర్చీలో కూర్చుని వుంటుంది. పద్ధని మిడతలుంటాయి. చక్కని రూపం. సాదావేషం. మొహంలో మలుకు దిగులు కనపడుకూవుంటుంది... చంద్రశేఖరం అటూ యిటూ పచ్చార్లు చేస్తూంటాడు. వల్లగా పొడుగ్గా వుంటాడు. మొరటు మొహం. ఇరవై ఆరే స్థలటాయి. కుచ్చితంగా కనిపిస్తాడు. మెహర్ ని మాట్లాడనివ్వకుండానే పొగిస్తాడు తన ధోరణి...]

చంద్ర—అవును... అత నలా కాక యింకోలా ఎలా చెబుతాడు? ఎంతైనా తండ్రీకదూ! తనమాదిరి చపటవాజమ్య ఎవరన్నా నమ్మాలి మహారాజా! తెలి కుండానే, రామచంద్రరావుగారింట్లో అన్ని రాక్షస కృత్యాలు జరిగాయంటేనూ, నలుగురి అరుణరుధి రాన్నీ ఆ వికాచాలు తాగాయంటేనూ,

మెహర్—(కోపాన్ని నూచిస్తుంది.)

చంద్ర—(కుచ్చితంగా నవ్వుతూ) నాకు తెలుసు, నువ్వతనిమీద ఈగనికూడా వాలనివ్వ పని... ఎందుకోకూడా తెలుసు!...

మెహర్—(ప్రకృర్థకంగా చూస్తుంది.)

చంద్ర—వేరే నే నెందుకూ? నీ మొహమే చెబుతోంది నువ్వతనిని ప్రేమిస్తున్నావని...

మెహర్—(తల వంచుకుంటుంది.)

చంద్ర—మొన్నరాత్రి నువ్వు ఆరినూ కోట గుమ్మందగ్గర...

మెహర్—అఁ... (అని ఎవో అనబోతుంటే ఆర్థోక్సిలోనే)

చంద్ర—“సంఘంపనిమీద ను వ్యేక దూ పంపించి?” అనబోతున్నావుకదా?... ఆవును... దాంతోపాటు నీపనినీ... రాజకేళిరం చెప్పలేదను కున్నావా నాతో?... అసలు పెద్ద కుట్రే వుందీలే మహారాజా చేయిస్తోంది, రాజకుమారుడిచేత...

మెహర్—(సాక్ష్యర్యంగానూ, ప్రశ్నార్థకం గానూ చూస్తూ లేచి నుంచుంటుంది.)

చంద్ర—నీకుమాత్రం తెలివంటా వుందీ ?

మెహర్—(“తెలిదు” అన్నట్టుగా తల ఊపు తుంది.)

చంద్ర—మూగనోము పట్టావల్లే వుండే యివారే?... తన రాజరికం ఎలాగూ నిలవ దని మహారాజా! తెలుసు... తనకి ఊజీవా, ప్రజాప్రభుత్వంలో తనకొడుక్కే అధికారం రావడంకోసం రాజకుమారుడిని ఉద్యమంలోకి పంపించాడు. అతను “కార్మిక కర్షకు” లంటూ కబుర్లు దంచుతుంటే, పెద్దదెద్దయ్యలంతా “కుమారరాజాగారంతటివారే మనకోసం పాటు పడుతున్నారు. మహామహులు! శ్యామల!” అంటూ బ్రహ్మరథం పడుతున్నారు.

మెహర్—(“నిజమా!” అని అనుమానిస్తున్నట్టు చూసి ఎవో అనబోతుంటే—)

చంద్ర—ను వ్యంతమాత్రం అనుమానపడక్కలేదు మెహర్. బోలెడన్ని నిదర్శనాలున్నాయి. మొన్న రాజకీయమహాసభలో పాల్గొన్న ప్రముఖులందరినీ అరెస్టుచేశారుకదా! మునిద్దరిమీదా, సరే, యిదివరకే పుట్టివున్నాయయ్యో వారంటూ! కాని అతని మీదమాత్రం చెయ్యి చెయ్యలేదు. ఎలాగైతే రాజకుమారుడుకదా!... ప్రజాప్రభుత్వంపేరుతో తను గద్దెక్కాలనే దురుద్దేశం అతనికి నిజంగానే లేకపోలే ఆ మాట బహిరంగంగా ప్రకటించమంటే ప్రకటించజేంమరి? పైగా వాళ్ల వాన్నగారుట, యాయనగారి నోరు కట్టేశారుట!! అదో చిదంబర రహస్యం!! చెదనకబుర్లు!!! ఎవరికి తెలిస్తూ యీ కుట్రలన్నీ?...

మెహర్—(మునిపళ్లతో తేలిగోళ్లు కొరుక్కుంటూ సాలోచనగా చెందడులలేనీ మల్లి కుర్చీలో కూర్చుంటుంది.)

చంద్ర—(తన పాచిక పాడుతోం దనే ఉల్లాసంతో) అదీగాక, చూడు, మెహర్!... ఇతర్లని పెల్లిచేసుకోటం మన సంఘపు కట్టుబాట్లో వ్యతిరేకం, తెలుసా? అంతేకాదు... తలెత్తు... ఇదిగో!... యిలాంటిద్రోహుల్నా మరీను... ?

మెహర్—(నిర్లక్ష్యంగానూ, హీనంగానూ అతని వేపు చూసి పక్కకి తిరుగుతుంది)

చంద్ర—(కొంచెం ఆలోచించి, ఏవో గుర్తుకొచ్చినట్టు)... ఆ... చూశావు, మెహర్, యింకో రహస్యం...

మెహర్—(“అఁ... విశేషమిటి రెడ్డు. రహస్యం”... అన్నట్టుగా, నిశ్చలంగా యిండాకటి మాదిరే కూర్చుని వుంటుంది.)

చంద్ర—నీవుటకవిషయం అన్నమాట—

మెహర్—(చప్పన అతని వేపు తిరిగి, కాతుకంతో)... అఁ !?

చంద్ర—ఆవును... చచ్చి పోయిన నీతల్లి బోగింది. ఆమెను మహారాజా వుంచుకున్నాడు. అన్నా చెల్లెళ్ల పెళ్లా? (క్రూరంగా నవ్వుతాడు.)

మెహర్—(పిడుగు పడ్డట్టు తల వార్చి, “నమ్మక మంటావా?” అన్నట్లు దీనంగా చూస్తుంది కన్నీరు కారుస్తూ.)

చంద్ర—అలా చూస్తావేం? ఆకళ్ళే అడుగు, కావాలంటే!... మెహర్, నీకోసం నేను... (అంటూ కుర్చీమీద చెయ్యి వేస్తాడు.)

మెహర్—(తటానం కుర్చీలోంచి లేచి నుంచుంటుంది.)

చంద్ర—నీ పలుకే బంగార మైపోయిందేం మెహర్ యివారే?... సంస్థానంలో చిచ్చు పెట్టాం... ఇహ చాలు... ఇక్కడుంటే, మనవి ఎలాగో పట్టేస్తాడు. యివారే కాకపోలే తల్లు... కనక మన మిద్దరిం స్థానంలోంచి పారిపోయి... ఎక్కడో సుఖంగా...

మెహర్—(చీడపురుగుని విడిచి చీకట్టుగా విడిచిస్తూ రెండడుగులు ముందు కేస్తుంది.)

చంద్ర—(కోపంతో) నీమీద ప్రేమకాడీ యింతకాలం నేను వేచివున్నాను... లేకపోలే అతని నెత్తుకు కళ్ల చూపివుందును యీపాటికి...

మెహర్—ఘా... (అని వెళ్లిపోతుంది.)

చంద్ర—(పళ్లు పటపటా కొరుకుతూ) ఇప్పుడు మీయిద్దరి నెత్తుకూ కళ్ల చూస్తూ చంద్ర శేఖరం...

(తెర పడుతుంది చకచకా)

* * *

మూడో రంగం

[అర్ధరాత్రి. కొటగుమ్మందగ్గిర రాజకుమారుడూ, మొగవేషంలో ఉన్న మెహర్ మాట్లాడుకూపుంటారు. ఫారాజవాసుకేకా, మాటలూ తెర వెనక వినిపిస్తుంటాయి.]

మెహర్—(నిట్టూర్పు విడుస్తూ) సంఘంలోంచి ఒక్కొక్క నామీద వాళ్లంతా కసిపూని తిరుగుతున్నారు, పొడిచేద్దామని...

రా.కు—ఎందుకూ పొడివడం?...

మెహర్—అసలుకారణం, చంద్రశేఖరాన్ని నేను వెళ్లిచేసుకోలేదని, చెప్పడంమటుకు "సంఘం"లోంచి వెళ్లిపోయి ద్రోహం చేసిందికవక, బతికనిస్తే మన రహస్యాలు బయటపెడుతుంది. అందుకని చంపే నెయ్యిలో అని చెప్పి, సంఘంలోవాళ్లకి పురస్కారం చాడు చంద్రశేఖరం.

రా.కు—అంత దీక్షగా ప్రాణాలివ్వడా తెగించి పనిచేసిన నిన్నే వాళ్లకి హత్యచెయ్యాలనా యిప్పుడు?...

మెహర్—అంతే కాదు. నేనేం తెక్క? అతన్ని నమ్ముకున్న వందలాది మనుష్యుల్ని నట్టేట మంచి "చియ్యపెట్టా"గా? చాలు. యీహా మునిద్దరం సంస్థాపన విడిచి పారిపోదాం" అన్నాడు చంద్ర శేఖరం వాతో. మొన్నరాత్రి కర్రలతో ఎదురుతిరిగి

సంస్థానోద్యోగంలో చావబాదిన రైతులు "మిలిటరీ"వాళ్లొచ్చి కాలుస్తారని పుకారుగా వుంది. ఏం చెయ్యమంటారు? అని అడగొస్తే చంద్రశేఖరం మొహం తప్పించాడు...

రా.కు—ఎంత ఘోరం? హింసాపథం నీకు లకీ, బాధ్యతలకీ చోటివ్వడమా!!...

మెహర్—నువ్వారాజాగార్ని చంపాలని చేసిన కుట్రలో నాకూ భాగం వుంది... వారు నాకు తండ్రులని తెలియ అప్పటికి... చంద్రశేఖరమే మొన్న బయటపెట్టాడు... (ఏడుస్తుంది.)

రా.కు—అవును... పాపం. మీఅమ్మ నిన్ను కవగానే చచ్చిపోయింది. నన్ను ఎత్తుకుంటూవుంటేది కూడాను... నాకు కొద్దిగా నురుకుదా వుంది...

మెహర్—నా కందుకు చెప్పలేదూ, యింత కాలమాను?

రా.కు—సంఘం ఎంత ముందుకు పోయినా, యింకా పాతవాసనలు చావలేదు. వేళ్ళెత్తెత్రినని నీకు గాని, యితరులకిగాని తెలియకుండా వుండటమే మంచి దని ఉరుకున్నా.

మెహర్—కాని యిప్పుడంత ప్రమాదం జరిగిందో గమనించారా?

రా.కు—దాని కేం మెహర్? ఎవరు నమ్మిన పంథాలో వాళ్లు ధైర్యంగా పంచరించడం ధర్మం. హింసాపథంలో నమ్మక ముండిన వ్యాకుట్రలో ఉని చేశావనుకో. తండ్రయితే నేం? అన్నయితే నేం?... ఇంకే కుట్ర ఫలించలేదుగా మవ్వు దుఃఖించటాని కైవా?... అదిగో, యింకా ఏడుస్తున్నావా?...

మెహర్—(దుఃఖా వ్యాభవంబూ) అది కాదండీ... నేనింకా ఘోరమైన అపచారం చేశా...

రా.కు—అంటే?...

మెహర్—(మొహం చేతులతో మూసుకుంటూ) ...మిమ్మల్ని... ప్రేమించా...

రా.కు—(నిట్టూర్పు విడుస్తూ...) నిజమేనా మెహర్? నే నెంత దోష్యానృణ్ణి? చెల్లెలిలో అలాంటి ప్రేమని రకెత్తించిన యీ నా నికృష్ట శరీరం...

మెహర్—(కొంచెం తమా యించుకుని)...
అయ్యయ్యా! ఆడేం మాట! నా కండకావరం
కమ్మమిన్ను కానకుండా చేసింది...నా కేం దారి
యిహా? హింసలో నమ్మకం లేకపోయినా పరిసరాల
ప్రభావంవల్ల హింసకి ఒడబడ్డాను. ఆప్పుడు కుట్ర
ఫలించనందుకు విచారపడ్డా—'ఆ వ్యక్తి నే నూహించు
కుంటున్న పనికి తండ్రి' అని తెలిసికూడా ఆ వ్యక్తి
నాకుకూడా తండ్రి అని తెలిసింది పప్పుడు. ఇహ నేను
సంతోషించాలా, దుఃఖించాలా?...అన్న అని తెలిక
మిమ్మల్ని ప్రేమించా. తెలుసుకుని యిప్పుడు దుఃఖి
స్తున్నా...కుట్రలో ఉన్నానని ప్రభుత్వకూ,
సంఘంలోంచి వచ్చేకానవీ వాళ్ళూ నన్ను చేబాడు
కున్నారు. ఇంతవరకూ నేను చేసిన దుక్కులైతె
స్మృతులు నా ఆత్మని రంపాన రాస్తున్నాయి...
ఏం చేయ్యవ అన్న గాయా... (ఏడుపుంది వలవలా.)

రా.కు—(గడ్డనికతో) చెల్లీ, నేను తుంత
వుట్టి కాను...నీకేమిటి కారకుట్టి నేమకదా?...
నీకోరిక చూచాయగా నేను గ్రహించికూడా మెదల
కుండా ఊరుకున్నా నీ జన్మనిషయం బయటపెట్టారి
సాస్తుందని...మొన్న చంద్రకేళురం సుచ్చిసుచ్చి అడ
గడంవల్ల చెప్పక కప్పలేదు...అదీ కొంత మేరే
అయింది...

మెహర్—(దుఃఖంతోనే) మానాన్నగారి! నా
సంగతి తెలుపా?...!

రా.కు—తెలికేం మెహర్? నేనూ, నవ్వు
కూడా తన! స్థితికేం గా పనిచేస్తున్నామని మహా
విభవ పొందుకున్నారు...

మెహర్—నా కిహా మరణమే కరణ్యం అన్న
గాయా!...

రా.కు—ఓ! అది వీరికిలక్షణం. ఉద్యమం
ఫలించే లోకా లాస్తున్నాయి. నాన్నగారుకూడా...
(తెరలోకి చూస్తూ) చింతతోపులో ఏమిటా అరి
కిడి?...ఫారాజవా!...

ఫారాజవా—(తెరలోంచే) చిత్తం!...

రా.కు—ఓ చింతతోపులో అరికి! నేమిటా
చూసి రండి.

ఫా.జ—చిత్తం!...

రా.కు—వీరికిలక్షణం మెహర్, ఆత్మహత్య!...

మెహర్—న.న్నీపాపాలూ, న్యూనా విడిచి
పెట్టుతేమించి ఉన్నంతకాలం.

రా.కు—పూర్వప్రాప్తిని నిన్ను దహించేస్తోంది.
నవ్వు ప్రభుత్వానికి వెంటనే వకయిహా...

మెహర్—తరవాత?...!

రా.కు—తరవాత?...!.....(కుపాకికట్టం విసి
రిస్తుంది)...అదేమిటి?...!

మెహర్—చంద్రకేళురం కాదుకదా? నన్ను
వెంటాడుకున్నాడు లెండి...

రా.కు—అయితేమటుకు? కుపా కెందుకు?...
(తెరలోకి చూస్తూ) అరి! కుపా న్నవల్లో చేసుకుని
ఫారాజవాను పరిగెత్తుకొస్తున్నా కే!...

మెహర్—(తెరలోకి చూస్తూ) అదేమిటి,
సందెల్లోంచి నెత్తురు కారుతోంది? చంద్రకేళు
రమే!...

రా.కు—అరనే?...ఏమిటి వాళ్ళకి ప్రాణం
పోలేదు కదా?

ఫారాజవా—(తెరలోంచి ఒత్తూ) పోయే
వుంటుందండి...చూడగానే సుర్తుపట్టావండి...పారి
పోకుంటే కాల్యమని ఆజ్ఞా బాయా. కాళ్ళకి సరిపెట్టి
కాళ్ళపరికి తప్పించుకుంటానికి నేలమీద పడుకున్నా
డండి...అందుకని సందెల్లో తగిలించండి...

రా.కు—(ఆదుర్దాతో) అయ్యయ్యా! ఎంత
దారుణం, ఎంత దారుణం!! త్యాగా ఆసుపత్రికి
రీతుకుపో! (మెహర్తో)...మెహర్! మెహర్!!
చూస్తూచూస్తూండగానే ఎంత ఘోరం జరిగింది?

మెహర్—(నిశ్చలంగా) లేకపోతే మనిద్దరి
ప్రాణాలూ ఎగిరిపోయేవి. మనిద్దరినీ చంపటానికి
అరమ ఒచ్చివుంటాడు.

రా.కు—అందుకేవంటావా?...!.....అయితే
మటుకు? ఆరమ నిన్ను నిజంగానే గాఢంగా ప్రేమి
స్తున్నా కేమనమ్మా?...అరని ప్రాణం పాపం ఎలా
వుందో! పోదాం పద ఆసుపత్రికి.

మెహర్—(కుమ్రంగా నవ్వుకూ) మీ
హృదయం నవనీలం...

(ఇద్దరూ త్వరత్వరగా వెళుకుండగా తెర పడుకుంది.)

* * *

నాలుగో రంగం

[పాదావేషంలో మహారాజా, మామూలు వేషంలోనే రాజకుమారుడూ, సుందరి కట్టుతో చంద్ర శేఖరమూ ప్రవేశిస్తారు.]

మహారాజా—గాయం నయం మవుతోందా నాయనా?

చంద్రశేఖరం—(జేదనతో) సుందరివిది గాయం నయమవుతోంది కాని సుందరిలో తీర్చమైన గాయం చేస్తున్నారు స్వామి...మీరు...

రాజకుమారుడు—అ దేమిటి చంద్రశేఖరం?...

చంద్ర—రాజ్యాంగంలో సర్వహక్కులూ ప్రజలకిస్తూ మహారాజాగారు చేసిన ప్రకటన నాకు పంతోపెన్నీ, దుఃఖాన్నీ కూడా కలిగిస్తోంది.

మ.రా—చంద్రశేఖరంకూడా మారుతున్నా దేమిటి?

చంద్ర—నే నిప్పుడు సిద్ధతో చచ్చిపోతున్నా స్వామి! మిమ్మల్ని హత్య చేయ్యటానికి పూనుకొన్న నాకు సంపూర్ణస్వేచ్ఛ నిచ్చారు.

మ.రా—దానికేంటి? నామీద నీకు వ్యక్తి గతంగా ద్వేషం ఏమిందీ, వ్యవస్థలో పోరాటం తప్పితే? ఆ వ్యవస్థ మారేసరికి అంతాన్నే హితులమే!

చంద్ర—అదే కాకుండా, మెహర్ నన్ను నిరా కరించడంచేత ఆమెనీ, దానికీ కారణధూతులని రాజ కుమారునీ, హత్యచేయ తలపెట్టాను. ఇది స్వాధీన కాదా?...కేవలం...

రా.కు—ప్రీతితో ఆటువంటిది లే చంద్ర శేఖరం! గాఢప్రేమ ఎంత పనన్నా చేయిస్తుంది. అందుకు నవ్వు విచారించకు.

చంద్ర—(దుఃఖంతో)మీకు హృదయం లేదనీ, అటువంటిప్పుడు అది మారడం అనేది అసంగత మనీ, కనక రాజవంశంలో ఒక్కవుతగన్నా లేకుండా నాకీ నంచెయ్యాలనీ నమ్మాను. ప్రచారంచేశాను, ప్రయ త్నించాను...ఇప్పుడు తెలిసింది హృదయం లేనిది నా కని...

రా.కు—నీకు వుంది హృదయం, చంద్ర శేఖరం! లేకపోతే యిప్పుడింత బాధపడవు... ఎందుకులే యిహ పాఠవి తవ్వకోటం!

మెహర్—(ప్రవేశించి) పట్టి మార్పాల్సిన వేళయింది. రండి, కట్టు కడుతా...

చంద్ర—(మెహర్ ని చూసి మరీ భిన్న పవుతూ)...సామధూతిపూర్ణమైన ఆమెప్రతిపలుకు నన్ను కూలంలాగా పొడుస్తోంది.

మెహర్—(తీవ్రంగా) మీ కెన్నిమాట్లు చెప్పినా తెలీడం? దాక్టరుగా రమ్మన్నారు? అలా విచారపడితే గాయం నయం కావడం కష్టమని చెప్పలేదా?

చంద్ర—నాదురంతాన్ని మీముందు వెళ్లబోతు కుంటే నే గాని నా హృదయభారం తీరదు. మహారాజా గారూ మీరూ కూడబుట్కుని, ఒకరు కాకపోతే ఒకరు అధికారంలోకి రావచ్చుననే ఉద్దేశంతో మిమ్మల్ని వారు ప్రజోద్దయంలోకి పంపారనీ, కనక మిమ్మల్ని ముందు హత్యచెయ్యాలనీ బోధించాను. కాని ఎవరూ ఆ పనికి పూనుకోకపోయేసరికి, యీ నీచుడే అందుకు తయారయ్యాడు...నరకంలోనన్నా నాకు చోటు దొరుకుతుందా మహారాజా?

మ.రా—ఆ సంబోధన యిహ మా నెయ్యి చంద్ర శేఖరం...ఎక్కర్ని ప్రజలెన్నుకుంటే ఆయనే అధికారమట.

రా.కు—ఇదికో, పాఠసంగతు లిహ ఎత్తితే పూనుకోను, ఎన్ని సార్లు చెప్పాలి నీకు, చంద్రశేఖరం? ఆపదే బలహీనంగా వుంటాను!

మెహర్—నామీద ఒట్టు, మీరింకా ఆ కళ్లం తవ్వకుని దుఃఖించా రంటేను!...మహారాజాగార్ని కాక మరొకరి నెందుకెన్నుకుంటారు ప్రజలు పుటుకు?...నిజంగా హృదయం గలవారు వారే!...

మ.రా—(నవ్వుతూ) లేం దవరి కమ్మాయి!... సమయం ఒచ్చేసరికి అదే కనిపిస్తుంది...(చంద్రశేఖరం వేపు తిరిగి) మనస్థాని మానవత్వంలో విశ్వాసం ఉంచాలి తప్పినే...

రా.కు—పరివర్తనలు కనిపెట్టుకు కూర్చుంటా రేమో! వేళకూడా అయింది...లేవండి వెడదాం... (మెహర్ వేపు తిరిగి) మెహర్, చంద్రశేఖరానికి కట్టు కట్టి మీ రిద్దరూకూడా రండి...నెంటునీ.

(మెహర్, చంద్రశేఖరమూ ఒకతెత్తుకీ, రాజ కుమారుడూ, మహారాజా మరొకతెత్తుకీ నెగురూండగా తెరపడుతుంది.)

గాంధీజాతకములో గాడ్స్ ప్రత్యక్షము

శ్రీ రాక్షపల్లి గోపాలకృష్ణమాచార్యులు

క్రీ.శే. ౧౯౨౬ న మహాత్మునికి సంబంధించిన వస్తు జాలము, గ్రంథసామగ్రి యున్నదని నాని నేకరించి భద్రపరచుటకై పనిచేసిన గాంధీస్మారకసంస్థకు ఇటీవలనే మహాత్ముని జాతకము తద్వ్యంకియుల మూలముగా లభించియున్నదట! ఇది సంస్కృతభాషలో చాలసంవత్సరముల క్రిందట వ్రాయబడినదనియు, తద్వంధకరమైన బ్రాహ్మణుడు క్రీ.శే. ౧౯౨౬ నా దనియు వారాహతికలు ప్రకటించినవి. ౭౮, ౭౯, ౮౦ సంవత్సరముల వయస్సుతో మహాత్ముడు ఆయుధసూతమును పొందుననియు, ఆ గండము గడచినచో మహాత్ముడు ౧౦౫ సంవత్సరములు జీవించుననియు అదైన జ్ఞాడు జాతకఫలము వ్రాసియున్నాడట! అతె కెంతటి మహామభావుడో? వార్ధకావస్థలో పడునారు సంవత్సరములు జరుగవలసి యున్న నురుమహాదశలో మారకము జరుగుననియో, మాదవమారు గోచారవశమున తని జన్మరాశిలో సంచరించు కాలము ఆరోగ్యమునకు గండకాల మనియో అధునికకార్తాంతికులు కొందరు ఇటీవల వ్రాసివారమూట వాస్తవమే. కాని, ఆ ప్రాచీనదైవజ్ఞాడు మహాత్ముని చిన్నవయస్సులోనే వ్రాసియుంచిన ప్రేమలాదేశముతో పాల్పినచో, ఇప్పటి వ్రాతల కెంతవల కట్టవచ్చునో పాతకమహాకయుల ఊహాకే వదలితిని.

ఎట్లుయిననేమి, ఆ జాతక మమూల్యమైన దనుటకు సందేహము లేదు. అది ప్రకటించబడలేదు కనుక, ఏగడియను జన్మకాలముగా ఉపయోగించి, ఏ సంప్రదాయము వనుసరించి, ఏయోగములను నిర్ధరించి, ఏ

దశాధిపతిని పాధించి, ఆ మహనీయుడు పైన వ్రాసిన ఫలములను ఉపహింపగలిగినో మన మెరుగము. ఆ జాతకమును ఆచూకాగ్రముగా, ఉన్నదియున్నట్లుగా ప్రకటించినచో, 'స్మారకసంస్థా' వ్యవస్థాపకులు జ్యోతిశ్శాస్త్రవిద్యాధులకు మహాపకార మొనరించినవారగుదురు. ఆ పుణ్యకాలమునకై వేచియుండముగా!

ప్రకృతము మనకు లభించిన పాఠావకాశిక సామగ్రి ననుసరించి ప్రకటించియున్న ఈ క్రింది ప్రశ్నల కేమి సమాధానము దొరకునో చూతము:—

(i) మహాత్మునికి హత్యాయాపమైన అపమృత్యువు జాతకములో నూచించబడియున్నదా?

(ii) ఉన్నచో, ఎట్టి వ్యక్తిమండి హత్యకావలయును?

(iii) హంతకు డట్టి వ్యక్తి యని అతని జాతకము సాక్ష్యమిచ్చునా?

(iv) 3౦-౧-౧౯౪౮ నాడే ఈ హత్య జరుగవలసిన అవసర మేమి?

గతమాసపు భారతీలో మహాత్ముని జాతకములో మారకదశలనుగూర్చి వ్రాయబడిన వ్యాసమును చదివి యొక జ్యోతిషవిద్యార్థి నాకు నూచించిన ప్రశ్నావళి ఇది. పరిశోధకదృష్టితో చూచినచో ఈ ప్రశ్నలు మిక్కిలి రమ్యముగా, సయ్యుక్తికముగా కన్పట్టుచున్న వనుట నిరాశ్చర్యము. కాని, మహాత్ముడు జీవించియున్న కాలములో ఏనికీ సమాధానమిచ్చుటకు పరాకరమహ్నియే కావలసియుండు

శేషా! ఇప్పుడు మనకు మహాత్ముని జాతకము, పాఠకుని జాతకము, వాత్సాళికాలము—ఇవి లభించియుండుటచే, వీనికి గల పరస్పరసంబంధమును నిరూపించి, పై ప్రశ్నలకు ప్రత్యుత్తరముల నరయుదుము గాక. కృతార్థత వీటికి, పాఠకుమహాశయులే ప్రమాణము.

ఒక్క మనవి: వ్యక్తిదృష్టితో కాక, కాస్త్రదృష్టితో మాత్రమే మన వివిధములను సర్పించెము. వాత్సాళనంతరము సామాన్యముగా 'శవపరీక్ష' చేయుట ఆచారము. ఇప్పుడు మనము చేయు జాతకపరీక్షనుంక మట్టిదే కానిండు. పరిశోధకులకు విద్యార్థులకు ఇట్టి విమర్శ ప్రయోజనకారి యని నానమ్మిక.

I

మహాత్ముని జాతక మిదే :

	VI 3-3౮	VII 3-౨౬	VIII 3-3౮
V 3-౫౦	ఇంద్రగిరి-౫౦-౧౦	౨౬ (వ)	(వ)
శ ౪-౧౧	మహాత్ముని సాయనజాతక భావ మండలి		IX 3-౫౦
IV ౪-౧			౪ ౨౧-౪౬
మోక్ష (ప)			X ౪-౧
౬-33			రా ౪-౧౧
III 3-౫౦			మృత్యు (ప)
			౧౬-౫౦
			౧౨౦-౧౪
శ ౧౨-౨౧	I 3-౨౬	XII 3-3౮	XI 3-౫౦
II 3-3౮	బు 3-౪౬	ర ౮-౫౬	పుణ్య (ప)
	కు ౧౬-౨౫	హత్వా (ప)	౧౪-౪౬
	కు ౧౮-౨౪	౮-౪౯	

అష్టమభావము మిగులనరాశివృద్ధివచాంకలో కుజాని పిలుబడిలో నున్నది. అష్టమాధిపతి బుధుడు వృశ్చికరాశిలో కుజాని యా జమాన్యము నందే యున్నాడు. లగ్నాధిపతి కుజుడు వృశ్చికరాశియందే నిలిచి అష్టమభావముపై ప్రారదృష్టిని బరపుచున్నాడు! చాలదని, రంధ్రాయాథము మేషరాశిలో మేషనవాంకలోనే (3 భాగలు ౧౪ కలలు)యుండి కుజాని సంప్రాప్తాధికారమునకు లోబడినది. ఆవసానపథమును (వృషభరాశిలో ౧౮ భాగలు ౪౦ కలలు) పైన జన్మ

కుజానినుండి ప్రారసముప ప్రకదృష్టి చేసె! మొత్తము మీద, మహాత్ముని మరణవిషయమున కుజానికి అధికారము పూర్తిగా కలదని స్పష్టమగుచున్నది. అనగా, పితృప్రకోపహా, రక్షప్రావహా, లేక అగ్నియో, ఆయుధహా కారణము కావలయునని యర్థము. ఇక అష్టమభావము, అష్టమాధిపతి, అష్టమభావమువండున్న గ్రహము—వీని ద్రేక్కాణ్యమునుబట్టి మరణపు స్వభావ మూహించుట కాస్త్రసంప్రదాయము. అష్టమభావమున్న మిగులనరాశి ప్రభుద్రేక్కాణ్యము కావన కాసలోగమును తెలుపును. అష్టమాధిపతియగు బుధుడున్న వృశ్చికరాశి ప్రభుద్రేక్కాణ్యము శస్త్ర విషాదులనని మృత్యువును సూచించగలది.

“అశ్వేననివ స్త్రిభాగే,
శస్త్రవిషస్త్రీకృతాన్నపావభవః” (పారావరి)

మరియు, అష్టమభావములో నున్న బృహస్పతి వృషభరాశిలో తృతీయద్రేక్కాణ్యములో నుండుట. వాసానములనుండి పడుట, శస్త్రపూతము—ఇవి మృత్యుకారణముగా పరిణమించుట దీని ధర్మము.

“విద్యాత్ తృతీయభాగే
యావాసనవాటిపాతకృతం,
పుంసాం భవతిసి మరణం
రణనిరసి మహాస్త్రకృతమేవ.” (పారావరి)

ఇంతే కాదు. ఈ జాతకమున చంద్రుడు ‘హిల్లాజము’ (Hyleg)—అనగా ఆయువుపట్టు. ఈ చంద్రుడు లగ్నమందలి కుజానినుండియు, అష్టమభావమందలి బృహస్పతినుండియు కేంద్రవేధపాలయినాడు. పింహరాశిలో నూడవ ద్రేక్కాణ్యములో ఈచంద్రు డుండుట! ఈ ద్రేక్కాణ్యము సూచించు మరణకారణములలో శస్త్రపూత మొక్కటి—

“విషశస్త్రయోగదోషై
రభికాపాద్యా తథా చ పాతాద్యా
అంత్యే పింహక్రంశే
భవత్కించ మృత్యుర్న సందేహః” (పారావరి)

ఇక, పంచమహాపురుషయోగములలో ‘యచక’ యోగమునకు ‘శస్త్రానిలక్పితమృత్యువు’ చెప్పబడినదని గత వ్యాసములో కనుగొంటిమికదా?

సమస్తమైన మాచినతో, శస్త్రసూత్రవలని రక్త ప్రాణముమూలముగా ఆకస్మికబలవన్మరణమే మహా త్యునికి నూచితమని చెప్పవచ్చును.

దశకాని, ఆయుధసూత్రముచే నృతి రావలసి నతో, అది యుద్ధములో రాకూడదా? అనవచ్చును. కాని, ఇతరులతో యుద్ధమునకో, పుర్రకో దిగుటకై జాతకునికి ఆభిరామ యొక్కటి కావలయునుగదా? 'నిర్మలాంకి'లో లగ్నమందున్న బుధుడు శుద్ధమైన జ్ఞానమును, తార్కికధర్మబుద్ధి నిచ్చు సింహరాశి అం న భాగలో నున్న ధర్మస్థావాధిపతియగు చంద్రుడు సాత్వికస్వభావమును మహాత్యునికి సమృద్ధిగా ప్రసాదించియున్నారు. మేగా ఆతని జాతకము నందు ఏగ్రహముకాని శ్రూరవ్యవస్థలో లేదనుట యొక అమూల్యమైన విశేషము. చూడుడు—

౧ లగ్నము	సౌమ్యంశ
౨ ఇంద్రుడు	సుధాంశ
౩ కరుణుడు	కాలమాపాంశ
౪ శని	దేవాంశ
౫ బృహస్పతి	కోమలాంశ
౬ కుజుడు	మహేశ్వరాంశ
౭ రవి	చంద్రాంశ
౮ శుక్రుడు	క్షీరేశ్వరాంశ
౯ బుధుడు	నిర్మలాంశ
౧౦ చంద్రుడు	కులనాశవాంశ

మహాత్యుని సహజసామ్య నిర్మలస్వభావమున కేవలవ్యంశలు పాక్షి. కాని, చంద్రుని 'కులనాశ వాంశ' సయితము సౌమ్యమా యని తలంచువారుండరు. భారతదేశములో సహజసపథతిగా భావించబడు కులశేదములవలని సాంఘికలోపములను నిర్మూలించుటే పితమధర్మము, దేశహితము అని నమ్మిన శక్తికి మహాత్యుడు. ఆస్పృశ్యత నిర్మూలనమునకై ప్రతిసంబట్టి హరిజనోద్ధరణ విషయమున అతడు సాధించిన కార్యము చరిత్రలో కాశ్యపముగా నిలుచునట్టిది. దీనికై అతనిని నిందించినవారు, ద్వేషించినవారు సయితము లేకపోలేదు. అది వేరుమాట. కాని, అతడు చేసిన దేశసేవ అమూల్యమైనది. కనుక, ఉదారబుద్ధితో

అర్థము చెప్పినతో, ఈ సవ్యవంశసయితము, ఇప్పటి మన దేశపు సాంఘికరాజకీయ పరిస్థితులలో, మంచి దనియే భావించుట తప్పకా దవకొందును.

అది యట్లుండె. అహింసాతత్త్వభిమానము, కోమలహృదయము, శాంతి ప్రിയత, ధర్మబుద్ధి-ఇవి సహజగుణములైన జాతకుడు ఇతరవ్యక్తులతో యుద్ధమునకో, కలహమునకో దిగగలదా?

పోనిందు. కాలుజారి ఆకస్మికముగా ఆయుధములపైన పడుటవలనో, ఇతరులు పారబాటున ఆయుధ ప్రయోగము చేయుటమూలముగనో రక్తప్రావము సంభవించి మహాత్యుడు మరణించియుండవచ్చును గదా? పాత్యశ సరికానేల? అనవచ్చును. సమంజసమే. కాని, అప్తమాధిపతి బుధుడు వృశ్చికరాశిలో నున్న భాగ మహాత్యుని మరణమునకు 'కుట్ర'తో సంబంధమును నూచించుచున్నది కదా? అప్తమభావముపై అర్థకేంద్రవిషమదృష్టిని బరల్చుచున్న మాయల మారిఇంద్రుడు హెసమా, తంత్రమో కలదని భావించుట కనకాశ మిచ్చుచున్నాడు. అనుటచే, తన యొక్కకాని, ఇతరులయొక్కకాని పారబాటున ఆయుధసూత్రము జరుగవచ్చుననుయుక్తికి ఇచ్చట ఆకుకు కుదరదని సహృదయులు సులభముగా నూహించగలరు.

ఇంతేకాదు. జాతకములో రవి (శివాత్మ) హత్యాసహమవిందువునే ఆశ్రయించియుండుట చదువరులు గమనించగలరు. అవతారసమాప్తికి హత్యావ్యాజమును మహాత్యుడు కోరుకొన్నట్లు చూపట్టుచుండలేదా? మై సామగ్రి అంతయు హత్యకారణముగా శస్త్రసూత్రము వలన మహాత్యుడు మృత్యువును సంపాదించుకొనునని నూచించుచున్నది.

ఇంతటి మహనీయునికి హత్య కావించగోరుసంతటి కచ్చి గల కేత్రపు లుండుననియు, వారిపట్ల అంతటి అవరాధము నితడు చేయుననియు జాతకములో ఏమి నూచనలున్నవి? అని యడుగుదురేమో? హత్యలు చేయువారి ఉద్దేశములు కన్నభిన్నములుగా నుండుననుట సుప్రసిద్ధము. కొన్ని సందర్భములలో హత్యకు లగిన ఉద్దేశమే కానరాదు. అబ్రహంలికానమహాాయుని కుపాశితో కార్పిదంపిణ హంతకుని కేమి కచ్చి

యందును? లింకను వాని! చేసిన మహాపరాధ మీది! సామాన్యజానపదుడుగా జనించిన లింకను అమెరికా ప్రెసిడెంటువదని నభిప్రాయించి లోకోత్తరకిర్తి నార్జించుట చూచి యోర్యలేక, అట్టి మహనీయుని చంపినచో, అజ్ఞాతకులగ్రాతుడైన తన పేరు కార్యముగా జగత్ప్రసిద్ధికాంచునని హంతకుడు తలచెనట! ఎంత రమ్యముగా నున్నదో ఈ యుద్ధేళము! అంతఏల? కడచిన గొరక వ సంవత్సరమున జరిగిన కలకత్తా, నవకాలీ దురంతములలో అవసరముగా ఘోరమృత్యువుపాలైన స్త్రీలు, శిశువులు, ఎవరి శేమి అపరాధము చేసియుండి రనగలము? అపారధణమైన భావోద్దేశము ఉన్న ప్రకృతమైన కతమున యుక్తాయుక్త వివేకము కోలుపోయిన వ్యక్తికి అపరాధము కావలయువా, కచ్చితో అవసరమా? జగత్ప్రసిద్ధుడైన మహాత్ముని జంపినచో తా నొక ఘనకార్యము చేసినట్లునునని హంతకుడు భావించి యుండునేమో? ఇంద్రుని వ్యవస్థింకఫలమే అపరాధముగా ఆతనికి తోచియుండరాదా?

ఏది ఎట్లుయిన కానిండు. సామాన్యముగా హత్యకు తగిన అపరాధము మహాత్ముడు చేయనేర డనియు, అట్టిదోషమునై ఆతని జాతకములో ప్రవేశింపరీతి చేయబానుట అసంగతమనియు చెప్పుటకే ఇంత ప్రాసిరిని.

II

మహాత్ముడు హత్యపాలు కావలసియుండుట నిధి యనుకొన్నచో, హంతకు డెట్టివాడుగా నుండువలయు నను ప్రశ్న యున్నది. ఈ విషయమున మహాత్ముని జాతకమున నూచన యేమున్నదో చూతము. ఏ గ్రహములు ఇట్టిఫలమును చూపగలిగినవో, ఆ గ్రహములకు ప్రాబల్యమో, ప్రాముఖ్యమో హంతకుని జాతకములో కానరావలయు ననుట యుక్తియుక్తము. మహాత్ముని జాతకమున దోష్టితిక్రమందలి ఏ ప్రత్యేక భాగము విషమఫలమును సూచించినచో, వానితో హంతకుడు కాబోవువాని జాతకగ్రహములకు సన్నిహితసంబంధము సయితము రావలసినదే. ఈ దృష్టితో పరిశీలింతము.

(i) ఆయుధప్రహారమును ప్రేరేపించిన గ్రహము మదాడు. మట్టలో మోసమును మేళవించి హత్యకు

సాయపడిన గ్రహము ఇంద్రుడు. ఈ రెండు గ్రహములకు హంతకుని జాతకమున ప్రాధాన్య ముండిరవలెనని ఊహించుట సమంజసము. అందులో, మదాడు తన వైజమైన సైనికధర్మమును చూపువాడుగా నుండక, వైచ్యవ్యభావమును చూపునీతిలో, ఇంద్రుని సాచివ్యముతో ఉండుట ప్రత్యేక ఫల కర్మంతావశ్యకము. ఉద్రిక్తవ్యభావము నచ్చుటకు జలరాశిలో మదాడుండవలయును. కర్కాటకము లగ్నమై, దానిలో ఇంద్రుడు లుండగల్గినచో సౌఖ్యవచ్చునేమో? కాని, ఇతర సామ్యమును చూతము.

(ii) మహాత్ముని జాతకములో హత్యాపహము మునకు సాయపడిన గ్రహము ఇంద్రుడని కనుగొన్నాము. ఈ రెండింటి సమష్టిప్రభావమును భవక్రమంలో ఏస్తాన మార్గిం చినచో, ఆ ప్రదేశమునకు హంతకుని జాతకములో విశిష్టమైన గొప్ప విలువ యుండవలయు నని ఊహించుట తప్పకాదు.

ఇంద్రసానము ...	రా. భా. క
హత్యాపహమస్తానము...	౦ ౧౮ ౩౬
	౬ ౯ ౪౯
మొత్తము ...	౬ ౨౮ ౧౫

పైరెండింటి మధ్యబిందువు }
(Centre of gravity) } 3. ౧౪. ౩

అనగా, హత్యాపహ ము మయొక్కయు, ఇంద్రునియొక్కయు పరస్పరసంబంధమువలన ప్రభావము పరితూర్ణముగా వ్యక్తముచేయగల భవక్రమనే కేముకర్కాటకరాశిలో ౧౪ వ భాగ యనుట! ఈ భాగకు హంతకుని జాతకములో ప్రాధాన్యము తప్పని పరియని భావించుట సహేతుకముగా నుండగలదు. అనగా, ఈ భాగ లగ్నమేంద్రమో, దశమేంద్రమో కావలసియుండును. ఇట్టి పరిస్థితులలో జనించిన వ్యక్తికి మహాత్ముని జాతకమందలి వాదానమును చెల్లించు కత్తి యుండుట అసంభావ్యము కాదు-ఇతర కల్యాణగుణము లన్నియు సమమౌనచో!

(iii) జాతకములో ప్రత్యేక ప్రస్తావనాధిపతి శుక్రదేవుడు చదువులు మరచియుండును. శక్రవ్రత,

అనగా పాఠకుడు—చేసిన కార్యములో హింసాత్మక మగు కుజధర్మమున్నది. కాని, ఆకార్యము పాధించిన పద్ధతిలో కుజస్వభావము లేదు. మోషముతో నమిపించి, భక్తునివలె నటించి, అదాటున తుపాకి ప్రేల్పుటలో కుక్రస్వభావమున్నదేకాని, కుజస్వభావము కానరాదు. అనుటచే, పాఠకుని స్వభావములో కుజధర్మము, వ్యాపారములో కుక్రధర్మము ఇమిడియున్నవి. అనగా, లగ్నముపైన కుజానికిద, శివు స్థానముపైన కుక్రనికి, స్థితివలననో, ఆధిపత్యమువలననో ఏరోరితిగా అధికారము లేనిచో ఈఫలము సిద్ధించదు. ఇతిరవిధముగా పాధించిన పాత్యముతో దీనిని సమన్వయముచేసినచో, ఇంద్రకుజాలు కర్కాటకలగ్నములో, కుక్రకుడు మేషమునందు దేశముకేంద్రములో ఉండుట సమంజసమని తోచును.

(iv) మహాత్ముని జాతకమునందలి మృత్యు సమామందించుస్థానముతో సయితము పన్నిహితసంబంధము గల జాతకయోగములతో పాఠకుడు జనించవలయు నని మన మూహించుట సులభము. శ్రూరగ్రహశేధయో, శ్రూరసహమసంయోగమో పాఠకుని జాతకమునుండి మహాత్ముని జాతకమునకు రావలసియుండును. లేనిచో, మృత్యుఫలమును ఆత డెట్లు ఉద్భౌధింపగల్గును?

(v) కేస్త్రప్రయోగమును నూచించు కుజాని స్థానము మహాత్ముని జాతకములో కులారాశిలో గూర్చగల ఎక కలర పట్టు. ఈ భాగ పాఠకుని జాతక చక్రములో ప్రాముఖ్యము నందుటసయితము ఆత్మార్థశక్తి కము. పాఠకుని స్వభావమో, సంస్కారమో తెలుపుయోగ మా స్థానములోనికి రావలసియుండును. అటు కాదని, కుజాడు నూచించు కేస్త్రప్రయోగము చేయుటకు వలయు సంస్కారము పాఠకుని కట్లు రాగలదు?

(vi) సూరకధర్మము గల మహాత్ముని రామపు యొక్క స్థానమును సింహరాశి వార్జవభాగ, మరణ సమయములో కుట్రకు సంబంధమున్నదని నూచించు పృథ్వికరాశివార్జవభాగ—ఈ రెండింటితో పాఠకుని జాతకగ్రహములతో, లేక చరిత్రగ్రహములతో పన్ని హితసంబంధము తప్పనిసరిగా కానరావలసియుండును.

(vii) మహాత్ముడు జనించినపుడే పాఠకుడు జనించుట అసంభవముగదా! తరువాత ఎవ్వడో జనించు వ్యక్తి పాఠకుడుగా ఏర్పడవలె నన్నచో, మహాత్మునికి శ్రూరదశాపరిపాకము గల కాలములోనే అతడు జనించుట యుక్తముగా నుండును. మహాత్మునికి ఆయుధభూతమును నూచించు గ్రహము కుజాతీ యనట మనము మరచరాదు. జన్మరవికి దేవకూనదశా పద్ధతిలో చలనవశమున జన్మకుజసంయోగము రగి వ సంవత్సరపు వయస్సులో రాగలదు. ఆకాలమున జనించిన వ్యక్తి మహాత్ముని రవిని (శేపురి) హరించుకొని కలిగియుండుటలో వింతలేదు. ఇట్లునటచే, ఆపవత్యరమున పుట్టినవా రందరు పాఠికధర్మమును పాండగలరని నా ఆర్థము కాదు. గ్రహవైషమ్యము గల కాలములో, చేసిన పనినుండి ప్రాపంచికముగా పాఖ్యము కాని, అవ్యధు జనించినవారినుండి సామాన్యముగా మేలుకాని మనకు దొరకుట దుర్లభము. తన జాతకములో కుక్రకుడు చెడిన వయస్సులో పుట్టిన కన్యకను పెండ్లాడిన వరునికి వైవాహికజీవితములో పాఖ్యము సున్న. అంత వీల? దైనికచారమువలన రవివైషమ్యము కల దినమున అధికారమునకు వచ్చిన ఉద్యోగినుండి సేవకుడు కొరవితో తలగోకుకొన్న ట్లుండును. సర్వ సామాన్యముగా జీవితములలో ఇట్టి అసంభవములు మనకు సులభముగా గోచరించుచున్నవి. ఇదే ధర్మమునే మహాత్ముని జాతకమునకు సయితము మన మన్వయించవలసియున్నది.

రవికుజవైషమ్యము గల సంవత్సరములో జనించినవా రనేకు లుండురు. వారిలో ఎవ్వనికైన మహాత్ముని జన్మరవికి వేధాస్థానములో కుజా డుండేనని, ఆ కుజానికి ఇంద్రసంబంధము కలిగినని, అట్టి కుజాడు నీచస్థితికి పాల్పడేనని, ఇట్టి పరిస్థితులలో కర్కాటక రాశిలో కుజనవాంకే యగు గరి వ భాగ ప్రదేశము లగ్నముగా ఏర్పడేనని, అట్టి వ్యక్తికి పాఠికస్వభావ మేల రాకూడదు? మనము పైన ఉహించిన ఇతిరధర్మములు సయితము ఆవ్యక్తిజాతకమున కలరదినచో, దుష్పరిణామమున కవకాశము సమృద్ధిగా లభించదా? ఇట్టి వ్యక్తు లెంద రుండగలరో, పాతకమహాకాయితో ఉహించుకొనగలరు.

(viii) ఒక చిన్న ఆశీషము రావచ్చును. మహాత్ముని ఎల్ల సంవత్సరముల వయస్సున చరిత్రకవి జన్మబుధసంయోగము వలనను, ఆ బుధుడు అష్టమాధి పతి అగుటచే, ఆ సంవత్సరమున జనించినవాడే హంతకుల కారాదు! అనవచ్చును. ఆయంధ ప్రయోగముచే సురణము రావలసినవృద్ధుడు కుజుని సంబంధము కావలయును కాని బుధుని అనుగ్రహ మక్కరయుండదు. ఇంతేకాదు. ఎల్ల వ వయస్సున చరిత్రమృత్యు (అష్టమ)భావమునకు వేధ యేమియు మండదు. ౪౧ వ వయస్సులో చలనశక్తియున ఈ భావము కర్మాటకరాశిలో ౧౦౨ భాగము రాగలదు, అగుటచే పాత్యాపహముతో కేంద్రసంబంధ మున్నగు దీనికి లభించుచున్నది. హంతకు దాకాలములో జనించుట యైయు క్రమంగా నుండును.

మరియొక విశేషము. ఆవయస్సులోనే వర్ణ ద్వేషవాదులకు దక్షిణాగ్రీకావాసుల అనూయకు పాత్రుడై మహాత్ముడు పత్యాగ్రహము చూపి కారా గారనివాస మనుభవించుట! అది యట్లుండె.

ఇత్రుడు తేలివ సారాంశ మిది. ఈక్రింద వివరించిన జాతకధర్మములు కల వ్యక్తియే హంతకుడుగా నుండగల దని మహాత్ముని జాతకమునుండియే సూచన లగుపడుచున్నవనుట—

౧. లగ్నము కర్మాటకరాశిలో ౧౪ వ భాగ ;
౨. కర్మాటకరాశి ౧౦-౧౧ భాగలలో లగ్నములో కుజస్థితి ;
౩. కుజునికి ఇంద్రగ్రహసంబంధము ;
౪. దశమస్థానముపై కుజుని యాజమాన్యము ;
౫. సింహరాశి ౧౭ వ భాగ,
వృశ్చికరాశి ౧౮ వ భాగ
సింహరాశి ౪ వ భాగ
వృశ్చికరాశి ౪ వ భాగ
- బిలితో గ్రహసహాయముల సంబంధము ;
౬. మహాత్ముని ౪౧ వ సంవత్సరపువయస్సులో—అవగా, ౧౦౦౯-౧౯౧౦ వ సంవత్సరమున—జననము.

హయ్యప్రయాస కేవలమే ఇంతమాత్ర మాహిం పగల్గితిమి. త్రిస్కంధపండితులకు కాస్త్రజ్ఞులు పరి శోధించిరేని, ఇంకను కొన్ని విషయములు దొరకవచ్చు నేమో! ఇంతటితో చాలించి, మనము ఊహించిన ధర్మములు హంతకమహాత్ముని జాతకములో కాన వచ్చునా యని పరీక్షింతము.

III

జాతకకాస్త్రాగ్రహనము గల నామిత్రులు కొందరు చాల ప్రయాసపడి వాధూరాంబినాయకగాడ్సే జాతక మునకు వలయు సామగ్రిని పేకరించి దయతో నాకు బంపిరి. ఈపామగ్రి వీడెనిమిది నెలలకు పైబడి నా కళములోనుండినా, పాత్యాగ్రహవిచారణ న్యాయ స్థానములో జరుగుచుండిన కాలమున దానిని ప్రయ రించి విమర్శించుట పాడికాదని ఊహకుంటిని. గాడ్సే హంతకుడుగా తీర్మానింపబడి, ఆతీర్మానమును ఖండించుటకుగాని, దయాభిక్షమును కోరుటకుగాని, అతడే నిరాకరించుటచే, ఇత్రుడిది ప్రకటించితిని.

ఈమహనీయుడు ౧౯౧౦ వ సంవత్సరమున మేనెలలో ౧౯ వ తేదీవాడు పూవావగరప్రాంత మందలి 'బారామతి' అను గ్రామములో మూర్త్యా దయాదిగా ౭౨ గడియలకు—అవగా, ౮-౪౬ A m. (L. M. T) జనించెనట! ఈ ఆధారమున గుణించిన సాయనజాతకమందలి ఇది—

	X౭-౩౦ మ౧౨-౫౨	౩౦-౧౩ ర ౩౭-౧౫ ర ౨౮-౨౬	బుడ-౪౯ (వ)
వ ౨౫-౪	వాధూరాం బినాయకగాడ్సే జాతకము (సాయనము)		మ౧౦-౪౫ I ౧౪-౦ ఇ ౧౭-౧౬ పాత్యా (ప) ౧౭-౨౧
	పుణ్య (ప) ౧౮-౩౯	మ౧-౫౪ మ౪-౫౩ (వ)	

ఈ చక్రమునందలి గ్రహాధిపత్యముల నొక్క మారు తిలకించిరని, మనము ఊహించిన ధర్మములు— ఇందుమించుగా అన్నియు—స్పష్టముగా కానవచ్చుచున్నదని సహృదయులు గుర్తింపగలరు. కావున, చరిత్రకర్తవ్యాసుడుగా మరల వానిని చర్చించుట అవసర ప్రసంగ మగు నని తలచి మానితిని.

పైజాతకసామగ్రిని వాకు పంపిన నామిత్రము వ్రాసిన లేఖలో జాతకుని స్వభావమును తెలుపు ఈ క్రిందివాక్యము బున్నది:—

“త్వరగా శోపము వచ్చును. కాని పైకి చూపడు. శోపము వచ్చినపుడు కాంతముగా నుండును. పెద్దమనుష్యుడుగా కానవచ్చును. చాలా తెలివితేటలు గలవాడు. వాగ్ధోరణి అద్భుతముగా నన్నది. మాటలతో ఎదుటివానిని తనతో ఏకీభరింపజేయు శక్తి కలదు. గొప్ప పట్టుదల గల వ్యక్తి. వివాహము లేదు. తల్లితండ్రులు బాహ్యురు. ౧౯౨౯ లో మెట్రొక్సుతో చదువు చాలించి పబ్లికేషన్లములో దిగెను. ౧౯౩౦ లో మొదటిసారి కారాగారవాసము ననుభవించినాడు. ౨౫-౩-౪౪ లో ‘మాగులి’ అను దినపత్రికను ప్రకటించ వారంభించెను. ౩౦-౧-౪౦ లేదీనాటి అరెస్టు అయినాడు.”

సంక్షిప్తముగా ఉన్న నీవి, పై వర్ణనము జాతకుని స్వభావాదులను ముద్దుగా చిత్రించినది. దీని సమక్షమున గ్రహయోగాడు లేమనుచున్నవో, పరికింతము:—

(౧) నీచకుజానికి, మాయానియగు ఇంద్రునికి సరినడుమునే లగ్న మున్నది. కుజుని ఘాతుకత్వము, ఇంద్రుని మాయ—ఇవి కరగించి పోతపోసి తీర్చిన విగ్రహమే ఈ లగ్నము! లగ్నము కుజునాంశ; లగ్నములో నున్నవాడు కుజుడు; ఈ కుజునితో లగ్నాధిపతియగు ఇంద్రునికి కేంద్రఘర్షణము. త్వరగా శోపము రాదా మరి? కాని, లగ్నములో నున్న ఇంద్రుడు కనుకట్టుకట్టి ఆకారగోపనము చేయగలడు. కుగ్రుడు దశమ కేంద్రములో నున్నాడు. పెద్దమనుష్యుడుగా ఏల కానరాకుండును? విక్రమస్థానాధిపతియై స్వత్రైత్రమందున్నవాడు బుధుడు. నీని! గురుచంద్రులమండి ప్రబల

మిత్రవృద్ధి! తెలివితేటల శిరుకొదన? రవివరుణుల అనుకూల్యదృష్టి ఉపజ్ఞాయుక్తమైన గొప్పసంకల్పశక్తిని ప్రహసించినది. ఇక, వాగ్ధోరణిని అడుగవలయునా? బుధుని క్షీణదృష్టిలో నున్నవాడు కుగ్రుడు రసికశిఖామణి. రమ్యముగా మాటలాడుచేర్చున్నది. లగ్నమందలి ఇంద్రుడు ఇతరులకు ‘హాహి’వేయు శక్తిని అనుగ్రహించినాడు. మాటలతో ఎదుటివారిని వశముచేసుకొను చేర్పున్నవో ఆత్మర్యమేమి? పంచమరాజ్యాధిపతియై లగ్నమందున్న కుజుడు యోగకారకుడు. నీయైన నేమి, శక్తికేమియు లోపముండదు. సిగరరాణిలో నున్న రవి (సంకల్పకారకుడు) గొప్పపట్టుదల స్వభావమును మూచించును. ‘మూరారి’ మార్గమును చూపు వరుణుడు కళత్రభావమున నుండుట; కళత్ర కారకుడగు కుగ్రుని పై రవి! అర్ధకేంద్రవిషమదృష్టి - ఇది వివాహాభావము నకు కారణము లై యుండును. మాతృభావము (చతురము), పితృభావము (దశమము)—నీని! కుగ్రుగ్రహశ్రేయముండుటచే జాతకుని మాతాపితృస్థానములకు దోషమెట్లు వచ్చును?—అనగా, ఇట్టిపుత్రుని పడయుట దోష మనుకొన్నవో, అది తప్ప! (౨) గ్రహసంయోగము లన్నింటిలో ఇంద్రకుజసంయోగమునకు పాశ్చాత్యపరిశోధకులు మహాదుష్ఫలమును నిర్ణయించినారు. ద్రోహచింతనము, మాయదారితనము, అసభ్యములగు శోరికలు, అసాధ్యఫలవాంఛ, తలకట్టిన ఆత్మవిశ్వాసము, స్వకార్యవాశనపద్ధతి, పరాధన్యంపన కుతూహలము, దుర్విషయవ్యామోహము, అపారభావోద్రేకము, అసంగతములైన శిశుహాహలు—ఇత్యాదు లీయోగపు ఫలము! జాతకమున పరస్పరము ౩ భాగల మారములో నున్న ఈ గ్రహముల సంయోగము పూర్ణ ఫలము నీయనేల? అనవచ్చును. కాని, ఈ రెండు గ్రహముల సరిమగ్గముండే లగ్నముండుటచే దుష్ఫలము పూర్ణముగా చెల్లిరాగల దనవచ్చును. స్వభావమున కెంత మంచి యోగ్యతాప్రత్యయ నిచ్చినవో యీ గ్రహములు! (౩) చతుర్థకేంద్రములో నున్న గురుచంద్ర సంయోగముం జూడుడు! ఇది రమ్యమైన ‘గజశేషరీ’యోగము! పరాకరుడు దీనిని చాల పొగడినాడు.

“గజశేషరిసంజాతః
స్త్రేణ్యై ధనవాణా భవేత్,

మేధావీ నుణసంపన్ను
రాజప్రియకలో భవేత్." (బృహత్పరాశరహార)

అహ! ఎంత నుణసంపన్నుడో? ఎంత రాజప్రియకరుడో ఈ జాతకుడు? ఈ 'గజకేసరి'యోగమున కేమి గ్రహచారము పట్టినదో గమనింపుడు! లగ్నాధిపతి చంద్రుడు తులానవాంశ (చక్రోత్తమాంశ)లో పున్నాడు. ఈచంద్రునిపై శుక్ర, రవి, బుధ, కుజుల దృష్టి యున్నది. ఇది యొక రాజయోగమే. కాని, దీచకుజాడుసయితము తులానవాంశలోనే ఉండుట.

"లగ్నపాలదావేకాంశగా మ్రూరహత్య." (జాతకతత్త్వము)

లగ్నాధిపతియు, కుజుడు ఏకాంశలో నుండి రేసి, జాతకుడు మ్రూరహత్యల జేయవచ్చుననిపె నూత్రము. చంద్రుడు 'ఉత్తమశ్లోకలో'ను ఈయగల నాడేకాని, కుజసంబంధము హెచ్చై చెడినాడు. ఇట్టిచంద్రుని ఆశ్రయించియున్న బృహస్పతి నుంచి ఫలము నీయగలదా? ఈబృహస్పతికి సయితము కుజ కేంద్రవేద యున్నది అగుటచే, ఈ'గజకేసరి'కి సహజసుగుణము లేమి యుండినా, అవి వక్రమార్గము నంటినవి కావోలు? హత్యాకార్యమునకు ఈయోగము 'జనాబుదారీ' కాకపోవచ్చును. కాని, జాతక మందలి ఇతరగ్రహదులవలన వైచమ్యమును ఈయోగము మాన్వజాలనిచో, దీని ప్రాశస్త్య మేమి?

అనేకభూరహత్యలం చేసి ఉరికంబ మెక్కిన 'చంద్రు' మున్నగువారి జాతకములు పెక్కులు సంపాదించి, విమర్శించి, ఈ'గజకేసరి' వానిలో అనేకుల జాతకములలో నున్నదని చూసి, విమర్శకా శ్రేణుడగు కార్తరు మహాశయుడు ఈ యోగ మునకు సాధుశీలమును కాని, ధార్మికస్వభావమునుకాని ఇచ్చుకే తనంత లేదనియు, మలభమార్గమున కార్య సాధనమో, భనార్థనమో చేయునేర్చును, తక్కువ పరిశ్రమతో ఉన్నతస్థితికి రావలయు నను ఆశయు ఈ యోగమునకు సామాన్యఫలము లనియు సోదాహరణముగా తీర్మానించివాడు. మహాత్ముని ప్రాణము తీయుటకు మలభమార్గమును 'మోటు' కుజానికి ఈ

యోగము శేర్షించెనేమో? లేక, చేసిన పని ధర్మమే అనునమృతమును జాతకుని కిచ్చినదా యీయోగము?

(ర) ప్రశంసలో నున్న హత్యావిషయమున కటకరాశి గర వ భాగ కంత ప్రాముఖ్య మున్నదో కనుగొంటిమి. లగ్నము స్వభావమును తెలుపవచ్చును కాని, ఆ మాత్రముననే హత్యకు జాతకు డుద్యోగించి కార్యమును సాధించునని చెప్పట న్యాయ్యమా అనవచ్చును. సర్వీమే! ఉద్యోగము దశమకేంద్రము నకు చెందినది. ఈజాతకమున దశమకేంద్రము మేష రాశి ౭౨ భాగలో కుజుని యాజమాన్యములో నున్నది. ఇంతేకాదు.

"చరేతు సప్తమం భాగం
నిరేష్యసిచ పంచమం,
భిరేష్యే నవమంచైవ
పడతీయుఖం నిడి"

అని, మేషరాశి ౭ వ భాగకు వివాళము నూచించు ధర్మము కలదని ప్రావీణుల మతము. మారిన రెమిస్ పండితుని మతములో కార్యము, సాహసము, ప్రాణవిధ్వంసకళక్తి, ఇవి మేషరాశి ౭ వ భాగకు ధర్మములు. ఈదృష్టభాగలో నున్న దశమకేంద్రము జాతకునితో హత్యాకార్యము చేయించుటలో ఆకృ ర్యమేమి?

ఇదట ఒక విశేషము. కర్కాటకరాశి గర వ భాగ లగ్నముగా నుండినా, ఉద్యోగభావిము (దశమ కేంద్రము) మేషరాశి ౭ వ భాగప్రాంతములో నుండి గల్గుట ఉత్తరాషాంశ ౧౯-౨౧ భాగల భూప్రదేశ ములో జనించినవారికిమాత్రమే! కావుననే, పూనాప్రాంతములో జనించిన వ్యక్తికే ఇట్టి భాగ్య ముట్టుట!

(౫) ఈ జాతకునకు పుణ్యసమామము వృద్ధిక రాశిలో ౧౮ భాగలలో కలదు. దీనిపైన సహా కుజుని అధికారమే! (ఇదే మహాత్ముని జన్మ కుజస్థాన మని చదువరులు గుర్తించియుండుదు.) ఈ సహమవిందువుపై ఇంద్రుని మిత్రదృష్టి యున్నది. ఈ జాతకములో ఇంద్రు జేమి స్వభావమును నూచించుచో, మన

మింతకు మునుపే గుర్తించియున్నాము. ఆ స్వభావము ఫలించుట కనుగుణమైన పరిస్థితులలో, పూర్వపుణ్య ఫలము కుజుని ఆజ్ఞలో, ఇంద్రుని ఆనుగ్రహమున, పక్షమై ప్రారబ్ధరూపమున ఏ సంస్కారమును నూచించుచున్నదో, దానిని ఈ సహమచిందుష్టానము వ్యక్తముచేయుచున్నది.

(౬) బాతకునికి అసాధారణముగు నొరవ కలదనుట స్పష్టము. లగ్నమందలి కుజుడే దీనికి కారణము కావచ్చును. కాని, ఈ భూరకృత్యము జరిగినతరువాత, సామాన్యులవలె తప్పించుకొనిపోవుటకుగాని, హత్యావిచారణసందర్భమున న్యాయస్థానమున నిర్దోషి నని వాదించుటకుగాని బాతకుడు ప్రయత్నించలేదని వింటిమి. కడకు దయాభిక్షమునైనా కొరలేదట! దేశమునకు తానేదో గొప్ప సేవ చేసినాడనియు, తత్ఫలముగా అపకీర్తిపాలయినా—కడకు తన ప్రాణమునే కోలుకోవలసినచ్చినా—మంచిదే అనియు, బాతకుని అసాధారణుడై తోచినదేమో? రవితో మిత్రవృష్టి నార్జించి మకరరాశిలో ౨౫ భాగలలో నున్న వరుణ గ్రహమును చూడుడు. మకరరాశిలో ౨౫ వ భాగ పరహితార్థమైన స్వార్థత్యాగమును తెలుపునట్టి దని మారిన రెమిస్ పండితుని సిద్ధాంతము. ఇట్టి భాగలో నున్న వరుణుడు లగ్నమందలి ఇంద్రుని సమాసప్రక ప్రతిబింబవృష్టి ఫలముగా, ఇట్టి స్వార్థత్యాగభాస ముద్ధిని అనుగ్రహించియున్నాడుకాబోలు!

ఇంతే కాదు. కటకములో ఇంద్రుడున్న ౧౫ వ భాగ స్వభర్తావిర్యహితైవి తెలుపునట. ఇదే రాశిలో కుజుడున్న భాగ క్రూరముతోటి నిర్దయాత్మకతను నూచించువట్టిది. ఈ కుజుడు జేర్చినది భూతకధర్మము. ఈ ధర్మమునే నిర్వహించవలె నని ఇంద్రుని ఉపదేశము! ఈ కార్యములో ఆత్మనాశ నము సంభవింపినను, అది స్వార్థత్యాగరూపమైన ఉత్తమగుణమే యని పొగడుచు వరుణుడు భుజముల

తట్టుచున్నాడు!! వృశ్చికరాశిలో ౨ వ భాగ 'అపరిహర్యపురాతనదుష్కర్మానుభవమును' తెలుపు నట్టి దని ఎరుగుదుము. జన్మరవిని కబళింపబోవుచున్న మహారాహువు బాతకములో ఈ విష్ణుభాగకు ఎట్టి యెదుట (వృషభరాశిలో ౨౦ భా, ౨౬ కలలు) నిలిచియున్నాడని గమనించినచో, ప్రారబ్ధప్రాహు మే రీతి ప్రవహించుచున్నదో నూచన రాగలదు. ఏమి యీ విచిత్రగ్రహఫలసమ్మేళనము!

జగ్గ మనవి. ఈ బాతకము సర్వాంగముగా దోషభూయిష్ట మని, గుణరహిత మని చెప్పట నా ఆశ యము కాదు. అది సృష్టిధర్మమునకే విరోధము. ఏస్వభావమైనా పరిస్థితుల ననుసరించి, కాలదేశపాత్ర ముల కనుగుణముగా, సుగుణముగనో, దుర్గుణముగనో కావచ్చుట నైజము. ప్రతంసావిషయమున కాలకర్మ సంయోగప్రభావ మెంత విశదముగా కావచ్చునో చూచుటే మన ఉద్దేశముకనక, ఆదృష్టితోనే మన మిది చర్చించుచుంటి మని పాతకమహోయులు మరువ రాదు. దృష్టిలేద మున్నచో, అది జేరుమాట.

IV

గాజేబాతకమున గ్రహదీయోగములు ప్రకృత విషయమున నూచించిన వాదాన మెట్టిదో చూచితిమి. జేమనదకాపద్ధతి ననుసరించి ౧౫వ సంవత్సర మునకు చలితగ్రహదులు ఏరీతిగా ఫలపరిపాకమును చూపునో పరికిలించవలసియున్నది. మరియు, ౩౦-౧-౧౫వ నాడే దుష్ఫలపరిణామమున శివు సౌకర్యము లర్పింపనో చర్చించుట కాస్త్రదృష్టితో లాభకారి.

“యదుపచిత మన్యజన్మని
కుభానుభం తస్య కర్మణా సత్తం
వ్యంజయతి కాస్త్ర మేత
త్తమసి ద్రవ్యాజి దీపఇవ.” (లఘుబాతకము)

ఆద్యంతాలు

[కథానిక]

శ్రీ క్రొవ్విడి లక్ష్మన్న

మర్నాడు తిండితడ్డినం. ఆమాటా యిమాటా అనుకునే పండర్బంలో పార్వతిని తీసుకువస్తానన్నాడు వెంకట్రావు. పార్వతి అతని పివతండ్రి కూతురు. తండ్రిపూదం తవలాగే చెల్లెలుకూడా పుచ్చుకోవా అని అతని ఆరాటం.

“ఆముండవూ పెడేవంటే గంటేస్తాను బాగర్త” అంది తల్లి.

“పోనీ ఆమ్మా, యీ ఒక్కలోకే కాదుటే!”

“చాలే నేర్పుకుపోయేవ పాతు! కాకపోయినా యిదేం పోయే కాలంరా నీకూ?”

“మళ్ళీ రేపుసాయంత్రం బస్సులో పంపించేస్తామలేనే” అంటూ ప్రాధేయపడ్డాడు.

“నోరు ముయ్యి!”

అతని తండ్రి మానేసుకున్నాడు నోరు పడవ రేళ్ళక్రితం. వెంకట్రావు తాతగారు పోయిన కొత్తకోణం. పంపకాల విషయంలో ఆద్వాలవీరువాదగ్గిర వచ్చింది పేచీ. అసలుకి అది వివాదపడవలసిన విషయమే కాదు. అయినా అంతలో అల్లుకుపోయింది. పట్టుదలలు పెరిగిపోయేయి.

నిజం చెప్పవలసివస్తే, చిన్నకోడలు మున్నట పడుతోందిగదా అనే ముసలాయన చేయించేడు ఆ వీరువా. తమ్ముడికి పెళ్ళిడిమే సబువు అని వెంకట్రావు తండ్రి అన్నాడు. అడుగో వాచ్యంగా ఆయన ఆ మాట అనడంతోనే వెంకట్రావుతల్లికి అరికాతీయంబ పెత్తికి ఎక్కింది. ఇంటికి పెద్దకోడలని, నామాట అంతా మన్నించారి అంటూ పరవళ్లు తొక్కింది. ఆ మెధర్మకూ అని అన్నదమ్ములకి మరి చూపులు లేకుండా పోయేయి. చివరికి తమ్ముడు పోయినప్పుడు కూడా మాటవరకే పెళ్ళి పరామర్శించేదేగాని, యింక

లాగానూ ఆడుకోలేకపోయేడు వెంకట్రావువాన్ని గారు. పెనిమిటి పోయిన పదోకోణ బాటకుండా మరదలూ భవబంధాన్ని బావుకుంది. నాటినుంచీ ఆ ఒక్కగాని ఒక్కకూతురూ మారామహులయింట్లోనే పెరుగుతూవచ్చింది. ఆ చెల్లెల్ని మాడాలంటే నాటికి నేటికీ ముగ్గివాజ్జ వెంకట్రావుకి. అయినా అదపా దడపా తల్లికనుచాటుగా మానీనర్తూండే వాడు.

చెల్లెలు రాకుండానే, తడ్డినం పెట్టుకుని మర్నాడు మెయిలులో వెలిపోయేడు అతను నాభిరీలోకి పరాయిపూరు వచ్చేడు అన్నమాటే కానీ మనస్సు మనస్సులో లేదు. దృష్టి అంతా చెల్లెలిమిదికే పోతోంది. వచ్చి పదికోణలు అయినా స్వాస్థ్యం కుడవలేదు. ఓ నాడు రిత్వన పెకిలు తొక్కుకుపోతూవుంటే అతాత్తుగా కంటపడింది ఆమె, కుడిచేతిలో పుస్తకాలు గుండెలమీదుగా వొంచిపట్టుకుని మరో నలుగురు పిల్లలతో కాలేజీకి వెళుతూను. ఇద్దరూ గతుక్కుమన్నారు. కాలేజీవదువుకోసం వచ్చిందిట ఆమె. హాస్టలులో ఉంటున్నాను అంది. తను ఫలానావారి యింట్లో గది అద్దె! తీసుకొన్నాను అన్నాడు వెంకట్రావు. ఏడ్చురాని! కలుగుకున్న వాళ్ళ ఆనందానికి అనధి లేదు. పార్వతి కొన్నాళ్ళ పాటు ఆ వూళ్ళో స్థిరంగా వుంటుం దని తెలుసుకుని వెంకట్రావు కొండ్ అందుకున్నాడు. ఆ కోణానుంచీ పార్వతికి తండ్రిలేని లాంటి ఆవునింవ లేదు. పాతాలు మొదలుకుని పట్టుచీరలవరకూ అన్నీ అతను ఒకంట కనిపెడుతూవుండేవాడు. నిజమే. తోబుట్టువులు లేనివాళ్ళకి గాని అర్థంకాదు ఆ ఆరాటం!

చెల్లెలికి ముద్దా మున్నటా తీర్పడంలో తల్లికి పంపవలసిన సామ్మ అట్టుటప్పట వెనకపడుతూ వుండేది. “ఉచ్ఛ్. ఆ పల్లెటూలో అమ్మకి కర్మమిటి?” అనుకుని సమాధానపడేవాడు. ఆ మాటలో నిజం లేక

పోనూలేదు. అయితే, యీసారి గత రెడ్లెలనుంచి యింటికి ఎట్లని ఏగానీ పంపలేకపోయేడు. క్రిందటి నెలలో పార్వతి పుట్టినదివం వచ్చింది. పంపుదాం అనుకున్న ముప్పైయేపాపాయిలూ పట్టుచీరకి పరి పోయేయి. ఈ నెలలో ఏవో పుస్తకాలూ, నోట్లూ మింగేసేయి ఆ నాలుగురాళ్లును. పోనీలే అనుకున్నాడు ఆతను.

తల్లి మాత్రం అంత చుట్టాగా పోనివ్వలేదు. గత పదిరోజులబట్టి కరణంగారి యింటికి వెళ్లి వీటు పోట్లు మేనునుంచి వాకబుచేస్తూనే ఉంది. వాడూ వీటుప్రకారం బుధవారం, శనివారం వచ్చేడు; కరణం గారి యింట తిని, ఎంగిరిపట్టు అలికి వెళ్లిపోయేడు. వచ్చిన రెండుసార్లకి యిచ్చింది ఒక్క వారపత్రిక మాత్రమే.

"తపోలావాడు కాని తినేసేదా" అని అనుమానించింది అనుభవజ్ఞ. "గుడ్డు పీకెయ్యదూ, నూరన్న గారూ" అని అంతలో సమాధానపడింది. తన కొడుకు దూబరాకర్చు పెడతా దంటే కల లోనూ నమ్మడు ఆమె. నమ్మలేదు. మరి రెండునెలల వంపి యీ వాగా లేమిటి చెప్పా? ఉత్తరంముక్కా లేదు. ఇంకోవాడు రాసేదా ఏమిటి? అయినా అదో అర్థనాదండుగ ఎందుకూ? కొంపదీసి, వొంట్లో ఏమైనా నల్లగా వుందా? ఏ! ఆవాచ్యపుమాటలు అనకోకూడదు. ఆలోచిస్తూ నట్టింటి గడపలో కూర్చుంది ఆమె, ఏభూతిపందూ వొత్తులబుట్టా దగ్గి రెట్టుకుని. "బుధవారానికి బుధవారం ఎనిమిది, లక్ష్మీ వారం తొమ్మిది, కుక్కురారం పది..." పొమ్మో రావలసిన వ్యవధి మించిపోయి ఎన్నాళ్లయిందో లెక్క పెట్టుకుంటోంది.

"ఏమమ్మయో, జ్ఞాపకం ఉన్నానా?" అంతలో వచ్చింది పిళిసమ్మంజోంచి పలకరింపు.

"ఓహోహో! వెంకన్నబుగతా! రావయ్యో, రా. అలాగ ఆ బల్లమంచంమీద కూర్చో. ఈమధ్య కాకిరామేశ్వరాలు పట్టిపోయావుటగా? ఊ, ఏమిటి విశేషాలు?"

"ఏమన్నాయా?"

"అన్నట్టు మావాణ్ణి చూసేవా? నీ కపలు జ్ఞాపకంకూడా ఉండి యేడు నుండా యేమిటిలే. ఉట్లోకి వచ్చేక యిహా బావుండ దని ఓసారి పలకరించిపోదాం అని వచ్చివుంటావు. అవునా?"

"అచ్చే. చూడకేం? మీవాణ్ణి కలుసుకున్నాను."

"ఊ"

"నెమ్మదిగానే ఉన్నాడు."

"అంటే!"

"ఏమీలేదు. బాగానే ఉన్నాడు అంట."

పోడిగా వెలిసవస్తూ నవ్వేడు వెంకన్నబుగత. ఆమెకి ఆ నవ్వు వికృతంగా కనిపించింది. అయినా యిం శేషయినా వివరస్తాడేమో నని ఓసమిదం పస్తా యించింది. బుగత మరి మాటలేకుండా మొలనుంచి పొడుంకాయ తీసి ఎడమచేతిలో రాలిస్తున్నాడు, ఓచిట్టేడు పట్టు. ఆమె యింక పట్టలేకపోయింది.

"భోగ్లూ చెప్పమంటే అలా నీళ్లు నమలుతూ కూర్చుంటా వేమిటయ్యా!" నిలవదీసి అడిగింది. దాంతో చెబుదామా వద్దా అనుకుంటూన్న బుగత ఒక నిర్ధారణకి వచ్చేసి— "చెబుతున్నాను కదూ" అన్నాడు. అంతలో ఏవో గొంతుకకి అడ్డుపడినట్లయి మరి మాట రాలేదు ఆతనికి. కాస్త చిన్నగా దగ్గి, గొంతుక సది రించుకొని, "అయితే ఒకటి అయివుంటుంది లెండి" అని తమ్మందంగా ఆరంభించేడు.

"ఏమిటయ్యా అయేది ఒకటి రెండునూ. పోనీ నెమ్మదిగా ఉన్నాడా, మూలకూ ముక్కిరింలా లేకుండానా?"

"ఆరోగ్యంగానే వున్నాడు, వానికేం?... అహో, ప్రయత్నించుతూఉంటేనూ, పాపం, ఆ కంపెనీలో యిచ్చిన జీతపురాళ్లు ఆటి రావడం లేదు కాబోలు అనుకున్నాను."

"నీకు తెలియనిది ఏమింది చెప్పు, వెంకన్న మామా? ఏడికిరి మానీవుంచినంతనే... అక్కడ వాడూ, యిక్కడ నేనూ, కుంభాలు వెళ్ళాలా? పాపం, ఏమి కష్టపడిపోతున్నాడో, వర్రిబాసులవాడు!"

"కష్టం ఫలిస్తూన్నట్టే వుందీలేవమ్మా" వెంకన్న బుగత క్షేపించేడు. ఆమెకి భోధపడ్లేదు.

"ఏమో, ఏం ఫలింపడమో క్రిందటి నెల ఏమీ పంపలేదు. ఈనెల—యివాళ అప్పుడే యిరవై య్యెగిరే కదూ?"

"అయితే నేం లేవమ్మా. క్రిందటి నెలలోనే కదూ శిస్తులు వసూలుఅవుతా. కాకపోయినా ఆతని నాభిరీమిదనే ఆధారపడట్టు మాట్లాడతా వేమిటి?"

“అ దేవున్నమాట, వెంకన్నమా...పోనీలే. అయితే, యింతకూ, ఎవరి యింట్లోనట చదువు చెప్పడం? ఊరల్లా తిరిగి అట్టే బాధుపోయిందా? నేనుకలు మున్నంచేసుకోడం లేదుకదా?”

“అతను ఇళ్ల నల్లరలేకుండా ఆ పిల్లే అతని బసతి వస్తూఉంటుంది.”

“ఏమన్నావు? పిల్లా? ఎన్నే క్లుంటాయి?” అశ్చర్యంగా అడిగింది ఆమె.

“ఏం చెప్పమన్నావమ్మా. ఈవోచ్చిన పిల్లేను. ఈ పల్లెటూరిలో వున్నందుకు మనలాంటి చాందన కుటుంబాలలోనైతే ముగ్గురుపిల్లల తల్లి అవును. ఇన్నోటి యెందుకూ? ఒక్క బిల్లే అడ్డు అవకా. యిటా కుర్చీ అటా కుర్చీ వేసుకుని కూర్చుంటారు, చేతివేళ్లు తీసులుతునే వుంటాయి-పుస్తకాలా కలాటా అటా యిటా మారుతూన్న వ్యధ...”

అసలే విస్తుబోయిన ఆమెకి యామాటతో నడ్డి చిరిచినట్టయింది.

“అయ్యో, అయ్యో, నీకళ్లు వెలిసిపోను! ఫెటే ల్పని యెంతమాట అన్నావు?”

“మీ రిలా యిదవుతారని నాకు తెలుసును. కాని యేం చెయ్యనూ? చిరకాలంనంచి కుటుం బాన్ని యెరిగివున్నవాణ్ణికనక, ప్రదిలోనే చెవిలే నుంచిది అవకున్నాను. వెళ్ళొస్తాను, మరీ. ఊరికే నుంబాటవడడి కుంగిపోకమ్మా; తనే దిద్దుకుంటాడు నాలుగుకోజాలు పోలేను...ఏదో చిన్నతనం...”

బుగళిక్రియ చెప్పల వప్పుడు క్రమేణా క్రుతి పుటంనంచి దూరం అవుతూన్న కొద్దీ, ఆమెగుండెలు తీవ్రంగా కొట్టుకోసాగేయి. కళ్లు మసకలు కమ్మినట్టని పించింది. “చెడిపోదానికి ఎంతసేపు కావాలి! అందు లోనూ దూరాభారాన ఉన్నాడు. కాస్త ఒకంట కనిపెట్టడానికి యింక పెద్దదిక్కు యెవ్వరూ లేదు కదా.” తను యిలా అవకొంటూన్న కొద్దీ యామాటలే ఎవరో వృష్టంగా చెవిలో చెబుతూన్నట్టు తోచింది. కంఠారు వచ్చింది.

ఆ సాయంకాలం యింక ఆమె ఫలహారం చెయ్యలేదు. వీడియోది బల్లనుంచం నడివాకిట్లోకి యాద్యుకుని నడుము వార్చింది. కొంకా నుమ్మంతులుపు గడియ వేస్తూఉంటే తిమ్మకూడల కుర్రాడు కనిపించేడు, నినీమాపాట పాడుకుంటూను, ఆవిడబళ్లు యులుమంది,

వాణ్ణి. మానేసరికి. ఔను మరి. ఆవూల్లో అందరికీ తెలుసును, వాడు నినీమాలు మరిగి చెడిపోయాడని. చివరికి ఆ చెడిపోయింద—కిరస్తానీ పేష్టరుకురుర్ని— కూడా తీసుకొచ్చి దగ్గర పెట్టుకున్నాడు. ఔరే! మాడుమైర్లదూరంలో కాని నినీమాలేని ఆ పల్లెటూరే అలా తనుడిలే, పిథికి మాడునీమా యంతే పట్నాల సంగతి వేరే అడగాలా?

ఆమెజాహ గాలిపడగలాగా ఎగురుతోంది. కన్ను పాడుచుకున్నా కునుకు రావడం లేదు. ఏదో చెప్ప రాని దిగులా. మనసుకి ధైర్యం చెప్పకోదానికి కాజోలు “భర్మరాజు జాదం” పాడడం అరంభించింది :

“అలికి విడిచిన గడప దాటడే రాజా
మునిమాపు ముంజూరు మాయడే రాజా
వియ్యమ్మ మునిపంట బట్టడే రాజా”—

అంత అలా అచారవ్యవహారాలు పాటించినా అవస్థలు తప్పేయి కావు. ఈకోజల్లోనా? అందు లోనూ హోటెలులో తినేవాడికి అచారంకూడానా. ఏ నాతీ కులమా లేనిదో పట్టుకువొనుంది భోజనం దబ్బాల్లో పెట్టి. ఆప్రాచ్యపుమండ! అడుగు ఆ ముక్క అనుకునేసరికి మళ్ళీ పరిపరివిధాల పోయింది పాడుమనస్సు. ఎన్ని సార్లులు ప్రయత్నించినా తనకళ్ల ముందు ఒకటే దృశ్యం ప్రత్యేకం అవుతోంది—ఒ చిన్న పేలిక, యింతటి కుర్చీలో వెంకట్రావు, అతటి దాంట్లో అదీ—సిద్ధిలా బొట్టయినా లేకుండా మొహం, కుడిచెంపని ఎర్రటి తూరిగిపిన్నీనూ, బడలో కాగితపు మల్లిపువ్వులదండ, గొరకచీపురుకట్టలాగ సగంసగం వేసుకొని వొదిలేసిన అజడకి ఓ రంగునడ పిరికాను!

ఏదో వెపంమీద నిమిషనిమిషానికి చేతులు కలుస్తూన్నట్టూ, మాటలసందర్భంలో విరగబడి నవ్వు తూన్నట్టూ, ఆ కఠింతాలలో ఆచిన్నదాని జట్టు వెంకట్రావుమొహాన్ని తాకినట్టూ, వెంకట్రావు లిల్ల దానిచేతులు పుణికిపుచ్చుకుని—

అవ్వ! ఆమె గుండెలు గొల్లుమన్నాయి. భక్తున తెల్లవారింది. వెంటనే పెళ్లి చేసెయ్యాలని నిశ్చ యించింది. టెల్లిగ్రాఫు యిచ్చి తెప్పించింది వెంక ట్రావుని. అడవాళ్లు అవకాశనేపోవారి గాని అను కొంటే మరి అంతరాయం అంటూ వుంటుందా? అందులోనూ ఆమెకి.

౨

మామముగ్ధా పడిపోయేయి. పదహారుశాఖల పండుగా అయింది. మంగళహారతిపల్లెం పట్టుకోడానికి మాత్రం పార్వతి నోచుకోలేదు. మరో పదిహేను శాఖల్లో ఆతను తిరిగి ఉద్యోగంలోకి వెళ్లిపోయేడు. మర్నీయే మొహం పెట్టుకు చెల్లని చూస్తూనా అని యెంతో తపన పడుతూను. చివరకి నుండే రాయచేరుకుని, కచేరికి పోతూ హాస్టలుకేసి తిప్పేడు సైకిలు. తలుపులు మూసివున్నాయి. అప్పటికి అప్పుడే అంత మంది కారీకికి వెళ్లిపోయేరు.

సాయంత్రం యింటికి వచ్చేసరికి పార్వతీ వచ్చి నిద్రపీస్తోంది, ఆతని రాక తెలుసుకుని. చూసి చూడంతోలే యిద్దరి కంటికిలకులూ చెమ్మగిల్లేయి. ఏవో విషయాలు చెప్పి వాపోతూ—

“చూడు, పార్వతీ, వాకెమ్మనే అయిపోయినాను. ఇంతకూ యింటిపరిసరాలు నీకు తెలియనివి కావు కదా. చివరకి ఓ శుభశ్రేణుకూడా...” గడ్డదికతో అడ్డోలోనే ఉండిపోయింది మాట.

“ఇంతకూ నేను నోచుకోలేదు అన్నయ్యా. అసలు నువ్వు పిలిచినా వచ్చే స్థితిలో లేను. తాతయ్యగారికి...”

“ఆదేమిటి? నెమ్మదిగా వున్నారా?”

“ఇప్పుడు నెమ్మదిగానే ఉన్నారు. కాని ఉపద్రవమయిన జబ్బు చేసింది. టెలిగ్రాం వస్తే వెంటనే బయలుదేరి వెళ్లేను.”

“ఎంతసరి? నాకో టెలిగ్రాం అయినా యిచ్చేవు కావేం తల్లీ?”

“ఇస్తేమట్టుకు ఆ పల్లెటిమండ్రాల్లో అంది చచ్చిందా ఏమిటిలే. శుభకూ అని కార్యం తలపెడితే పిడకలపేట్టాలలాగ యిదొకటి అని దొడ్డమ్మకి కోపం రావడానిక్కొని... అసలు అన్నీ నేనే మానుకోవలసి వచ్చింది, దాక్కర్ని పిలిపించడం దగ్గిన్నంచినీ. ఇంతకూ అమ్మమ్మ తప్ప యింకెవరున్నాడు చెప్తా, అన్నా, కొంపలోనూ?”

“పోపం, ఏం అవసర పడిపోయేవో. దొడ్డమ్మ ఏవో అనుకుంటుందని ఉడుకున్నానా, పెరితల్లీ. కాకి చేత కబురుపెడితే రక్కలు కట్టుకు వాలనూ? పదహారు ఏళ్ళయి చూస్తున్నావుకదా, నా సంగతి తెలియకుటమ్మా?”

ఇంకా ఏవో మాట్లాడుకుంటూనే వున్నారు. అంతలో హాస్టలుబంట్రాకు వచ్చి టెలిగ్రాం ఒకటి ఆమెకిచ్చి వెళ్లిపోయేడు.

సరి. ఉన్న ఊపిరి పోయింది. కొలుకుంటున్నా రనుకున్న తాతగారు కాస్తా పరమపదించేరు.

3

అతనికి గడ్డుసమస్య పట్టుకుంది. టెల్లెరికి ఉన్న ఒక్క పెద్దదిక్కో పోయి. తను ఆరాటపడడమే గాని భారీగా యేపనీ స్వతంత్రించి చెయ్యడానికి అవకాశం లేదు. ఇహను, చెట్టుమీది పట్టకయినా ఆధారం అంటూ వుంటుంది కాని ఆ పిల్లకి మాత్రం అంశ లేదు. మొగాకు కాదు కదా బతకలేకపోతాడా అనుకోడానికి. ఈడు వచ్చిన పిల్ల. ప్రాజ్ఞత కలిగింది; చదువు కంటూన్నదీ. పోనీ అని ఆమెకి ఏదైనా స్వతంత్ర తీవ్రపాధి కల్పిస్తాం అంటే, తనది బొత్తిగా పీన కులయూ కాదు; అలాగని ఏమంత గొప్ప కుటుంబయూ కాదు. మొదటి తరగతివాళ్లు చేసిన పనులు ప్రపంచపు దృష్టిలో లెక్కకి రావు. ఇంక రెండవ తరగతి వాళ్లు? వాళ్లు యేం చేసినా మా బాగే. అసలు వాళ్లు యేమి చేస్తే అదే ఆదర్శం అయిపోకుంటుంది. ఎటొచ్చి, మధ్యతరగతివాళ్ల కే యిబ్బందులు! ఉన్న కొరవల్లో తలవెంట్రుకవాసి నారా అనుపిస్తే, ముక్కున వేలెట్టుకుని కనిబొమ్మలు ముడిచేసి చూస్తుంది లోకం. ఈపడిస్తుంది. ఛీ అనేస్తుంది, వెలిచెడుతుంది. అందు లోనూ తనకాఖలో బొత్తిగానేను!

ఎన్నివిధాల చూసినా పెళ్లి చేసెయ్యడమే మంచిదిగా ఆవుపించింది. కాని అదిమాత్రం అంత సులువుగా అయ్యే పనా? కాస్త దొక్కపడ్డి ఉన్న వాడు కట్టాలు కక్కమంటాడు. ఎలాగో సరివుచ్చుకుందాం అని వెతికితే దొరికేవాడు ఏ పోలోహితుడి కొడుకోమ! అన్నా, యేం చిక్క చచ్చిపడింది!

పదిహేనుశాఖలు బుర్ర చించుకున్నా దాం తెన్ను ఏమీ కనిపించలేదు. చివరకి, కాగల కార్యం గంధర్వలే తీరుస్తారు; చదివించడమే ఉత్తమం అనుకున్నాడు. అయితే చెల్లెలు వి. ఏ. దాకా చదవాలి అంటే ప్రస్తుతం తెన్నున్న శీతవురాళ్లు చాలవు. ఏం దారా అనుకుంటూంటే మిలిటరీవార్ల అధీకు కనపడింది. నాలుగుసంగతులూ అడిగి తెలుసుకుని అందులో చేరిపోయేడు. జరుగుతాటు బాగానే వున్నట్టు తోచింది ఆదిలో. కాని పట్టుకుని పది నెలలయినా

తిరక్కుండా పయనకాలకి పోవలసివచ్చింది. తల అమ్మకున్నాక తప్పకుండా?

౪

అయితేళ్లు విదేశపర్యటనం చేసి చివరకి తన దేశం చేరుకున్నాడు వెంకట్రావు. మాడురోజులయి అదృష్టవశానం స్వగ్రామానికి. వేసవికాలమేమో, విప రీతమయిన ఎండా, గాడుపూసు. ఎన్ని రైతాకులు తాగినా నారిక యెండిపోవడమే! ప్రక్కపన్న ఆయన్ని అడిగి కూకాలో నీళ్లు తాగిడు. దాంతో పరిచయం ఏర్పడి మాటలు ఆరంభం అయినాయి, యిద్దరికిని. ఆయనా తన ఊరివాడే నట. రానరాను ఊరిలోగట్టాలలోకి దిగిపోయింది బాతఖానీ.

“పోనీస్తూరా! రత్నంలాంటి పిల్ల, అగ్ని హోత్రంలాంటి మనిషీని” —

వెంకట్రావు తడకధ్యానంతో వింటున్నాడు, ఎప్పటికయినా ఆ ఉదంతంకాలాకు ఆలోకి దొరుకు కుంటేమో వని. ఆవల ఆయన లేడియోవార్తలలాగ చెప్పుకుపోతున్నాడు.

“రామరామ! అమె ఇంటరో ఏదో ప్యాసయిం దిట కూడాను. అలాంటి దాన్ని యింట్లో పెట్టి బయట తాళం వేసుకుపోతాడు... అదికాదు, అంత అనుమానపు మనిషి యెందుకు చేసుకోవాలి అంట... రెండోపెళ్లి కూడా కదా... అద్దకి ఉన్నవాళ్లం మేం వస్తున్నాం ఆ యిల్లారిపాట్లు చూడలేక...”

“ఆయనపే లేమిటి అన్నారా?”

ఏదో చెప్పేడు. వెంకట్రావుకి తెలియలేదు.

“అహో, అలాగ చూస్తూ లేమిటి? ఇదివరకు ఆ కంపెనీలో హెడ్డురుమాస్తాగా ఉండేవాడు, రావుగా రని, యెరగరూ?”

తన పేరే ఉటంకించేసరికి గతుక్కుమన్నాడు వెంకట్రావు. అంతలో సద్దుకుని — “తెలియకేం? అయి దేళ్ల యింది కానూ అత నా వుకొగ్గం మానేసి?” అన్నాడు గంభీరంగాను.

“మకం, అతని పినకండ్రి కూతురేనట. అన్నయ్యే ఉంటే అంత అన్యాయం జరక్కపోను అని ఆ అమ్మాయి అహర్ని కలూ వాపోతూవుంటుంది.”

అలాగ ఆయన కొంత భర్తీచేసేసరికి చెంప చెళ్లుమన్నట్టు అనిపించింది వెంకట్రావుకి. క్రుణ్ణిపడ్డట్టు

రైలూ ఆగింది. “దువ్వూడా” అని నిద్రమత్తుగా పోర్తరు క్కే దివపడింది. ఇద్దరూ అపాశంగా దిగిపోయారు. సామాను కూరీ నెత్తిన యెక్కించుకుని అలా వెళుతూ ఉంటే ఎవరో ఒకామె పక్కనించే వెళ్లిన ట్టయింది. నాలుగుగజాలు ముందుకు పోగి వెనక్కి తిరిగి చూచిం చేమికూడాన. వెంకట్రావు చూచేడు అప్రయత్నం గాను. ఎవరో. కేటువగ్గిర టిక్కెట్టు యిచ్చేస్తూఉంటే ఎవరు చెప్పా అనిపించింది మళ్లీని. ఎరిగివున్న మొహం లాగే తట్టింది. కూడావున్న ఆయన్ని సామాను చూస్తూఉండమని చెప్పి కేటుఫారంమీడికి వచ్చేసరికి — సరి, రైలు కదిలిపోయింది. మారంగా యింజనుకి పక్క పెట్టెకిటికిలోంచి ఆమెళ్లు ఎవరినో నత్తుక్కుం టూన్నట్టు అవుపించేయి. పోలిక అనిందో. లేదో స్త్రీమను కూనగ్గం అయిపోయింది.

చెల్లీ! చెల్లె. ఇంకా అనమానం ఎందుకూ? ఎంతెలాగ అయిపోయింది కంపలాగ! తనూ మరి పోయేవుంటాడు; లేకపోతే దిక్కుమాలిన కాకినద్ద లలో స్వస్వరూపం అలాగారిపోయి అయినా వుండాలి. ఇండాకా? వెనక్కి తిరిగిచూసింది కదూ? అన్నయ్య ఆవువా కాదా అని ఆమెకి సందేహం కలిగివుంటుంది. పాపం! రైలుల్లో ఎక్కి దూరదూరంగా పోతూఉన్నా తన మూర్తిచే ఎదరగా, దగ్గరగా చూసుకుంటూ ఉంటుంది. సన్నిధికి వచ్చి ఉండీకూడా సవ్యంగా నోరారా పలకరించే యోగ్యత లేకపోయింది. వెధవ అనుమానం, మొహమాటమున్నూ. నారికచివరికి వచ్చింది మాట. అప్పుడే “పార్వతీ” అనేస్తే తీరి పోను! సందెల్లో ఆరాటం గొంతుకదాకా వచ్చి కూడా వచోరూపం ధరించిందికాదు. ఎంత పొర పాటు జరిగిపోయింది? ఏవూరు వెళుతోందో! మళ్లీ ఎప్పుడో కలుసుకోవడం. కాకపోయినా తన అత్తవారి ఊరు ఆమె యెందుకు వచ్చింది చెప్పా!

౫

అరసిమిషంలో అమాంతంగా ఆకాశం కూలి తన నెత్తిచే పడిన ట్టనిపించింది వెంకట్రావుకి. క్షణంలో ఆవరించుకుపోయిన కంగారు కిప్పివుచ్చు కుందాం అని ఎంత కచ్చపడి యెత్నించినా, కత్తి వేస్తే నెత్తురులేకుండానిర్విణ్ణం అయిపోయింది మొహం. కూడా ఉన్న మిత్రుమూత్రం కులాసాగా కలుద్దు చెబుతూనే ఉన్నాడు. జట్కా సాగిపోతూనేఉంది. జట్కా ఒకరెళ్ళా, రైలులే యెగిరిపోయింది రెండునిమిషాల

క్రితం రెక్కలు కట్టుకుని, ఎండుటి బీటలువారివ
 పాలాలని అనుకొని, ఒక్కటి ఒక్కటిగా మలుపులు
 తిరుగుతూ రోడ్లమట్టే జట్కా సాగిపోతూన్నా;
 వెంకట్రావుదృష్టిలోమాత్రం ఆ రెయిలే—అప్పుడే అగి
 నట్టు కాస్తేపూ, బరువుగా ముందుకి సాగిపోతూ
 న్నట్టు మరికాస్తేపూ, అంతలోకే తవని ఆఖరిసారిగా
 చూద్దాం అని రెక్క చాల్చలేదన్న వెపంపిద నిలు
 చుండిపోయినట్టు మరికొంతసేపూ—అలాగ ఆవు
 పిత్తూనేవుంది. దానిమీదే మనస్సు పూర్తిగా లగ్నం
 అయివుండేమా, మొదట కలిగిన ఒక చిన్న భావానికి
 ఓచిలివా, ఆచిలవకే ఓపలవా అలా అలా అల్లుకుపోయి
 వాయి; తన నుండెల్లోనే తన కో ప్రపంచం ఏర్పడి
 అందులో కొందరు మనుషులూ, కొన్ని పరిసేతులూ
 ఏమిటో ఏమిటో గోచరింపసాగేయి. వాటిలోనే
 జీవించసాగేడు అతను. భారతంగా చూస్తే అతను
 జట్కాయెక్కి ఒక ఊల్లో వెళుకున్నా దేవుమాలే
 గాని, నిజం చెప్పవలసిన ప్రమాత్రం అతను అక్కడ
 తప్ప యింకెక్కడయినా వున్నాడు, జట్కాతోటే
 అందులో ఉన్న ఆ మిత్రుడితోటే సంబంధం లేకుం
 దాను. వాకుడుకాయలాగ మాట్లాడుతూన్నవాడు
 అతాత్తుగా మౌగిస్తోను వట్టేసరికి, ప్రక్కని ఉన్నా
 యవ ముదలకించేడు “ఏమండోయ్ రేడియోస్విచ్ ఆఫ్
 చేసేసేరు?” అని. తను తూడ్డింభావం వహించేదని
 ప్రక్కనిఉన్నాయన గమనించేదని తెలుసుకుని మరి
 యిదయిపోయేడు వెంకట్రావు. ఏవో అందాం అను
 కున్నాడు సద్దుబాటుగాను; కాని కడుపులో పుట్టిన
 మాట గొంతుకలోనే చచ్చిపోయింది. ఓనవ్వు
 వచ్చేసి కానిచ్చేద్దాం అనుకున్నాడు. పళ్లు యిగి
 లించినా వచ్చేమాత్రం అయింది కాదది. అంతలో
 యిల్లు చేడకోవడం, నలుగురిలోనూ పడిపోవడమూ
 జరిగిపోయినాయి.

తన కడుపులో ఊహలనిబట్టి ఏవో సంగతివంద
 ర్కాలు తనకి గోచరిస్తాయేకాని, పయివాళ్ళకి తెలు
 స్తాయా? ఇంట్లోవాళ్లు మామూలుగానే పలకరించేరు,
 మాట్లాడేరు. తన అంతఃకల్లోలం వాళ్ళకి తెలియకుండా
 వుండా లనీ, వాళ్లు ఎప్పటిలాగ మెనులుకోవా లనీ
 ప్రయత్నమూ చేసేకు వెంకట్రావు. మెదడులో జనించే
 గభీరఅలోచనాతరంగాలవల్ల స్వాస్థ్యావిక డోలాయ
 మానం అయేటప్పుడు కలిగే పరిస్థితే అంత. జనసమూ
 హంలో జీవి సంచరిస్తూన్నట్టే అవుపిత్తూ, సాఫ్ట్
 మైంత్ కరకూ తనమట్టుకు తాను ఒంటరిగా ఉండా

లని యత్నిస్తుంది. అప్పుడు—ఏకాకిగా వుంటే ఆ సమ
 యంలోకాని, తుభితన్నాదయానికి కాంతి కలగదు.

తనకి తనే మిగిలిపోయాడు వెంకట్రావు. ఎంత
 సేపూ ఇంకొకరి జోలి లేకుండా తాను ఒక్కడే
 ఉండాలి అనిపిస్తోంది అతనికి. ఇరుగూ పొరుగూ ఎవ
 రైనా పలకరించడానికి వస్తే, వెళ్తున్నప్పట్టుంచి
 చూస్తున్నారగదా, ఎందుకు యిలాగ చుట్టేసేస్తారు
 చెప్పా అని విమగ్త పుడుతోందికాని, కలికాలానికి
 కంటపడ్డా దెని చూడవోస్తున్నారనిపించడంలేదు. అదో
 జబ్బు. పిచ్చిలాంటిది. మామూలుగా మాటలూ
 చేష్టలూ ఎలాగఉన్నా, ఒంటరిగా ఉందాం అన్న
 యత్నమూ, అలాగ ఉండడమూ పిచ్చితరగతిలోవే.
 అందుకే ఆ లక్షణాలు పదిమంది దృష్టిని ఆకర్షిస్తాయి.
 పట్టి అప్పచెప్పేస్తాయి. వెంకట్రావు అలాగే దొరికి
 పోయేడు.

“ఏమట్రా, అల్లుడు రాలేమా యింకానూ?”
 అన్నారు మామగారు, పెయ్యిని విప్పడానికి
 వెళుకును.

“బావ కనిపించేరా తమ్ముడూ” అని మామయి
 పుచ్చించింది, బాపూ పొద్దుపోయి వచ్చినా
 తమ్ముణ్ణి మందలించడం మానేసి. రాత్రి భోజనాల
 దగ్గిరా, తదనంతరంకూడా వెంకట్రావుకోటమట్ట
 మాటలు ముడిగానే వచ్చేయి ఇల్లాల యింటిపనులు
 చక్కపెట్టుకుని వచ్చేసరికి, తను అనతిలవక్క!
 వొత్తిగిరి పడుకున్నాడు.

“తమలపాకులు వేసుకోదు?”

 “పాదాలు వొత్తనా?”

 “ఎడంచెబ్బ తినేసేరు, పాపం!”
 ఆమె ఒక్కరే మాట్లాడింది.
 మర్నాడు ఓ పెద్దమనిషి “అల్లుడుగా రొచ్చేరు
 బాగా” అంటూ పలకరించేడు మామని.

“ఇప్పుడే వెళ్ళేదండీ, ఎటోను” అనక తప్పింది
 కాదు ఆయనకి. అప్పటికప్పుడే మాడు కేంపులయినా
 వెళ్ళొచ్చేడు, వెంకట్రావు—చుట్టుపట్ల తన బంధువులు
 ఉన్న ఊళ్లన్నీ జ్ఞాపకంబూ చేసుకుంను, చెల్లెలిఆవో!
 మాత్రం అందకుండా వుంది. ఎక్కడికి వెళు

కున్నాడో ఏమిటో! నూర్కొడయాన్ని కనిపించిన మనిషి మళ్ళీ అర్థరాత్రిదాకా అవుపించకుండా పోకున్నాడు. “కాబట్టిగానిన పిల్ల. ఏమిటో యీ కాటం?” అని అనుమానాలు బయలుదేరకపోలేదు కృష్ణుర గృహంలోను. మరో రెండురోజులకి ఊరే గుప్పయని పోయింది పుక్కాల్తోటి. వెంకట్రావు అప్పటికి రెయి లెక్కి రెండురోజుల మధ్యాహ్నం అయింది. వెల్లి వప్పుడు ఎవ్వరితో చెప్పనూలేదు. భార్యమాత్రం అడిగింది—

“ప్రయాణ మేమిటి?” అని.

“అఁ, నెలపు అయిపోవచ్చింది.”

౬

“అప్పుడే వెల్లి పోయేట్టా?” అన్నారు అమ్మ లక్కలు.

“ఎంతటి! పెల్లాళ్లు నెలన అన్న మాటేగాని యిట్టే తిరిగిపోతాయి రోజులు” అంది వెంకట్రావు భార్య, సహనభావం నూర్చి భదించినట్టు.

“ఎంచక్కా అన్నావే తల్లీ! ఇంకా నిన్నగాక మొన్న బండిలోంచి దిగుతూన్నట్టు మాకే అనిపిస్తూ ఉంటేమా?” అంది ఓ అచ్చక్క.

“మరేం. నేతిలో యాగని తీసి పారేపినట్టు ఎలాగ అనేసిందో! అయినా యిప్పటి కాలపువాళ్ళకి

మొగుడంటే బొత్తిగా చీమకట్టరులేమో!” అంది మరో బుచ్చక్క.

ఇంకో నాలుగురోజులు పోయేసరికి ఆ మె జాలకం చూపించడంకూడా అయింది. ఊల్లో వున్న పుకారు సిరమయిన భోగట్టా అయి ఊరుకుంది.

“వాళ్ళ అమ్మాయిని తీసుకువెళుతున్నట్టగా, వెనిమిటి?” అన్నాడు ఒకాయన, ఓనాటి ఉద యాన్నే చెబుతున్నట్టున మొహం కడుక్కుంటూ, గుడ్డు తేలేసి నాలిక సగం తెగేలాగ గిన్నావే.

“దిగ్గు క్యరుడు పెర్మికి వెయ్యివిన్నూ! ఈ వూరినుంచి ఆమ్మాయిని యెక్కించుకుని బండి కద లాలి, అప్పుడు అనుకోవాలి”

యింకో ఆమన సమాధానం చెప్పేడు.

“అహఁ, పట్నంలో యిల్లు కుదిరిందిటగామా?”

“తీసుకువెళ్లా లని ఉంటే యిన్నాకూ యిదే కుదరకపోయిందీ! అసలు పెల్లాన్ని వొడిరేపినవాడికి యిల్లెందుకూ అంట!” కంఠంలోకు నీళ్ళలో నంచుని జపం చేసుకుంటూన్న సిద్ధాంతి యీమాట కాస్తా అనేసి, సగంలో అపేసిన జపం తిరిగి అరంభించేడు.

“ఉదీచైత్య దిశే యాశ్చ దేవతాః యాః సంధి తే...”

కీ. శే. వంగోలు వెంకటరంగయ్యగారు

శ్రీ మోచర్ల రామకృష్ణయ్య

ఆంధ్ర విద్యావయోవృద్ధులలో గణ్యులగు శ్రీ
వంగోలు వెంకటరంగయ్యగారు విరోధివత్సర
శ్రీమృత్యువృద్ధ శ్రీమోచర్ల గురువారము (9-6-49) పాఠం
కాలము నాలుగుగంటలకు దను యోగికశీవితము నుప
సంహరించిరి. తెలుగువారికి వీరి పేరు సుపరిచితము.
దిక్ప్రదర్శనప్రాయముగా వీరి శీవితవృత్తాంతికముల
నియోజక సంగ్రహించుచున్నాను.

సరించి లగ్నాష్టమాధిపతి చరరాశియగు కులలో నుండిన
 పాతుకే వీరి ! పూర్ణపురుషాయుష్యము నిచ్చినది
 కాబోలు !

ప్రథమసంవత్సరమున ఆశ్వయుజ బహుళ పంచమి
 (18-10-1867) మార్యోదయకాలమున మృగశిర్షా
 నక్షత్రయుక్త కులాలగ్నమున వీరు జన్మించిరి. ఆప్పటి
 గ్రహస్థితి మూచించు రాశిచక్ర మిది :

		చం	
శ			
గు			
			రా
	క	ల కు మ బు ర	

ఇరువదిరెండు వేలలోపలనే వీరు బి. ఏ. డి. యల్.
 కాగరిగి నెల్లూరులో వ్యాయవాదిత్వములో బ్రవే
 శించి, యించుమించుగా నేబదిసంవత్సరములకాలము
 వ్యాధిచారీశీవితము పొంది యెనుబదిరెండువయేట
 స్వర్గీయులైరి. వీరు సమాధిచంద్రవర్షనము కావించు
 శాసకలిగిన పుణ్యపురుషులు.

“ఆయుః పితృదినేకభాగ్యం-ప్రథమయోః ఉత్తర
 యోర్యా దీర్ఘం” అను వైమిషీయసూత్రముల నను

వీరు బహుభాషావేదియు. ఆంధ్రాంగ్లగీర్వాణ
 ములయందును, గన్నడము అబవము హిందీ ఉర్దూ పార
 సికభాషలయందును వీరి ప్రజ్ఞ పరిణతమైయుండెను. వీరు
 ‘భారతి’ వంటి సుప్రసిద్ధసారస్వతపత్రికాముఖముల
 బ్రకటించిన వ్యాసములు శతాధికములు. త్రిలింగరాష్ట్ర
 మునంగల ద్వాదశేలింగములు, — రామాయణములోని
 వానరులు నరులు కారా? నిజముగా వానరులే యగు
 దురా? అను విషయములనుగూర్చియు, ప్రాచీనకాం
 మన సంస్కృతము దేశభాషగా నుండెవా? ఆంధ్రు
 లెవరు? అను సమస్యల నుద్దేశించియు, ఆనందరంగరా
 ట్టపదమునుగురించియు, శ్రీ పంతులుగారు వ్రాసిన
 వ్యాసము లమూల్యములు.

వీరు గొప్ప పరిశోధకులు. బ్రాహ్మణకాక కాస నము, తెలి తెల్ల కాసనము మున్నగు కాసనములను వీరు ప్రకటించిరి. చారిత్రకదృష్టితో 'తాండలు పెల్లూరు గొప్పవారు' అను వీర్రికతో రాజమంత్రి ప్రవీణ - పల్లె చెంచల్రావుగారు, వేదము వేంకటరాయకాస్తులింగారు, జెన్నెలకంటి గుండరరామయ్యగారు, శేషగవరపు పర జేశికాస్తులింగారువంటి మహనీయుల పవిత్రజీవితచరి త్రములను వ్రాసి ప్రచురించిరి. మఱియు ధీరతముని ప్రణీతనాట్యకాస్త్రములోని చతుర్థాధ్యాయాంతర్గత తాండవలక్షణమును విలక్షణముగా వివరములతో నాం గ్లేయభాషలోని కనువడించిరి. ఈ గ్రంథమును 1936 సంవత్సరమున ఆ స్నా మ లై విశ్వవిద్యాలయమున వాచార్యులుగా నుండిన మాన్యులు మహోదారా శయులు వగు శ్రీ లిజయేటి నారాయణస్వామి నాయుడుగారు ప్రకటించియున్నారు. ఈ ప్రక టనము విషయమై శ్రీ నాయుడుగా రొనర్చిన కృషి క్లాఘా పాత్ర మైయున్నది. ఈ తాండవలక్షణాంగ్లాను వాదము పాశ్చాత్యజేతములలో నాట్యవిద్య నభ్యసించు

వారికి పకనీయగ్రంథముగా నియమిత మైయున్నది. న్యాయార్క్ నగరమున 1940 సంవత్సరమున పెలకొల్ప బడి పర్ణిలును నాట్యవిద్యాకేంద్ర మొకటి కలదు*. ఆ కేంద్రవిద్యాప్రజాసౌకల్య ఈ తాండవలక్షణము విద్యార్థిజనుల కుపాదేయమై యలరారుతున్నది. శ్రీ పంతులుగారి యశోపశాకను కాశ్యతముగా నిలుపుట కి తు ప్రక మొక్కటి చాలును.

శ్రీ వెంకటరంగయ్యగారు జననముచే నిగొగు లయ్యును, లోకికముగా న్యాయవాదివృత్తియం దుండిన వారయ్యు, బాల్యప్రభృతి వీరవైదికాచారనిష్ఠుగరి ఘ్టులు. మడితోడక్క మంచివీరేనియు ద్రావువారు కారు. కాని సంఘసంస్కరణములపట్లగాని, తత్త్వ ణులయెడగాని వీరికి ద్వేషముగాని వైముఖ్యముగానిలే దు. ఆజానుబాహులు. మంచి దేహదార్ధ్యము కలవారు. నిరంతరవిద్యావ్యాసంగపరాయణులు. మరణపర్యం తము వీరు విద్యార్థులు. వీరి పరశ్శతవ్యాసపంచయ ములను గ్రంథరూపముగా ప్రకటించుటకు వలయు యత్నము కొనించుట ఆంధ్రుల కర్తవ్యము. ఈ యత్నము ఫలించుచేని తెలుగుసారస్వతమునకును, ఆంధ్రచారిత్రకపరిశోధనకాళువారి సాధుపరిశ్రమయన కును విరుపమానవరీపస్య జరపుట యగు నని విశ్వసించు చున్నాను.

* Ethnological Dance centre—New York—attached to this there is the School of Natya founded by La Meri and Ruth St. Denis.

'బలీయసి కేవలమీశ్వరాజా'

శ్రీ ఇ. నరస్వతీదేవి

అనాడు వైశాఖపున్నమి. బ్రాహ్మణులను, బీదసాదలను ఆహార జమీందారికి అదివము సత్కరించే అలవాటు. అరవికరము. ఆశ్రమించిన ఆ భవనముచుట్టూ తాటియాకు పండిళ్లు వేరారు.

పాద్యమినుండి జమీందారికి తీరిక లేదు. దానధర్మాలకు ఎవరికి తగినట్లుగా వార్షకు పట్టిక తయారుచేయించి వస్తుపానుగ్రీ నిధిపరిచింది.

పార్థమినాడు తెల్లవారుజాముననే లేచి తలంటి నీళ్లు పోసుకుని వైశికపూజ ముగించుకొని పండిటిలో ప్రవేశించింది. సుమారు ఏడుగంటలకు సత్కారము ప్రారంభము చేసింది. బ్రాహ్మణులు మంత్రమాత్రాలు, శ్లోకాలు, వద్యాలూ చదివి ఇచ్చినవి పుచ్చుకొని దీవించిపోతున్నారు. సాధువులనూ, బీదలనూ ఆమె స్వయంగా సత్కరిస్తున్నది; కాని ఆమెవికాలనేత్రాలు పండిట్లకి వరుసగా వచ్చే సుంపులను వెతుకుతున్నాయి. ఆరుద్దాగా ఇటూ అటూ చూస్తూ, ఇంకా రాలే దేమని నోట్లో గొణుక్కుంటున్నది. సహస్రకరణుడు చరచర వైకృతమవుతున్నాడు. ఇక ప్రతీక్షింపలేక, "వీరయ్యా, ఇంకా చెల్లమ్మ రాలేదు. అక్కడికి నిన్న సాయం కాలము కలుగు పంపాను నుమా. నీవు వెళ్ళివ్వయంగా తీసుకురా. అద్దాలబండి తీసుకువెళ్ళు." మాట సాంతముకాక ముందే వీరయ్య కదలివెళ్ళాడు.

అంగకస్త్రాల చెంబులదొంతరలు తరిగిపోయాయి. బీదల కిచ్చే ధాన్యపుపస్తాలు ఖాళీఅయ్యాయి. రవిక పీడల పళ్లెలు వట్టివయ్యాయి. పండిట్ల జనసమృద్ధియు పలచనయింది. వెల్లిన అరగంటకీ వీరయ్య బండితో వచ్చాడు. బండిలోనుంచి ముప్పుయివీళ్ల చెల్లమ్మ

ముందుగా దిగి చేతులు పట్టుకొని రామయ్యను దింపింది. కొయ్యకాళ్ళతో, చేతుల క్రింద పెట్టుకొన్న కర్రల సహాయంతో రామయ్య నిమిషానికి ఒక అడుగు వేస్తూనూ, చెల్లమ్మ అతనికి ఆసరాగా ప్రక్కనుంచి నడుస్తూనూ వస్తుంటే హృదయవిదారకమైన ఆ దృశ్యానికి జమీందారికి కళ్లవెంట ఆపలేని ఆశ్రుప్రవాహము బయలుదేరి నది. కొత్తగా అదృశ్యము చూసేవారికి కళ్లవెంట వచ్చేది నీళ్ళు కాదు, రక్తపుబొట్టు. అదృశ్యము ఆమె నాలుగు సంవత్సరాలుగా చూస్తూనే ఉంది. ప్రతిఏటా గుండె పగిలే ఆ దుఃఖము ఆమెకు కలుగుతూనే ఉన్నది. ఏనాడు ఆదంపతుల దర్శనముతో తన హృదయము విప్పారి వేమాంకుర మేర్పడినదో ఆ వైశాఖ పున్నమి నుండి దాని స్మారక చిహ్నముగా ప్రతిఏటా బ్రాహ్మణ బీదసాదల సత్కారము ప్రారంభించింది.

* * *

జమీందారికి కనుంజులూడని వేసవికాలములో తన భవనమును చల్లగాఉంచే ఏర్పాట్లు చేయిస్తున్నది. ఫిబ్రవరి నెలలోనే 'నీలగిరి వెళ్ళటమా రెండుకూరు వెళ్లటమా' అని యోచించి ఏర్పాట్లు చేసుకునే ఆమెకు, రెండేళ్లక్రింద పెద్ద విపత్తు తలబింపింది. బలంగా లేచి తిరుగుతూ తిరుగుతూన్న జమీందారుకు రెండు దివాల జ్వరంతో మాటనిలిచిపోయింది. స్థలము కదల్చుకుందా చికిత్స చేసిచూడాలని ఘనవైద్యులయిన స్థానికులు తంటాలు పడుతున్నారు. అందుకనే పండిళ్ళతోటి, తడకలతోటి ఉన్న చోటనే చల్లదనము ఆపాదించాలని సకలప్రయత్నాలూ చేస్తున్నది జమీందారికి.

ఆ ఉదయమే మేడరిగుడినెలలోనుంచి చెల్లమ్మ రామయ్యల జోదా జమీందారుగారింటికి తడకలు తీసు

లాని బయలుదేరింది. పల్లవదాలతో, యావనపు సరా
గాలతో, ఒకరి నొకరు తోసుకుంటూ, రాసుకుంటూ
రావధిపడకు సమీపించేసరికి ఎరివిది దాటింది.

“పడమరన ఉన్న గదియందర వసారా మాదిరిగా
వంపుగా తడక కట్టిస్తే ఎండయొక్క తీక్షణం లోపలికి
రాకుండానూ, గాలి వచ్చేటట్లుగానూ ఉంటుంది”దని
జమీందారిని శకుంతలాదేవి వేదరి రామయ్యకు
చెప్పి తన గదిలోకి వెళ్ళిపోయింది.

“మామా, అక్కడొక్కటి ఇక్కడొక్కటి
గడలు పాకు. పురికొన జేబులో పెట్టుకో. నిచ్చెన
వేసుకో. ఊ, దోపరి పైకి కట్టు...”

“వెళ్ళేదానివేగాని చేసేరానవా ఏమన్నావా?
గునపము తీసుకురా.”

గజములోకు గుంటలు తవ్వి గడలు దింపుకు
న్నాడు రామయ్య. గడ్డపార రియగవేసి మట్టితో
పూడ్చినమీదట దిమ్మివచ్చేస్తున్నది చెల్లెల్లు. ఈ రెండూ
పూర్తిచేసి రామయ్య గోడకు నిచ్చెన వేసుకున్నాడు.
సుమారు పన్నెండుగజాల ఎత్తునంచి స్లాపు దింపు
కుంటూ, ఆరేడుగజాల ఎత్తుకు తీసుకొని రావాలి. ఒక
నిచ్చెన పొడుగు చాలక రెండింటిని కలిపి, తాళ్లతో
గట్టిగా దిగించి కట్టున్నాడు.

“మామా, రెండింటిని—ఒకదానితో ఇంకో
దాన్ని కలిపి, తాటితో గట్టిగా దిగించి కట్టున్నావు
కదూ, నీ దిగింపు పల్లిచ్చివా, రెంటినీ బంధించే
తాడు బలహీనమయినా ఏ మవుతుందో ఊహించా
మామా.”

“ఊహించకేం? రెంటినీ బంధించేయితాడు
పన్నగిల్లివా, దిగింపు పల్లిచ్చివా, ఊగుతూ, ఏ
క్షణానికి విడిపోతామా అన్నట్లుగా ఉంటాయి
నిచ్చెనలు. నేనయితే గట్టిగానే కట్టున్నారే.”

“పైకెక్కే ముందర చెమట కుడువనీ. గంట
నీళ్లు కాస్తా అరిగిపోయినట్లుంది అప్పుతే. కాస్త చర్ది
అన్నము మాటకట్టుకొచ్చారే. ఈ పైపు తడక కట్టిన
తరువాత తిందుగాని.”

“నే నొక్కణ్ణా?”

“నేనూను. నేనే కలిపి ముద్దలు చేస్తాకదూ?”

మానిరాగాలు తీస్తూ నిచ్చెనపైట్లు ఎక్కు
కున్నాడు. పురికొన, పెద్దకత్తి, పేకులు జేబులో పెట్టు
కొని, కిందికి చూస్తూ పైకి ఎక్కిపోతున్నాడు.

“నిచ్చెన గట్టిగా పట్టుకోవే.”

“గడియలో యీ తడక మేకులకి తగిలించేయి. చూద్దాము నీ పనితనము”

కిటిలోనుంచి జమీందారిని వీరిద్దరి కబుర్లు
దింటున్నది. వీరిద్దరి సరాగాలూ చెవిన పడుతూనే
ఉన్నాయి.

“ఏమిటీ, మీరు మాటలతోటి పొద్దు పుచ్చు
కోవటానికి వచ్చారా? పని జరగటం లేదు.”

“కొరపానీ, నన్ను పనిచెయ్యనివ్వకుండా
మాటలతోటి పొటలతోటి అడ్డుపెట్టాలని చూస్తోంది.
కాని, నాచేతులు పనిచేస్తూనే ఉన్నాయి.” అన్నాడు
పైకెక్కుతున్న రామయ్య.

“ఏయ్ అమ్మా! నీవు సిగ్గునా లేకుండా
వాడి నెండుకు ఊరికే పలకరిస్తావు? పనికి అడ్డం కదూ!”

“అమ్మా! నామాటలు దింటుంటేగాని ఆయన
పని చేయలేడు. పోనీ, కాస్త నే నట్లా వెళ్తాను;
నిజంగా ప నెంరే సాగుతుందో చూపింది.”

“అహో, అదోకటా యీ మేదరివాడికి!”

జమీందారిని లోపలికి పోనిచ్చి, “వాళ్లలాగ
వోరుమానుకొని చేయమంటే మనకు పని ఎక్కడ
సాగుతుంది? ఎవరి గదిలో వాళ్లు కూచుని పొద్దు పుచ్చు
కుంటారు. వాళ్లకూ ఎక్కువమాటలే ఉండవు.
మామా, ఎక్కు పైకి.”

“మాటా ముద్దే కట్టి ముసలాళ్లతో చెప్పి
యెంకి భద్రాద్రి వెళ్తామా?”

“మామా, ముసలాళ్లు ఏరీ మనకు?”

“నేనా ఆపాట పొడింది? వెళ్లేటప్పుడు చెప్ప
టానికి, ఎక్కడయినా చూడు ముసలివాళ్లకు. పోనీ లే.
ఏదీ ఇంకో పడము.”

"నానిన్ని తమ్ముణ్ణి నా కియ్యరయ్యా వీడుకొండలవాడ యొక్క పేరేవ్వరులా."

నిచ్చెనమీద కాళ్లు అనించి, ఒకచేత్తో మేకు పట్టుకొని, ఇంకో చేత్తో మేదరికల్లి తిరుగజేసి కొట్టు న్నాడు రామయ్య. ధ్యాసంతా మేకుమీద కేంద్రీ కరించి కొట్టున్నాడు.

ఇంతలోకే వైచించి కెద్ద బరువు కిందపడ్డ వప్పుడు! 'అయ్యో! అయ్యో!' అన్న కేకలు పక్క గదిలో ఉన్న బమిందారిణికి విసబడ్డాయి. ఆమె యితరలికే వచ్చి చూసేటప్పటికే కూలీలంతా వాళ్ల చుట్టూ కూగారు. అందరూ ఒక్కసారే, "ఏమయింది- ఏమయింది? ఎట్లా పడ్డాడు?" అని అడుగుతున్నారు. రామయ్యరెండుకాళ్లూ మోకాళ్లకిందవంచి ఊగు లాడుతున్నాయి; ముఖమునిండా రక్తము! మాట లేకుండా మూలుగుతున్నాడు.

"అయ్యో, మామా, కాళ్లు...కాళ్లు విరిగి పోయాయా!" అంటూ తడిబట్టతో ముఖము తుడిచి విసరుతున్నది చెల్లమ్మ.

అంతకు ముందు 'మన కే'మని ఘనీధవించి ఉన్న బమిందారిణిపూదము ఆ దృశ్యానికి ద్రవించింది. వెంటనే కాదులో రామయ్యను ఆనుపతికి పంపిజేసి, కూడా వెళ్తానని చెల్లమ్మ ఏడుస్తుంటే బల వంతంగా ఆపుచేయించి, తానూ అక్కడే అరుగు మీద కూర్చుంది. కూలీజనమంతా చెల్లమ్మను ఓదా ర్పటములో నిమగ్నమయింది.

"అయ్యో! మామకు కాళ్లు విరిగిపోయాయి. గడ్డంక్రింద రాయిలోతుగా దిగపడిపోయింది. కింద పడితేవరకూ నేను చూడనేలేదు. అయ్యో మామా!"

"ఏదవకు పిల్లా. ఇప్పుడే కట్టుకట్టి తీసుకొ స్తాను. నీవు చేసిందే మున్నది యిందులో? ఎందు కేడుస్తావు?"

"ఎంత పాటు పడ్డాడు! ఇంకా నేను అన్నము తినిపిద్దా మనుకున్నాను. గంజినీళ్లు అప్పుడే అరిగి పోయా యని పిలుద్దా మనుకున్నాను. అయ్యో! ఎప్పుటి

వర నడుస్తాడా మా మామ? లేచినవేళ మంచిది కాదేమో. బయలుదేరేటప్పుడు వాళ్ల పిల్ల తుమ్మింది. అబ్బా! ఎంత రక్తము కారింది!" అంటూ చెల్లమ్మ ముఖము తిరిగి పడిపోయినది.

ఇంతసేపూ మాట్లాడకుండా కూర్చున్న కేకుం తలాడేవిమనసు స్పందించింది. "ఇంత ఆరాటమూ, మానసికోద్రేకమూనా? కాకపోలే ఇన్నాళ్లనుంచీ కాపురం చేస్తున్న పెనిమిటికి దబ్బ తగిలి రక్తం కారు తుంటే మనసులో కష్టంగా ఉండవచ్చుగాని ఇ దేమిటి! నా డిక్కుముందు సంపాదించి తనను పోషించ లేడేమో నన్న భయమా దానికి?" అని ఆనకుంటూ రెండుగజాల దూరాన నిల్చుని, "ఇటు చూడు. నీ పెని మిటికి కాళ్లు విరిగిపోలే, ఇక ఎట్లా నిన్ను పోషిస్తాడా అని ఏడుస్తున్నావా?" అని కొంచెము ధీమాగానే అడిగింది.

"అమ్మా, న న్నాయన పోషించలేకపోలే, నేనే పోషిస్తాను. నాకు మేదరిపని వచ్చు; తడికలు అల్లుతాను. అమ్మి మేదరిసామాన్లు తయారుచేస్తా. దబ్బు గడిస్తా. కాని, మామామ నవ్వుకుంటూ నడుచు కుంటూ మరి రాగలరా? అని. అమ్మా, నేను వచ్చి నాలుకేళ్లయింది. ఒక్కసాడయినా నేను మా మమ్మ గారి గూడెము పోలేదు; మా మామ తాను కలుపుకొని అన్నము తినలేదు. అయ్యో! మామ కంతపోటి దబ్బు తగిలిందీ?"

"మీకులంలో మారుమనువు లేదా?" అన్నది బమిందారిణి.

"అమ్మా, మారుమనువు ఎవరి క్కావారి తల్లి! మీ పాదాలకు మొక్కుతాను. మా మామ మనసిచ్చి మనసును గుంజుకునే కత్తి కలవాడు. ఒక్క పొల్లు మాట, ఒక్క కల్లుబొట్టు ఎరగనివాడు." చెల్లమ్మకు నాలుక ఎండిపోయింది. మాట్లాడే కత్తి లేక నేల మీదికి ఒరిగిపోయింది. అంతవరకూ ఊరికే చూస్తూ నిల్చున్న బమిందారిణి ఇక పట్టలేకపోయింది మృదయాన్ని. మంచిసీళ్లు తెప్పించి చెల్లమ్మ గొంతులో పోయించి, అరుగుమీద చాపవేయించి

పడుకో పెట్టింది. తాను విస్మయంతో అక్కడే నిలబడిపోయింది.

* * *

జమిందారిణి కేకుంకలాదేవి కాపురానికి కచ్చిన పదిహేనేళ్లలో నలుగురుపిల్లల తల్లి అయింది. బాల్యంలో తల్లిదండ్రు లామెకు విద్య చెప్పించే విషయంలో ఎక్కువ శ్రద్ధ వహించలేదు; కాని దానదాసీజనాన్ని ఆడుపులో ఉంచుకోవటమూ, జమిందారికిదిలో మెలగటమూ, కొంచెముగా సంగీతములో ప్రవేశమూ కలిగించి పంపారు అత్తవారింటికి. ఆమె అహంభావము కల మనిషి కాదేమో కాని నలుగురితో కలిసి మెలిసిమాత్రం ఉండలేదు. తనలో మాట్లాడవచ్చిన వారితో ముఖాముఖి మాట్లాడదు; ఆమెనమత్తుంలో ఆమెదాసి ‘అమ్మగారిట్లా అంటున్నారని చెప్పవలసినదే. బిడ్డలవయినా ఎప్పుడో దగ్గరికి పిలవటమే గాని ఒక గంటసేపయినా దగ్గర ఉంచుకొని ఎరుగదు. ఒకసారి బిడ్డకు ప్రమాదకరమయిన జబ్బు చేసింది. బిడ్డచర్యలు గమనించవలసిన దని డాక్టరు చెప్పి వెళ్ళాడు. మరునాడు ఆయన వచ్చి అడిగినప్పుడు, ఆమె ప్రతివిషయమూ దాసీని ఆయనముందరే అడగవలసినవని. “నిద్రలో మూలుగుతున్నాడా, దానమని అడిగారా?” అని అడిగినప్పుడు దాసీది తృప్తికరమయిన జవాబు యివ్వలేకపోయింది. అప్పుడాయన, “యిటువంటివాటికి దాసీలమీద ఆధారపడకుండా దండీ” అని అన్నందుకు కోడెతాచయి, “నా కేంకర్మమని తెల్లవాడూ నిద్రపోకుండా కూర్చోవాలి” అని గొని వెంటనే వైద్యుని మార్చివేసింది. భర్తవిషయమూ అంతే. నిర్ణీతసమయంలో—అధికారితో బయ్యారంతే సమావేశమే గాని, స్వేచ్ఛగా, కుతూహలంతో, ఉత్సాహంగా వాల్లిద్దరూ కలిసి మెలిసి ఎరుగరు. వారి భోజన మేమిటో, వారి రుచు లేమిటో, వారి వద్దకు లేమిటో ఆమె ఎరుగనే ఎరుగదు. వారిద్దరి గదులూ వేరు. వారికి కావలసినవి తెలుసుకొని చేయటానికి ప్రత్యేకంగా సేవకులు ఉండటము వల్లనూ, ఒకరి విషయాలను ఇంకొకరు తెలుసుకోవలెనన్న కుతూహలము తక్కువగా ఉండటమువల్లనూ

ఆ దంపతులు ఒకరి నొకరు ఎరుగవలసినంత ఎరుగరు. అందువలననో—మరెందువలననో ఆమెకు వారినద్ద ఉండవలసినంత చన వేర్పడలేదు. ఆమె ఆ విషయంలో ప్రయత్నించనూ లేదు. జమిందారుకు యిటీవల కలిగిన అనారోగ్యము దీర్ఘవ్యాధిలాగ మారే సూచనలు కనబడుతున్నాయి. వారి దర్శనము చేసి ఎన్నిదిసాలయిందో ఆమె! వారి వ్యాధిని గురించి ఆమె అతృతలో వారి నడగలేదు. అడిగినప్పుడయినా వారు నుముఖంగా జవాబియ్యమలేదు. అటువంటి ఆమెకు ఈ మేదరిపిల్ల పరిపక్వమైన హృదయము చూస్తే వింతగా ఉంది. ఆమెహృదయానికి యీ మేదరిదంపతుల చర్యలు మొదలు విపరీతముతో కూడిన ఏహ్యముగా కనబడి, చివరకు హృదయానురంజకము లయినవి. ఇంతవరకూ ఆమెహృదయము వారివిషయంలో విచ్చని మొగ్గగానే ఉంది.

“సాకిం న రమ్యా, సదా కిం న రంతా
బలీయనీ కేవల మీశ్వరాజ్ఞా!”

లాగ ఉన్నది తమ దాంపత్యపు ధోరణి.

తన జీవితఘట్టాలను సింహాసనలోకనము చేసుకుంటున్న కేకుంకలాదేవి మేదరిచెల్లమ్మదగ్గర మనిషిని కావలా ఉంచి, చివువన లేచి జమిందారుగదికి చరాచరా నడచింది. తెలుపు దగ్గరగా వేసిఉన్నది; సేవకుడు మంచముదగ్గర ఒరిగినాడు; నీరసించిన దేహముతో పక్కకు ఒత్తిలిరి పడుకొని ఉన్న పెనిమిటిని ఒక్కవారి ఆపాదము ప్రకమూ వీక్షించినది. సేవకుని బైటికి పంపి, వారికి నిద్రాభంగము చేయలేక పాదములదగ్గరగా స్థానపురత నిలిచిపోయినది! కాలికి తగిలిన స్వర్ణపల్ల మెలకువ వచ్చి జమిందారు చివువన లేచి, చప్పున కౌగిలము కలము అందుకొని, “దొరసానిగారు యిట్లా వచ్చిన పని ఏమిటి? దాసీ లేమయినా?” అని వ్రాసి చూపించాడు. ఆమె అడిచదివి, “ప్రభూ, సేవ మీకు దొరసానిగారిని కాను. మీ పాదదాస్యము చేయదలచిన అర్థాంగిని. మన యిద్దరి మధ్యన ఇకనంచి దాసీలు ఉండరు!” అంటూ మోకరిల్లినది. అత్యాశ్చర్యంలో మునిగిపోయిన జమిందారునికి వెంటనే ‘అ’ అంటూ రెండేళ్లనుంచి నిలిచిపోయిన మాటలు తిరిగి రావారంభించినవి!

విమర్శనము

పుష్పావతి (శృంగార ప్రబంధము)

కృతికర్త: దుర్భాక రాజశేఖర శతావధాని గారు, ప్రొద్దుటూరు. పల్లిపద్య: యన్. విశ్వనాథం గారు, మదరాసు. వెల రూ. ౨-౦-౦

రాజశేఖరశతావధానిగారు రాయలసీమయందే కాక రాష్ట్రమంతటను ప్రఖ్యాతిజెందిన మహాకవులు. కవిపరమేష్ఠియగు శతావధాని చెల్లనిట్లే కేంకటాశ్రమి గారును, కవిమలసరువులగు విశ్వనాథ శత్యవారాయణ గారును వారి కవితావైశిష్యమునుగూర్చి ప్రశంసించినపు డింక తక్కిన ప్రశంసలు జగదివ్యతీయమందల సన్నదిపములు. 'ఏకవివ భవే దంగీ శృంగారో వీరవివచా' అను నాటంకారికోక్తి వచనమిచ్చి, వీరపా విష్కరణమున రాజావ్రతాపచరిత్రమాలమున కవితా వీరులైన వీరు శృంగారరసావిష్కరణమున దనుకు గల యసమానచాతుర్యమును చాపుట కీ 'పుష్పావతి' కావ్యమును సంతరించిరి. ఈ 'సంతరించినది' 'నిండు జన్మవసునయందు' గాదు. 'వీరునాటేదులనుండి హృదయదౌర్బల్యమున పడయుగ్రమును గదల్చి లైలు జరి యింపని' నీతిలో. అయిన కృతిరచనమనగ మంచినీర్ల ప్రాయము. కృతిరచనము 'నెలలో—పదివారాలో— కాక తపపు కాదు'. అదియు సర్వాంగసంపన్నముగ మూర్తీభవించినది.

పుష్పావతి వేయిపద్యములకు పైబడిన యౌచా క్యావయల కావ్యము. కథ మాల్యాలో 'రీవా' ప్రదేశమున మహాబాదుర్లయన, క్రీ. శ. ౧౧౯౨ లో జరిగినది. కాబట్టి చరిత్రాత్మక మైనది. ఇందు పుష్పావతి నలినరంజనుల యాకస్మికసమావేశము, పుష్పావతిని పురిగోటమండి తప్పించుట, వారి ప్రణయభి

వృద్ధి, పుష్పావతి వివాహప్రయత్నము, తండ్రి నరసింహరాయడు ఋణవిమోచననిమిత్తముగ పుష్పావతియభిప్రాయమునకు వ్యతిరేకముగ మోహనుడను ఆపాత్రున కిచ్చి పెండ్లిసేయు తలపు, పుష్పావతి కొలనిలో చూకుట, నలినరంజనుడు రక్షించుట, గంభీర సింహాని మంత్రము, పృథ్వీరాజచంద్రుని యాజ్ఞాను సారము పుష్పావతీనిరంజనుల వివాహము వర్ణితము లైనవి. ఆయా సందర్భములలో సంభాషణయందు 'ఉపన్యాసములు' నెలకొల్పబడినవి. ఆకాలమున స్వయంవరము రాజకన్యకలకు విహితముగా నున్నట్లు పృథ్వీరాజు, సంయుక్తావివాహమే తెలుపుచున్నది. వయ్యతకొలుకు కవిగా రీ యాకస్మికసమావేశమును గల్పించియుందురు. సముచితములగు వర్ణనలతో శృంగారరసము నవీకకాలానుగుణముగ బోషింప బడినది. పూర్వకవిసంప్రదాయానుసారముగ 'మ్రోతో' కావ్యము ప్రారంభమైనది. 'స్వస్తి ప్రసాద్యో పరి పాలయంతే' అను మంగళాశాసనముగద్యంతో సమాప్తమైనది.

ప్రసన్నగంభీరమును సమానరచన, జాతివారా దమత్కారములు, అసమానధారాభోరణి కవిగారికి వెన్నతో తెట్టినవి. అచ్చటచ్చట నరసున్నలండ నలవినచోట లేకపోవుట, ఉండబూడిదచోట నుండ 'నీవును వచ్చితి వింతకన్న మోదము కలదే' అను యతిభంగము—ఇట్టి నెరగు లున్నను నవి పాటించుట నవి కావు. ఉత్తమసాహిత్యవిద్యాకక్ష్యల కిట్టి గ్రంథములు ముఖ్యపక్షియగ్రంథములుగా నుండ దగినవి. విశ్వవిద్యాలయ ధికేత రిట్టి యుక్తమకృతులను నావరింతురుగాక!

'విద్యారత్న'.

ఆ పులనుండి ఆ పువర్తమానాలతోనమై రణవీరుల ఆత్రం
 (కామీయంధరంగ దృశ్యాలను చిత్రీకృతమైన వర్తమానం ప్రదర్శనం గతవారం పులనులో జరిగింది.
 అందులో ఇది ఒకటి—చిత్రకావ్యం లీ కన్యార్ కృష్ణ)
 (By the kind permission of Army authorities)